Дніпропетровська область

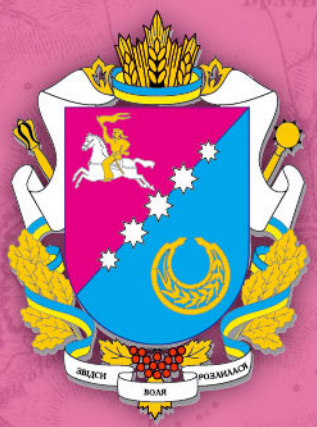

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

(за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України»)

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ І РЕЛІГІЙ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР
З ОХОРОНИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Дніпропетровська область

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НІКОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

(за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України»)

Дніпро
Журфонд
2017

УДК: 904 (457.53)
ББК: 63.3 (4УКР-4ДН)-7
П 15

Рекомендовано до друку науково-методичною радою з питань охорони культурної спадщини Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей.
Протокол засідання від 1 червня 2017 р. № 28/17-НМР

Редакційна колегія випуску:
Першина Н. Г., начальник управління культури, національностей і релігій Дніпропетровської обласної державної адміністрації, заслужений працівник культури України;
Кот С. І., кандидат історичних наук, заступник Голови Головної редакційної колегії «Зводу пам'яток історії та культури України», керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України;
Голубчик Л. М., директор Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, дійсний член УНК ICOMOS, заслужений працівник культури України;
Колесник О.С., завідувач відділу «Робоча група по підготовці тому Звід пам'яток історії та культури Дніпропетровської області» Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей;
Кочергін І. О., доктор історичних наук, доцент кафедри історії та політичної теорії Національного гірничого університету, голова правління Дніпропетровської обласної організації Національної спілки краєзнавців України;
Маріна З. П., кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпровського національного університету ім. О. Гончара;
Ревський С. Б., професор Придніпровської державної академії будівництва і архітектури, член Національної спілки архітекторів України, дійсний член УНК ICOMOS;
Світленко С. І., доктор історичних наук, декан історичного факультету Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, заслужений працівник освіти України;
Титова О. М., кандидат історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, заслужений працівник культури України;
Швидько Г. К., доктор історичних наук, професор кафедри історії та політичної теорії Національного гірничого університету, директор Дніпропетровського регіонального відділення науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України, заслужений діяч науки і техніки України.

Упорядкування: Голубчик Л. М., Колесник О. С., Царенко Т. А.

П15 Автори статей: Голубчик Л. М., Грибовський В. В., Жарінова Н. М., Колесник О. С., Лиштва Н. Ю., Маріна З. П., Рутковська О. В., Труш І. Б., Філімонов Д. Г., Цимлякова Т. М., Чирич Л. М., Шейміна Н. М.

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій про пам'ятки Дніпропетровської області за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України». Випуск присвячений пам'яткам археології, архітектури, історії та монументального мистецтва, що розташовані на території Нікопольського району.

УДК: 904 (457.53)
ББК: 63.3 (4УКР-4ДН)-7

ISBN 978-617-7146-92-5(серія)
ISBN 978-966-934-085-6

© Дніпропетровський обласний центр з охорони історико-культурних цінностей.
© Голубчик Л. М., Грибовський В. В., Жарінова Н. М., Колесник О. С., Лиштва Н. Ю., Маріна З. П., Рутковська О. В., Труш І. Б., Філімонов Д. Г., Цимлякова Т. М., Чирич Л. М., Шейміна Н. М., 2017

Шановні читачі!

Ви тримаєте у руках видання, що є складником багатотомника про пам'ятки нашого краю за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України» та розповідає про об'єкти культурної спадщини Нікопольського району.

Потреба узагальнення та каталогізації знань про нерухому культурну спадщину виникла ще за часів Радянського Союзу: все частіше поставало питання щодо створення науково-довідкового видання на зразок енциклопедії, яке містило б інформацію про усі відомі пам'ятки історії та культури.

У 1967 р. Президія Академії Наук СРСР та Міністерство культури прийняли Постанову «Про підготовку Зводу пам'яток історії та культури СРСР». До «Зводу» залучалися нерухомі культурні цінності – пам'ятки археології, історії, архітектури, монументального мистецтва, які мали історичне, наукове або художнє значення. У подальші роки по всій країні активізується робота з виявлення та занесення до державного обліку нерухомих пам'яток. Не варто зупинятися на тому факті, що взяття на облік чималої кількості об'єктів (особливо пам'яток історії та монументального мистецтва) диктувалося потребами пропаганди комуністичного режиму й не мало реального історичного та культурного підґрунтя.

Лише після здобуття Україною незалежності випала нагода переглянути створені за часів СРСР переліки пам'яток, а окрім того, відшукати та повернути суспільству історичні об'єкти, відправлені радянською владою у небуття: пам'ятки, пов'язані з визвольним рухом українського народу та боротьбою за незалежність, життям та діяльністю репресованих представників української інтелігенції; пам'ятки Голодомору та інших злочинів радянської влади; храми – визначні твори архітектури, перетворені на колгоспні зерносховища тощо.

14 березня 1992 р. вийшла Постанова Кабінету Міністрів України № 131 «Про додаткові заходи щодо забезпечення видання томів «Зводу пам'яток історії та культури України», відповідно до якої, підготовка обласних томів енциклопедичного видання відтепер мала здійснюватися коштом місцевих бюджетів. Проте важкий економічний стан та інфляція стали на заваді реалізації запланованого, зокрема й на теренах Дніпропетровської області. В умовах відсутності фінансування упродовж 1990-х років робота з підготовки обласного тому «Зводу» була фактично зупинена.

Поновлення роботи над «Зводом» відбувається вже на початку 2000-х років. У цей час виходить Указ Президента України «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» (від 11 грудня 2000 р. № 1328/2000), на виконання якого головою Дніпропетровської обласної державної адміністрації видане розпорядження «Про видання тому «Звід пам'яток історії та культури України. Дніпропетровська область» (від 25 липня 2001 р. №301-р). Згідно з розпорядженням, створена робоча група у структурі Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей, яка організовує підготовку матеріалів до видання, забезпечує методичний супровід, здійснює редагування, систематизацію матеріалів та готує їх до друку. До написання статей «Зводу» залучено широке коло професіоналів відповідних кваліфікацій: археологів, істориків, мистецтвознавців та архітекторів, адже кожна пам'ятка по-своєму унікальна та потребує якісного наукового вивчення. Таким чином, усі статті «Зводу» є авторськими.

Активізація роботи над обласним томом «Зводу» мала за позитивний наслідок не лише підготовку та упорядкування матеріалів про вже відомі пам'ятки, а й виявлення нових, раніше не зафіксованих об'єктів культурної спадщини. Починаючи з 2002 року, спеціалісти Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей провели комплексні обстеження територій усіх 22 районів та 13 міст обласного підпорядкування, під час яких установлено сучасний стан облікових пам'яток та виявлено нові об'єкти історії, архітектури, монументального мистецтва. Крім того, здійснено визначення меж територій пам'яток археології області, що дало змогу зафіксувати розташування кожної пам'ятки в державній системі координат, а також поповнити перелік об'єктів культурної спадщини щойно виявленими курганами та курганними могильниками.

Результатом такої систематичної кропіткої праці стало збільшення кількості облікованих пам'яток Дніпропетровщини з 11 до 18 тисяч.

Пропоноване вашій увазі видання містить 444 статі на 1025 об'єктів культурної спадщини Нікопольського району, а також розгорнуті історичний та археологічний нариси про минуле Нікопольщини.

Дуже сподіваємося, що це та інші видання серії будуть цікавими та стануть у нагоді не лише науковцям, а й більш широкому колу читачів, небайдужих до минулого рідного краю.

Редколегія

Археологічний нарис

Нікопольський район займає південно-західну частину Дніпропетровської області і межує з Томаківським, Солонянським, Апостолівським та Софіївським районами (мал. 1).

Мал. 1. Нікопольський район на мапі Дніпропетровської області

Через територію району протікають річки Базавлук, Кам'янка, Базавлучок, Солона, Сухий Чортомлик, Ревун, Томаківка. Частково на півдні землі району омиваються водами Каховського водосховища. У геоморфологічному відношенні територія розподіляється на надпойменну Нікопольську терасу та правий берег р. Дніпро. На землях району знаходиться один із найбільших у світі Нікопольський марганцеворудний басейн, де у 8 кар'єрах добувають марганцеву руду[1].

[1] *Заставний Ф. Д. Географія України: У 2-х книгах. Львів, 1994. К. 1. С. 64.*

Однією з природних пам'яток є Дніпровські плавні, що у широкому розумінні збігаються з розташуванням Великого Лугу і були затоплені Каховським водосховищем. З моменту формування у часи льодовикового періоду тут росли низькорослі різновиди верби та вологолюбні густі трави. Близько 15–12 тис. років тому основу тутешньої рослинності складали листяні дерева і кущі. Пишна та різноманітна рослинність Дніпровських плавнів справила незабутнє враження на грецького історика Геродота, який відвідав Велику Скіфію у V ст. до н. е. Він зазначав, що значні площі займали діброви та масиви хвойних дерев, з трісок яких скіфські жінки виготовляли косметичні засоби для догляду за шкірою обличчя і тіла. На берегах річок і на островах зустрічалося чимало берез, деревина яких слугувала важливим матеріалом для виготовлення знаменитих скіфських луків.

За сарматів та в більш пізні часи плавні були густими лісовими масивами, насиченими болотяною рослинністю, луками і перелісками. Місцями вони уривалися піщаними кучугурами. У XVII ст. Гійом Левассер де Боплан писав, що на вододілах зустрічалися ліси вишневих дерев. У XVIII ст. князь Мишецький згадував серед рослин Дніпровських плавнів дикий виноград, дику яблуню, дикий чай, шавлію, дуб, сосну, гордове та таволжане дерева. У роботі А. Скальковського знаходимо відомості щодо трав, які росли на берегах річок: пирій, кропива, лобода, гірчиця, цикорій, а серед квітів – волошки, ромашки, гвоздичка; серед ягід – полуниця та суниця.

Натуралісти XIX ст. та наукові експедиції 30-х рр. XX ст. засвідчили розповсюдження у плавневому лісі верби білої, верби гостролистої, тополі чорної (осокора) та в'яза гладенького, вільхи чорної, дуба звичайного, осик. Серед прибережних чагарників найчастіше зустрічалися: бузина чорна, калина звичайна, глід український, слива колюча (терен).

Таким же багатим був і тваринний світ цієї території. Тут водилися вовки, дикі коні та кабани, лисиці, олені, зайці, дикі кози, навіть ведмеді. Багато було риби (осетер, стерлядь, сом, сазан, щука, судак, окунь тощо) та птиці (баклани, тетереви, качки, стрепети тощо).

Унікальною природною пам'яткою Нікопольського району є Шолохівський (Токівський) каскадний водоспад. Це 14-метровий водоспад, що складається не тільки з каскадів заввишки півтора метра, але й з порогів та гранітних купелей, які є його родзинкою. Шолохівський водоспад – «молодший брат» Дніпровських порогів. Пам'ятка природи, утворена відрогами Українського кристалічного щита ще в мезозойську еру на виступах червоного граніту, через це його у народі називають іще «Червоне каміння». Тут були проведені археологічні розкопки та знайдені сліди стародавніх поселень.

Клімат – помірно-континентальний. Територія району розташована в степовій зоні, поверхня переважно рівнинна, місцями розчленована ярами та балками. Основні дерева – дуб, біла акація та клен.

Природні та кліматичні умови сприяли ранньому і щільному заселенню сучасної території Нікопольського району, про що свідчать залишені давнім населенням археологічні пам'ятки. На облік у районі взято 940 нерухомих об'єктів, які хронологічно охоплюють період 40–35 тис. рр. до н. е. – XIII – XIV ст. н. е.

Археологічні дослідження на території Нікопольського району розпочалися ще у XIX ст. і пов'язані з розкопками скіфських курганів, про що мова йтиме нижче. Найдавніші палеолітичні місцезнаходження відкриті співробітником Нікопольського музею витончених мистецтв Феодосієм Кірановим іще в 30-х роках XX ст. Ці пам'ятки знаходилися біля сіл Капулівка, Кам'янське та Перевізські Хутори (нині територія м. Покров). Тут знайдені знаряддя праці з кременю та кості, численний палеозоологічний матеріал, який свідчить про полювання населення на мамонтів, зубрів, диких коней тощо. Також є свідчення про зайняття рибальством – гачки та кістки риби.

Численнішим було населення неолітичної епохи, яка охоплює IV – сер. III тис. до н. е. та репрезентовано пам'ятками **дніпро-донецької культури**, що була виділена Д. Я. Телегіним. Територія сучасного Нікопольського району входить до Надпорізько-приазовської групи[2]. Пізніше ці пам'ятки Д. Я. Телегін об'єднав у могильники Маріупільського типу[3]. Зокрема, біля с. Капулівка О. В. Бодянський у 1961 р. виявив та разом із О. Г. Шапошниковою розкопали 26 поховань[4]. Останні характеризуються випростаним на спині положенням небіжчиків. Кисті рук лежать на тазових кістках, інколи зафіксовані сліди вохри. Їх ховали у колективних ґрунтових могильниках[5]. Провідною формою кераміки є горщик. Орнамент густо вкриває всю поверхню посуду та складається з відтисків гребінця, скорописних наколів, прокреслених і різьблених ліній. Обов'язковим елементом виступають конічні ямки, що утворюють один або два рядки під шийкою[6]. Крем'яні знаряддя представлені ножами, що виготовлялися на пластинах мікролітичного типу, скребками, вістрями до стріл та дротиків. Окрему групу утворюють

---

[2] *Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура. К., 1968. С. 63–83.*

[3] *Телегин Д. Я. Неолитические могильники Мариупольского типа. К., 1991. 94 с.*

[4] *Шапошникова О. Г. Капулівський енеолітичний могильник на Нижньому Дніпрі // Археологія. 1970. Вип. 24. С. 112–118.*

[5] *Телегін Д. Я. Дніпро-донецька культура. К., 1968.*

[6] *Там само. С. 12.*

знаряддя праці з каменя: шліфовані сокири-тесла, прив'язні молоти, човники тощо. Серед кістяного інвентаря переважають шила[7].

Подальший етнокультурний розвиток регіону пов'язаний із зміною форм господарської діяльності, релігійних уявлень населення, і, як наслідок, появою нової поховальної традиції. Мова йде про розповсюдження у степах Північного Причорномор'я на рубежі IV – середини III тис. до н. е. курганного обряду. Найдавніші кургани розглядаються як складні архітектурні споруди, що включають використання каміння для крепід і кромлехів, присутність жертовних місць та ритуальних майданчиків.

Найдавніші на території Нікопольського району **курганні енеолітичні поховання** досліджені Орджонікідзевською експедицією ІА НАН України в різні роки її діяльності. Зокрема, у 1991 р. під час розкопок курганів групи Завадські Могили розкопано два насипи із похованнями, про які йде мова.

Курган 7, як зазначають автори розкопок, насипаний для шести одночасних енеолітичних поховань. П'ять із них здійснено в овальних ямах завглибшки до 0,7 м, які розміщувалися напівколом відносно шостого, що знаходилося у кам'яній скрині по центру підкурганного майданчика. Поза кістяків різноманітна: три – випростані на спині, один – скорчено на спині, два – скорчено на боці. Наступний будівельний період кургану також пов'язаний із чотирма енеолітичними похованнями, могили яких перекривалися каменем із залученням примітивних антропоморфних стел або їх уламків[8]. Небіжчиків супроводжували циліндричні вироби з формованої вохри. Курган 9 також насипаний для двох пізньоенеолітичних поховань. Первинний насип оточений кромлехом, до складу якого входили 2 гранітні антропоморфні плити та стела, яка була пофарбована вохрою. Центральне поховання парне – дорослого, який лежав скорчено на лівому боці, та дитини – випростаної на спині. Обидва небіжчики орієнтовані головами на північний схід.

До первинного кургану впущено ще два енеолітичних поховання. Навколо одного з них облаштовано невеликий кромлех. Як і в попередньому випадку, при цьому використана антропоморфна стела. Могильна яма з уступом, площа якого обмазана шаром рідкої вохри. Кістяк дорослого лежав скорчено на правому боці, головою на схід. Інше поховання парне, кістяки випростані на спині. За межами обох насипів здійснено ще три дитячі поховання, які, на думку дослідників, імовірно, мали також власний насип із

[7] *Там само. С. 68–69.*

[8] *Мозолевский Б. Н., Николова А. В., Василенко В. А. Работа Орджоникидзевской экспедиции // Археологічні дослідження на Україні у 1991 р. К., 1991. С. 41–43.*

невеличким кромлехом. Могили овальної форми перекривалися камінням. Скелети орієнтовані на північний схід[9].

Привертає увагу присутність у даній групі поховань виробів із міді, зокрема, браслету у 1,5 оберти, що виготовлений зі спірально накрученого на шкіряну основу дрота, та шила. Цей факт дає змогу сформувати уявлення про певний прижиттєвий соціальний статус померлих. Археолог А. В. Ніколова вважає, що група енеолітичних поховань к. 9 за основними ознаками поховального обряду та інвентаря має аналогії серед поховань групи Чкалівська біля м. Покров та хронологічно може бути співставлена зі степовими пам'ятками України, що синхронізуються з пізнім Трипіллям[10].

На початку 2000-х років Орджонікідзівська експедиція продовжила дослідження пам'яток біля сіл Шахтар (раніше с. Шевченкове) та Катеринівка. Розкопано кургани, в яких знайдено пізньоенеолітичні поховання, які, однак, відрізняються від тих, що вже проаналізовані нами, ускладненістю поховальних церемоній[11]. Так, у к. 28 найраніший стратиграфічний горизонт утворюють п. 4 та п. 5, які знаходилися в овальних могилах, заглиблених у материк до 0,9 м. Останки дорослого чоловіка п. 4, на думку авторів розкопок, були покладені в яму вже у розкладеному стані, чим пояснюється відсутність частини кісток скелету. Кістяку надано випростане на спині положення, головою на схід. Могила на всю глибину заповнена сумішшю вохри та чорнозему. Скелет також лежав у щільному шарі цієї суміші. Верхня частина небіжчика, від черепа до стегнових кісток, перекривалась рогами лося. За ними, поблизу черепа, знайдено невеликий камінь[12].

Могила п. 5 була заглиблена в материк на 0,6 м. Біля дна, у такому ж як і в п. 4 вохряно-чорноземному заповненні, знайдені розрізнені кістки дорослого чоловіка, незначні уламки рогів лося та зуби тварини. Поміж ними розсіяно дрібні вуглини. Інвентар складався із тертушки, фрагмента обпаленої кістки, крем'яного відщепу.

Курган 29 насипаний для пізньоенеолітичного п. 22, з яким пов'язано комплекс ритуальних споруд. Могильна яма у формі трапеції заглиблена у материк на 0,8 м. Кістяк дорослої людини лежав скорчено на спині, головою на схід. Ноги розпалися ромбом, обидві руки зігнуті у ліктях і направлені до

---

[9] Николова А. В. Курган эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні дослідження на Україні у 1991 р. Луцьк, 1993. С. 78–80.

[10] Там само.

[11] Полин С. В., Черных Л. А., Куприй С. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. К., 2004. С. 257–263.

[12] Там само. С. 258.

таза. На дні ями зафіксована багатошарова підстилка з інтенсивним пофарбуванням вохрою. Потужний шар фарби спостерігався і на кістяку. Навколо поховання зроблено кромлех діаметром 6,3–7 м та заввишки 0,6 м. Його перекривав плаский насип діаметром 12–12,5 м. За межами насипу знайдено залишки культової споруди, яка складалася із дев'яти стовпових ямок, що утворювали своєрідний трикутник. У заповненні ямок збереглися залишки деревини зі слідами обпалу. Стовпи по периметру укріплялись дрібним камінням ракушняку. У заповненні ритуальної споруди зібрано численні фрагменти кальцинованих кісток та вуглин[13].

Подальше функціонування кургану, за даними дослідників, пов'язано також із енеолітичними похованнями, які були здійснені тоді, коли, ймовірно, культова споруда вже не використовувалась, що може свідчити про їхню пізнішу хронологічну позицію. Могили – овальної форми, завглибшки 0,7–0,75 м. Скелети лежать скорчено на спині у північно-східній та східній орієнтації. Характерне використання багатошарової підстилки з вохри, дно могили в одному випадку обмазане крейдою. За черепом дитячого скелету знайдено циліндр із вохри кармінно-рожевого кольору[14].

Така варіативність положення скелетів енеолітичних поховань свідчить про поліетнічність населення степової зони України за доби пізнього енеоліту. Цікавою обрядовою рисою є присутність «хлібців» із вохри, що інколи орнаментувалися врізними лініями. Характерними також є кістяні прямокутні пронизи з трикутною виїмкою у поперечинах. Саме вироби з вохри та пронизи виступають культуроутворюючими ознаками енеолітичної постмаріупольської культури, виділеної І. Ф. Ковальовою для Орільсько-Самарського межиріччя[15]. Археолог Ю. Я. Рассамакін пропонує для культурно та хронологічно близьких поховань поза межами названого району вживати термін «квітянська культура». Загалом проаналізовані вище поховання співвідносяться авторами розкопок із групами 2А та С пізньоенеолітичних поховань, що виділяються Ю. Я. Рассамакіним у рамках середньостогівської культурно-історичної спільності[16].

Досліджені Орджонікідзевською експедицією кургани розкривають також і складні процеси взаємодії між населенням степового енеоліту та Трипіллям. Для означеної теми важливе місце має курган «Довга Могила» з групи Чорто-

---

[13] Там само. С. 258–259.

[14] Там само. С. 259.

[15] Ковалёва І. Ф. Север степного Поднепровья в энеолите–бронзовом веке. Д., 1984. 114 с.

[16] Рассамакин Ю. Я. Энеолит степного Причерноморья и Приазовья // The Fourth Millenium B. C. Proceeding of the International Simposium Nessebr, 28–30 August 1992. New Bulgarian University. Sofia, 1993.

млика, що був розкопаний у 1979 р.[17] Курган належав до нечисленної групи т. зв. довгих курганів, за що й отримав свою назву. Насип заввишки сягав 7,4 м, діаметри – 110 м та 62 м. В основі «Довгої Могили» – три самостійних кургани, які об'єднані спільною досипкою. Спостереження за стратиграфією та планіграфією дали змогу дослідникам не тільки установити черговість поховань, а й зафіксувати особливості архітектоніки кургану, яка значною мірою обумовлена релігійними уявленнями давнього населення та його культовою практикою. Не розглядаючи усі пов'язані з цим аспекти, зазначимо, що в кургані досліджено одне енеолітичне п. 12.

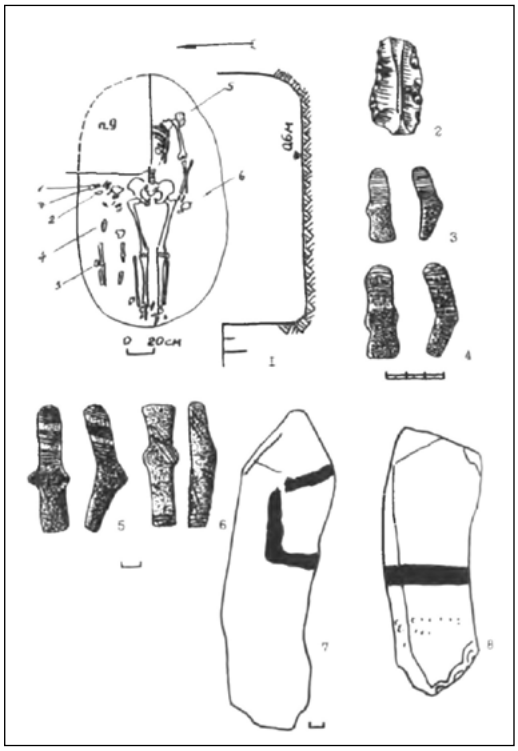

Мал. 2. Енеолітичне (постмаріупільське) поховання із статуетками (за Б. М. Мозолевським і С. Ж. Пустоваловим)

Енеолітичне постмаріупольське поховання знаходилося в овальній ямі розмірами 1,8×1,0 м, що орієнтована у широтному напрямку. Глибина на дно з рівня давнього горизонту – 0,6 м. Поховання парне – дорослого та немовляти. Обидва кістяки випростані на спині, руки покладені вздовж тулуба, головою орієнтовані на схід. Біля лівої руки дорослого лежав вальок рожевої вохри. Праворуч, біля коліна дитини, знайдено крем'яну скребачку, біля таза – грудку оранжевої фарби. Праворуч від черепа лежали шматочок смоли та дві глиняні антропоморфні статуетки т. зв. серезліївського типу. Вони виготовлені з ретельно відмученої глини, поверхня добре загладжена, орнаментовані у верхній частині (мал. 2). Типологічно близькі статуетки знайдені в 1979 р. Орджонікідзевською експедицією в к. 3 Чкалівської групи[18]. У п. 11 знайдено фрагмент, а в п. 25 – дві

[17] *Мозолевский Б. Н., Пустовалов С. Ж. и др. Отчет о работе Орджоникидзевской экспедиции института археологии АН УССР за 1979 г. // НА ІА НАНУ. Ф. експ. 1979/9. С. 4–23; Мозолевський Б. М. Пустовалов С. Ж. Курган «Довга Могила» з групи Чортомлика // Культурологічні студії. К., 1999. Вип. 2. С. 116–140.*

[18] *Мозолевский Б. Н., Пустовалов С. Ж. и др. Отчет о работе Орджоникидзевской экспедиции института археологии АН УССР за 1979 г. // НА ІА НАНУ. Ф. експ. 1979/9. С. 47, 53.*

цілих та одна фрагментована статуетки. Дослідник С. Ж. Пустовалов відносно культурної належності цих зразків культової пластики зазначав, що факт їх присутності здебільшого у похованнях правобережжя Дніпра свідчить про їх безумовний зв'язок із землеробським світом, зокрема Трипіллям[19].

За доби раннього бронзового віку значні степові простори займали племена скотарських культур: ямної, катакомбної, культури багатопружкової кераміки (КБК або бабинської) та зрубної. Їхнє виокремлення із нерозчленованої до початку XX ст. маси «скорчених та пофарбованих кістяків» пов'язано з прізвищем відомого російського археолога В. О. Городцова. Саме він після дослідження курганних некрополів на Сіверському Дінці запропонував періодизацію бронзової доби степів Північного Причорномор'я та виділив означені вище культури. За сучасними хронологічними схемами ямна культура в Україні датується XXX – XXIII ст. до н. е.

До відкриття розглянутих вище енеолітичних підкурганних поховань традиційно носії **ямної культури** розглядалися як перші, хто перейшов до нового – курганного – обряду, оскільки саме за ямної культури курган стає провідною формою поховальної споруди на значних степових просторах від Уралу на сході до Дунаю на заході. Уперше дослідники фіксують під час спорудження насипів використання нарізних блоків дерну. З'являється в ямний час і такий феномен як «довгі могили». Зокрема, з цього приводу викликає інтерес згадувана нами Довга Могила біля м. Покров[20].

У курганах, що досліджені на території Нікопольського району, ямні пам'ятки представлені досить потужною групою. Починаючи з досліджень Б. М. Гракова та О. А. Кривцової-Гракової, ямні поховання з курганів Нікопольського курганного поля розглядалися як відправна точка під час установлення хронологічних етапів розвитку ямної культури України. Ними запропонована двоетапна схема еволюції ямних пам'яток району. Пізніше М. Я. Мерперт обґрунтував виділення Нікопольського району у межах нижньодніпровського локального варіанта ямної культурно-історичної спільності та зазначив, що установлена тут хронологічна «шкала» має враховуватися під час аналізу ямних поховань і суміжних територій[21].

---

[19] Мозолевський Б. М., Пустовалов С. Ж. Курган «Довга Могила» з групи Чортомлика // Культурологічні студії. К., 1999. Вип. 2. С. 139.

[20] Там само. С. 116–140.

[21] Мерперт Н. Я. Древнейшие скотоводы Волжско-Уральского междуречья. М., 1954. С. 35.

Починаючи з 70-х років XX ст., дослідження ямної культури пов'язані з діяльністю експедицій як ІА НАН УРСР, так і провідних вищих навчальних закладів. Зокрема, у 1977–1979 рр. експедиція Київського державного університету проводила розкопки курганів у зоні будівництва Нікопольського зрошувального масиву біля сіл Новоіванівка, Високе, Криничувате, Лукіївка та Новоселівка. Розкопано більше двадцяти курганів, в яких 27 поховань репрезентують ямну культуру. Поховання здійснені в ґрунтових могилах прямокутної форми, у перекритті використані кам'яні брили та дерево. На заплічках упускного поховання (к. 5, п. 1, розкопки 1978–1979 рр.) знайдені чотири складених колеса. Кістяки лежали скорчено на спині, інколи – на боці. У поховальному обряді використані вохра та крейда, якими посипали як небіжчика, так і дно могили. На дні фіксуються залишки рослинної підстилки. У похованнях знайдено горщики з круглим днищем та орнаментацією шнуром і наліпами[22].

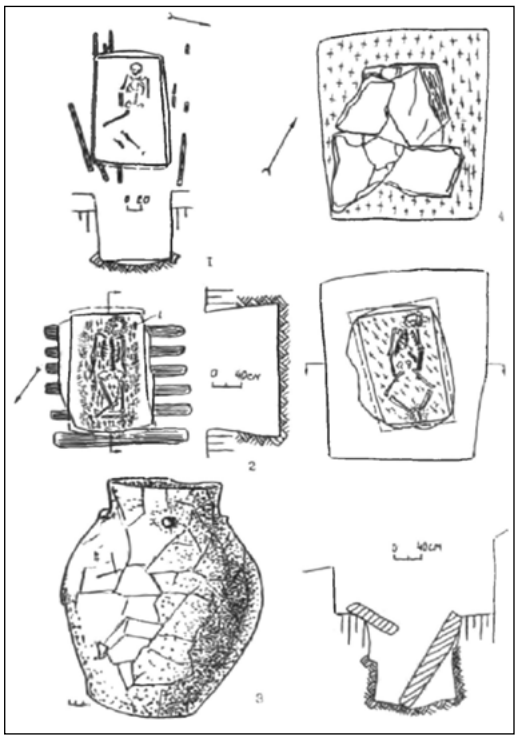

Мал. 3. Поховання ямної (1, 2, 4) культури; 3 – горщик із поховання КБК (за Б. М. Мозолевським і С. Ж. Пустоваловим)

Значний внесок у дослідження курганів доби бронзи зробила Орджонікідзевська експедиція ІА НАН УРСР[23]. У 1980 р. проводилися розкопки чотирьох курганних груп, що знаходилися неподалік селища Ізобільне (у 1989 р. населений пункт вилучений з облікових даних) на правому березі затоки Каховського водосховища поблизу с. Олексіївка. Досліджено

[22] *Бондарь Н. Н. Отчет о работе Днепропетровской археологической экспедиции Киевского университета. НА ІА НАНУ. Ф. эксп. 1975/51. 82 с.; Бондарь Н. Н. Отчет о работе Каменской археологической экспедиции Киевского госуниверситета. НА ІА НАНУ. Ф. эксп. 1976/79. 48 с.; Бондарь Н. Н., Антоненко Б. А., Васильченко С. А. и др. Раскопки курганов в зоне Никопольского орошаемого массива // АО 1978 года. М., 1979. С. 304–305.*

[23] *Полин С. В., Черных Л. А., Куприй С. А. Работы Орджоникидзевской экспедиции в 1999–2000 гг. // Археологічні відкриття в Україні 1999–2000. К., 2001. С. 28–33.*

11 курганів, які заввишки від 0,5 м до 3,5 м. Насипані вони були над похованнями ямної культури[24]. Могильні ями – прямокутні, перекриті деревом або кам'яними брилами. Впускні поховання мали ями з уступами та розташовувалися на підкурганному майданчику по колу, що характерно для правобережної групи ямної культури. Скелети покладені скорчено на спині, зрідка зустрічаються скорчені на боці. В обох випадках орієнтація нестала, але переважає західна (мал. 3). Одне поховання являло собою кенотаф і його поховальна споруда вирізнялась ретельністю оформлення. Вохра використана у незначній кількості у вигляді невеличких формованих грудочок. Із інвентаря були керамічні горщики з яйцеподібним тулубом, вироби з кістки, частина леза базальтової сокири та кременеві наконечники дротика (мал. 4).

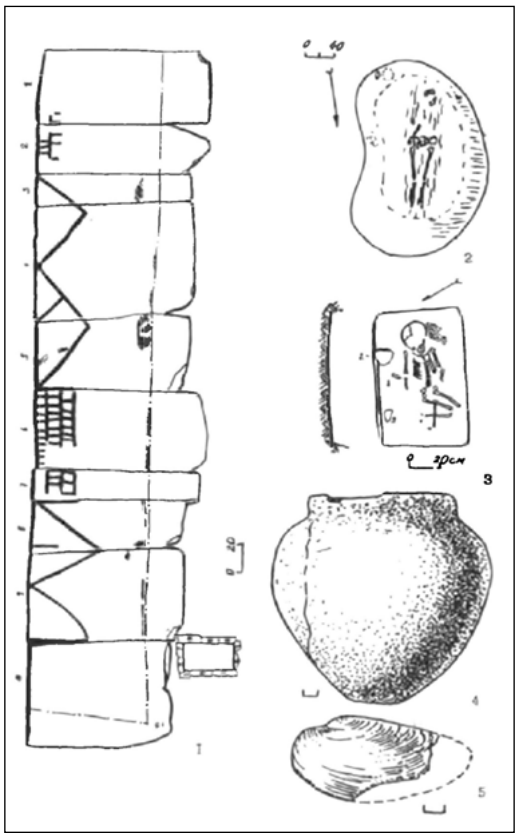

Мал. 4. Поховання ямної культури та розгортка розпису кам'яної скрині (за Б. М. Мозолевським і С. Ж. Пустоваловим)

У 1981 р. подовжено дослідження курганних могильників поблизу селища Ізобільне та села Чкалове. Розкопано 15 курганів, частина з яких утримувала основні та впускні пізньоямні поховання. Для них характерні прямокутні могили, дещо розширені у придонній частині. У перекритті використані дерево та очерет. Упускні ями мають уступи, на яких фіксувалися залишки перекриття з дерев'яних плах. В одному випадку перекриттям слугувала примітивна антропоморфна стела, що була пофарбована вохрою[25]. Кістяки дорослих лежать скорчено на спині, більш пізні за стратиграфією – скорчено на лівому боці. Орієнтація в обох випадках нестала.

[24] *Николова А. В. Раскопки курганов эпохи бронзы на Никопольщине // АО 1980 года. М., 1981. С. 291–292.*

[25] *Мозолевский Б. Н. Работа Орджоникидзевской экспедиции // АО 1981 года. М., 1983. С. 292.*

Інвентар – нечисленний: це ліпні горщики, мідне шило та молоткоподібна рогова шпилька.

Група ямних поховань досліджена біля м. Покров експедицією ІА НАНУ. Могильні ями значних розмірів із уступами перекривалися дерев'яними плахами та шаром очерету. Кістяки скорчені на спині, орієнтація, як і в попередніх курганах, нестійка. Присутні і поховання зі скорченими на боці скелетами, які займають більш пізню стратиграфічну та хронологічну позицію[26].

У 1997 р. сумісною експедицією ДНУ та Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей під керівництвом В. А. Ромашка у східній частині великої курганної групи поблизу м. Марганець досліджено п'ять курганів, із них один належить до епохи бронзи[27]. Основним у кургані виявилося ямне поховання. Небіжчик лежав скорчено на спині, головою орієнтований на захід. Поруч із лівою рукою лежала верхня щелепа вівці та стулка Unio. Поблизу правого ліктьового суглоба знаходилося знаряддя – проколка чи стилет, – виготовлене з трубчастої кістки тварини, завдовжки 14 см. Для поховання зроблено досипку, яка складалася із вальців чорнозему та дерну (мал. 5).

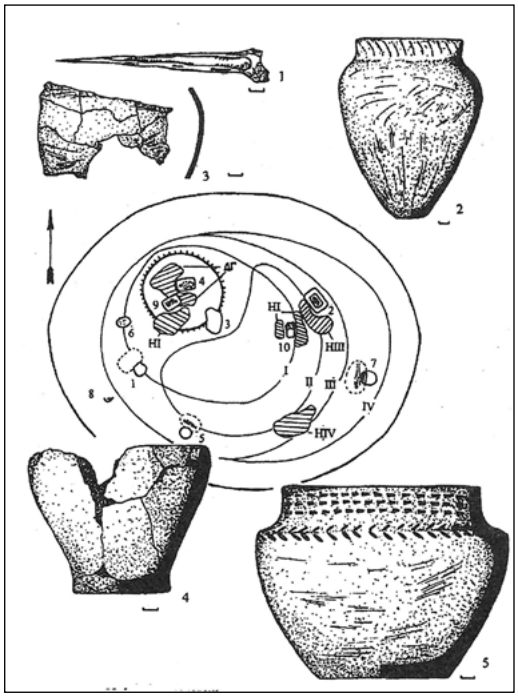

Мал. 5. Курган біля м. Марганець. Інвентар ямної та зрубної культури (за І. Ф. Ковальовою та ін.)

Наступні за часом поховання здійснені також у ґрунтових могилах та супроводжувалися локальними досипками. Одне з поховань здійснене на лівому боці, головою в бік сходу. За черепом знаходився вохряний хлібець на рівні правого ліктьового суглоба, за спиною – горщик нетипової для ямної культури банкоподібної форми. У заповненні

[26] *Николова А. В. Курган эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні дослідження на Україні у 1991 р. Луцьк, 1993. С. 79; Мозолевский Б. Н., Николова А. В., Василенко В. А. Работа Орджоникидзевской экспедиции // Археологічні дослідження на Україні у 1991 р. К., 1991. С. 42.*

[27] *Ковальова І. Ф., Маріна З. П., Тесленко Д. Л. Дослідження кургану доби бронзи поблизу м. Марганець Дніпропетровської області // Археологічні відкриття в Україні 1997–1998 рр. К., 1998. С. 19–20.*

ями знайдено фрагменти стінки значної за розмірами посудини, яку використовували для розтирання вохри.

Досліджені у 2003 р. експедицією ІА НАНУ під керівництвом С. В. Поліна ямні поховання в курганах біля м. Покров, як і в раніше розкопаних курганах, вирізнялися складністю поховального ритуалу[28]. Зокрема, мова йде про їх насипи, що складалися з шматків дерну, чорнозему та грудок глини, що іноді доповнювалися обмазкою з рідкої багнюки. У насипах к. 28 та к. 29 присутні також потужні шари материкової глини (до 2–2,5 м), які є конструктивними складниками будівництва насипу. Поховальні споруди у вигляді прямокутних ям із широкими заплічками по периметру. У перекритті використовували пласкі плити, дерев'яні плахи та шари очерету, деталі возів. Кістяки скорчені на спині, орієнтація нестала. Поховання 14 к. 28 виділяється за складом інвентаря, що знайдений у ньому, який відображає певний прижиттєвий статус померлого. Зокрема, знайдено плаский циліндр формованої темно-червоної вохри, бронзовий черешковий ніж із коротким ромбоподібним клинком, два клики кабана, п'ять крем'яних відщепів та плитку дрібнозернистого пісковику у формі трикутника[29].

Особливості ямних пам'яток регіону стали предметом спеціального дослідження у низці робіт київських та дніпропетровських науковців[30]. Наслідком чого стало визначення особливостей культурно-хронологічної позиції цих пам'яток у системі ямної культурно-історичної спільності степової зони Євразії.

Строкатість етнокультурних процесів за доби ранньої бронзи території, що розглядається нами, відображає присутність у курганах пам'яток кемі-обінської культури. Так, у к. 29 біля м. Покров відкрито п. 3 у кам'яній скрині. Споруда складалася з гарно оброблених та підігнаних одна до одної плит ракушняку. На внутрішній поверхні стінок скрині червоною вохрою було нанесено орнамент у вигляді «древа життя» (мал. 6). Кістяк дорослого чоловіка лежав скорчено на спині, головою на схід.

---

[28] Полин С. В., Черных Л. А., Куприй С. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. К., 2004. С. 259–260.

[29] Полин С. В., Черных Л. А., Куприй С. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. К., 2004. С. 260.

[30] Марина З. П. Энеолит–ранний бронзовый век степного Левобережья Днепра (междуречье рек Орели и Самары): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 «Археология». М., 1982. 23 с.; Тесленко Д. Л. Ямна культура Дніпровського Надпоріжжя та Правобережного Передстепу (аналіз поховального обряду): автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Археологія». К., 1999. 19 с.; Ричков М. О. Населення ямної культури Степової України. К., 1994. 149 с.

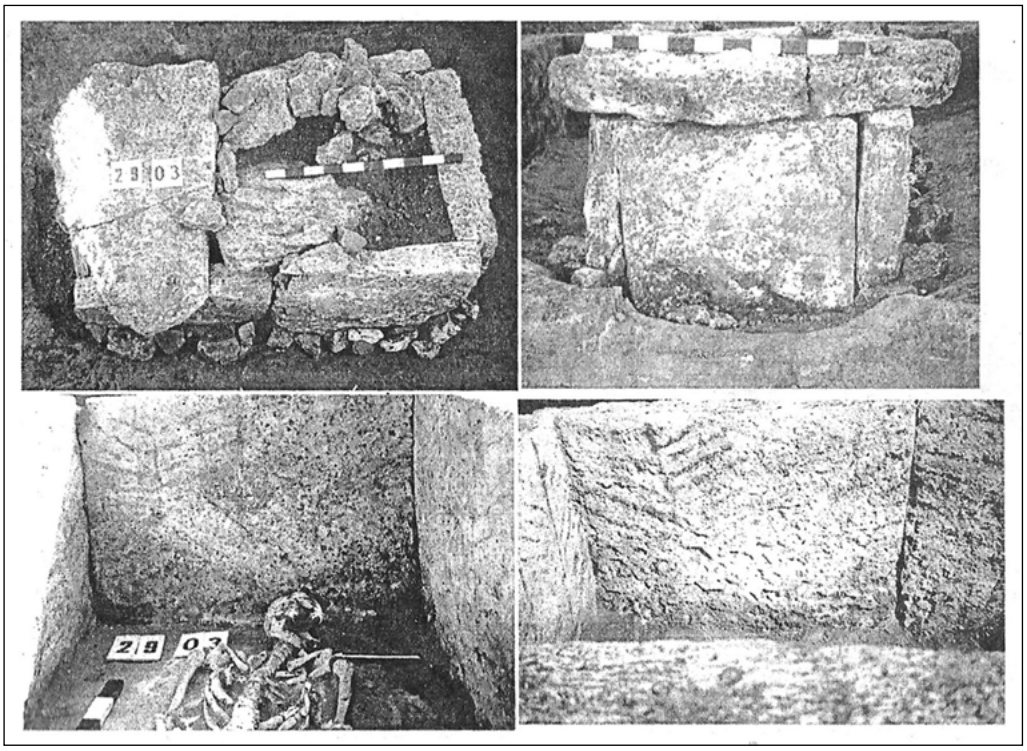

Мал. 6. Поховання у кам'яній скрині біля м. Покров (за С. В. Поліним та ін.)

Іще одне поховання цієї культури було розкопано в кургані Довга Могила (п. 6). Кам'яна скриня виготовлена з плит вапняку, які укріплювалися за допомогою невеликого каміння різних порід. Внутрішня поверхня – із слідами розпису червоною фарбою, що зберігся частково. Кістяк дорослого чоловіка лежав скорчено на спині, головою на північний схід – схід. На кістках подекуди простежувались залишки шкіри від одягу, зустрічалися сліди вохри. Із похованням, на думку С. Ж. Пустовалова, пов'язано невелике вогнище, що знаходилося на вістані 4 м на схід від могили, а також кістки бика домашнього (за визначенням О. П. Журавльова), що лежали поряд із скринею.

Поховання **катакомбної культури** Нікопольщини свого часу розглядалися у рамках дніпро-азовського варіанта катакомбної культурно-історичної спільності. За сучасними хронологічними схемами катакомбні пам'ятки датуються XXV – XX ст. до н. е. Їхнє дослідження у другій половині XX ст. пов'язане із масштабним будівництвом зрошувальних систем на півдні України.

Експедицією КДУ досліджено кургани біля сіл Лукіївка та Новоселівка. Переважна більшість поховань – впускні, без зведення досипки чи насипу. Могильні споруди становлять винятково катакомби із округлою вхідною

ямою та овальною камерою, виведеною до центру кургану. В межах курганної площадки дотримано принцип розміщення по колу. Зафіксовані складні поховальні ложа, до яких належать покрови з повсті, підстилка присутня в усіх типах могил[31]. Дослідникам зустрічалися розчленовані поховання, які містили у собі безголові кістяки, поховання голови окремо, що виступає як ознака поховального ритуалу. За основними характеристиками поховального ритуалу катакомбні поховання представлені т. зв. інгульськими, що відносяться авторами розкопок до пізнього етапу розвитку культури.

Археолог А. В. Ніколова відносно поховань катакомбної культури, які були досліджені Орджонікідзевською експедицією, зазначає про їх приналежність до двох стратиграфічних груп. До першої належать поховання, що знаходяться в камерах із прямокутною вхідною ямою. В декількох випадках у ній присутні кістки великої рогатої худоби, які є залишками напутньої їжі. Скелети лежали скорчено на спині або лівому боці, головою на північний схід. Супроводжуючий інвентар – нечисленний: кременеві наконечники стріл та абразив.

Другу хронологічну групу утворюють поховання, могильні споруди яких характеризуються овальною камерою та круглою вхідною ямою. Кістяки покладені випростано на спині. Супроводжуючий інвентар – ліпний посуд із пласким дном, чаші з різноманітним складним орнаментом та наліпами, вироби з кістки та кременю[32]. Зазначимо, що черепи двох поховань біля с. Чкалове – із численними трепанаційними отворами зі слідами тривалого загоєння. Автори розкопок пов'язують їх із прижиттєвими травмами небіжчиків.

До інвентаря катакомбних поховань із курганів біля м. Покров належать не лише притаманні для інгульської групи району глиняні горщики, а й присутні бронзові прикраси – медальйон, намистини та краплеподібні підвіски, що більш характерні для донецької катакомбної культури. Їх присутність у комплексах Нікопольщини свідчить про певні культурні контакти між цими двома масивами катакомбних пам'яток. Заслуговують на увагу й сокири-молоти, крем'яні наконечники стріл та дерев'яний посох, що декорований бронзовими скобами[33].

---

[31] Бондарь Н. Н. Отчет о работе Днепропетровской археологической экспедиции Киевского университета. НА ІА НАНУ. Ф. эксп. 1975/51. 82 с.; Бондарь Н. Н. Отчет о работе Каменской археологической экспедиции Киевского госуниверситета. НА ІА НАНУ. Ф. эксп. 1976/79. 48 с.; Бондарь Н. Н., Антоненко Б. А., Васильченко С. А. и др. Раскопки курганов в зоне Никопольского орошаемого массива // АО 1978 года. М., 1979. С. 304–305.

[32] Николова А. В. Раскопки курганов эпохи бронзы на Никопольщине // АО 1980 года. М., 1981. С. 291.

[33] Полин С. В., Черных Л. А., Куприй С. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. К., 2004. С. 261.

Катакомбні поховання (три) в кургані біля м. Марганець також належать до інгульської культури[34]. Вони здійснені у притаманних для цієї групи могильних спорудах, що складаються із овальних у плані шахти та камери. Одне з поховань, що належало чоловікові віком 20–25 років, супроводжувалося потужною досипкою, що зрідка практикувалося серед катакомбних племен, та свідчить про приналежність небіжчика до певного соціального прошарку. Супроводжувалося ліпним горщиком з пласким дном. Орнамент виконано наколами, що утворюють горизонтальні пружки.

Враховуючи особливості обряду та інвентаря, С. Ж. Пустовалов виділив Нікопольський територіальний масив у рамках катакомбної культурно-історичної спільності[35].

Наступний культурно-хронологічний етап розвитку давнього населення краю пов'язаний із **культурою багатоваликової кераміки** (КБК) або **бабінської**, пам'ятки якої були виділені лише у 60-х рр. XX ст. дослідницею С. С. Березанською. Серед узагальнюючих робіт сучасних авторів слід назвати докторську дисертацію та низку статей Р. О. Литвиненка[36].

Орджонікідзевською експедицією досліджено 46, а експедицією ДНУ – 42 поховання **культури багатоваликової кераміки**. Переважають упускні могили. За стратиграфією вони наслідують катакомбні та передують зрубним або сабатинівським пам'яткам. Основною формою поховальних споруд є овальна чи прямокутна ґрунтова яма; у перекритті часто використовується камінь, іноді – дерево. Переважна поза небіжчика – скорчена на боці, в орієнтації на південний схід. До складу супутнього інвентаря зазвичай входять глиняний посуд, дерев'яні чаші, кістяні пряжки-застібки, знаряддя з кременю[37].

Присутні поховання КБК і в курганах поблизу м. Покров. Мається на увазі курган Довга Могила[38], к. 29 та к. 30[39]. У Довгій Могилі за стратиграфією поховання є впускними, але особливості ритуалу заслуговують на більш

---

[34] Ковальова І. Ф., Маріна З. П., Тесленко Д. Л. Дослідження кургану доби бронзи поблизу м. Марганець Дніпропетровської області // Археологічні відкриття в Україні 1997–1998 рр. К., 1998. С. 19–20.

[35] Пустовалов С. Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я. К., 2005. 412 с.

[36] Литвиненко Р. О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дисс. на здобуття наук. ступ. докт. іст. наук: спец. 07.00.06 «Археологія». К., 2009. 32 с.

[37] Мозолевский Б. Н. Работа Оджоникидзевской экспедиции // АО 1981 года. М., 1983. С. 292.; Николова А. В. Раскопки курганов эпохи бронзы на Никопольщине // АО 1980 года. М., 1981. С. 291.

[38] Мозолевський Б. М. Пустовалов С. Ж. Курган «Довга Могила» з групи Чортомлика // Культурологічні студії. К., 1999. Вип. 2. С. 121–123.

[39] Полин С. В., Черных Л. А., Куприй С. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. К., 2004. С. 262.

детальну інформацію про них. Так, п. 1 здійснено в дерев'яній скрині із плах завширшки 10–15 см. Дно по всій площі могили закривалося рослинною підстилкою. На ній лежав кістяк дорослого чоловіка, скорченого на лівому боці, головою на північний схід. Біля черепа стояв ліпний горщик, що орнаментований під вінцями рядком нігтьових вдавлень. Іще одне поховання (2) знаходилося у могилі трапеціеподібної форми у своєрідній дерев'яній гробниці. Тобто стіни ями були облицьовані плахами завширшки до 10 см і у перекритті використані ідентичні плахи та шар глини, якою вони були обмазані. Долівка з незначними відбитками дерева також зберігала глиняну обмазку[40]. Кістяк лежав скорчено на лівому боці, головою на захід. Перед тулубом знайдено банкоподібний горщик значних розмірів із виділеною шийкою та прямими вінцями. На плічках – орнамент у «вигляді 18 шишкоподібних виступів». Могила п. 4 – прямокутної форми, долівка облицьована плахами та шаром рослинної підстилки із вкрапленнями крейди. Кістяк дорослого лежав скорчено на лівому боці, головою на південний схід. Біля передпліччя знайдена кістяна пряжка з двома отворами та уламки абразивної плитки[41].

Доба пізньої бронзи степової зони репрезентована **зрубною та сабатинівською культурами**. Зрубні поховання найчастіше є впускними та походять із курганів попередніх хронологічних епох, перш за все ямної культури. Експедицією КДУ досліджено 88 поховань зрубної культури. Установлено два типи поховальних споруд: неглибокі підпрямокутні ями та ящики з необроблених вапнякових плит. У к. 3 п. 5 біля сіл Лукіївка та Новоселівка знаходилось у дерев'яному зрубі. Кістяк скорчений на лівому боці, головою орієнтований на північний схід. Супроводжувалось мініатюрною конусоподібною мисочкою[42].

Зрубні поховання у кургані біля м. Марганець здійснені в ямному насипу, кістяки порушені, у складі інвентаря – фрагменти банкоподібного посуду[43].

Неординарним для зрубних пам'яток Нікопольського району є обряд, який зафіксовано під час дослідження курганів біля с. Чкалове. Так, роботами Орджонікідзевської експедиції установлено, що насип к. 1 утворився внаслідок об'єднання двох розташованих на незначній відстані один від од-

[40] Мозолевський Б. М. Пустовалов С. Ж. Курган «Довга Могила» з групи Чортомлика // Культурологічні студії. К., 1999. Вип. 2. С. 123.

[41] Мозолевський Б. М. Пустовалов С. Ж. Курган «Довга Могила» з групи Чортомлика // Культурологічні студії. К., 1999. Вип. 2. С. 121–123.

[42] Бондарь Н. Н., Антоненко Б. А., Васильченко С. А. и др. Раскопки курганов в зоне Никопольского орошаемого массива // АО 1978 года. М., 1979. С. 304–305.

[43] Ильская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. К.: Наук. думка, 1983. С. 20.

ного невеликих курганів. Це відбулося за рахунок досипки, що була зроблена для впускного зрубного поховання. Ця могила – прямокутної форми та значних розмірів, вирита з рівня давнього горизонту між курганами. У перекритті використані плахи, на які зверху покладені дві посудини: одна – банкоподібної форми, інша – гостроребрна, з орнаментом, що являє собою відбитки зубчастого штампу. Кістяк дорослого чоловіка лежав скорчено на лівому боці, головою на схід. У могилу покладена напутня їжа та знайдені фрагменти кераміки[44].

У 1951 р. Хмельницький загін Нікопольської експедиції ІА НАНУ виявив поселення сабатинівської культури, яке знаходилося на надзаплавній терасі р. Базавлук. На площі 150×70 м зібрані фрагменти ліпного посуду зі значною домішкою жорстви та орнаментом, що являє собою наліпні смушки з косими насічками[45].

Орджонікідзевською експедицією під керівництвом Б. М. Мозолевського на початку 90-х років був знайдений напівзруйнований ґрунтовий могильник сабатинівського часу. Він займав частину берегової смуги Базавлуцького водосховища біля с. Шолохове. На місці могильника зібрані фрагменти кераміки, знаряддя з каменя. Розкопано одне поховання у кам'яній скрині. Небіжчик лежав скорчено на лівому боці, головою на схід. Поряд із ним знайдено ліпний горщик із піктограмою[46].

Кіммерійські поховання раннього залізного віку в курганних некрополях Нікопольського району зустрічаються рідко. За 70–90-ті рр. XX ст. новобудовними експедиціями досліджено у Правобережжі Дніпра лише 30 поховань. Переважна більшість їх впущені у насипи давніх курганів. Орджонікідзевською експедицією досліджено 21 кіммерійське поховання на Кам'янському курганному полі в групах Лаурки (4), Чередникової Могили (12), Червоної Могили (1), поблизу селища Ізобільне (4)[47].

Два поховання цієї культури були відкриті в к. 28 та к. 29 біля м. Покров. Обидва належать, як вважає С. В. Полін, до новочеркаського типу[48]. Могильні ями – з підбоєм у формі витягнутого овала. Кістяки – випростані на спині, орієнтовані головами на південь – південний захід та північний захід.

---

[44] Николова А. В. Раскопки курганов эпохи бронзы на Никопольщине // АО 1980 года. М., 1981. С. 292.

[45] Сымонович Э. А. Отчет о работе Грушевского отряда в 1951 г. // НА ІА НАНУ, 1951/233, № 1510.

[46] Мозолевский Б. Н., Николова А. В., Василенко В. А. Работа Орджоникидзевской экспедиции // Археологічні дослідження на Україні у 1991 р. К., 1991. С. 41.

[47] Шалобудов В. Н. Кочевнические курганы Правобережья Днепра // Проблемы археологии Поднепровья. Д., 1984. С. 166–173.

[48] Полин С. В., Черных Л. А., Куприй С. А., Дараган М. Н. Курганы эпохи энеолита–бронзы у г. Орджоникидзе // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр. К., 2004. С. 262.

В одному із поховань знайдено невеличкий кубок із заокругленим дном та незначним поглибленням по його центру (умбоном), поверхня залощена. Археолог В. А. Ромашко зазначав про єдині тенденції розвитку поховальної традиції як на Правобережжі, так і Лівобережжі, підкреслював, що вона тягнеться від білозерських до кіммерійських пам'яток[49].

У дослідженні **скіфських пам'яток** на території Нікопольського району дослідники виділяють кілька періодів[50]. Перший етап охоплює середину XIX – початок XX ст., коли масово розкопуються кургани скіфської знаті. Під час другого періоду – 1930 – початок 1960-х рр. – відбувається відкриття Нікопольського курганного поля та починається його дослідження. І третій, що хронологічно охоплює кінець 1960-х рр. і по сьогодення, характеризується найвизначнішими відкриттями у галузі вітчизняної археології, становленням методики дослідження складних та трудомістких насипів, перш за все, скіфської знаті, відбувається формування джерельної бази для реконструкції соціального та економічного розвитку Степової Скіфії.

Серед дореволюційних розкопок привертають увагу роботи І. Є. Забєліна. Мова йде про всесвітньовідомий царський курган *Чортомлик* (інші назви – Могила Баби, Чортомлицька Могила), що знаходився біля с. Чкалово, та досліджувався у 1862–1863 рр. У 1979 р. його вивченням займався Б. М. Мозолевський, у 1981 р. – Б. М. Мозолевський і Р. Ролле, у 1983–1986 рр. – В. Д. Мурзін і Р. Ролле[51]. Висота насипу, за різними джерелами, коливалася від 19 до 22 м, а діаметр сягав 110 м. На вершині кургану був облаштований плаский майданчик діаметром близько 15 м, у центрі якого знаходилась укопана половецька кам'яна баба, яка була об'єктом поклоніння місцевих жителів. Насип укріплювався потужною кам'яною крепідою та дрібним камінням. Серед каміння крепіди зустрічалися кістки тварин, уламки амфор і ліпного посуду, деякі деталі кінської вузди. Насип споруджувався у кілька прийомів із вальків дерну. Кожен із конструктивних періодів укріплювався кільцем мулистого ґрунту. По центру насипу на глибині 6,5 м від реперу знайдено близько 250 комплексів вузди, значну кількість кінських нагрудних прикрас, декілька золотих прикрас вузди. Окремо слід звернути увагу на прикраси поховальних візків – десять навершів та 234 бронзових круглих блях, 267 наконечників

---

[49] Ромашко В. А. К вопросу о генезисе киммерийских памятников Днепровского Левобережья // Проблемы археологии Поднепровья. Д.: ДГУ, 1980. С. 76–79.

[50] Струкуленко А. С. Новобудовні археологічні експедиції 70–90-х рр. XX ст. та їх внесок у дослідження давньої історії північностепової Наддніпрянщини: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Археологія». Д., 2011.

[51] Алексеев А. Ю., Мурзин В. Ю., Р. Ролле. Чертомлык (Скифский курган IV в. до н. э.). К., 1997. 411 с.

стріл тощо. На підкурганній поверхні у північно-західному секторі перед стіною крепіди щільно, протяжністю 14 м та завширшки 1 м, лежали залишки тризни у вигляді кісток коня та фрагментів амфор. Основну могилу, що знаходилася в центральній частині, супроводжували кілька поховань та ям, серед них три могили коней із 11 занузданими особинами та два поховання конюхів (мал. 7). У кургані поховані цар та цариця. На думку Б. М. Мозолевського, спочатку в кургані поховали дружину царя, а згодом, в окремій могилі, і його самого. Після чого насип досипали та укріпили камінням.

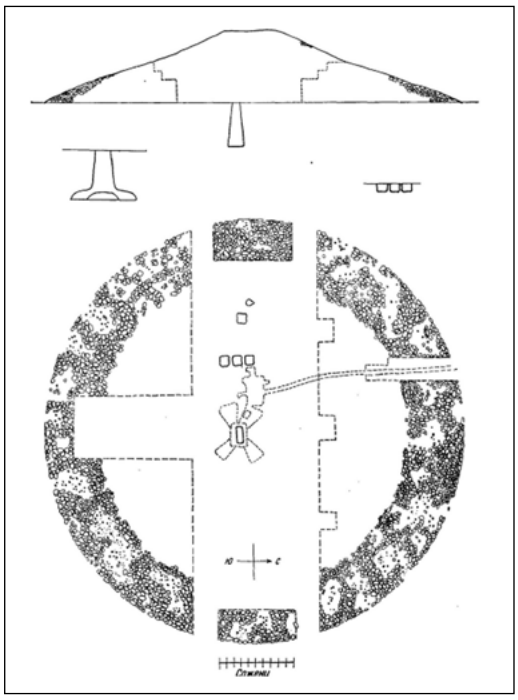

Мал. 7. План кургану Чортомлик (за А. Ю. Алекссевим та ін.)

Археологам удалося встановити, що центральна гробниця Чортомлика мала складну конструкцію, яка не має прямих аналогій серед інших поховальних пам'яток Степової Скіфії. У цій п'ятикамерній споруді, а також у північній упускній могилі, трьох кінських могилах, двох могилах скіфів-конюхів, похованні воїна-охоронця було знайдено близько 56 амфор, розписний саркофаг, значну кількість золотих прикрас, предметів зброї та побуту. Особливо вражало своїм багатством вбрання цариці. Борис Мозолевський писав: «Небіжчицю поховали в наголовному вбранні, від якого залишилися різноманітні золоті платівки та підвіски. На шиї – золота гривна, на зап'ястях – широкі браслети, дев'ять масивних обручок» (мал. 8). Поряд із скелетом лежало бронзове люстерко із залізним руків'ям. Серед численного посуду, що супроводив поховання жінки, стояла срібна таця, на якій лежав срібний черпак із скульптурною голівкою собаки на кінцях руків'я. Саме у цій гробниці знайдено відому срібну амфору з позолоченим горлом, ручками й плічками, що прикрашена фризом із зображеннями скіфського побуту, рослинним орнаментом та фігурками птахів. У нижній частині містилося три отвори для зливання вина у вигляді лев'ячих голів та погрудддя Пегаса[52].

[52] *Мозолевський Б. М. Скіфський степ. К., 1983. С. 69.*

У могилі царя, що також була пограбована, виявлені залишки двох кістяків, один з яких належав, як вважав Б. М. Мозолевський, основному небіжчику, а інший – його слузі. У камері знайдено два бронзових казани, а в трьох нішах, що не були пограбовані, – численні предмети озброєння, золоті платівки від убрання тощо (мал. 9). Дослідники зазначають, що такої кількості оздобленої золотом зброї не було знайдено більше в жодному скіфському кургані.

Мал. 8. Головний убір та шийні прикраси жіночого поховання з кургану Чортомлик (за Б. М. Мозолевським)

Наймасштабніші дослідження скіфських пам'яток Нікопольщини у XX ст. пов'язані з експедиціями ІА НАН УРСР. Так, починаючи з 1960-х років, у зв'язку з початком потужного будівництва меліоративних систем на Півдні України, постало завдання дослідження пам'яток археології в зоні зрошувальних систем. Однією з перших у Нікопольському районі була Скіфська Нікопольська експедиція, що у 1964–1965 рр. розкопала кургани поблизу с. Капулівка та м. Покров. Керівником експедиції був уже досить відомий на той час О. І. Тереножкін. У польових роботах брали участь В. А. Іллінська, Є. В. Черненко, Б. М. Мозолевський та ін. Зазначимо, що перед учасниками експедиції постало завдання – за допомогою ручного геологічного бура виявити скіфські курганні некрополі або окремі кургани у складі могильників попередніх епох. Таким чином, були складені детальні плани могильників, до складу яких увійшло понад 180 курганів, із них 17 – скіфського часу та один – епохи бронзи були розкопані.

У 1965 р. археологи О. І. Тереножкін та Б. М. Мозолевський (за участю й інших археологів) провели дослідження скіфського кургану IV ст. до н. е. *Страшна Могила,* який знаходився неподалік смт Гірницьке[53]. Курган, що мав

[53] *Тереножкин А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские древности. К., 1973. С. 132–138.*

дуже круті схили, сягав заввишки 7 м і діаметра 50 м. Його оточувала крепіда з гранітних каменів, розміри яких сягали 2 м. Могильна яма знаходилася по центру насипу, а по обидва боки від неї простежувався потужний глиняний викид, який утворював вали завдовжки 13 м, завширшки 4–5 м та заввишки до 1–1,3 м. Вхідна яма – прямокутної в плані форми завглибшки 7 м розширювалася до дна[54]. В її заповненні – чорнозем, гранітне та вапнякове каміння. Поховальне приміщення мало значні розміри: 5,5×3,5–5 м (мал. 10).

Мал. 9. Бронзовий казан із поховання кургану Чортомлик (за Б. М. Мозолевським)

Поховання пограбоване у давнину. Кістяк молодої людини лежав у західній частині камери, головою на північний захід. У глині над місцем поховання на різних рівнях знайдено золоті платівки, бляшки, намистини. Поруч виявлені два кістяних руків'я від залізних ножів. Окисли бронзи на гомілках та заліза на ребрах і кістках таза, як вважають дослідники, свідчать про те, що небіжчика було поховано у кнемідах та залізному панцирі. У могилі також знайдені фрагменти залізного меча, бронзові наконечники стріл, невелика кількість золотих бляшок та кістки вівці із окислами міді, що, вочевидь, знаходилися у викраденому грабіжниками бронзовому казані. У різних місцях могильної ями знайдені три залізні дротики, фрагмент меча, цілі та фрагментовані бронзові стріли. Ніша, яка знаходилася у стіні, була заповнена посудом. На її дні зберігся відтиск від округлодонного кубка. Перед виходом із поховальної камери лежав скелет чоловіка приблизно 40 років. Вважають, що це був слуга або воїн[55]. Біля нього знайдено сагайдак із стрілами та залізний ніж, на правій руці – залізний браслет. Неподалік від вхідної ями розташована могила коня. На його черепі збереглася збруя, що складалася із залізних вудил

[54] *Там само. С. 156.*
[55] *Там само. С. 156.*

та псалій, шести бронзових блях, бронзового наносника із зображеннями у звіриному стилі, двох фігурних нащічників із зображенням птахів, двох бронзових ворварок та підпружної бляхи.

У подальші роки на території, що входить до Нікопольського району, було досліджено значну кількість поховань скіфської культури, які репрезентують різні етапи її розвитку в Північно-причорноморських степах. Важливим стало відкриття ранньоскіфських пам'яток. Одним із найраніших є поховання у кургані поблизу м. Нікополя, що досліджувалося ще у дореволюційний час. Воно знаходилося під пошкодженим насипом у дерев'яному склепі. Разом із людськими кістками знайдено чотири великі бронзові пластини – прикраси коня (нащічники та наносники).

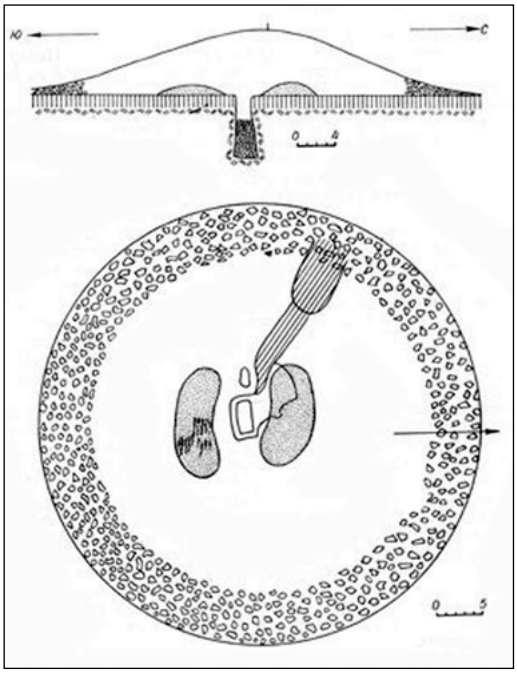

Мал. 10. План кургану Страшна Могила біля м. Покров (за О. І. Тереножкіним та ін.)

Ще одне ранньоскіфське поховання (кінець VI – початок V ст. до н. е.) походить із к. 13 біля с. Шолохове, яке досліджувалось у 1976 р. загоном експедиції ДНУ під керівництвом С. С. Волкобоя (буде розглянуто пізніше). Три поховання V ст. до н. е. відкриті Б. М. Мозолевським біля м. Покров у Чабанцевій та Завадській Могилах[56].

Кінцем V ст. до н. е. датується поховання к. 1 на Нікопольському курганному полі[57]. Навколо насипу заввишки 0,7 м був облаштований рів, іще один знаходився під насипом. У ровах та насипі знайдено залишки тризни. Серед речей присутній Г-подібний бронзовий псалій. Могила – з підбоєм. Кістяк дорослого лежав випростано на спині, головою на північний захід. Поряд знаходилися два наконечники списів із підтоками, акінак, вістря стріл та залишки напутньої їжі.

Однак, безумовно, справжній шквал не тільки серед пересічних громадян нікопольського краю, а й серед досвідчених науковців, викликали

---

[56] *Ильская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. К.: Наук. думка, 1983. С. 101.; Мозолевский Б. Н. Скифские погребения у с. Нагорное близ г. Орджоникидзе на Днепропетровщине // Скифские древности. К., 1973. С. 208–234.*

[57] *Граков Б. Н. Скифские погребения на Никопольском курганном поле //МИА. 1962, № 115. С. 70–71.*

відкриття низки царських та аристократичних курганів із неповторними шедеврами скіфської торевтики. Це знову активізувало дискусію навколо питання про скіфські Герри. Як відомо, грецький історик Геродот писав, що скіфи ховають своїх царів у Геррах, які знаходяться у тій місцевості, де Бористен (Дніпро – З. М.) іще судноплавний. Дискусія щодо питання має тривалу у часі історію. Її наслідком стало те, що більшість сучасних археологів вважають можливим розташувати цю місцевість нижче дніпрових порогів, а точніше, на місці Нікополя – Кам'янської переправи (або Кам'яний Затон)[58]. Саме такі припущення обумовили цілеспрямовані пошуки курганів скіфської еліти в Нікопольських степах. Одним із таких завзятих дослідників був і Борис Миколайович Мозолевський.

Перш ніж розглянути пам'ятки, що досліджені Б. М. Мозолевським, доцільно зупинитися хоча б коротенько на його біографії, тернистому шляху до визнання в археології. Народився Борис Миколайович 4 лютого 1936 р. у с. Миколаївка Миколаївської області в селянській родині. Виховувала його мати, батько загинув у Німеччині. Після закінчення семирічної школи в 1951 р. п'ятнадцятирічний юнак став вихованцем Одеської спецшколи Військово-повітряних сил СРСР. Потім вступив до військово-морського авіаційного училища в Єйську, де, до речі, навчався з майбутніми космонавтами СРСР – Г. Шоніним і Г. Добровольським. Училище не закінчив через дострокову демобілізацію, що була обумовлена скороченням Радянської армії. Після демобілізації переїхав до Києва, де майже десять років працював кочегаром. Без відриву від роботи – з 1958 до 1964 р. – заочно навчався на історико-філософському факультеті Київського університету. Після закінчення університету працював у 1965–1968 рр. редактором у видавництві «Наукова думка» (Київ), редагуючи видання археологічної тематики. У нього вже був певний досвід із цієї проблематики, оскільки уперше Б. Мозолевський побував в експедиції у 1962 р. З 1968 р. науковець почав працювати позаштатним співробітником ІА НАН УРСР, бере участь у дослідженні групи курганів Гайманова Могила у Запорізькій області. А вже з 1969 р. Борис Миколайович очолював Орджонікідзевську археологічну експедицію. Після досліджень Товстої Могили став молодшим науковим співробітником ІА НАН УРСР та найавторитетнішим дослідником великих скіфських курганів. У 1980 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію, тема якої – яскраві матеріали Товстої Могили. Із 1986 р. і до кінця життя Б. М. Мозолевський очолював відділ, а потім сектор раннього залізного віку ІА НАН УРСР та продовжував розкопки степових пам'яток.

[58] *Мозолевський Б. М. Скіфський степ. К., 1983. С. 37.*

Через тяжку хворобу Б. М. Мозолевський помер 13 вересня 1993 р. Похований талановитий учений-скіфолог на Байковому цвинтарі у Києві.

Із діяльністю Б. М. Мозолевського в українській археології пов'язано багато чудових відкриттів, що дає змогу цілком обґрунтовано говорити про «епоху Мозолевського» у вітчизняному скіфознавстві. Був він і талановитим поетом, чиї вірші, за висловом І. Павлюка, пахнуть космічно-степовим вітром. Достатньо звернутися до монографії «Скіфський степ», щоб переконатися у цьому.

Розглянемо матеріали деяких видатних пам'яток, що принесли визнання й славу як їх відкривачу, так і нікопольській землі.

У 70-х рр. Б. М. Мозолевський дослідив цілий комплекс скіфських поховань поблизу м. Покров та смт Гірницьке. Видатний археолог зазначав, що дослідження курганів району м. Покров є однією з найяскравіших сторінок в історії скіфознавства[59].

Як уже зазначалося, Б. М. Мозолевский із 1969 р. очолював Орджонікідзевську експедицію. Одним із його перших вивчених об'єктів стала *Хомина Могила* (досліджувався в 1970 р.) – скіфський курган біля с. Нагірне (населений пункт вилучений з облікових даних), що знаходився на відстані 4 км від знаменитого Чортомлика. Курган сягав заввишки 3,2 м, діаметр – 34–44 м. Насип складався зі шматків дерну та був обнесений крепідою. Під насипом дослідники знайшли три могили: центральна чоловіча у супроводі двох коней, жіноча та юнака. Два перші поховання пограбовані ще вдавнину, третє – подарувало археологам цікаві знахідки. Зокрема, у похованні юнака знайдено набір зброї та портупейний пояс із срібних платівок. На вуздечці коня, покладеного в окремій ніші, крім залізного нахрапника,

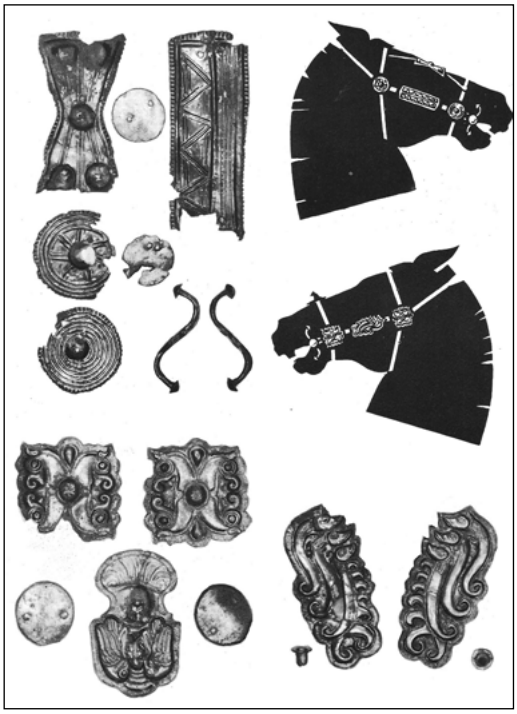

Мал. 11. Набір вуздечкових прикрас та реконструкція вуздечок із кургану Хомина Могила (за Б. М. Мозолевським)

[59] *Мозолевский Б. М. Скифские курганы в окрестностях г. Орджоникидзе на Днепропетровщине (раскопки 1972–1975 гг.) // Скифия и Кавказ. К., 1980. С. 70.*

також не було жодних прикрас[60]. Однак найцікавіші знахідки пов'язані саме з центральною, хоча й пограбованою, могилою! Під час обстеження вхідної шахти були виявлені два кінські поховання в бокових нішах із вишуканими вуздечними наборами. Один був виготовлений із великих круглих та прямокутних срібних платівок, другий, також срібний, але плакований золотом (мал. 11). Орнамент на одному з них складається із незвичної для скіфського мистецтва геометричної композиції. На думку Б. М. Мозолевського, художні особливості наборів свідчать про їх виготовлення наприкінці IV ст. до н. е. фракійцями, західними сусідами скіфів[61]. Але більш несподіваною знахідкою, що принесла славу Хоминій Могилі, була фігурка дикого кабана, яку поспіхом загубили грабіжники (мал. 12). Функціонально вона могла слугувати ручкою до дерев'яної чаші. Сусідня гробниця, що також пограбована, належала жінці, очевидно, дружині основного небіжчика. Тут грабіжники залишили велику кількість золотих платівок, якими було прикрашене вбрання, золоту сережку, фрагменти кістяного гребеня та вишукані срібні посудини для вина.

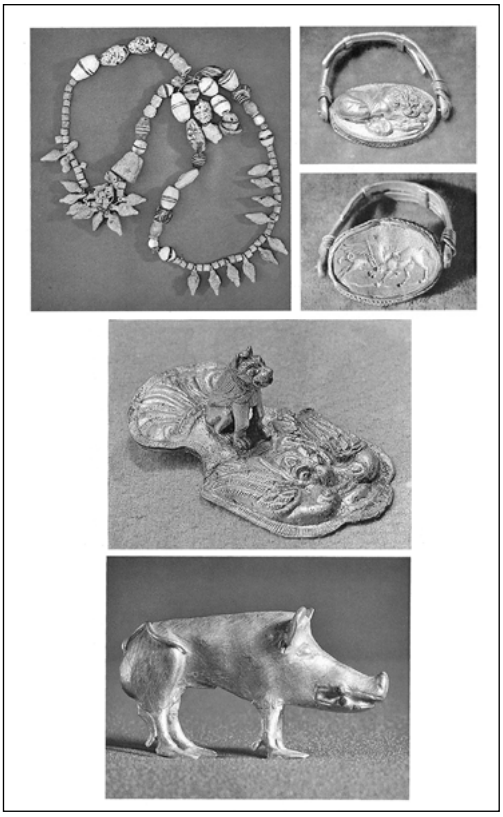

Мал. 12. Речі з курганів Денисова та Хомина Могила (за Б. М. Мозолевським)

Але зоряним часом для Мозолевського став 1971 р., коли був розкопаний так давно омріяний ним царський курган *Товста Могила*. І коли, нарешті, трапилася нагода почати розкопки, Борис Миколайович був дещо розгублений, але миттєво опанував себе та приступив самотужки (!) до роботи. Незабаром до нього приєднався лаборант ІА НАН УРСР О. Загребельний. Удвох вони упродовж двох тижнів із 5.30 ранку і до пізнього вечора, щоденно, без відпочинку та вихідних, знімали шар за

[60] *Мозолевський Б. М. Скіфський степ. К., 1983. С. 140.*
[61] *Там само. С. 141.*

шаром могутній насип[62]. А висота Товстої Могили сягала 8,6 м за діаметра – 70 м! Технічне забезпечення робіт (землерийна техніка, прохідницькі та споряджувальні роботи) узяв на себе Орджонікідзевський гірничо-збагачувальний комбінат. В особі тогочасного директора, Героя Соціалістичної Праці Г. Л. Середи, Б. М. Мозолевський знайшов однодумця, людину, яка щиро вболівала за успіх археологів у їхній такій нелегкій справі.

Спроба археологічного дослідження Товстої Могили робилася ще у 1964 р., коли О. І. Тереножкіним було проведено буріння насипу з метою установлення його належності скіфам. Однак, викид глини з могили не був знайдений і серед дослідників поширилася думка про його належність до первісної епохи. І тільки повторне використання буру дало позитивний результат і, відповідно, надію на розкопки цього велетня.

На початку археологічних робіт насип мав пошкодження, які були пов'язані з будівництвом залізничного депо, прокладанням підземної каналізаційної, тепло- і водомагістралі, а також підземного електрокабелю. Але незважаючи на таке значне руйнування, Товста Могила мала майже правильну напівсферичну форму[63].

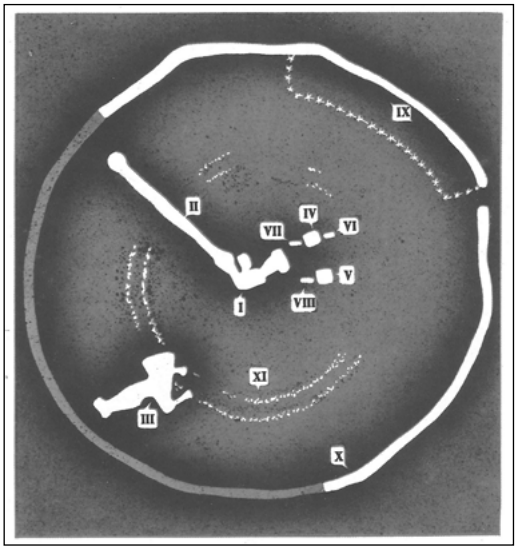

Мал. 13. План кургану Товста Могила (за Б. М. Мозолевським)

Навколо насипу був облаштований рів. У ньому знайдені численні залишки тризни: уламки амфор, кістки коня, дикого кабана тощо. Проведений науковцями аналіз залишків кісток дав змогу вважати, що у тризні (і відповідно будівництві кургану) могло брати участь близько 2500–3000 людей[64].

Під насипом знаходилися центральна та бокова гробниці (мал. 13). Вхідна яма центральної гробниці була прямокутної у плані форми з двома господарськими нішами. По всій площі ніші № 1 траплялися кістки коня, деякі з них були в окислах бронзи, що свідчить про їх перебування у казані[65]. У ніші № 2 зна-

[62] *Там само. С. 146.*
[63] *Мозолевський Б. М. Товста Могила. К., 1979. С. 16.*
[64] *Ильинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. К.: Наук. думка, 1983. С. 139.*
[65] *Мозолевський Б. М. Товста Могила. К., 1979. С. 47.*

хідки відсутні. Вхід до поховальної камери гробниці 1 перекривали залишки дерев'яної колісниці, поряд з якими знайдено скелет раба. Могила, дно якої знаходилося на глибині 8,5 м (!) від рівня поля, повністю пограбована, але, незважаючи на це, у дромосі знайдені меч із золотим руків'ям у піхвах із золотою оббивкою, амфора із трьома ручками, кілька сагайдаків[66].

По залишках скелету встановлено, що тут похований чоловік віком 40–50 років, який лежав випростано на спині на дерев'яному настилі. На ньому був панцир, залізний набірний пояс та окремі платівки від бронзового панциря та поножі, штани були обшиті золотими бляшками[67]. Поряд були знайдені залишки бронзової булави, золоті обкладки ритону, уламки срібного посуду та інші коштовності (близько 600 штук). Важко собі уявити, але всі роботи проводилися у неймовірно важких умовах. Достатньо сказати, що у склепі по коліна стояла вода і всі знахідки буквально доводилося шукати у «глиняній колотянці» (за висловом Б. Мозолевського). А якщо ще й додати, що напруга досягла апогею, то стане зрозумілим та атмосфера, яка виникла у поховальній камері 21 червня о 14 годині 30 хвилин! Це той час, коли Борис Миколайович «…за десять сантиметрів від того місця, де порпалися грабіжники, біля самого спуску в склеп…», розчищаючи долівку, явив світові унікальну річ – золоту царську Пектораль![68] Ніхто із присутніх не міг навіть уявити, що такі шедеври могли бути створені майстрами у IV ст. до н. е. Пектораль – нагрудна місяцеподібної форми прикраса діаметром 30,6 см, вагою – 1150 г. Спеціалісти установили, що вона виготовлена шляхом поєднання кількох технік, зокрема: лиття за втраченою восковою моделлю, карбування, гравіювання, філігрань, паяння, інкрустація кольоровими емалями (мал. 14).

Мал. 14. Пектораль із кургану Товста Могила (за Б. М. Мозолевським)

[66] *Там само. С. 158.*

[67] *Ильинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. К.: Наук. думка, 1983. С. 139.*

[68] *Мозолевський Б. М. Скіфський степ. К., 1983. С. 158.*

Сюжетно-композиційні особливості цього неперевершеного витвору мистецтва обумовили появу низки концепцій та гіпотез щодо семантики образів пектораліі. Борис Миколайович був переконаний, що пектораль – це культова річ, що пов'язана з космогонічними уявленнями скіфів (мал. 15).

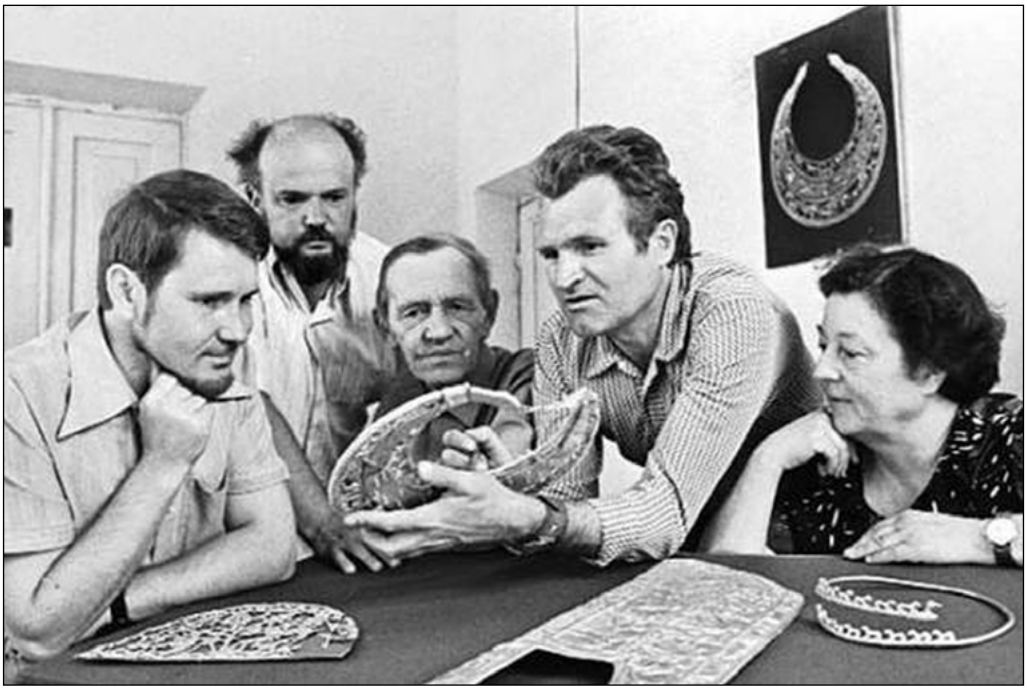

Мал. 15. Б. М. Мозолевський з колегами (справа наліво: В. А. Іллінська, Б. М. Мозолевський, О. І. Тереножкін, Є. В. Черненко та В. В. Отрощенко)

Із основним похованням дослідники пов'язують спорудження двох ям, в яких знайдено шість скелетів коней із вуздечками. В одній із цих могил кінські вуздечки були оздоблені золотими прикрасами, в другій – срібними та срібними з позолотою. Коней супроводжували троє конюхів. Один із них мав на зап'ясті залізний браслет, а на шиї – золоту гривну. Поруч із ним лежав сагайдак зі стрілами та ножі.

Бокова гробниця розташовувалася в південно-східній частині кургану. Катакомба мала два входи, що свідчить про її більш пізнє походження. На вершині викиду з першої вхідної ями знайдено скупчення бронзових виробів, що прикрашали колісницю: деталі кінської вузди, дзвіночки, бронзові навершя (мал. 16), бляхи з орнаментом[69]. У поховальній камері на дерев'яному настилі лежала жінка 20–30 років. Одяг її був розшитий золотими

[69] *Ильинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. К.: Наук. думка, 1983. С. 141.*

бляшками, голову прикрашав калаф, розшитий золотими платівками, на шиї – масивна гривна зі скульптурними зображеннями левів, що женуться за оленем. Біля голови лежали скроневі підвіски із зображенням Кібели, на руках у небіжчиці – широкі золоті браслети, а на пальцях – 11 перстнів. За головою цариці стояв срібний кубок, скляний посуд і чорнолакова миска. Під лівою лопаткою лежало бронзове люстерко. Праворуч від небіжчиці лежав 2-річний хлопчик в алебастровому саркофазі. Дитину супроводжували мініатюрні золоті речі: гривна, сережки, бляшки від одягу, перстень та браслет. При ньому був також мініатюрний срібний посуд: кілик, рітон і кубок.

Мал. 16. Речі з кургану Товста Могила (за Б. М. Мозолевським)

У гробниці була виявлена господарча ніша, в якій знаходилися бронзовий казан, сковорідка, а також кістки жертовної їжі. Царицю та дитину супроводжували слуги: охоронець, куховарка, вістовий і дівчина-служниця[70].

Оцінюючи згодом комплекс Товстої Могили, В. А. Ілінська та О. І. Тереножкін зазначали, що курган наближається за описом до царських скіфських курганів, а досліджені в ньому «…поховання… як би демонструють заключний етап життя знатної скіфської родини, включаючи основного похованого – знатного вельможу, його дружину та дитину»[71].

У 1972 р. розкопувалася *Денисова Могила* (IV ст. до н. е.), висота якої сягала лише 2 м, а діаметр – близько 40 м. Курган знаходився поблизу м. Покров[72]. Навколо насипу фіксувався кільцевий рів із двома перемичками. Під наси-

[70] *Там само. С. 142.*

[71] *Там само. С. 139.*

[72] *Мозолевский Б. М. Скифские курганы в окрестностях г. Орджоникидзе на Днепропетровщине (раскопки 1972–1975 гг.) // Скифия и Кавказ. К., 1980. С. 127–136.*

пом знаходилася центральна гробниця з двома ходами. Поховальна камера – прямокутна, розмірами 4,5×3 м, глибина на дно – 5,4 м. У камері влаштована ніша, ймовірно, господарського призначення. Поховання парне – чоловіка та жінки. Борис Мозолевський вважав, що жіноче поховання було вторинним. На кістках чоловічого скелета – сліди окислів бронзи, що свідчить про ймовірність його поховання у бронзових поножах. Могила двічі пограбована, однак археологи знайшли понад 200 золотих виробів, уламки грецьких амфор та срібного кілика, деталі кістяного веретена, залізний наконечник списа та бронзові вістря стріл. Залишки жертовної їжі (кінь та вівця) із слідами окислів бронзи свідчать про їх перебування у бронзовому казані, який був винесений грабіжниками[73]. Привертає увагу серед інших прикрас знахідка платівки менади, що танцює, яка має аналогії у знахідках із Рижанівського та Дєєва курганів[74]. Про багатство поховання свідчить і масивний золотий перстень-печатка (вага 25,15 г) із двостороннім зображенням на рухомому щитку. На лицьовому боці – це фігура лева, що лежить над шматками туші барана, на зворотньому – зображено, як грифон шматує коня. Археолог В. А. Рябова звертає увагу на те, що перед левом на щиткові вміщені нога та голова барана. Це такі ж атрибути, які були й на пластинах менад. Авторка робить припущення, що й перстень може належати до того кола релігійної символіки, який пов'язаний із культом Діоніса. Факт присутності такої коштовності у могилі не тільки свідчить про багатство похованої, а й відображає її суспільний стан. Зокрема, мова може йти про те, що представниці знатних і заможних скіф'янок були служительками цього синкретичного скіфо-еллінського культу, жрицями культу родючості[75].

У 1973 р. експедиція Б. М. Мозолевського почала досліджувати могильник Завадські Могили – у складі 11 насипів (мал. 17), які знаходилися неподалік смт Гірницьке (розкопано три кургани). Насип 1 *Завадської Могили* (V ст. до н. е.) – заввишки 4,35 м та діаметр – 34,3 м було укріплено крепідою та потужним ровом, який фіксувався на відстані від 4 до 12 м від підошви кургану. У рові зібрано залишки напутньої їжі та фрагменти пухлогорлих хіоських амфор. На вершині виразно фіксувалася западина діаметром до 9 м від грабіжницької воронки[76].

---

[73] Там само. С. 130.

[74] Рябова В. А. Женское погребение из кургана Денисова Могила // Памятники древних культур Северного Причерноморья. К., 1979. С. 51.

[75] Там само. С. 51.

[76] Мозолевский Б. М. Скифские курганы в окрестностях г. Орджоникидзе на Днепропетровщине (раскопки 1972–1975 гг.) // Скифия и Кавказ. К., 1980. С. 86.

Мал. 17. Загальний вигляд могильника Завадські Могили (за Б. М. Мозолевським)

Археологи установили, що насип складено з плиток дерну, які лежали хаотично та утворювали своєрідну воронку заввишки 3,2 м над могильною ямою. У подальшому схили кургану були вкриті шаром глини з рову, товщина якого коливалася від 0,1 до 2,2 м. Потім глину перекрили шаром чорнозему та облицювали камінням різних порід, що зустрічаються на узбережжі р. Солона[77]. Внутрішній діаметр обкладки – 22 м, зовнішній – 34 м. Під насипом облаштовано основну гробницю та дві кінські могили. У пограбованій могилі знайдено золоте окуття від п'яти дерев'яних чаш, уламки бронзової посудини, ворварки, а також багатий набір скіфського озброєння (залізний клевець, уламки пластинчастого панциря, щита та набірного бойового пояса, наконечники списів та вістря стріл). Зустрічалися кістки тварин із окислами бронзи, що свідчить про перебування в могилі й бронзового казана. Поховання коней супроводжувалися вуздечковими наборами у складі залізних вудил, бронзових псаліїв, налобників та нащічників у вигляді крила з черешком тощо.

У групі Страшної Могили на початку 70-х рр. розкопано к. 5 – *Чабанцову Могилу*[78]. Висота насипу – 2,7 м, діаметр – 30м. Первинний курган діаметром 16,5 м складений із плиток дерну, які укріплювалися за допомогою кільця глини, взятої із рову. Ширина кільця – 5–5,5 м, товщина – до 1,3 м. Потім, як вважають автори розкопок, курган був підсипаний чорноземом і обкладений камінням різних порід. Серед каміння крепіди знайдені кістка ноги коня та дрібні фрагменти стінок амфор.

Під насипом розташовано дві гробниці, що з'єднувалися поміж собою. Обидві могили пограбовані. Знайдені лише дрібні фрагменти пластинчастого панцирю.

---

[77] *Там само. С. 88.*

[78] *Там само. С. 81–85.*

У 1972 та 1975 рр. експедиція досліджувала сім курганів із могильника *Іспанові Могили*, що неподалік с. Нагірне. Насипи пограбовані, інвентар містить у собі предмети озброєння (фрагменти акінака, списа, бронзові вістря стріл, фрагменти залізного панциря), античний посуд (амфори, чорнолаковий посуд), різноманітні бронзові пластини з орнаментом у скіфо-сибірському стилі, люстерко тощо.

Цікаві матеріали отримав Б. М. Мозолевський під час розкопок *Малого Чортомлика*. Курган – заввишки близько 2 м, діаметр – 30 м був виявлений під час топографічної зйомки останців скіфського царського кургану Чортомлик і знаходився на відстані 43 м на південний захід від нього. Насип укріплений крепідою завширшки близько 2,8 м, заввишки – майже 1,2 м. Навколо кургану облаштовано рів завглибшки 1,36–1,56 м та завширшки 1,3–1,7 м. Під насипом виявлено центральну могилу. Гробниця – овальної у плані форми, розмірами 4,4×2,5 м, глибина на дно – 4,25 м від давньої денної поверхні. Поховання двічі пограбоване. Однак про належність похованої тут жінки до еліти скіфського суспільства свідчать не тільки розміри поховальної камери, а й численний інвентар. Зокрема, в гробниці знайдені залишки кістяної шкатулки з рум'янами, одноручна чорнолакова чаша, пастові буси, чимало золотих прикрас (намиста, перстні, нашивні бляшки, фрагмент залізної гривни з золотим наконечником у вигляді голови лева) тощо. Достатньо сказати, що загальна кількість знайдених золотих предметів складала 1293 одиниці.

На думку Б. М. Мозолевського, поховання із кургану Малий Чортомлик належить до другої половини V ст. до н. е. і воно передує спорудженню царського скіфського кургану Чортомлик.

Іще один видатний за архітектурою та знахідками курган *Бабина Могила* входив до складу Кам'янського курганного поля (Кам'янське курганне поле відкрите Б. М. Мозолевським у 1971 р. і охоплює величезний курганний масив, розташований у межиріччі річок – Жовтенька і Базавлук, обмежений із півдня руслом р. Кам'янка). *Бабина Могила* (IV ст. до н. е.) знаходилася на відстані 1,5 км на південь від с. Тарасо-Григорівка. Розкопки проводилися експедицією під керівництвом Б. М. Мозолевського та С. В. Поліна у 1986 р. На момент розкопок висота кургану сягала 8,15 м, діаметр – 60 м. На вершині зафіксовано майданчик, ймовірно, що у давнину тут стояла «баба», що й дало назву кургану. Дослідники установили, що курган використовувався для поховань чотири рази та двічі піддавався пограбуванню[79]. Спостережен-

[79] *Мозолевский Б. Н., Полин С. В. Курганы скифского Героса IV в. до н. э. (Бабина, Водяна и Соболева Могилы). К.: Стилос. С. 97.*

ня за стратиграфією та планиграфією насипу дало змогу встановити послідовність будівельних горизонтів та визначити особливості оформлення різноманітних кам'яних конструкцій, що пов'язані з кожним конкретним похованням кургану.

Під час розчищення рову знайдена значна кількість кісток тварин від тризни. За визначенням О. П. Секерської, тут присутні 35 особин коней, 3 особини великої рогатої худоби, 13 овець, собака, 4 благородних олені та 5 диких кабанів[80]. Крім остеологічного матеріалу, згаданого вище, археологи виявили фрагменти не менш ніж 91–93 амфор, а також деякі бляхи, деталі кінської упряжі та прикраси від поховального воза. Серед останніх привертає увагу бронзове навершя, увінчане схематичною фігуркою птаха, що летить із розправленими крилами, а також навершя, із збереженим фрагментом фігурки грифона. Залишки інвентаря у могилі 1 та 2 представлені предметами скіфського побуту й озброєння, численними золотими бляшками та пластинами від одягу та головних уборів. Так, золотий віночок жіночого головного убору складався з довгої смужки з поздовжніми рельєфними валиками, до якої було припаяно 18 вигнутих уперед вузьких пластин-стійочок із загнутими в петлі верхніми закінченнями. До них були підвішені порожнисті амфороподібні підвіски. Золота ажурна пластина із зображенням у повний зріст німфи мала розміри 7,6×4,7×6,2 см[81].

У похованнях коней знайдено унікальні речі: масивний срібний овальний налобник із зображенням у високому рельєфі фігури оголеного Геракла, який спирається на високу сучкувату палицю; дві однотипні срібні бляхи із зображенням голови старого бородатого сатира з цапиними вухами та дві однотипні срібні бляхи із зображенням молодого сатира та інші вироби[82].

*Соболєва Могила (*середина – третя чверть IV ст. до н. е.*)* – найбільший курган групи Завадські Могили неподалік смт Гірницьке, досліджений у 1991 р. Насип пошкоджений кладовищем, яке функціонувало з 20-х по кінець 60-х рр. XX ст. На вершині стояв пам'ятник командирові ескадрону Д. С. Соболєву, який загинув тут у жовтні 1920 р. (звідси і назва кургану). У 1959 р. останки командира перепоховані у братську могилу, що в смт Гірницьке. Також на вершині кургану було облаштоване половецьке святилище, яке значною мірою зруйноване згаданим вище пам'ятником герою громадянської війни[83].

---

[80] *Там само. С. 106.*
[81] *Там само. С. 131–132.*
[82] *Там само. С. 133–136.*
[83] *Там само. С. 144.*

Висота Соболєвої Могили напередодні розкопок сягала 6 м, діаметр – близько 50 м. Борис Мозолевський вважав, що курган насипаний одноразово над п. 1, а інші були впущені без конструктивних змін насипу. На противагу йому, С. В. Полін виділяє кілька конструктивних періодів зведення кургану, пов'язуючи кожен із них із відповідним похованням. Як місце поховання знатних скіфів Соболєва Могила використовувалася п'ять разів.

Під насипом археологи на поверхні материкової глини виявили дев'ять плям від поховань. Центральне поховання було ущент пограбоване. Небіжчика, в окремих прямокутних ямах, супроводжували вістовий та виночерпій. У похованні вістового під правою скронею лежала срібна сережка, а у виночерпія – бронзова. Навколо ями з похованням виночерпія наявна вимостка з амфорних уламків[84].

Гробниця жіночого (впускного) поховання була закладена вапняком і дерев'яним заслоном. Вона, як і центральна яма, була двічі пограбована. Але, незважаючи на це, тут виявлено 86 золотих гудзиків, а в двох схованках – срібні кілик і прикраси вузди у кількості більше 30 речей (4 нахрапники, 6 нащічників, 8 малих та 14 більших блях і ворварки). Цікавим є факт навмисного пошкодження речей, тобто їх «умертвіння». Поховання цієї заможної жінки супроводжувало поховання дівчинки-служниці в окремій ямі. Дівчинку прикрашали срібні сережки та браслети зі скляних намистин.

Крім цих поховань у кургані виявлено впускні, не пов'язані з розглянутими, – поховання хлопця та дитини. Поховання хлопця було пограбоване, але по фрагментах інвентаря у гробниці з'ясовано, що його супроводжувала наступальна зброя: спис, дротик і меч. При ньому було знайдено кілька срібних намистин. Дитяче поховання не пограбоване. Дитину прикрашали мініатюрна золота гривна, що, на думку дослідників, була спеціально виготовлена для дитини, та золота сережка. На лівій частині грудей простежувалися фрагменти золотої фольги. Біля лівої руки лежав срібний кубок, а біля входу в гробницю – амфора[85].

Але найцікавішим похованням, упускним, є поховання скіфського жерця-енарея, одного з наймогутніших жерців культу Афродіти-Аргимпаси. Існувало навіть повір'я, що розтин могил енареїв призводить до низки смертей… Переказують, що під час розкопок цієї пам'ятки Борис Миколайович із сумом сказав: «Скоро, хлопи, помру…»… І вкотре (цього разу на жаль) передчуття не зрадило науковцю… і дуже скоро його не стало.

---

[84] *Там само. С. 167–168.*

[85] *Там само. С. 166.*

Могила впущена з рівня другого насипу. Вхідна яма – прямокутної форми, завглибшки 6,2 м. Дно мало нахил до входу у поховальну камеру та відділялося дерев'яним заслоном, який майже не зберігся. У камері під східною стінкою знайдено три амфори. Далі, у глиб могили, стояв бронзовий казан на ніжці з численними просиченими окислами бронзи кістками вівці. За визначенням палеозоолога О. П. Журавльова, тут знаходився повний кістяк напівдорослої особини[86]. Неподалік стояла ще дерев'яна таріль, в якій знаходилися кістки коня з 4 ножами.

Поруч із тареллю, на думку С. В. Поліна, були виявлені залишки овечої шкіри, на якій колом лежало срібне намисто, у середині по центру знаходилися деталі набірного кістяного веретена грецького зразка**.** У північній половині гробниці лежав вельможний небіжчик на дерев'яному настилі. Шию небіжчика прикрашала масивна золота гривна, на зап'ястях – золоті у п'ять обертів спіральні браслети, на безіменному та середньому пальцях – два масивні перстні. Ноги небіжчика захищали бронзові поножі. Ліворуч, уздовж стегна, лежав горит, прикрашений золотими платівками, в якому знаходилися 46 бронзових наконечників стріл і руків'я лука, прикрашене золотою ажурною платівкою. Довжина горита – 59 см. Поверх горита лежав залізний меч у дерев'яних піхвах зі срібним наконечником. Руків'я меча прикрашене золотою обкладинкою із зображенням оленя та хижака кошачої породи. Навершя руків'я прикрашало зображення лані. Довжина меча – 66,7 см. За головою небіжчика археологи виявили скупчення золотих бляшок від парадного одягу, які лежали кількома шарами. Праворуч від голови знайдено ритуальний посуд: срібні ритон, келих і кілик (мал. 18), а також зітліла ритуальна дерев'яна чаша, від якої залишилося окуття – стрічка з орнаментом у вигляді тиснення.

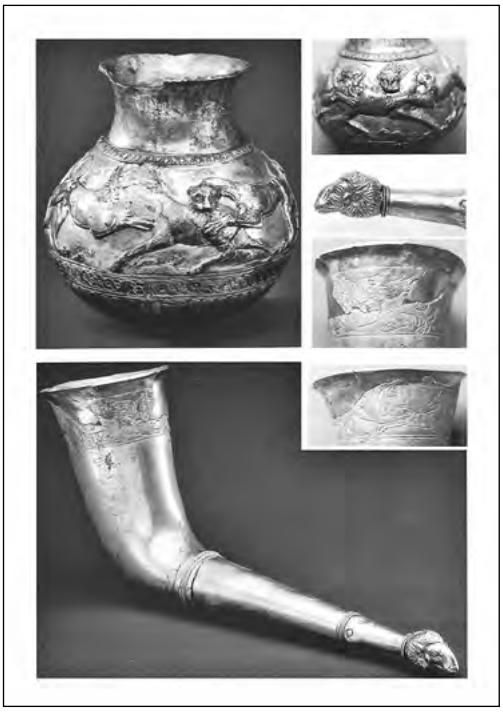

Мал. 18. Ритуальний посуд із кургану Соболєва Могила

[86] *Там само. С. 156.*

У північно-східному куті поховальної камери знайдено наступальну зброю: по два залізних наконечники списа та дротика, п'ять сагайдаків із стрілами, три з яких прикрашалися золотими та срібними намистинами[87]. Небіжчика супроводжувало поховання коня, що здійснено в окремій могилі на відстані 1,5 м від вхідної ями п. 2. Кінь лежав із залізними вудилами та псаліями. На кінському черепі знаходилися срібні прикраси вуздечки. Біля вудил – дві великі срібні бляхи. Повіддя були прикрашені трьома рядами намистин, які кріпилися до срібного кільця на шиї коня.

Масштабним та вражаючим знахідками відкриттям Орджонікідзевської експедиції присвячена значна кількість публікацій, в яких вони висвітлені досить повно. Найвідоміші видання – Б. М. Мозолевський «Товста Могила», він же та С. В. Полін «Курганы скифского Герроса IV в. до н. э. (Бабина, Водяна и Соболева Могилы)», А. Ю. Алексеєв, В. Ю. Мурзін, Р. Ролле «Чертомлык (Скифский курган IV в. до н. э.)» та ін. Матеріали цих курганів дали змогу розглянути питання щодо соціальної структури скіфського суспільства, ідеології, побуту, відображених у поховальному обряді.

Крім експедицій ІА НАН УРСР, розкопки скіфських курганів велися й археологами Київського та Дніпропетровського національних університетів. Зокрема, експедицією ДНУ в 1976 р. проведено розкопки пограбованого аристократичного кургану в групі «Слов'янка» біля с. Шолохове[88]. У складі могильника – 50 насипів, що займали гребінь вододільного плато річок Базавлук та Кам'янка. Переважали насипи заввишки до 1 м, які постійно розорювалися. Курган 13 майже знищено оранкою, діаметр, що фіксувався, сягав 16 м. Кільцевий рів навколо насипу в південно-східній частині мав прохід. Ширина рову – 1,4 м, глибина – 1,5 м. У ґрунті заповнення зустрічалися окремі кістки тварин, дрібне каміння та амфорний бій. Під насипом знаходилося одне скіфське поховання V ст. до н. е.

Могила – прямокутної форми, розмірами 2,6×2,26 м та завглибшки 1,1 м, заповнена чорноземом, камінням, фрагментами амфори, також зустрічалися кістки жертовних тварин. Пограбування відбулося через яму, вириту з вершини кургану. Кістяк дорослого чоловіка грабіжники відкинули під стінку, кістки лівої ноги – у положенні in situ. Поряд із ними зібрана купка бронзових заклепок. Біля кисті, праворуч, знайдено бронзове вістря стріли, а ліворуч черепа покладено біметалічний меч-акінак завдовжки 37,5 см, а праворуч –

---

[87] *Там само. С. 160.*

[88] *Волкобой С. С., Лихачев В. А., Шалобудов В. Н. Скифский могильник «Славянка» у с. Шолохово на Днепропетровщине // Курганные древности степного Поднепровья (III–I тыс. до н. э.). Д.: ДГУ, 1979. С. 45–61.*

бронзові пластини бойового пояса. На дні – розкидані грабіжниками кістки коня та залізні пластини від панцирю (мал. 19).

У будівництві к. 4 (висота – 3,98 м) цього ж могильника простежено два періоди. Первинний насип, що пов'язаний з основним скіфським п. 1, по схилах на висоту 1,85 м від рівня давнього горизонту, укріплено шаром материкової глини. Остання, у свою чергу, слугувала основою для крепіди, яка складалася з ракушняку та граніту. Ширина кам'яного кільця – 6 м, висота – 1,7 м. За межами крепіди зафіксовані залишки тризни – кістки коня та уламки амфор. Поховання у катакомбній могилі пограбоване. На дні камери знайдено сліди блакитної, рожевої та білої фарб, можливо, від пофарбованої дерев'яної гробниці. Із інвентаря є фрагменти глиняного посуду, веретена, пастові намистини, підвіска зі скла, частка бронзового люстерка, кістяні руків'я залізних ножів. Окремо зібрані фрагменти від кількох бронзових посудин, серед яких вгадується ситула та тонкостінний виріб невизначеної форми. Біля входу до камери лежали залишки напутньої їжі[89].

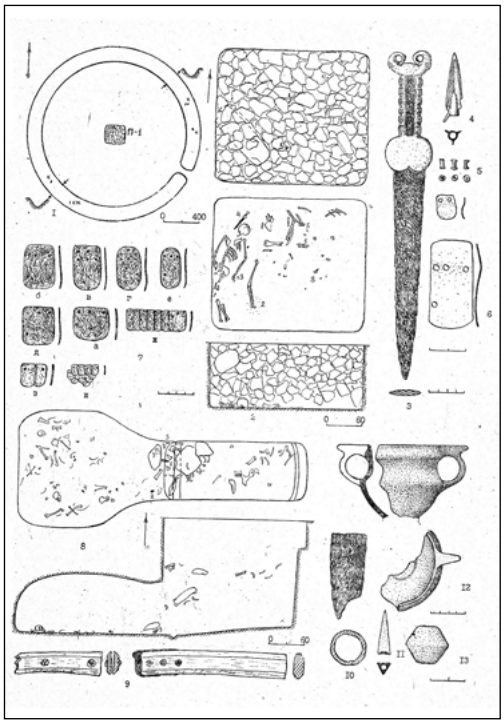

Мал. 19. Село Шолохове: плани курганів (13 та 14), поховання та інвентар (за С. С. Волкобоєм та ін.)

Поховання 2 упущене через насип і прорізало крепіду, каміння якої частково використані для забутовки входу. Катакомбна могила також пограбована. На початку дромоса знайдено кістяк грабіжника, який загинув під час обвалу стелі. При ньому було 6 пастових намистин, 2 мушлі Cauri та майже три десятки дрібних золотих намистин і бляшок із зображенням оленя, напівсферичних ґудзиків. Перед камерою, у дромосі влаштована ніша для бронзового казана, який забрали грабіжники.

Поховання **рядових скіфів**, як уже зазначалося, почали вивчатися лише у першій половині XX ст. Дослідження на Нікопольському курганному полі проводилися у 1931–1935 рр. співробітниками Нікопольського музею під ке-

[89] *Там само. С. 47.*

рівництвом Ф. Кіранова. У 1935–1936 рр. (після його смерті) розкопки продовжила експедиція Інституту історії матеріальної культури АН УРСР на чолі з Л. Д. Дмитровим. У складі експедиції працювали науковці провідних тогочасних установ Києва та Москви. Наприкінці 30-х рр. XX ст. тут плідно займався дослідженнями й відомий учений Б. М. Граков. На жаль, археологічні розкопки були перервані Другою світовою війною та відновилися лише у 1945 р. Нікопольське курганне поле – це значний масив, який нараховував більше 130 насипів заввишки від 0,2 до 2 м. Під час розкопок у похованнях рядових скіфів були знайдені: зброя (списи, дротики, вістря стріл), амфори, ліпний та дерев'яний посуд, різноманітні прикраси, прясла, люстерки та інший інвентар. На Нікопольському курганному полі близько 50% курганів утримували по два – три поховання, інші – по одному[90].

На основі отриманого матеріалу Б. М. Граков уперше запропонував класифікацію поховальних споруд рядових скіфських общинників[91].

На сьогодні ми маємо сотні розкопаних курганів із колективними чи поодинокими скіфськими похованнями, які різнилися за віком та за статевою приналежністю. Особливу та численну групу утворюють поховання скіфів-воїнів. Переважно вони походять із курганів IV ст. до. н. е. Дослідники зазначають, що для цієї групи характерні різні за типом поховальні споруди, хоча найчастіше – це катакомбні могили.

Викликає інтерес к. 4 у групі Страшної Могили біля м. Покров[92]. У кургані заввишки 2,5 м здійснено три поховання, які інтерпретуються як такі, що належать до однієї

Мал. 20. План та інвентар з кургану 4 групи Страшна Могила (за В. А. Іллінською та О. І. Тереножкіним)

[90] *Бунятян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии. На материалах скифских могильников IV–III вв. до н. э. К., 1985.*

[91] *Граков Б. Н. Скифские погребения на Никопольском курганном поле //МІА. 1962, № 115. С. 56–113.*

[92] *Тереножкин А. І., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские древности. К., 1973. С. 138.*

сім'ї[93]. Центральна катакомбна могила пограбована. Друга, що знаходилася у південній частині кургану, мала глибину вхідної ями 6 м. До камери пролягав дромос завдовжки 2,3 м. Перед входом до камери лежали кістки коня від жертовної їжі, ніж, бронзовий казан та залізний черпак (мал. 20). У камері знаходилося поховання воїна у супроводі жінки, яка лежала у нього в ногах. Чоловік, імовірно, помер від поранення – серед шийних хребців застряг наконечник стріли. На померлому вдягнуто пояс, обшитий срібними платівками із золотою плакіровкою. До нього кріпився горит, у якому знайдено 185 наконечників стріл. Також серед предметів озброєння присутня клиноподібна сокира, два дротики та спис завдовжки 3 м.

Кістяк дуже молодої жінки лежав випростано на спині. Біля скроней знайдені срібні сережки із золотими підвісками, на грудях зібрано багато дрібних золотих бляшок та намистин із пасти. Рукава одягу були розшиті золотими та срібними бляшками й намистинами. На пальцях обох рук – перстні з гладенькими щитками, а також знайдено бронзове люстерко, глиняні прясла та красноглиняна миска. Списи та дротики покладені упоперек ніг жінки. У третьому похованні вбачають слугу, що був наближеною особою до голови дому.

Цікавим є поховання, що відкрито у к. 12 біля м. Покров[94]. Яма у вигляді вузького прямокутника, розмірами 2,4×1×1,7 м, упущена в насип кінця VI – початку V ст. до н. е. Навіть після пограбування при небіжчику збереглися залишки від двох наборів оборонного спорядження. На підставі вивчення комплексу М. В. Горелик запропонував реконструкцію обладунку скіфського воїна[95]. За станом збереженості більш достовірною, як вважає М. В. Горелик, є реконструкція виробу із заліза. Панцир має вигляд сорочки з круглим коміром, рукавами-лопастями та двома розрізами з боків для зручності при одяганні. Розрізи стягувалися за допомогою мотузок, на кінцях яких кріпилися ворварки (мал. 21). Бронзовий панцир відповідно до знайдених залишків, за кроєм порівнюється з грецькими панцирями, основою яких є шкіра або тканина. Присутні у похованні й портупейні пояси, наборний шолом та два щити, що мали дерев'яну основу, поверхня якої покривалася залізними смугами. Центральна частина одного з них прикрашалася бронзовими платівками та бронзовою фігурою риби.

---

[93] *Ильская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. К.: Наук. думка, 1983. С. 170.*

[94] *Тереножкин А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские древности. К., 1973. С. 168–170.*

[95] *Горелик М. В. Реконструкция доспехов скифского воина из кургана у г. Орджоникидзе // Скифы и сарматы. К., 1977. С. 146–151.*

До складу обладунку входили два горити, в одному знайдено 279, а в другому – 235 бронзових вістрів стріл, знаменитий скіфський меч – акінак із прямим навершям та метеликоподібним перехрестям, три наконечники списка тощо.

Значну групу утворюють поховання легкоозброєних воїнів. За спостереженнями археологів, серед інвентаря, що знайдено, зазвичай присутній сагайдак або горит із стрілами, два наконечники списів або дротиків, меч та залишки жертовної їжі, що лежить на дерев'яній тарілці. Такі поховання відомі ще за розкопками Б. М. Гракова на Нікопольському курганному полі[96], кургані біля с. Капулівка[97] тощо.

До окремої групи належать поховання жінок, яких супроводять не тільки предмети суто жіночого побуту, але й різноманітна зброя. Це поховання т. зв. амазонок. Їх чисельність постійно зростає, а відповідно пропорційно зростає й науковий інтерес до цього виду пам'яток. Свідченням останнього є низка статей О. Фіалко[98]. За спостереженнями науковців, поховання скіф'янок із озброєнням займають переважно основне положення в

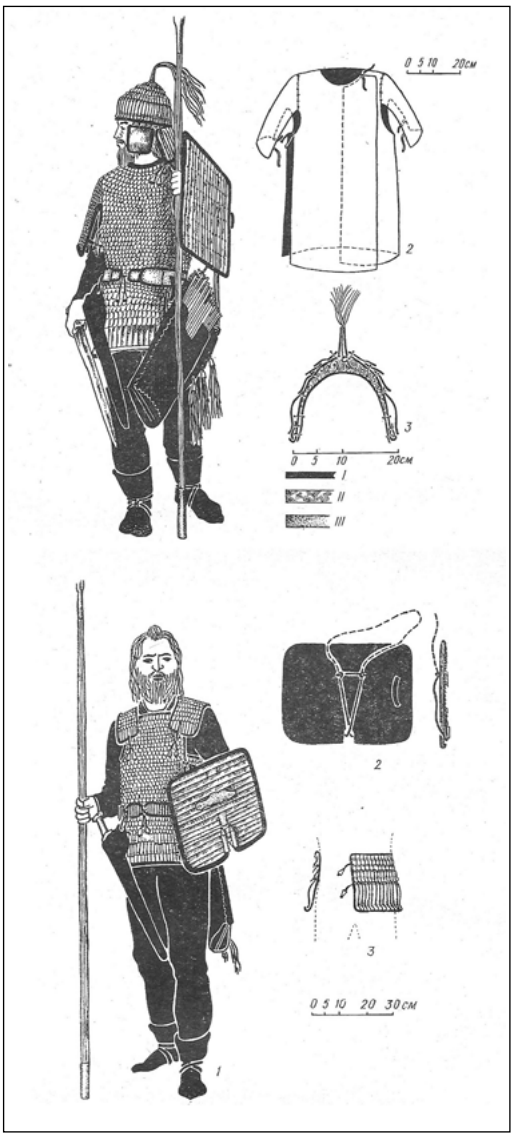

Мал. 21. Реконструкція скіфського обладунку (за М. В. Гореликом)

[96] *Граков Б. Н. Скифские погребения на Никопольском курганном поле // МИА. 1962, № 115. С. 70–71, 77–78.*

[97] *Тереножкин А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские древности. К., 1973. С. 119.*

[98] *Фиалко Е. Е. Погребения женщин с оружием у скифов // Курганы Степной Скифии. К., 1991. С. 4–18.; Фиалко Е. Е. Амазонки во времени и пространстве // Археологія і давня історія України. 2015. Вип. 4(17). С. 46–99.*

кургані, що певним чином свідчить про їх урівнене з чоловіками-воїнами становище у скіфському суспільстві. На території Нікопольського району поховання жінок-войовниць знайдені у к. 13 біля с. Капулівка та к. 13 поблизу м. Покров[99]. У першому випадку поховання дівчини, одне з двох основних, здійснене у катакомбній могилі. Кістяк покладено випростано на спині, головою на захід. До складу інвентаря входили золоті сережки та перстні, намисто із золотих намистин, срібний браслет у два оберти, бронзове люстерко з залізною ручкою. Крім того, знайдено сагайдак із 52 наконечниками стріл, спис та дротик, дорогий посуд і залишки жертовної їжі (мал. 22). Бокове поховання к. 13 біля м. Покров влаштоване для молодої жінки і вирізняється різноманітністю та багатством прикрас із золота, срібла та напівдорогоцінного каміння. Предмети озброєння містили у собі колчан із шкіри з 30 бронзовими вістрями стріл, ніж із руків'ям із кості. Жертовна їжа знаходилася на дерев'яному підносі.

Мал. 22. Поховання т. зв. амазонки з кургану біля с. Капулівка (за В. А. Іллінською та О. І. Тереножкіним)

Основне поховання цього ж кургану є важливим для розуміння питання щодо вікового складу амазонок, оскільки традиційним вважається приналежність до жінок-войовниць лише молодих дівчат. У катакомбній могилі завглибшки 5 м знаходився кістяк жінки, яка була поранена в ногу, та двох дітей: немовляти та у віці 7–10 років. Вхід до камери мав заслін із боковини воза, тут же знайдені ступиці від двох коліс. Ця деталь поховального обряду свідчить про знатність померлої скіф'янки. Серед інвентаря – як традиційні для жіночих поховань предмети побуту, так і залишки списа, вістря стріл.

У к. 34 поблизу м. Марганець присутність у жіночому похованні зброї також визначає його належність до т. зв. скіфських амазонок[100].

---

[99] Тереножкин А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские Древности. К., 1973. С. 120–126, 157–165.

[100] Голубчик Л. Н., Ромашко В. А., Шалобудов В. М. Дослідження скіфських курганів поблизу м. Марганець // Археологічні відкриття в Україні 1997–1998 рр. К., 1998. С. 15.

До нечисленних та недостатньо вивчених належить поховання у к. 5 групи «Сірко» поблизу м. Нікополь[101], яке В. А. Іллінська та О. І. Тереножкін розглядають як поховання чаклунки. На їхнє переконання, похилий вік, поза померлої лицем до землі та жертовна їжа у вигляді туші ягняти без голови з сімома «грибками»-застібками, свідчать про можливий зв'язок жінки із потойбіччям.

Побутові пам'ятки скіфської культури IV – III ст. до н. е. обстежені поблизу сіл Капулівка О. І. Тереножкіним у 1963 р. та Шолохове П. І. Костюченком у 1951 р. У обох пунктах на значній площі зібрано фрагменти ліпної скіфської кераміки, амфор, чорно- та червонолакового посуду, бронзові вістря стріл.

Сарматські племена, що за традиційними уявленнями змінюють скіфське населення на півдні України, посідають важливе місце в давній історії Північного Причорномор'я. Сарматів уперше згадує відомий античний історик Геродот (бл. 484–425 рр. до н. е.), який переказує одну з легенд про їхнє походження, а вже у Теофраста (бл. 372–287 рр. до н. е.) уперше зустрічаємо термін «Сарматія». Історія вивчення сарматських пам'яток України загалом та Нижнього Подніпров'я зокрема, пов'язана з прізвищами таких відомих археологів як М. І. Вязьмітіна, К. Ф. Смирнов, В. І. Костенко, О. В. Симоненко та ін.

Сарматські пам'ятки на Правобережжі Дніпра – поодинокі. Останнє стосується й Нікопольського району. Незважаючи на досить масштабні тут археологічні дослідження, перші комплекси сарматської культури знайдені у 1939 р. Б. М. Граковим під час дослідження курганів на Нікопольському курганному полі. У похованнях 18 та 23 к. 1 померлих жінок супроводив різноманітний інвентар: червоноглиняний глечик, намисто з позолотою, бронзове люстерко, фалоподібна підвіска, срібне відерце, бісер. Залучені аналогії визначили дату поховань – I ст. н. е. К. Ф. Смирнов зазначає, що на цій пам'ятці відомі поховання, які можна пов'язати із савроматами або ранніми сарматами чи із безпосереднім впливом сарматів (присутність меча прохорівського зразка) на місцеве населення[102].

Певні відомості про сарматську культуру маємо і в матеріалах Орджонікідзевської експедиції ІА НАН УРСР. Так, у групі *Іспанові Могили* в к. 2 п. 1[103] знайдено частково зруйнований кістяк дорослого чоловіка у супроводі ліпного глечика, залізного ножа та жертовної їжі. У к. 28 також досліджено сар-

---

[101] *Граков Б. Н. Скифские погребения на Никопольском курганном поле // МІА. 1962, № 115. С. 80–81.*

[102] *Смирнов К. Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. М., 1984. С. 100.*

[103] *Мозолевский Б. Н. Отчет о работе Орджоникидзевской экспедиции ІА НАН УССР за 1972 г. // НА ІА НАНУ. Ф. эксп. 1972/19. С. 19–20.*

матське п. 1. Кістяк лежав випростано на спині, головою на південь. Поряд знайдено фрагмент рожевої намистини із скла.

У подальші роки під час розкопок відомих скіфських пам'яток виявлено й поодинокі сарматські поховання. Так, у гр. Завадських могил досліджено шість, Сторожових – два, Дідової, Круглої, Страшної Могили та Могили Гурського – по одному похованню. За обрядом та супутнім інвентарем більшість із них укладається в межі I – III ст. н. е., що відповідає пізньому етапу розвитку сарматської культури в Україні[104].

Черняхівська культура – одне з найяскравіших культурно-історичних утворень першої половини I тис. н. е. на південному сході Європи. В період свого розквіту, який припадає на III – IV ст., вона обіймала більшу частину сучасних українських і молдовських земель та суміжні з ними райони Польщі, Румунії та Росії.

Перші пам'ятки черняхівської культури були відкриті у 1900 р. В. Хвойкою у селі Черняхів на Київщині. Серед дослідників черняхівської культури Подніпров'я слід згадати таких археологів, як А. Сміленко, Є. Махно, Н. Кравченко та ін. Велику роботу провела Є. Махно по створенню карти пам'яток черняхівської культури на території України, яку опубліковала у 1960 р.[105] До неї увійшло понад тисячу поселень і могильників, які утримували поховання, що здійснені за обрядом трупоспалення або трупопокладення. Відповідно у цій роботі подаються невеличкі відомості і щодо черняхівської культури на території Нікопольського району. Мова йде про такі пункти.

У 1957 р. біля с. Червоногригорівка О. Бодянський на відстані 0,2 км від р. Ревун в обриві берега та на 50 м вглиб від його краю виявив залишки поселення черняхівської культури. На поверхні зустрічалися фрагменти ліпних горщиків та кружальних мисок, кістки домашніх тварин. Знайдені залишки житла. Ще одне поселення цієї культури відкрито у 1953 р. також О. Бодянським поблизу с. Шолохове. Пам'ятка розташована на відстані 7 км на південний схід від села, на схилі балки, що впадає в р. Кам'янку. На поверхні ґрунту на площі 100×50 м зібрані фрагменти ліпного та кружального посуду черняхівської культури. Залишки поселень були також зафіксовані у 1951 р. поблизу с. Капулівка та с. Перевізькі Хутори. Тут знайдено не тільки фрагменти керамічних виробів, а й житла типу землянка, господарські ями та деталі гончарних печей.

---

[104] Струкуленко А. С. Новобудовні археологічні експедиції 70–90-х рр. XX ст. та їх внесок у дослідження давньої історії північностепової Наддніпрянщини: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Археологія». Д., 2011.

[105] Махно Е. В. Памятники Черняховской культуры на территории УССР // МИА. 1960, № 82.

Такими ж нечисленними в курганах Нікопольщини є поховання **кочовиків**. За підрахунками фахівців, Новобудовними експедиціями за останні 40 років до наукового обігу введено лише близько 20 поховань. Експедицією ДНУ у складі скіфського могильника «Слов'янка» біля с. Шолохове досліджено к. 6 із основним кочовницьким похованням[106]. На момент розкопок висота насипу сягала 0,7 м, діаметр – 10 м (фіксувався по рову, який його оточував). Ширина рову – 2,2–2,3 м при глибині до 0,7 м. Рів використано для установлення крепіди на висоту 0,3–0,5 м від рівня давнього горизонту. Могила – прямокутної форми, розмірами 2,7×1,3 м та завглибшки 1,7 м, облаштована по центру підкурганної площадки. Поховання пограбоване, кістяк зруйновний, а в заповнені ями на різних рівнях зібрано залишки поховального інвентаря, які заслуговують на увагу. Перш за все, маємо на увазі кістяні накладки сагайдаку, які представлені різними типами: ті, що оформлювали краї сагайдака, мають вигляд вузьких пластин із гладкою чи орнаментованою поверхнею; інші – значно ширші та вкриті пласким рельєфним різьбленням і гравіруванням. Основна композиція пов'язана з оленем і доповнюється геометричним і рослинним орнаментами. Загальновідомим є факт особливого ставлення до оленя у світогляді степових тюркських народів, що й обумовлює присутність його образу в мистецтві кочовиків. Близькою до виробу з кургану біля с. Шолохове є обкладка сагайдаку з могильника у пониззі Південного Бугу[107]. Поховання В. М. Шалобудовим датується XIII – XIV ст. на підставі того факту, що саме у цей період сагайдаки зразка, що знайдений у шолохівському похованні, виготовлялися у золотоординських містах. Присутність крепіди з каміння у кургані біля с. Шолохове, що є характерною відмінністю цієї пам'ятки від однокультурних насипів Орільсько-Самарського межиріччя, пояснюється дослідниками наслідуванням кочовиками традицій курганного будівництва більш раннього, зокрема, скіфського, часу.

У кургані Соболєва Могила, як зазначалося вище, на поверхні насипу, на глибині близько 1 м від вершини, було виявлено половецьке святилище у вигляді кам'яного кільця, розмірами 8×8 м. Каміння, розмірами до 0,6 м, знаходилися на відстані один від одного. У центрі кільця стояла вкопана скульптура половецького воїна – кам'яна баба[108].

---

[106] *Волкобой С. С., Лихачев В. А., Шалобудов В. Н. Скифский могильник «Славянка» у с. Шолохово на Днепропетровщине // Курганные древности степного Поднепровья (III–I тыс. до н. э.). Д.: ДГУ, 1979. С. 48.*

[107] *Шалобудов В. Н. Кочевнические курганы Правобережья Днепра // Проблемы археологии Поднепровья. Д., 1984. С. 168.*

[108] *Мозолевский Б. Н., Полин С. В. Курганы скифского Героса IV в. до н. э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы). К.: Стилос. С. 144.*

Подальший розвиток населення Нікопольщини безпосередньо пов'язаний із старожитностями козацького періоду, їх аналіз виходить за рамки нашого нарису.

Наведені вище відомості переконливо свідчать про насиченість території Нікопольського району яскравими та унікальними пам'ятками археології, що репрезентують різні періоди стародавньої історії козацького краю.

З. П. Маріна,
кандидат історичних наук

Історичний нарис

Територія, окреслена межами сучасного Нікопольського району, до середини XVI ст. була частиною розлогої кочівницької ойкумени. Велике переселення народів (IV – VII ст. н. е.) поклало край пануванню в ній іраномовних кочовиків – скіфів, сарматів, аланів та ін. На зміну їм зі сходу йшли тюркомовні кочові народи. Кожний із них витісняв і асимілював попередників, створюючи власну кочівницьку імперію – етнічно строкатий конгломерат із багатошаровою будовою. Другою, після Великого переселення, важливою зміною в історії краю стала поява в IX ст. шляху «від варягів у греки», що наклав на усталену «горизонталь» міграції людей зі сходу на захід «вертикаль» руху з півночі на південь. Річка Дніпро була її основою. Шлях по Дніпру в IX – XI ст. відігравав «важливу роль у русі товарів і грошових засобів, забезпечуючи передусім розвиток економіки Київської Русі»[1]. З цим шляхом пов'язана військова та економічна експансія Русі в Північному Причорномор'ї, опорним пунктом якої стала гавань Олешшя в гирлі Дніпра[2]. Той саме шлях у XVI ст. був визначальним для формування українського козацтва і його центру – Січі.

З кінця IX ст. обидва береги Дніпра нижче порогів контролювали печеніги – конфедерація кочових народів тюрко-іранського походження[3]. Від того, чи перебувала Русь у мирі з ними, чи ні, залежало руське судноплавство по Дніпру[4]. Повідомлення візантійського імператора Костянтина Багрянородного про те, що з настанням весни печеніги «переправляються з того боку ріки Дніпро і завжди тут проводять літо»[5], тобто переходять з лівого берега на правий, указує на їхнє кочування за принципом: зима – південь, літо – північ. У той саме спосіб посезонно перекочовували і пізніші кочовики.

На берегах Дніпра вниз за течією від о. Хортиця з давніх часів існувало шість великих бродів і переправ: між Микитиним Рогом і Кам'яним Затоном,

---

[1] *Кирпичников А. Н., Дубов И. В., Лебедев Г. С. Русь и варяги (русско-скандинавские отношения домонгольского времени) // Славяне и скандинавы: коллективная монография / перевод с нем.; общ. ред. Е. А. Мельниковой. М.: Прогресс, 1986. С. 219.*

[2] *Толочко П. Київська Русь. К.: Абрис, 1996. С. 190.*

[3] *Бубенок О. Б. Печеніги у степах Східної Європи: алтайці чи індоєвропейці? // Східний світ. № 2. 2009. С. 70–74, 83.*

[4] *Константин Багрянородный. Об управлении империей / текст, перевод, комментарий под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. М.: Наука, 1989. С. 37, 39.*

[5] *Там само. С. 45.*

місцем розташування сучасного с. Капулівка і гирлом р. Білозерка, далі – Рогачикська, Носаківська, Кам'янська і Таванська (або Кизи-Керменська). Поблизу Микитинської переправи було три перекати: Кам'янський (завдовжки – близько 600 м, завглибшки – 1,2 м), Нижньо-Кам'янський (відповідно 500 м і 1,2 м), Британівський (біля о. Британ; 300 м і 1,1 м). За висновком Ю. В. Болтрика, «течія переміщувала ці перекати, змінювала їхні параметри і кількість, але можливість переходу [Дніпра] поблизу Микитиного Рогу залишалася»[6]. Глибина і ширина Дніпра, як і конфігурація його приток у плавневій смузі (Великий Луг), упродовж багатьох століть істотно змінювалися. Дмитро Яворницький наприкінці XIX ст. записав свідчення місцевих старожилів про те, що Річище і притоки були «хоча й вужчими, та зате глибшими і стрімкішими. Нині ж вони більш занесені мулом»[7]. Тобто помітні зміни відбувалися за кілька десятиліть. Великий розлив Дніпра 1842 р. показав можливість різкого переінакшення конфігурації його відгалужень і приток всього за один рік. Та за будь-якої природно-географічної ситуації дніпрові плавні біля Микитиного Рогу були найвужчими, тож і найзручнішими для переправи.

Костянтин Багрянородний нічого не писав про перевіз у Микитиному Розі. Хоча чітко зауважив «переправу Крарія», яку історики ототожнюють з Кічкаською переправою (територія сучасного м. Запоріжжя). Утім немає сталого розуміння його викладу про те, що від острова св. Григорія (Хортиця), руси пливуть, не боячись печенігів, доки не досягнуть «ріки Селіна»[8]. Цю ріку ототожнюють із Суліною – головною протокою у дельті Дунаю, «де починається Болгарія»[9]. Однак, якщо зважити на географічний контекст, знайдемо більше підстав для її пов'язання з Сулицьким лиманом, розташованим дещо нижче Микитиного Рогу[10]. Звідси до «острова Св. Еферій» (Березань), що в Дніпровському лимані, дійсно могло бути «до чотирьох днів» ходу на човні, як про це писав імператор Костянтин[11]. Зважмо також, що гідронім «Сула» відносять до іранізмів[12] – топонімів скіфо-сарматського

---

[6] Болтрик Ю. В. Переправы Нижнего Днепра в скифское время // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К столетию Б. Н. Гракова). III Граковские чтения. Запорожье, 1999. С. 47.

[7] Яворницький Д. Вільності запорізьких козаків: історико-топографічний нарис // Яворницький Д. Твори у 20 томах / ред. А. В. Бойко та ін. Запоріжжя: Тандем-У, 2005. Т. 1. С. 76.

[8] Константин Багрянородный. Об управлении империей. С. 49.

[9] Константин Багрянородный. Об управлении империей. Комментарии. С. 328.

[10] Яворницький Д. Вільності запорізьких козаків… С. 135.

[11] Константин Багрянородный. Об управлении империей. С. 49.

[12] Трубачев О. Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. Т. 4. С. 537.

часу. Тож і згадку про переправу печенігів через Дніпро можна пов'язати з Сулицьким лиманом. Її наявність і могла становити небезпеку для руських суден. Однак немає підстав вважати її за інфраструктурний об'єкт (човни, плоти, обслуга). Кочовики могли вільно переходити річку взимку й переганяти по кризі свої стада, або долати її вплав наприкінці літа, коли рівень води в степових річках був мінімальний[13].

Після поразки від великого князя київського Ярослава 1036 р. печеніги вели виснажливі війни з торками (огузами). Згодом їх витіснили та асимілювали кипча́ки (половці, кумани). Вірогідно, Нікопольський край склав частину «Білої Куманії», згаданої джерелами у степовому межиріччі Дніпра і Дністра[14]. З нею пов'язують «лукоморських половців», зазначених у давньоруських літописах, – іт-огли або єтебичів. Крім них на степовій Наддніпрянщині кочувало й інше кипчацьке відгалуження – бурдж-огли[15].

Тісні зв'язки між руськими князівствами і половецькими «ордами» сприяли активному культурному обміну, розгалуженню торговельних шляхів і пожвавленню руху по них. З'явився «Залозний шлях» («поза лозами» – дніпровими плавнями), що прямував від Дніпрового Надпорожжя до річок Сіверський Донець, Кальміус, Дон, до м. Тмутаракань. «Солоний шлях» пролягав від Києва Дніпром до Микитиного Рогу, звідти – суходолом до Сивашу[16], де, вочевидь, добували сіль. Отже, крім річкових шляхів у цей час були й суходільні, дотичні до Нікопольського краю. Однак це не призвело до появи тут осередків постійної осілості. Натомість кам'яні скульптури, залишені кипчаками в більшій кількості, ніж їхніми попередниками (в Нікопольському районі на 1974 р. зафіксовано чотири «половецькі баби»[17]), свідчать про наявність сталої мережі маршрутів кочування. Степова кам'яна скульптура уособлювала міфічного «володаря місця»; кочові групи, що пов'язували себе з ним як «першопредком», у такий спосіб позначали свої кочовища. С. О. Плетньова зазначила відгомін цього культу задовго після кипчаків: як-от звичай мити й білити «бабу» перед святами, чинити їй пожертви; до підніжжя половецької статуї на кургані Чортомлик (біля сучасного с. Чкалове) ще у XVIII – XIX ст. кидали дрібні монети[18].

---

[13] Стороженко А. В. Стефан Баторий и днепровские козаки. К.: тип. Г. А. Фроцкевича, 1904. С. 99.

[14] Коновалова И. Г. Ал-Идриси о странах и народах Восточной Европы: текст, перевод, комментарий / Институт всеобщ. истории РАН. М.: Вост. литература, 2006. С. 230.

[15] Пилипчук Я. В. Етнополітичний розвиток Дашт-і Кипчак у IX – XIII ст. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. С. 79, 85–86, 120–122.

[16] Там само. С. 111–112.

[17] Плетнева С. А. Половецкие каменные изваяния. М.: Наука, 1974. С. 15.

[18] Там само. С. 73.

У 1237–1239 рр. кипчацький степ завоювали монголи, включивши його до складу своєї імперії. Частина кипчаків мігрувала до Угорщини і Болгарії, інша, вочевидь більша, – підкорилася монголам і «склала основу населення нової держави – Улусу Джучі»[19]. Інакше – Золотої Орди, що 1266 р. відокремилася від Монгольської імперії. Західні її володіння охоплювали територію сучасного Нікопольського району; їх очолив темник Курумиши (Куремса), який створив власне спадкове володіння в дніпро-дністровському межиріччі[20]. Дніпро відділяв його від улусу іншого золотоординського темника – Мауці[21]. З 1270-х років більша частина Степової України опинилася під владою беклербека (другого, після хана, урядовця) Ногая, котрий розмістив свою столицю в м. Ісакча, що в низині Дунаю. З його наказу вбили двох синів Курумиши і пограбували їхні улуси[22]. Та 1300 р. Ногая розгромив золотоординський хан Токта, який повернув Західний улус уцілілим Курумишевичам[23].

За часів Золотої Орди більшу частину населення краю становили кипчаки. Ібн Фадлаллах Еломарі (XIV ст.) писав: монголи «стали мов кипчаки, ніби вони одного роду», адже вони «пошлюбилися з ними й лишилися жити на землі їхній»[24]. Степовий край називали їхнім найменням – Дешт-і Кипчак; більшість тюркських гідронімів Нікопольського району (Чортомлик, Базавлук, Томаківка), вірогідно, походить від того часу. Кипчаки склали основу для формування кримських татар і ногайців – народів тюркської групи кипчацької підгрупи алтайської мовної сім'ї. Певний час іще лишалися помітними нащадки іраномовних кочовиків – алани[25]. Також згадані зіхи та черкеси – вихідці з Кавказу. Крім них у золотоординських військах служили й руси, котрі, як припускають, були вихідцями з Болохівської землі (Поділля). З підкорених руських князівств монголи виводили майстрів для будівництва степових міст і розвитку в них ремесел[26].

---

[19] Пилипчук Я. В. Етнополітичний розвиток Дашт-і Кипчак… С. 190–207.

[20] Черкас Б. В. Західні володіння улусу Джучи XIII – XIV ст.: суспільно-політичний та економічний розвиток. Дис. д. і. н. К.: Інститут історії України НАНУ, 2015. С. 109–111.

[21] Путешествия в восточные страны Плано Карпини и Рубрука. М.: Гос. изд-во геогр. лит., 1957. С. 70.

[22] Веселовский Н. И. Хан из темников Золотой Орды. Ногай и его время Н. И. Веселовский. Петроград: тип. РАН, 1922. С. 48.

[23] Черкас Б. В. Західні володіння улусу Джучи… С. 140–147, 277.

[24] Тизенгаузен В. Сборник материалов, относящийся к истории Золотой Орды / сост. В. Тизенгаузен.. СПб., 1884. Т. 1. С. 110–111.

[25] Брун Ф. Черноморье. Сборник исследований по исторической географии Южной России (1852–1877). Одесса, 1880. Ч. 2. С. 351.

[26] Черкас Б. В. Західні володіння улусу Джучи… С. 116–117, 125–127, 279.

У Золотій Орді були створені умови для швидкого розвитку торгівлі й розбудови міст; у степу постала густа мережа безпечних шляхів та ямських служб, що сприяли швидкому пересуванню і торгівлі[27]. Вздовж дніпрових плавнів, на лівому березі, з'явилося ціле гроно багатих міст. Найбільшим з них було Орду (городище у Великих Кучугурах, біля м. Запоріжжя). Навпроти Микитиного Рогу відомі залишки двох міських поселень: городище в Кам'янських кучугурах і Білозерське городище[28]. Правий бік Дніпра, себто територія сучасного Нікопольського району, вочевидь, мав велике економічне значення для них, адже всі вони були пов'язані з торговельними шляхами, що прямували до м. Львів[29]. Хроніст XVI ст. Олександр Гваньїні, описуючи Чорний шлях, що тягнувся до Львова, стверджував, що він пролягав через о. Томаківка[30]; а так могло бути лише за умови існування тут певного поселення. Однак переправа, що мала сполучати лівобережні міста з правим берегом, як і поселення на ньому, не простежуються за відомими нині джерелами.

Завершальний період квітучого міського життя у Великому Лузі припав на урядування в Західному улусі беклербека Мамая в 1361–1380 рр. В останні дні свого життя він приймав у власній столиці Орду золотоординського хана Токтамиша, від якого перед тим зазнав поразки. Токтамиш згодом устряг у війни з Темірланом, правителем Самарканду, та Едіге, основоположником Ногайської Орди, тож і мусив погодитися із включенням степового правобережжя Дніпра до складу Великого князівства Литовського, що розгорнуло тут експансію після перемоги в битві на Синіх Водах 1362 р. Литовські Гедиміновичі встановили контроль над давнім шляхом «від варягів у греки»[31]. Відтоді Дніпро нижче порогів стає межею українських князівств, що перебували у складі Литви, зі степовими державами, які поставали на уламках Золотої Орди. Київський князь Семен Олелькович (помер 1470 р.) відряджав черкаського старосту Свиридова для межування «з землею Татарською»[32].

---

[27] *Кульпин Э. С. Золотая Орда (Проблемы генезиса Российского государства). М.: Институт востоковедения РАН, 1998. С. 27–31.*

[28] *Єльніков М. Золотоординські міста Нижнього Подніпров'я і Північно-Західного Приазов'я: ступінь та перспективи дослідження // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: історичні науки. 2014. Вип. 20. С. 91–93.*

[29] *Егоров В. Л. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. / В. Л. Егоров; отв. ред. В. И. Буганов. Изд. 2-е. М.: «ЛИБРИКОМ», 2009. С. 83, 84, 86.*

[30] *Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / упорядкування та переклад о. Ю. Мицика. Вид. 2-ге. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 728.*

[31] *Черкас Б. В. Західні володіння улусу Джучи… С. 205–221, 278.*

[32] *Гулевич В. П. Кримське ханство й Північне Причорномор'я в період правління Гаджи Ґірея (1442–1466 рр.) // Український історичний журнал. 2014. № 6. С. 26.*

Золотоординські міста занепадали через внутрішні усобиці, екологічні лиха й зміну караванних шляхів. Потужного удару по них завдав Темірлан у 1395–1396 рр.[33] Та його сила була меншою за смертоносний подих чуми, що в XIV ст. із Золотої Орди через генуезькі факторії потрапила до Західної Європи і, витолочивши Скандинавію й руські князівства, повернулася до степів. Сучасні дослідження коливаються в оцінках її руйнівних масштабів – від повної зміни етнічної картини на сході Європи (Ю. Шамільоглу) до такої, що вплинула на розстановку сил (І. Гагін)[34], або «остаточно порушила біосоціальну рівновагу в Золотій Орді»[35]. У будь-якому разі, чисельність кочового населення Степової України наприкінці XV ст. була значно меншою, ніж у середині XIV ст. Стрімке зниження антропогенного тиску на довкілля призвело до відновлення природних ресурсів. У середині XVI ст. степовики, які вижили в тому лихолітті, говорили, що Дніпро «струменить медом і молоком». Михалон Литвин (Венцлав Миколайович) зауважив: тут «таке багатство риби, що спис, вставлений в її гущу, застрягає й не падає, ніби його встромили в землю»[36].

На уламках Золотої Орди лишилося чимало людей із невизначеним статусом. На позначення їх у ті часи вживали слово «козак». Згідно з висновком В. В. Трепавлова, це «маргінальні групи степовиків, що їх, вочевидь, номінально ще вважали за ординських підданців, але [вони] поводили себе все більш незалежно»; втім, вони були «звичайними для кочівницького степу мігруючими спільнотами». Азовських козаків цей дослідник вважає за нащадків Великої Орди, розгромленої кримським ханом Менглі Гіреєм, які уникали його підданства. Цікаве і припущення про те, що «вихідці зі слов'янських країн», «поселяючись разом з татарськими старожилами […], утворювали […] об'єднання вільного козацтва – майбутні «війська» на Дону і в Запорожжі»[37]. Серед запорожців, здебільшого українців, справді було багато приходьків з тюрків, як і був поширений вжиток їхніх слів: «кіш», «отаман», «осавул», «кишло» та похідне від нього – «зимівник».

---

[33] Кульпин Э. С. Золотая Орда… С. 108–109.

[34] Гагин И. А. Чума в истории Руси и Волжской Болгарии // Исторический формат. 2015. № 4. С. 312–317.

[35] Руссев Н. Д. Безносая привратница эпох. «Черная смерть» на западе и востоке Европы // Стратум: структуры и катастрофы. Сборник символической индоевропейской истории / под ред. М. Е. Ткачук и др. СПб.; Кишинев: Высшая антропологическая школа, 1997. С. 236.

[36] Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян / пер. В. И. Матузовой; отв. ред. А. Л. Хорошкевич. М.: Изд-во МГУ. 1994. С. 97, 98.

[37] Трепавлов В. В. Большая Орда–Тахт эли. Очерк истории. Тула: «Гриф и К», 2010. С. 24–27.

Багатства степового краю і його безлюдність вабили вихідців із півночі і заходу України. Попервах і їх було небагато. Запис 1552 р. свідчить, що минулого року до королівського старости м. Черкаси, котрий розподіляв «уходи або стани» нижче порогів Дніпра (Низ), прийшло всього кілька сотень уходників з українських міст. Тоді ж згадані перші українські осідки на території сучасного Нікопольського району – уходи «Бозовлук» і «Томаховка»[38]. У 1553 р. Венцлав Миколайович, виконуючи урядове доручення переписати в пониззі Дніпра стада турецьких підданих, спостеріг почергове використання козаками й кочовиками угідь у дніпровських плавнях: «Наскільки наш Бористен небезпечний для перекопських [татар] улітку, настільки зручний узимку, адже, коли припиняється судноплавство, вони спокійно пасуть свої стада […] на островах і верболозах цієї ріки»[39]. Його пізніший сучасник, Мартін Бронєвський, доповнив: «Татари ці дуже бояться наших низових козаків […], а також тих стрільців, котрі влітку і восени плавають по Бористену і чинять раптові й потужні напади. Однак […], коли Бористен вкривається кригою, вони звичайно лишаються [тут] на зимове кочування»[40]. Ще один сучасник писав щодо трибу життя перших козаків: улітку вони перебувають на Низу Дніпра, де «часом займаються рибальством, а рибу сушать на сонці без солі, влітку ж живляться рибою. На зиму вони розходяться до найближчих міст, як-от: Київ, Черкаси, Канів, Брацлав, Біла Церква та інші, а свої човни ховають десь у безпечному місці, на дніпровому острові. Залишають там же й кількасот душ на курені, як вони кажуть, "при стрільбі". Вони мають і свої гарматки, котрих понабирали в турецьких землях і захопили у татар. Їх раніше не було багато, зате тепер налічується до кількадесяти тисяч»[41]. Отже, взимку, коли українські козаки йшли в Городову Україну (міста з сільською округою), використовувані ними угіддя займали «татари» (мал. 1).

Вагому роль у згуртуванні українського козацтва відіграла руcько-литовська аристократія. Її знаний представник, Дмитро Вишневецький, не лише продовжив збройні напади на турецькі володіння в Причорномор'ї, як це чинили перші козацькі гетьмани, але й у 1553–1554 рр. від імені короля збирав податки зі степовиків за користування пасовищами в пониззі Дні-

[38] Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов. Ч. 7. Т. 1. Акты о заселении Юго-Западной России. К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1886. С. 84–85.

[39] Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян. С. 22, 99.

[40] Броневский М. Описание Крыма (Tartariae Descriptio) // Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1867. Т. 6. С. 338.

[41] Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / упорядкування та переклад о. Ю. Мицика. Вид. 2-ге. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 428.

Мал 1. Приготування козаків до походу. Гравюра. І. С. Їжакевич

пра, вважаючи його за частину Польсько-Литовської держави[42]. У 1556 р. він побудував замок на о. Мала Хортиця, що став опорним пунктом для просування людності з України вниз по Дніпру і склав одну з важливих умов формування запорозького козацтва[43]. Королівський уряд намагався установити контроль над українською людністю за порогами Дніпра. У 1568 р. Сигізмунд Август заборонив нападати на південних сусідів козакам, які від замків та «місць наших україннних» без королівського дозволу зайшли на Низ[44]. У 1578 р. король Стефан Баторій підписав «Постанову з низовцями», якою започаткував формування реєстрового козацтва. Перебуваючи на королівській службі, реєстрові козаки виокремилися з козацького загалу. У 1583 р. вони спільно з урядовими військами охороняли степові кордони

---

[42] Veinstein Gilles. Prélude au problème cosaque. À travers les registres de dommages ottomans des années 1545–1555 // Cahiers du monde russe et soviétique. Vol. 30. № 3–4. Juillet-Décembre 1989. Hommage à Alexandre Bennigsen. P. 347.

[43] Лемерсье-Келькеже Ш. Литовский кондотьер XVI в. – князь Дмитрий Вишневецкий и образование Запорожской Сечи по данным оттоманских архивов // Франко-русские экономические связи. Москва; Париж: Наука, 1970. С. 48–64.

[44] Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов. Ч. 3. Акты о козаках (1500–1648). Т. 1. К.: тип. Н. и А. Давыденко, 1863. С. 4–5.

Поділля[45]. Тоді сталося розмежування «городових козаків», слухняних щодо королівських старост, – з їх числа переважно формувалося реєстрове козацтво, і запорожцями, які щосезону ходили на Низ і яких було неможливо охопити контролем королівської влади.

Перший центр низового козацтва виник на о. Томаківка, вірогідно в 1570-х роках. Наприкінці XIX ст. він (інакше: «Буцький», «Городище») омивався річками Томаківка, Ревун, Річище, Бистрик і Чернишівським лиманом; поруч було озеро Калинівське. Після створення Каховського водосховища (1955–1958 рр.) частина острова, з «козацьким окопом», пішла під воду, інша сполучилася з суходолом. Нині тут розташоване селище Городище (в підпорядкуванні Марганецької міської ради), дотичні ж землі належать до Нікопольського району. Гваньїні (1578, 1611 рр.) писав про нього як про третій за величиною острів на Дніпрі: «на ньому живуть переважно низові козаки, а він їм править за найпотужніший замок»[46]. У Станіслава Сарницького (1585) йдеться про острів на Дніпрі, «де низові козаки ніби в замку найсильнішому тримаються впевнено»[47]. Інший самовидець, котрий був на «Томаківському острові» 1581 р., засвідчив таке: він «настільки широкий, що може вмістити 20 тис. людей та коней чимало. Біля того острова є озеро велике і дуже рибне»[48]. У 1581 р. козацьке «рицарське коло» на о. Томаківка вручило гетьманську булаву та «зброю перших гетьманів місця того» «вельми уродженому поляку» Самійлові Зборовському. Та він не міг керувати «колом» інакше, як у демократичний спосіб[49] (мал. 2).

Сучасники невипадково називали Томаківський табір «замком», не «Січчю». Найдавнішу згадку цього слова містить копія щоденника Сейму Речі Посполитої 1585 р., де йдеться про «січових козаків наїзди»[50]. Однак невідомо, коли зробили ту копію: чи наприкінці XVI ст., а чи пізніше, коли Січ вже була всім знаною. Втім, у великому значенні цього козацького осередку сумніватися не варто. Його розташування наприкінці XIX ст. дослідив Д. І. Яворницький і частково обстежили археологи в 1935 і 1950–1951 рр. Він «являє собою обкопаний ровом і валом чотирикутник, довжиною 200 м і

[45] *Стороженко А. В. Стефан Баторий и днепровские козаки. С. 72–74, 81, 109–110.*

[46] *Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії / упорядкування та переклад о. Ю. Мицика. Вид. 2-ге. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 429.*

[47] *Вирський Д. Українське Подніпров'є в С. Сарницького «Описі давньої та нової Польщі» (1585) // Історико-географічні дослідження в Україні. К.: Інститут історії України, 2009. № 11. С. 31.*

[48] *Herby rycerstwa polskiego. Przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584 / wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego. Kraków: Nakładem wydawnictwa Biblioteki Polskej, 1858. S. 158.*

[49] *Там само. S. 158–160.*

[50] *Стороженко А. В. Стефан Баторий и днепровские козаки. К.: тип. Г. Л. Фроицкевича, 1904. С. 15.*

Мал 2. Запорожці в засідці. Гравюра. Р. Штейн

шириною 400 м»; «тут ще й тепер знаходять глиняні люльки, черепки, людські кістки, кулі та інші речі»[51]. Традиція його називання Січчю походить від С. І. Мишецького[52], котрий у 1736–1740 рр. перебував на Запорожжі. Ця назва установилася в літературі XIX ст. Л. В. Падалка аргументував сумнів щодо існування тут Січі. Виходячи з назви цього місця – «Городище», – він припустив, що той чотирикутний «окоп» міг бути «спорудженій і не запорожцями, які стояли тут кошами […], а, цілком можливо, уцілів від більш раннього часу і [був] прилаштований пізнішими мешканцями до їхніх потреб»[53]. Сучасні дослідники обережно ставляться до тверджень щодо Томаківської Січі. І. С. Стороженко визначає цей козацький осередок як «координаційний центр» переміщення козацтва з Городової України за пороги

---

[51] *Дмитров Л. Д. Археологічне вивчення Нікопольщини в 1935–1936 р. (спостереження за земляними роботами на о-ві Томаківка) // Археологія. К.: Вид-во АН УРСР, 1950. С. 152.*

[52] *Мышецкий С. П. История о казаках запорожских, как они издревле зачалися, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся, сочиненная от инженерной команды. Издана со списка, хранящегося в библиотеке князя М. С. Воронцова. Одесским обществом истории и древностей. Одесса: Городская тип., 1851. С. 9, 69.*

[53] *Падалка Л. Была ли на острове Томаковке Запорожская Сечь? // Киевская старина. 1893. № 5. С. 259.*

Дніпра до різних «автономних» осідків у дніпровських плавнях[54]. Д. С. Вирський теж сумнівається в існуванні Січі в той час, адже запорожці, на його думку, ще «кочували» по різних місцях Низу[55].

Відомі на сьогодні джерела відображають посезонні переміщення козаків і розсіяння їх по Великому Лугу. Папський нунцій Гамберіні (1586) не виокремлював якогось запорозького центру і писав, що козаки збираються на дніпрових островах, числом 1500 осіб, озброєні ятаганами й аркебузами, під командою «капітана»; коли їх мало – вони займають менший острів, коли багато – більший. Взимку козаки найбільше бояться нападу степовиків, тож, зимуючи на островах, прорубують кригу й складають з неї «щось на кшталт греблі чи стіни. А влітку вони не потребують якогось іншого захисту, ніж той, що їм дає ріка, яку не можна перейти вбрід у їхньому напрямку»; на багато миль довкола важко знайти знавця проходів в очеретяних лабіринтах плавнів[56]. Якуб Кимиковський (близько 1590 р.) розповів про місця, де «перебувають козаки в певні часи і де спочивають […], і так як місця свої знають, так теж на них у певний час [осідки] переносяться». Зимують у «Шабельниковій Вітці, або на Зборовського або на Ружинського станах»[57] – себто там, де збирали козаків гетьмани Самійло Зборовський та Богдан Ружинський. Як відомо, Зборовський, будучи визнаний за гетьмана на Томаківському острові, гуртував козаків у похід на «острові Kartamłyk» (Чортомлик)[58]. Далі за Кимиковським: «навесні, оскільки ж бо швидко води великі встають, тоді до Чортомлика звідти втікають або до Базавлука. А здобич свою і коні на Томаківці мають, бо там бої не бувають». Звідти влітку козаки йдуть «у свої звичайні краї – до Хортиці, на скелю велику. А як скоро осінь прийде […], відходить чимало до Червоних гір»[59]. Розташування останніх засвідчено Еріхом Лясотою – від о. Томаківка вгору по Дніпру. Плывучи від о. Базавлук, він зафіксував і такі прикметні для козацької історії Нікопольщини назви, як Микитин Ріг і Лиса гора на «руському боці», та

---

[54] Стороженко І. С. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI–середини XVII ст. Кн. 2: Генезис та реформування організаційної структури Січі. Дніпродзержинськ: Вид. дім «Андрій», 2007. С. 228.

[55] Вирський Д. Війни українні: хроніки татарського прикордоння України (XVI – середина XVII ст.). К.: Інститут історії України НАН України, 2016. С. 161.

[56] Excerpts from the report on Cossacks by Gamberini (Appendices) // Habsburgs and Zaporozhian Cossacks. The diary of Erich Lassota von Steblau. 1954 / edited by Lubomyr R. Wynar; translated by Orest Subtelny. Littleton: Ukrainian Academic Press, 1975. P. 117.

[57] Вирський Д. Війни українні… С. 161.

[58] Herby rycerstwa polskiego. Przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane… S. 159. Його слід пов'язати з о. Базавлук, утвореним Чортомлицьким Річищем, про це – нижче.

[59] Вирський Д. Війни українні… С. 161.

Кам'яний Затон з городищем і валами на протилежному, далі – Товсті піски і «три річки Томаківки», з великим островом[60]. Тож на правому березі вже тоді було чимало українських топонімів, на лівому – переважали тюркські.

Томаківському «замкові» поклав край напад «80-тисячної татарської армії» наприкінці 1593 р., під час виступу гетьмана Криштофа Косинського[61]. Утім згадані вище знахідки «глиняних люльок, черепків, людських кісток, куль» указують на часту присутність козацтва на острові й опісля того. На початку 1648 р. тут отаборився гетьман Богдан Хмельницький: «На Буцьках у Низі город собі готує і фортифікації з нього умислив собі боронити»[62]. Поблизу острова, на р. Грушівка, був зимівник кошового отамана Івана Сірка, котрий 1676 р. намірявся перенести Січ з р. Чортомлик до Томаківки[63]; тут його поховали 1680 р., а згодом перенесли його могилу до Січі на р. Чортомлик. У 1687 р. на Томаківці переховували козацьких коней від кримців[64]. Тут був і табір українсько-російського війська, що готувалося штурмувати турецькі фортеці Кизи-Кермен і Тавань. Бував у цих місцях і гетьман Іван Мазепа (26 серпня 1697 р. його лист з Томаківки, 27 серпня – з «табору на Грушівці»). У 1701 р. російську базу звідти перемістили до щойно збудованої фортеці в Кам'яному Затоні[65].

Водночас з українськими козаками на іншому боці Дніпра множилося і число «татар», кримських підданців, які чинили руйнівні напади на українські землі. У середині XVI ст. володар Криму міг зібрати 30 тис. військо[66], тож і кількість підвладного йому люду складала близько 150 тис. Вона збільшилася в результаті розгрому Менглі Гіреєм залишків Золотої Орди в Подонні 1502 р. та виселенню звідти кочовиків на підконтрольні Криму території. Важливим для подальшого перебігу подій було підпорядкування Гіреям «племені» Мангит, очільники якого були останніми носіями титулу беклербека, що давав право на володіння Західним улусом, себто

---

[60] Tagebuch des Erich Lassota von Steblau. Nach einer Handschrift der von Gersdorff-Weichaschen Bibliothek zu Bautzen herausggegeben und mit Einleitung und Bemerkungen begleitet von Reinhold Schottin. Halle: G. E. Barthel, 1866. S. 223–224.

[61] Гурбик А. О. Томаківська Січ // Історія українського козацтва. Нариси у двох томах / ред. В. А. Смолій. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. С. 544–545.

[62] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. Т. 2. 1648–1651 годы / сост. П. П. Гудзенко и др. М.: Изд-во АН СССР, 1953. С. 16.

[63] Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 1. К.: Наукова думка, 1990. С. 111.

[64] Гордон Патрик. Дневник, 1684–1689 / пер., ст., примеч. Д. Г. Федосова; отв. ред. М. Р. Рыженков. М.: Наука, 2009. С. 150.

[65] Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Владимир: типо-литография Губ. правления, 1903. Т. 1. С. 701, 703, 707, 737, 742, 994–995.

[66] Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян… С. 65.

придніпровськими степами. Ще одна важлива обставина полягала в тому, що кримські представники цього «племені» були споріднені з беклербеком Едіге[67], основоположником Ногайської Орди в межиріччі Волги та Емби. Отож ногайці, що пізніше мігрували звідти, на цій підставі могли займати придніпровські степи як «власні». Однак їм на заваді стало українське козацтво. За повідомленням 1594 р., «татари» раніше кочували на правому березі Дніпра, але «через козаків мусили його залишити»[68]. Зосередженню «татар» біля дніпрових плавнів протидіяли й володарі Криму, воліючи тримати їх поблизу своїх фортець (Перекоп та у пониззі Дніпра), аби зменшити число безконтрольного люду в степу. Отже, наприкінці XVI ст. територія сучасного Нікопольського району була включена до українського етнічного простору. Втім, вона ще впродовж двох століть лишалася пограниччям, часто охопленим війною.

У 1594 р. постав новий центр козацтва, за яким у літературі закріпилася назва Базавлуцької Січі. Козацькі табори тут згадувалися і раніше. 3 січня 1585 р. з «Базавлуку» писав свій лист гетьман Ян Оришовський «з усіма запорозькими козаками»[69]. Еріх Лясота, представник австрійського імператора, відряджений на Низ у 1594 р., засвідчив розташування великого козацького табору на острові Базавлук, утвореному «притокою (Armen) Дніпра Чортомликом (Dortomlek), або як вони його називають, Чортомлицьким Дніприщем (dartmileczkim Neprzissczie)»[70]. З ним можна пов'язати згаданий Г. – Л. де Бопланом (1638) «дещо нижче ріки Чортомлика, посеред Дніпра […] досить великий острів, на якому є руїни; його оточують у різних напрямках 10000 інших островів[…]. Всі ці острови заливаються навесні, сухим лишається лише те місце, на якому стоять руїни»[71]. Д. І. Яворницький локалізував цей козацький осідок «поблизу теперішнього села Грушівка, на чотири версти вище гирла ріки Базавлука, на острові Базавлуці, поміж лиманами Бейкушем і Журавлівським. Ніби підтвердженням цьому слугують і досі вцілілі на острові ознаки ям, числом 21, розташовані цілком правильно, в одну лінію, одна біля одної на східному краї острова»[72]. Історик А. Ф. Ка-

[67] *Трепавлов В. В. Большая Орда–Тахт эли. С. 20–22, 37–38.*

[68] *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau… S. 208.*

[69] *Вирський Д. Війни українні… С. 161.*

[70] *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau… S. 210.*

[71] *Описание Украины Боплана. 1630–1648 // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси / пер. К. Мельник; под ред. В. Антоновича. Вып. 2. К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1896. С. 318.*

[72] *Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу / підготовка тексту і наук.–довід. апарату С. В. Абросимової, Н. Є. Василенко; заг. ред. Н. І. Капустіної. Вид. 3-тє, випр. і доп. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС. 2005. Ч. 1. С. 235.*

щенко знаходив на цьому місці залишки битої цегли і припускав, що тут могла бути січова церква[73].

У 1951 р. Б. Ф. Копилов і О. М. Апанович констатували зміну топографії в урочищі «Острів» біля с. Грушівка. «Колишній невеликий лиман "Кругляк" сполучився із затокою р. Базавлук, пересипаною під час одного з розливів, і вони разом перетворилися на великий новий лиман […], "Острівний". Лиман "Журавлистий" тепер змінив свою назву на "Підгородний", можливо, у зв'язку з тим, що журавлі, що колись […] гніздилися на ньому, залишили його». На той час це урочище щовесни затоплювала вода. Ями, зазначені Яворницьким, не шикувалися в лінію, а були «розкидані по різних місцях, на значній відстані одна від одної», і схожі на округлі вимоїни ґрунту весняною водою. Їх нарахували 8, діаметром від 15 до 30 м. Шурфи не виявили культурного шару, що дало підстави сумніватися в локалізації тут Базавлуцької Січі. На той час не було запорозьких хрестів поблизу с. Грушівка, описаних Яворницьким[74]. Тепер ця місцевість затоплена Каховським водосховищем. Найближчим до неї сучасним об'єктом є с. Грушівка Апостолівського району; товща води над ним – від 1,2 до 2,9 м[75]. Нікопольський краєзнавець П. М. Богуш, обстеживши цю місцевість до затоплення, припускав розташування Січі ближче до гирла р. Чортомлик – «острова Чортомлик (Базавлук)»[76], що біля с. Капулівка Нікопольського району. Цілком можливо, що «острів Базавлук» і «острів Чортомлик» – це один і той же об'єкт, вигляд якого могла істотно змінити чергова велика весняна повінь. Слід також зважити на народне називання плавнів від Микитиного Рогу (Нікополя) вниз по Дніпру «Базавлугом»[77]. Тобто ця назва могла стосуватися будь-якої місцевості зазначеної ділянки.

Що прикметно, Лясота не вживав слова «Січ», натомість говорив про «feldlager» – польовий табір. Житло, в якому йому довелося жити, – «hütten», хижка, що її тут називали «кошем» (Koczen)», зроблена з паліччя й обтягнута конячими шкірами. Та за такого простого побуту низове козацтво вже

---

[73] Кащенко А. Великий Луг Запорозький. Режим доступу: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=21115006. Втім, не виключено, що тут ідеться про о. Чортомлик.

[74] Копылов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции 1951 года по обследованию запорожских памятников // Науковий архів Інституту археології України НАН України. Фонд експедицій 1951–1952 рр. Од. зб. 1527. Арк. 18–19.

[75] Телєгін Д. Я. Обстеження Січей низового Дніпра в 1990 р. // Український історичний журнал. 1992. № 7–8. С. 137.

[76] Богуш П. Нікопольщина – столиця п'яти Запорозьких Січей. Дніпропетровськ: Пороги. 1994. С. 5.

[77] Кащенко А. Великий Луг Запорозький. С. 73. Режим доступу: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=21115006

мало складну організацію і грізне військо. Основу врядування складало зібрання всіх козаків, що, на польський кшталт, звалося «загальним колом» (offentlich in Kolo) або «відкритим колом» (in offnen Kolo). Були й велике та мале кола, утворювані простими (Czerna – «чернь») і значними козаками під час обговорення попередніх рішень, що виносилися на загальне коло. Особливу роль в управлінні відігравали осавули (Jassawuli), що киями зганяли козаків на раду; їх Лясота уподібнив австрійським лейтенантам. На чолі козацтва стояв гетьман (Haubtman), який керував із дотриманням демократичних процедур. На той час гетьманом був Богдан Мікошинський; він щойно повернувся з виправи на море, в якій брали участь 1300 козаків на 50 галерах. Всього ж козаків Лясота тут нарахував «не більше 3 тис.»[78].

Мартин Пашковський (1615 р.) теж не зазначив слова «Січ», натомість писав: «Табори козаки звуть куренями […], у своїх таборах криються, бо і взимку, і влітку над водами живуть»[79]. У 1616 р. турецький Ібрагім-паша скористався тим, що більша частина козаків рушила в похід, напав на кілька сотень запорожців, які, мабуть, перебували у Базавлуцькому таборі. Паша зруйнував деякі «домки», захопив кілька гармат і півтора десятка чайок[80]. У джерелах немає жодної згадки про стаціонарні споруди Базавлуцької Січі. Єдиний натяк на такі подав Боплан, згадавши руїни на великому острові. Можливо, табір на о. Базавлук упродовж кількох десятиліть не перетворювався на постійно діючий оборонний об'єкт і все ще складався зі зроблених з паліччя й обтягнутих кінськими шкірами «кошів», поновлюваних щовесни. С. Шимановський охарактеризував Запоріжжя до 1638 р. як «козацьке мешкання, наймиліше осавулів усіх кочування», де запорожці займалися рибальством та мисливством, заходячи далеко та лише вряди-годи повертаючись до своїх куренів-наметів. Тут вони мали понад рікою вдосталь деревини («лип високих»), з якої будували човни для морських експедицій[81]. Тобто засвідчено рухливе перебування запорожців на Низу, як і в попередні часи.

Січ утворювали не так стіни, як люди – Військо Запорозьке. Високий рівень його організації посвідчений спроможністю споряджати потужні флотилії в портові міста Османської імперії, збирати великі загони для виступів до Городової України під час розгортання національно-визвольних змагань.

---

[78] Tagebuch des Erich Lassota von Steblau… S. 210–223.

[79] Вирський Д. Війни українні… С. 162.

[80] Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 2. К.: Наукова думка, 1990. С. 149.

[81] Вирський Д. Географія Запоріжжя: за описами М. Пашковського (1615) та С. Шимановського (1642) // Історико-географічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. 2012. № 12. С. 53.

З Базавлуцькою Січчю пов'язані походи Самійла Кішки і Петра Конашевича-Сагайдачного проти Туреччини і Криму, антиурядові виступи Северина Наливайка і Григорія Лободи, Марка Жмайла, Тараса Федоровича (Трясила), Івана Сулими, Павла Бута (Павлюка) й Якова Острянина. Базавлуцька Січ стала першим центром України, в якому закладалися підвалини майбутньої Гетьманської держави. Вже наприкінці XVI ст. Запорожжя опинилося на перехресті міжнародної політики; туди приїздили посли з Ватикану, від австрійського імператора, московського царя, польські урядовці. На зміну «добі беззаперечного морального лідерства» гетьмана Сагайдачного йшов час політичних виступів козаків від імені всього «народу руського»[82]. Становлення Січі відбувалося взаємозалежно з формуванням у Городовій Україні полково-сотенного ладу, пов'язаного з реєстровим козацтвом. Куруківська угода 1625 р. передбачила перебування 1 тис. з 6 тис. реєстрових козаків «як залоги на Запорожу»[83].

Протистояння козацтва і польської влади наростало. У 1631 р. запорожці мусили спалити свої човни і провести зиму в «литовських городах»[84]. Під час розгрому козацьких виступів на чолі з Павлюком і Скиданом, у серпні 1638 р. польське військо оволоділо Січчю на Базавлуці[85]. У 1638 р. Сейм Речі Посполитої ухвалив «Ординацію Війська Запорозького», що передбачала почергове перебування одного з шести реєстрових козацьких полків на Великому Лузі для відстеження кримців і запобігання скупченню там непідвладних козаків[86]. Того ж року польські урядовці відновили фортецю Кодак, що стала центром управління Запорожжям на військово-поліційних засадах[87]. Одночасно з нею побудували форпост на Микитиному Розі, де по черзі перебували полки реєстрових козаків. За літературною традицією цей осередок козацтва називають Микитинською Січчю.

---

[82] Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII – XVIII ст. К.: Темпора, 2014. С. 45.

[83] Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 7: Козацькі часи до року 1625. К.: Наукова думка, 1995. С. 559.

[84] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. Т. 1. 1620–1647 годы / сост. П. П. Гудзенко и др. М.: Изд-во АН СССР, 1953. С. 123–124.

[85] Щербак В. О. Базавлуцька та Микитинська Січі // Історія українського козацтва. Нариси у двох томах / ред. В. А. Смолій. Т. 1. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 555.

[86] Ординация Войска Запорожского реестрового, состоящего на службе Речи Посполитой // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси / пер. К. Мельник; под ред. В. Антоновича. Вып. 2. К.: тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1896. С. 287–288.

[87] Летопись Екатеринославской учёной архивной комиссии: в 11 вып. Вып. 2. Ч. 1. Репринтное издание. Ч. 2. Кодак. Пограничная крепость и её окрестности / Мариан Дубецкий; пер. с польск. Е. В. Бугаёвой; под ред. В. В. Грибовского. Днепропетровск: Герда, 2015. С. 428–429.

Як свідчив Боплан, у цей час запорожці продовжували збиратися у Великому Лузі й рушати в морські походи. Місцем їхнього збору була р. Військова Скарбна, де вони переховували свої гармати і скарби, будували бойові човни і розподіляли здобич після походу[88]. Джерело 1642 р. відобразило іншу ситуацію: шлях за пороги – на міцному запорі; лише реєстровці з'являються тут легально, приходять на Запорожжя по черзі й цікавляться не так турками, як кримськими татарами. Сутички з ними були звичайними для реєстрових козаків[89]. Чимало запорожців тоді пішло на р. Дон (за повідомленням 1638 р. – до 10 тис.[90]), спільно з донськими козаками здобули турецьку фортецю Азов 1637 р. і втримували її до 1642 р. Та на Низу і в цей час було повно «луговиків», «лисичників», «уходників», «пластунів», «рибалок» та ін. На початку 1648 р. вони першими відгукнулися на заклик Богдана Хмельницького рушити проти урядових військ. З цією силою він 21 січня зайняв Микитинську Січ, де перебували реєстрові козаки Черкаського полку і невеликий польський підрозділ[91].

Б. Хмельницький зберіг систему контролю над Запорожжям, що склалася в часи польського урядування. У Січі на Микитиному Розі гетьман лишив залогу з 400 козаків, відряджуваних з полків Городової України, на чолі з кошовим отаманом, якого призначав сам. Іншу залогу, також 400 козаків, розмістив у Кодаку. Гетьманський уряд жорстоко придушив повстання на Січі, що спалахували в 1656–1657 рр.[92]

Близько 1652 р.[93] запорожці заснували Січ на річці Чортомлик. Це була перша запорозька твердиня, докладно посвідчена письмовими та археологічними джерелами. Периметр фортеці становив близько 1994 м. З трьох боків її омивали річки Чортомлик, Прогной і Скарбна; їхні урвисті береги становили природне укріплення. Захищеність Січі цими річками доповнював 13-метровий вал і рів з дерев'яними «кошами» з землею. Через вал і рів пролягали вісім вузьких пролазів, призначених для постачання водою під час облоги і захищених бійницями. З боку степу фортецю захищав вал з бійницями та частоколом з просмолених гострих паль, а також велика башта з бійницями, окружністю близько 43 м. З боку Прогною і Чортомлика

[88] Описание Украины Боплана. С. 119–120, 343.

[89] Вирський Д. Географія Запоріжжя: за описами М. Пашковського (1615) та С. Шимановського. С. 53.

[90] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. Т. 1. С. 202–204.

[91] Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / ред. Ф. П. Шевченко, І. Л. Бутич, Я. Д. Ісаєвич. Вид. 2-ге, випр. і доповнене. Львів: Світ, 1990. С. 74–75.

[92] Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. К.: Варта, 1994. С. 15–17.

[93] Датовано за документом 1672 р., де згадано, що Січ побудував «тому 20 лет» кошовий отаман Лутай. Див.: Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 1. С. 110.

півколом стояло окреме укріплення – «земляний городок», завдовжки 216 м, зі стрільницями для гармат. У центрі Січі – майдан і церква Покрови Богородиці; навколо них – курені з вікнами, оберненими на майдан. На березі Чортомлика стояв грецький дім, що слугував для розміщення іноземних послів та купців. У 1663 р. Січ перенесли до степу, без укріплень; причиною того була, ймовірно, пожежа. У 1676 р. очікування нападу кримців спонукало кошового отамана Івана Сірка готувати перенесення Січі на о. Томаківка[94]. Але козацька столиця лишилася на попередньому місці. Маємо також опис гравюри 1691 р., що її один фрагмент стосувався Січі: вона обнесена високим валом, на ньому – три гармати на колесах, за ними видніють шість куренів, посеред них височіє невелика трибанна церква[95] (мал. 3).

У повідомленні 1929 р. про місце розташування Січі йдеться: «Весняні води надірвали вже давно більшу частину острова. Залишився тільки горбок, що на ньому ростуть буйно будяки з реп'яхами […]. Скрізь поколупано ямами і в ямах можна легко знайти черепки кафлів від куренів, посуд, якісь

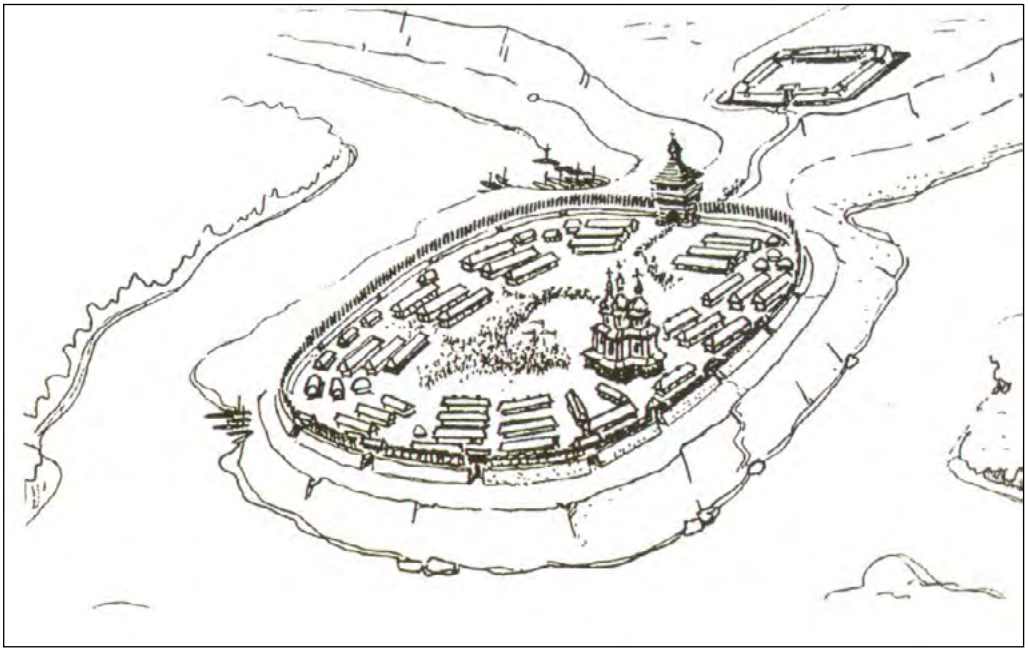

Мал 3. Чортомлицька Січ. Реконструкція. В. О. Ленченко

[94] *Там само. С. 110–111.*

[95] *Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу / підготовка тексту і наук.–довід. апарату С. В. Абросимової, Н. Є. Василенко; заг. ред. Н. І. Капустіної. Вид. 3-тє, випр. і доп. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС. 2005. Ч. 2. С. 54.*

залізка. По тих ямах аматори шукають запорозьких скарбів»[96]. За станом на 1951 р., цей острів відділяла від материка р. Підпільна, завширшки 250 м; площа острова складала до 3 га, з них 2 га, південна частина, навесні поглинала вода; висота північного берега досягала 10 м. Місця з основними будівлями і валами вже були розмиті. Високу частину острова розорювали під городи підсобного господарства Нікопольського південнотрубного заводу. В 1941 р. тут проводив археологічні дослідження М. Л. Макаревич, котрий знайшов залишки кузні (звіт не зберігся). У 1951 р. Б. Ф. Копилов і О. М. Апанович виявили на південній (затоплюваній) частині острова багато уламків розписного посуду, куманців, гутного скла, битої цегли, решткі мідно-ливарної майстерні, поруч з розкопаною 1941 р. кузнею. Тож згадка в письмовому джерелі «сотні ковалів», що жили в Січі, не надто перебільшує. Виявлені й обгорілі рештки дерев'яних конструкцій, як посвідчення руйнування Січі 1709 р., також – горщики з дьогтем, глиняні грузила для риболовлі, уламки неполірованих орнаментованих кахлів XVII – XVIII ст., чимало люльок, коси й заступи. Культурний шар досягав 50 см. Багато залишків гутного скла вказували на його широке застосування для вікон. Тож, за висновком Копилова, «на Запорожжя цього часу не можна дивитися як на примітивний табір втікачів, котрі не піклувалися про облаштування місця свого перебування. Це було справжнє місто-фортеця, що мало і свою адміністрацію, і своїх ремісників, і використовувало у своєму повсякденні всю матеріальну культуру свого часу»[97]. Нині Чортомлицький острів затоплений Каховським водосховищем. Він розташований за 600 м від Капулівського мису; товща води над ним – до 2 м. За твердженням Д. Я. Телегіна, тут іще можливі підводні археологічні роботи[98].

Січ на Чортомлику була остаточно сформованою столицею Запорожжя – автономною щодо Гетьманщини, з кошовим отаманам на чолі та поділом на курені, очолювані курінними отаманами. Кількість куренів у ній посвідчує поданий вище опис гравюри 1691 р. – шість. Феофан Прокопович близько 1718 р. писав: «А куренів тих стільки було числом, скільки городових полків козацьких у Малій Росії, і полкових городів найменнями прозивалися»[99]. З 1638 р., як про це вже йшлося, шість козацьких реєстрових

[96] Антоненко-Давидович Б. Землею українською. Філядельфія: Вид-во «Київ», 1955. С. 20.

[97] Копылов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции… Арк. 8–16.

[98] Телегін Д. Я. Обстеження Січей низового Дніпра в 1990 р. С. 137.

[99] Прокопович Ф. История императора Петра Великаго от рождения его до взятия в плен остальных шведских войск при Переволочне, включительно […], изданная с обретающагося в Кабинетной архиве дел его императорскаго величества. Изд. 2-е. М.: Тип. Компании типографической, 1788. С. 236.

полків почергово відряджали своїх козаків до Микитинської Січі для гарнізонної служби упродовж літнього сезону. Втім число полків Гетьманщини упродовж другої половини XVII ст. змінювалося. На момент руйнування Чортомлицької Січі 1709 р. в її складі було вже 38 куренів[100]. Як посвідчено пізнішими джерелами, козаки гуртувалися в них на засадах земляцтва, тобто курінь приймав вихідців з однією місцевості, часто – родичів[101]. Це вказує на відгомін початкового порядку комплектування куренів на основі полків і сотень Городової України.

За кошового отамана І. Д. Сірка (1663–1680 рр., з перервами) вплив українських гетьманів на Січ був найменшим. Більшої влади над Запорожжям здобув гетьман І. С. Мазепа (1687–1709), хоча запорожці постійно пручалися. Втім значення гетьманських полковників для січових куренів завжди було вагомим, адже більшість козаків, відбувши літній сезон на Запорожжі, зиму проводили в підвладних полковникам містах і селах. Тож і «всякий отаман зі своїм куренем слухався городового (якого звався іменем) полковника». За звичаєм, полковники Гетьманщини надсилали до «своїх» куренів «хліб та найпаче вино»[102]. Отож зв'язок між Городовою Україною та Запорожжям не переривався. Демографічна ситуація на території сучасного Нікопольського району і в цей час характеризується сезонними міграціями козаків з обжитих районів України на Низ і навпаки.

Саме за Чортомлицької Січі з'явилися перші певні звістки про запорозькі зимівники, на посвідчення росту кількості постійних мешканців Запорожжя. Хоча, звісно, ані тоді, ані раніше ніхто не вів жодного їх обліку. У 1705 р. згадано, що запорожці довкруж Січі по «річках у луках і в затоках живуть великим числом. І годуються звіром і рибою, і крадіжкою коней і худоби в турків і татар»[103]. З іншого джерела того часу: «Запорожці в лісах і луках, де хто обрав собі місце, жили, і хто чим промишляв, той, кожен за родом свого промислу, в рибі, звірині і в меді надлишок мав, котрих своїх користей більшу частину приїжджим до себе купцям продаючи, мали хліб та інше, для життя потрібне. А в самій Січі складену мали амуніцію, там же і старшина їхня перебувала і кілька було великих шалашів, яких називали ку-

---

[100] Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 3. К.: Наукова думка, 1991. С. 321.

[101] Грибовський В. Калнишева сім'я // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України . Т. 23. К.: ІУАД, 2011. С. 81–91.

[102] Прокопович Ф. І История императора Петра Великаго… С. 237, 240.

[103] Кордони Війська Запорозького та діяльність російсько-турецької межової комісії 1705 р. (за документами РДАДА) / Упорядник В. Мільчев. Запоріжжя: Вид-во ВАТ "Мотор Січ", 2004. С. 27.

ренями»[104]. Отже, по-перше, запорозькі зимівники вже були залучені до торгового обміну; по-друге, значна частина козацтва перебувала поза Січчю, в зимівниках; по-третє, головна функція Січі полягала в утриманні постійної адміністрації та зберіганні важкої зброї.

У політичному житті Січі брали участь лише ті, хто жили поблизу. Коли скликали раду, «першим ділом стріляли з гармати, щоб лугові та лісні мешканці почули, по тому в литаври бито, на голос яких сходилася вся чернь на майдан, тобто площу перед церквою»[105]. Кошовий отаман, суддя, писар, осавули становили адміністрацію Запорожжя, «суди і справи найголовніші управляли, але ані найменше не без відома й згоди всього товариства». Жодного листа січові керманичі не могли прочитати чи написати поза січовим майданом. – «Кошовий смиренно питав зібрану чернь, що [вона] виректи зволить, і на що найбільша частина погодиться»[106]. Після Івана Сірка другим за частотою обрань на кошового отамана був Кость Гордієнко. Втім, траплялося, що січовий майдан і йому погрожував смертю, як-от 1703 р., коли йому довелося ховатися в плавнях[107].

З Чортомлицькою Січчю пов'язана більшість важливих подій в історії України другої половини XVII – початку XVIII ст. У 1709 р. запорожці підтримали антиросійський виступ гетьмана І. С. Мазепи. 14 травня того року російський полковник Петро Яковлєв і гетьманський полковник Гнат Ґалаґан штурмом оволоділи Січчю. Значну роль у поразці запорожців відіграла російська Кам'янозатонська фортеця, розташована навпроти Микитиного Рогу; Яковлєв скористався її гарнізоном і арсеналом. Усі будівлі Січі нападники зруйнували і спалили, що підтверджено археологічними розкопками 1951 р. Запорожців, які здалися, як і тих, хто сидів по зимівниках і не брав участь у спротиві, піддали «тиранській смерті»; по-блюзнірському осквернили козацький цвинтар[108]. Деяких козаків страчували на шибеницях, розміщених на плотах, що їх пускали вниз по Дніпру, на острах запорожцям, які переховувалися в турецьких володіннях[109].

За Прутським договором 1711 р. весь простір Запорожжя ввійшов до складу Османської імперії та Кримського ханства. Цар Петро І мусив ліквi-

---

[104] Прокопович Феофан. История императора Петра Великаго… С. 236.

[105] Там само. С. 237.

[106] Там само. С. 237.

[107] Соловьев С. М. История России с древнейших времен. 2-е изд. Кн. 3. Т. 11–15. СПб.: Т-во «Общественная польза», [б. г.]. С. 1395.

[108] Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 3. С. 326–328.

[109] Мышецкий С. П. История о казаках запорожских… С. 20.

дувати Кам'янозатонську фортецю, що так дошкулила запорожцям[110]. Проте козакам заборонили відновити Січ поблизу зруйнованої. Нову Січ побудували в Олешках (неподалік сучасного м. Херсон), під владою Кримського ханства. Через блокаду, запроваджену царем, сполучення Запорожжя з Лівобережною Україною майже припинилося[111]. Та запорожці продовжували займати свої давні землі, відновили Микитин та інші перевози, отримали від кримського хана пільги на видобуток солі, лову риби і торгівлю[112]. Однак 1724 р. правителі Криму віддали береги Базавлука, Томаківки і «урочище Великий Луг» ногайцям та кримським чабанам. Наприкінці 1733 р. між низовим козацтвом та ногайцями почалися збройні сутички[113], що переросли у кривавий конфлікт[114]. Масова міграція ногайців, у поєднанні з іншими причинами, спонукала запорожців до повернення під російську владу. В 1728 р. на Січі стався розкол. Частина козаків обрала кошовим отаманом Івана Гусака, котрий, захопивши клейноди, з 50 козаками прибув до місця зруйнованої Січі; тут запорожці провели два роки, марно сподіваючись повернути ситуацію до 1709 р.[115]

Російський уряд сповна використав запорожців під час війни з Туреччиною 1735–1739 рр. Цим мотивований його дозвіл побудувати Січ «в урочищі Базавлук на ріці Підпільній»[116], що в літературі отримала назву Нової або Підпільненської. Вона була розташована в місці, де р. Підпільна «робить велику петлю»; тут її круті береги правили за природне укріплення. Січ складалася з трьох частин: внутрішнього Коша, обнесеного валом, завдовжки 432 м; посеред нього стояли курені, дім кошового, військова скарбниця, пушкарня, церква, в'язниця та ін. Прохід крізь вал замикала брама, поруч неї – висока башта з гарматами. Торгово-ремісниче передмістя, Гасан-Базар, мало в довжину 432 м і ширину 150 м, містило близько 500 будівель – лав-

---

[110] Ще до зруйнування Січі в Кам'яному Затоні росіяни тримали в ув'язненні запорожців; запорожці ж мстилися тим, що відганяли в них коней, чинили інші утиски. Див.: Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Т. 1. С. 991.

[111] Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАК). Ф. 59. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 1–2 зв.

[112] Мышецкий С. И. История о казаках запорожских… С. 21.

[113] Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Т. 2. Владимир: Типо-литография Губ. правления, 1908. С. 1110, 1113–1114, 1144.

[114] Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів / упор. Л. З. Гісцова та ін. Т. 1. К.: ІУАД, 1998. С. 54.

[115] Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Т. 2. С. 1135–1137, 1145.

[116] Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або Останнього Коша Запорозького / вступ. ст., ком. Г. К. Швидько. Дніпропетровськ: Січ, 1994. С. 246, 249–250; Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 3. С. 423.

ки, ятки, шинки, будинки базарного отамана і кантаржія (контролера мір і ваг). На південно-західному боці був Новосіченський ретраншемент з російською залогою, що контролювала запорожців, – чотирикутної форми, 180×116 м, з казармами, пороховими льохами та ін. Від степу Січ загороджував великий вал і рів, що обома кінцями впирався в Підпільну. На її березі була пристань для торговельних суден, що навесні припливали з Туреччини; поруч – гавань Уступ, для запорозьких човнів. На іншому боці Підпільної спорудили окреме укріплення (Городище), оточене глибоким ровом у вигляді трапеції, тут були і запорозькі хати, льохи та цвинтар. Від Січі пролягали дві дороги: одна на Микитине – селище біля перевозу на Микитиному Розі, та Хортицю; інша – на північ, у бік Переволочної. За станом на 1951 р., січові вали в більшості були розорані; Уступ мав вигляд «вельми великого басейну, сполученого з Підпільною протокою». Залишків запорозьких будинків і сволоків тоді не виявили[117]. Тепер місце розташування Нової Січі вкрите Каховським водосховищем на глибині до 9 м, за 700 м від Покровського мису[118] (мал. 4).

Відсутність воєнних конфліктів між Російською та Османською імперіями в 1739–1769 рр. сприяла економічному розвиткові краю і його подальшому заселенню. В цей час Січ перетворилася на велелюдне місто. Його

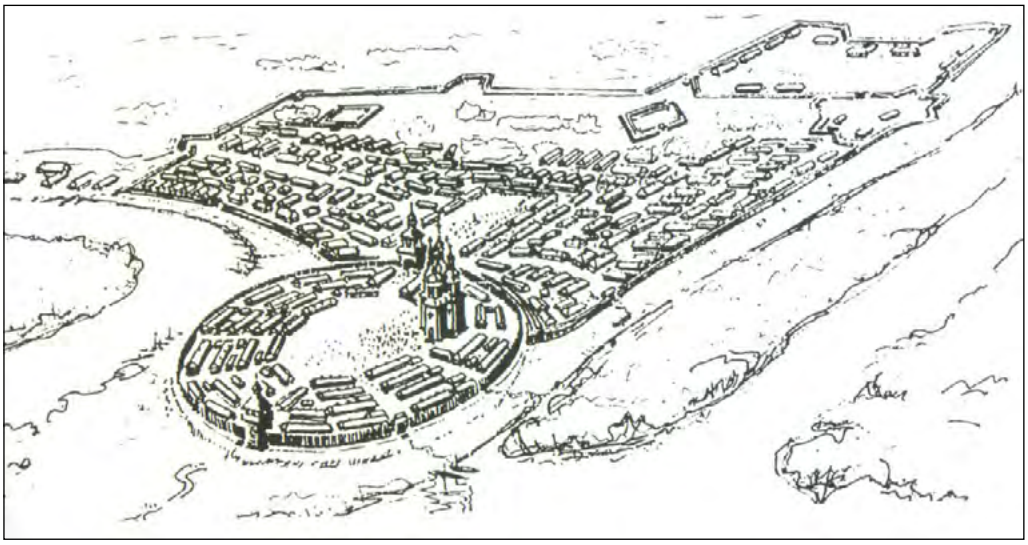

Мал 4. Нова Січ. Реконструкція. В. О. Ленченко

[117] *Копылов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции… Арк. 22–24.*

[118] *Телєгін Д. Я. Обстеження Січей низового Дніпра в 1990 р. С. 138.*

центр становила дерев'яна Покровська церква, з «сосновою дзвіницею», що стояла «над глибоким ровом». Службу правили в ній тричі на день; вона визначала ритм життя Січі. На майдані біля церкви проводили козацькі ради. При церкві була школа з 50 школярами, на чолі з уставником і шкільним отаманом. По обидва боки від церкви громадилися 38 куренів – «превеликі хати (избы)». У кожному могли необмежений час жити записані до нього запорожці, харчуватися спільним коштом чотири рази на день. Тож і другою особою в курені, після курінного отамана, був кухар – завідувач усього курінного майна. Спільна трапеза становила обов'язковий ритуал єднання однокурінників[119]. Курені володіли торговими «будками» на Гасан-Базарі та за межами Січі; прибуток з того йшов на утримання куренів[120]. Кошовий отаман та старшина жили в окремих гарно облаштованих будинках і мали власні господарства, не пов'язані з куренями. У кожному курені нараховували близько тисячі козаків, більшість яких жила по хуторах і зимівниках[121], тож і загальне число запорожців досягало 40 тис. Найбільше козаків прибувало до Січі на Різдво для участі в релігійних відправах, обранні своїх керівників і розподілі угідь між куренями. Траплялося, що січові курені не могли всіх вмістити. Так, у грудні 1768 р. чимало козаків на дубах від'їхало за версту від Січі, до р. Шахівка; тут вони жили в тимчасових куренях з очерету[122].

Стороннім людям козацька столиця бачилася «забудованою без жодного порядку» дерев'яними хатами і мазанками[123]. Багатьох лякала «тіснота і нечистота городка цього», часті епідемії та інші захворювання. На Гасан-Базарі можна було за безцінь купити чимало всякої риби, динь і кавунів. З бортів грецьких і турецьких суден, що стояли в січовій гавані, задешево продавали вина, помаранчі, виноград, ізюм, фініки; багато цих екзотичних фруктів псувалося; їх кидали у воду, від чого тхнуло смородом[124]. Однак якісного борошна, що його привозили з півночі України, бракувало. Коли його підвіз припинявся, доводилося виварювати в казанах непридатні для випічки хлі-

---

[119] Архімандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорозьку Січ у 1749–1750 і 1751 рр. / упорядники: В. Грибовський, В. Мільчев. К.: ІУАД, 2012. С. 21–25.

[120] Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування (1734–1775). Дніпропетровськ: Січ, 2004. С. 288.

[121] Абаза Василий. Век дворянства […] // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. 12. Од. зб. 702. Арк. 132.

[122] Терновский Н. Н. К истории Запорожского края. Екатеринослав: тип. Губ. Земства, 1904. С. 23.

[123] Георги І. Г. Описание всех обитающих в Российском государстве народов: их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, упражнений, забав, вероисповеданий и других достопамятностей. СПб., 1799. С. 356.

[124] Абаза Василий. Век дворянства… Арк. 132.

ба залишки[125]. Нерегулярна дерев'яна забудова спричинялася до пожеж, найбільша сталася у квітні 1756 р. Запорожці довго не вдавалися до капітального будівництва, бо мали намір перенести Січ до Микитиного перевозу – місця більш вигідного для судноплавства. Цим випадком скористався російський уряд, склавши проект спорудження тут великої фортеці, з метою більшого контролю Січі. Утім його не реалізували через протест турецького уряду 1764 р. Запорожцям довелося відбудовувати свою столицю на попередньому місці. Востаннє до цього проекту повернулися 1768 р.[126], напередодні чергової війни з Туреччиною. Втім, без результату.

Багато козаків воліли жити не в брудному січовому скупченні, а на свіжому повітрі – в шалашах, бурдюгах, зимівниках і хуторах. Поза Січчю стаціонарних будинків було мало. Рухливий порядок життя більшості козаків зберігався: «Запорожці роблять зимівники з лози і від дощу криють очеретом, а по переході їхньому до інших місць [зимівники] від степових пожеж згорають»[127]. Траплялося й запорозьким старшинам виїздити для виконання доручення Коша в степ і тимчасово жити в «очеретяній будці»[128]. Найпростішим житлом узимку була землянка (бурдюг), яку полишали з настанням літньої пори, коли ставили шалаш[129]. Щодо стаціонарних будівель запорожців на території сучасного Нікопольського району маємо запис 1995 р. у с. Шолохове: основу будинку складали два ряди кілків, обплетених лісою (лозою) й обліплених глиною; криті дошками з поверх накладеною глиною, вербовими кроквами і в'язанками очерету. Їх відрізняли від селянських лампачевих хат[130]. Давньою прикметою цього села є викладання тину з дикого каміння без використання скріплювального розчину. Єдиною сфотографованою й описаною пам'яткою житлової архітектури, наближеною до козацького часу, можна вважати хату в с. Капулівка біля р. Підпільна, прозвану «січовою корчмою»; на 1951 р. вона належала 72-річній Оксані Гаврилівні Забутній. Її стару частину розібрали 1943 р.; наприкінці 1930-х хату обсте-

---

[125] ЦДІАК. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 798. Арк. 4.

[126] Ленченко В. Листи кошового отамана Петра Калнишевського 1763 року про устрій Запорізької Січі // Пам'ятки України. 1989. № 3. С. 28.

[127] Дела, касающиеся запорожцев, с 1715–1774 г. / составитель А. А. Андриевский // Записки Одесского общества истории и древностей. Т. 14. Одесса: тип. А. Шульце, 1886. С. 369.

[128] ЦДІАК. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 16.

[129] Олійник О. Л. Запорозький зимівник часів Нової Січі (1734–1775). Запоріжжя: Дике Поле, 2005. С. 88–89.

[130] Грибовський В. В., Приймак О. М. Козацтво в усній традиції Нікопольщини // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України. Вип. 1. Нікополь; Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. С. 167.

жив Б. Ф. Копилов, котрий датував її останньою чвертю XVIII ст. Ця частина була складена з осокорових плах до 70 см завширшки; усередині – піч-кабиця з димоходом, плетеним з лози й обмазаним глиною, – йшов до отвору в стелі[131] (мал. 5).

Мал 5. Хата О. Г. Забутної («січова корчма»), с. Капулівка. Світлина 1951 р. (Копылов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции 1951 года по обследованию запорожских памятников // Науковий архів Інституту археології України НАН України. Фонд експедицій 1951 – 1952 рр. Од. зб. 1527)

Найбільше скупчення запорозьких зимівників було вздовж дороги від Січі до селища Микитиного та в плавнях довкола цього селища[132], розташованого за 5 верст від Микитиного перевозу[133]. Окреме поселення виникло на місці Чортомлицької Січі, де 1749 р. торгували худобою[134]; після 1775 р. тут з'явиться с. Капулівка. У Великому Лузі пасовища влітку не вигорали, як у відкритому степу; тут були ідеальні умови для відгодівлі худоби і риболовлі упродовж року, за виключенням часу весняної повені. Розповіді старожилів посвідчують багатющі ресурси Великого Лугу до його затоплення в 1950-х. З відходом весняної води, селяни на човнах вивозили молодняк (корів, свиней) на котрийсь з дніпрових островів, де він до осені ріс самопасом, майже без догляду. Родючість ґрунтів у плавнях поновлювалася щовесни; тут вирощували городину з мінімальним докладанням праці[135]. Козацькі засади риболовецького промислу лишалися чинними ще до початку 1930-х років. На чолі групи, що виходила на промисел, стояв отаман, обраний з найдосвідченіших рибалок. Один човен міг вмістити 12 осіб; з них – четверо на веслах, отаман – за стерном. На острові в плавнях робили тимчасовий табір – кіш. Тут лишався

---

[131] Копылов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции… Арк. 7.

[132] Грибовський В. В. Містечко Микитине і Микитин перевіз: козацька передісторія міста Нікополя // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник / за ред. Г. К. Швидько. Дніпропетровськ: НГУ, 2006. Вип. 3. С. 96.

[133] Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734–1775 / упор. Л. З. Гісцова та ін. Т. 2. К.: ІУАД, 2000. С. 365, 505.

[134] Яворницький Д. І. Збірник матеріалів до історії запорозьких козаків // Яворницький Д. Твори у 20 томах / упор. А. В. Бойко та ін. Т. 1. К.; Запоріжжя: Тандем-У, 2004. С. 64.

[135] Експедиційний архів автора. Записи в сел. Городище Марганецької міськради 1995 р.

отаман; його справою було куховарити, облаштовувати курінь і керувати ходом лову. Рибалки припливали до коша ввечері, лагодили тут сітки, спали[136]. Однак весняні розливи і засилля комарів улітку перешкоджали створенню стаціонарних житлових і господарських будівель у Великому Лузі. Запорожці використовували плавні виключно для сезонної експлуатації. Найбільше розводили корів сірої породи, що цілорічно годувалися підніжним кормом і потребували мінімального догляду. Впродовж кількох років можна було розвести в плавнях чимало худоби й, отримавши гроші з її продажу, осісти в зимівнику на правому боці Дніпра і завести тут менш рухливе господарство[137].

Окреме зосередження козацької осілості з'явилося вздовж річок Базавлук, Солона і Кам'янка, де пролягав шлях від Січі до Бугогардівської паланки, згаданий 1753 р.[138] У 1754 р. представник гетьмана Василь Зарудний пропонував кошовому отаманові Якиму Ігнатовичу поробити «при всякому урочищі по два і по три зимівника», зокрема й на р. Базавлук, і зобов'язати оселених в них козаків пильнувати гайдамаків. Тоді ж згадане урочище Базавлуцька Кам'янка[139], розташоване біля сучасного с. Шолохове, праворуч від р. Базавлук. Окремі зимівники, звісно, були тут і раніше, однак саме того року на них звернули увагу, як і на потребу більш щільного заселення місцевості. У жовтні 1754 р. подано звістку про зимівник якогось козака Коренівського куреня «в Базавлуці в усті Кам'янки». Згадано й рибний стан на р. Базавлук козака Дерев'янківського куреня Федора Щерозненка, поруч – зимівник козака Калніболотського куреня Бакая, ще – козака Брюховецького куреня Данила Лаврина, який тримав більше 500 овець[140]. Поблизу була «Базавлуцька січова башта», де збирали мито з торгових людей[141]; її локалізація можлива біля с. Перевізські Хутори (тепер у складі м. Покров), що виникло на місці запорозького перевозу через р. Базавлук.

З появою Новоросійської губернії в 1764 р., запорожцям довелося відстоювати свої землі від привласнення російськими службовцями. Для протидії тому останній кошовий отаман Петро Калнишевський організував заселення Запо-

---

[136] *Грибовський В. В., Приймак О. М. Козацтво в усній традиції Нікопольщини. С. 167.*

[137] *Бойко А. В. Запорозький зимівник останньої чверті XVIII століття. Запоріжжя: РВП «Видавець», 1995. С. 7–9.*

[138] *Яворницький Д. І. Збірник матеріалів до історії запорозьких козаків // Яворницький Д. Твори у 20 томах / упор. А. В. Бойко та ін. Т. 1. К.; Запоріжжя: Тандем-У, 2004. С. 95.*

[139] *Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734–1775 / упор. Л. З. Гісцова та ін. Т. 3. К.: ІУАД, 2003. С. 667, 692.*

[140] *Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734–1775 / упор. Л. З. Гісцова та ін. Т. 4. К.: ІУАД, 2006. С. 211, 215, 226.*

[141] *Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Т. 2. Владимир: Типо-литография Губ. правления, 1908. С. 1133.*

рожжя українською людністю. Тоді береги Базавлука та його приток вкрилися густою мережею зимівників та хуторів; їхні власники – заможні запорожці – заохочували селитися вихідців з обжитих регіонів України – часто родичів і земляків. Близько того часу тут побудували каплицю з іконою Покрови Богородиці[142]. Найбільшим був зимівник Калнишевського у Водяній балці, що на правому березі р. Кам'янка (біля с. Токівське Апостолівського району, за 5 км від с. Шолохове Нікопольського району). Головною тут була крита ґонтом «панська хата», що мала дві кімнати з чотирма великими вікнами, обкладену зеленим кахлем грубу, «скляні» сіни та комори-присінки. Друга – велика, крита очеретом, призначена для служників (таких записали 30); третя – невелика, під очеретом, призначена для кравців. Господарські приміщення: сарай для птиці, комора, два льохи, дві стайні, кузня, вітряк з одним каменем для борошна і чотирма товкачами для проса. Значним господарським об'єктом, хоч і з меншим числом служників, був і зимівник військового писаря Івана Глоби на р. Базавлук; він мав ще два господарства на р. Солоній[143]. З 1770 р. П.І.Калнишевський багато часу проводив у своїй садибі на р. Кам'янка[144], можливо, більше, ніж на Січі. Наприкінці XIX ст. у цій місцевості ще були козацькі могильні хрести; старожили розповідали про водяні млини на р. Кам'янка, побудовані запорожцями[145] (мал. 6).

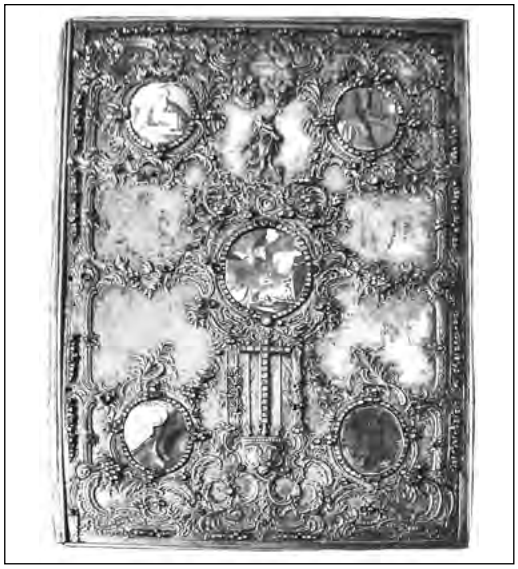

Мал. 6. Оклад для напрестольного Євангелія, даного П. І. Калнишевським вкладом до січової церкви Покрови Богоматері 1 жовтня 1763 р. (Срібло з позолотою, коштовне каміння. Зберігається в Краснодарському історико-археологічному музеї-заповіднику ім. Є. Д. Феліцина, РФ)

---

[142] Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия / упор. В.Г.Довгополий; вступ. ст., ком. Г.К.Швидько. Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. С. 270.

[143] Полонська-Василенко Н. Майно запорізької старшини як джерело для соціяльно-економічного дослідження історії Запорожжя // Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина / передмова: О. Оглоблин. Мюнхен: «Дніпрова хвиля», 1965. С. 200–201, 203, 236, 311–312, 328, 347.

[144] Петро Калнишевський та його доба. Збірник документів та матеріалів / упор. В.В.Грибовський, В.І.Мільчев, І.Л.Синяк / Всеукраїнський благодійний фонд ім. П.Калнишевського. К., 2009. С. 148–149, 220.

[145] Яворницький Д.І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу. Ч. 1. С. 241.

Стрімке заселення й економічний розвиток Запорожжя збігалося з наростанням його конфліктів із Новоросійською губернією, очолюваною Г.О.Потьомкіним, як і урядом Катерини ІІ в цілому. Це і визначило її рішення про ліквідацію Нової Січі. 4–5 червня (15–16 червня за новим стилем) 1775 р. генерал-поручик П.А.Текелія заарештував кошового отамана П.І.Калнишевського, військового писаря І.Я.Глобу і військового суддю П.А.Головатого, конфіскував клейноди, артилерію і човни, скарбницю, архів, реліквії січової церкви. Правобережне Запорожжя приєднали до Новоросійської губернії як Дніпровську провінцію. Усе населення підлягало перепису; за козаками, що викликали підозру, установили нагляд, найбільш непокірних заарештовували, їхнє майно конфісковували[146]. Центром управління загарбаним Запорожжям став Новосіченський ретраншемент, з підполковником П.О.Норовим на чолі[147]. Нагляд за майном заарештованої старшини доручили відставному поручикові Хоревському[148].

Російська адміністрація почувала себе невпевнено в загарбаному краї. Тому, на відміну від подій 1709 р., вона не вдавалася до масових розправ і обмежилася ув'язненням кошового отамана на Соловках, військового писаря і військового судді – в Сибіру, арештами ще кількох старшин і козаків. Військо Запорозьке розформували. Деякі старшини, як-от Сидір Білий і Антін Головатий – учасники останньої запорозької депутації до столиці імперії – здобули довіру правителя краю – Григорія Потьомкіна[149], з його рук отримували офіцерські чини та дворянські звання. У 1787 р. вони стали на чолі Чорноморського козацького війська, сформованого з колишніх запорожців. Деякі з них були пов'язані з м. Нікополем[150]. Та більшість козацтва до російської влади ставилася неприязно. Аби не збурити заворушення, уряд Катерини ІІ вирішив не підважувати майнові права запорожців. 27 липня 1775 р. новоросійський губернатор В.Муромцев надіслав П.Норову інструкцію з настановою одразу не ламати місцевих порядків, задовольняти прохання лояльних козаків, не забороняти їм виїзд на ловлю риби, однак з видачею

[146] *Петро Калнишевський та його доба. Збірник документів та матеріалів. С. 320–332.*

[147] *Адміністративний устрій Південної України (середина XVIII – перша половина XIX століття) / упор. А.Бойко, В.Козирєв, В.Мільчев, І.Савченко, Н.Сурєва / передмова: І.Савченко // Джерела з історії Південної України. Т. 1. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. С. 180.*

[148] *Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). Ф. 52. Оп. 1. Спр. 95. Ч. 3. Арк. 209.*

[149] *Грибовський В. В. Г. Ф. Міллер і ліквідація Запорозької Січі, або До питання про роль особистості історика в історії // Січеславський альманах. Збірник наукових праць з історії українського козацтва / ред. Г. К. Швидько. Вип. 6. Дніпропетровськ: НГУ, 2011. С. 39–65.*

[150] *Фролов Б. Е. Мокий Семенович Гулик–«войсковой есаул и кавалер» // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Чортомлицька (Стара) Запорозька Січ в історико-культурній спадщині Нікопольського району». Нікополь, 10–11 жовтня 2002 р. / ред. В. В. Грибовський. Нікополь; Херсон; Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2002. С. 133.*

паспортів, не приймати самовільних поселенців, зимівники померлих віддавати одруженим козакам[151].

Чимало запорожців скористалися дозволом виїжджати на риболовний промисел і, отримавши від Норова паспорти, подалися до турецьких володінь в Очаківському степу. Скупчення там від 2 до 8 тис. запорожців[152] стало серйозною проблемою для російського уряду, що готувався до чергової війни з Османською імперією. Ще однією його проблемою була відсутність контролю запорозьких зимівників, як і руху населення в них. Задля установлення такого Г. Потьомкін намірявся сформувати із запорожців Херсонський пікінерський полк, а їх самих розселити у військових поселеннях уздовж доріг. Виконуючи його розпорядження, В. Муромцев об'їздив правобережне Запорожжя і побачив, що зимівники розсіяні щонайменше на 2–3 версти одне від одного, і рідко коли два господаря живуть в одному хуторі. Побоюючись спротиву запорожців, він пропонував не зганяти їх до певних місць, а підселяти до наявних зимівників нових мешканців[153]. Тож пікінерський полк зостався без комплекту. Про кількість козацьких осідків у межах сучасного Нікопольського району можна судити з повідомлення 1777 р. про те, що парафія Микитинської Свято-Покровської охоплювала 300 зимівників, розташованих на значній відстані[154]. У 1779 р. у Слов'янському повіті нарахували 657 зимівників[155] (мал. 7).

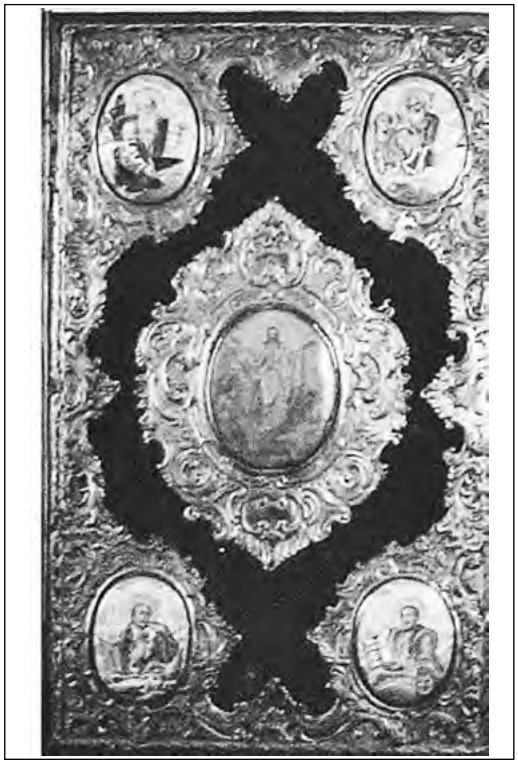

Мал 7. Напрестольне Євангеліє січової Покровської церкви. Надруковане 1759 р. (Оклад – малиновий оксамит, срібло з позолотою – виготовлений 1760 р. Майстер А. Немолотов. Зберігається в Нікопольському краєзнавчому музеї)

[151] РДВІА. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 95. Ч. 3. Арк. 173–178 зв.

[152] Мільчев В. Соціальна історія запорозького козацтва кінця XVII – XVIII століття. Джерелознавчий аналіз. Запоріжжя: АА Тандем, 2008. С. 80.

[153] РДВІА. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 95. Ч. 3. Арк. 181–182 зв.

[154] Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии… С. 173.

[155] Адміністративний устрій Південної України… Т. 1. С. 202.

Проблемною була й роздача запорозьких земель поміщикам. З одного боку, імперський уряд визнав зимівники за володіннями, які заборонено включати до планів роздачі землі поміщикам. З іншого ж, поміщики не почували себе упевненими в степовому краї і не завжди спроможними швидко заселити надану їм землю, як на те очікував від них уряд. Тому вони мусили порозумітися з місцевими запорожцями і призначати їх своїми осадчими, засновувати села на місці їхніх зимівників та з їхньою допомогою дбати про їх залюднення[156]. Тож місцеві поміщики ще не були готові до ролі надійних провідників імперської політики.

Значно впевненіше російські урядовці відчули себе після інтронізації в Криму свого ставленика Шагін Гірея в 1777 р. Зменшення воєнних ризиків розв'язало їм руки для наступу на залишки запорозького ладу. Навесні 1779 р. губернатор М. Язиков оголосив, що запорожці, які оселяться в містах і державних слободах, отримають допомогу в будівництві та збережуть користування своїми зимівниками для розведення худоби; хто ж не оселиться – сплачуватиме великі податки[157]. Однак і на цей заклик мало хто відгукнувся. Наступного року козаків почали переселяти силоміць[158]. У березні 1779 р. до Нікополя планували зігнати мешканців 188 зимівників «при річках Чортомлик, Червона Кам'янка в плавнях і за Дніпром», 650 осіб чол. ст. і 32 жін. ст.[159] Іншим великим пунктом оселення запорожців призначили м. Покровськ. У Нікопольському повіті «згін» відбувався повільно; у першу чергу виселяли тих, хто мав зимівники на лівому боці Дніпра[160], що тоді ще належало Кримському ханству. У жовтні 1781 р. академік Василь Зуєв писав, що запорожців «мало помалу почали зганяти з їхніх усамітнених місць» до м. Нікополь та інших «призначених для поселення місць». У Нікопольському повіті він записав 19 місць, призначених для поселенців, що приходили з меж колишнього Запорожжя. Будинків у повіті на той час значилося близько 550, одна церква, млинів водяних та вітряних – 14, а всіх мешканців, «не рахуючи розсіяних запорозьких по степу хуторів» – близько півтори тисячі[161].

---

[156] Бойко А. В. Запорозький зимівник…С. 18–19.

[157] Адміністративний устрій Південної України… Т. 1. С. 201–202.

[158] Бойко А. В. Запорозький зимівник… С. 21.

[159] Швайба Н. В. Запорозький зимівник у студіях Н. Д. Полонської-Василенко // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України / ред. В. В. Грибовський. Вип. 1. Нікополь-Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. С. 152.

[160] Адміністративний устрій Південної України… Т. 1. С. 204–205.

[161] Зуев В. Ф. Путешественные записки Василья Зуева от С. Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году / подгот. текста, вступ. статья и комм. М. Э. Кавуна. Днепропетровск: Герда, 2011. С. 236.

Устаткування населених пунктів у краї та охоплення їх імперською адміністративною системою відбувалося вкрай суперечливо. Упродовж п'яти років після ліквідації Січі основним осередком імперської влади в краї був Новосіченський ретраншемент; передмістя, що лишилося від Січі, отримало назву місто Покровськ. Для російських військ, зосереджуваних для оволодіння Кримом, стратегічне значення мав Микитин перевіз. Однак на той час там було лише 40 хат з 150 козаками[162]. Указ Катерини II від 9 вересня 1775 р. про запровадження Слов'янської та Херсонської єпархії надав селищу Микитиному назву міста Слов'янськ[163]. Наступного року створили Слов'янську провінцію, що поділялася на Слов'янський (з містами Слов'янськ і Покровськ), Саксаганський та Інгульський повіти[164]. Втім м. Слов'янськ існувало лише на папері; навіть місцева Свято-Покровська церква до 1777 р. лишалася без священика[165], а резиденція архієпископа Слов'янського і Херсонського знаходилася в Полтаві. Окремі органи управління Слов'янською провінцією діяли в м. Покровськ[166]. Центр Новоросійської губернії лишався в м. Кременчук. У 1778 р. розробили проект будівництва фортеці в м. Слов'янськ і створення тут адміністративного центру. 1780 р. складено план його забудови як цивільного міста з назвою Нікополь[167]. З документів того часу зникають позначення місцевих мешканців як козаків. Якщо в реєстрі парафіян Нікопольської Покровської церкви 1782 р. згадано 9 помешкань полкових старшин та їхніх товаришів[168], то в записах тієї ж церкви 1791 р. значаться здебільшого відставні офіцери-поміщики з кріпаками і «підданими»[169].

---

[162] Карелин І. І. Материалы для истории Запорожья: Никополь // Записки Одесского общества истории и древностей. Т. 6. Одесса, 1867. С. 527.

[163] Полное собрание законов Российской империи, с 1649 г. Собрание 1-е. Т. 20. 1775–1780. СПб.: Тип. 2-го отд. ЕІІВ канцелярии, 1830. С. 206–207.

[164] Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1858). М.: Наука, 1976. С. 56.

[165] Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания… С. 172.

[166] Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. С. 267.

[167] Тимофеенко В. І. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. К.: Наукова думка, 1984. С. 65, 132.

[168] Анцишкін І. В. Документи Нікопольської Свято-Покровської церкви у зібранні Нікопольського державного краєзнавчого музею // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України / ред. В. В. Грибовський. Вип. 1. Нікополь; Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. С. 13–17.

[169] Анцишкін І. В. Документи Нікопольської Свято-Покровської церкви у зібранні Нікопольського державного краєзнавчого музею. Реєстр парафіян 1791 року // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України / ред. В. В. Грибовський. Вип. 2. Нікополь; Дніпропетровськ: Пороги, 2005. С. 9.

У реєстрах зросла кількість прізвищ на російський кшталт. Але це завдячувало формі канцелярського запису, а не масовому припливу російського населення. Основну частину мешканців Нікополя склали запорожці та їхні родини. Брак можливості збільшити число мешканців за рахунок організованої міграції був однією з причин позбавлення міста статусу повітового центру в 1782 р.[170] і перетворення на позаштатне містечко.

Устаткування Покровська теж не справдилося. До 1780 р. в ньому припинила діяти провінційна адміністрація; того року згадується «розхід» його мешканців «до різних слобід», переведення звідти ієрея і священика до Нікополя[171]. Від Покровська як провінційного і церковного центру лишилася Покровська церква, побудована в 1777–1778 рр. поблизу зруйнованої січової. Вона мала 30 вікон; під час її будівництва та оздоблення використали рештки попередньої: вінця на банях та різний брус у хорі, кілька ікон з іконостасу. Ця церква існувала до створення Каховського водосховища; відоме її фотозображення 1951 р.[172] У 1780 р. залишки коштовних речей з ризниці січової церкви перевезли до Нікопольської Покровської церкви[173]; тепер уцілiла частина їх зберігається у Нікопольському краєзнавчому музеї. Решта речей, конфіскована 1775 р., у невідомій кількості опинилися в Києві, Петербурзі, Полтаві й Катеринославі. Частину їх, зокрема «Євангеліє», в 1763 р. подароване Петром Калнишевським січовій церкві, 1798 р. передали Воскресенському собору м. Катеринодар – центру Чорноморського козацького війська[174]. У 1781 р. Покровськ уже значився в складі Саксаганського повіту[175], наступного року перейменованого на Новокодацький повіт[176]. З того часу й дотепер – це село Покровське (мал. 8).

Устійнення в краї адміністративно-територіального устрою Російської імперії йшло в комплексі з запровадженням поміщицького землеволодіння і владних функцій поміщиків щодо сільського населення. Перші сільські поселення (за винятком с. Покровського і запорозьких хуторів) на території сучасного Нікопольського району з'явилися в другій половині 70-х – упро-

---

[170] *Тимофеенко В. І. Города Северного Причерноморья… С. 133.*

[171] *Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания… С. 173.*

[172] *Копылов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции… Арк. 24.*

[173] *Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу. Ч. 2. С. 47.*

[174] *Кирьянова О., Слуцкий А., Фролов Б. Книжные реликвии кубанских казаков в фондах КГПАМЗ им. Е. Д. Фелицына // Антиквариат. Предметы искусства и коллекционирования. 2012. № 1–2 (93). Январь – февраль. С. 58–60.*

[175] *Кабузан В. М. Заселение Новороссии… С. 56.*

[176] *Тимофеенко В. І. Города Северного Причерноморья… С. 27.*

довж 80-х років XVIII ст.; віднесення початку с. Шолохове до 1740 р.[177] є помилковим. В Атласі Катеринославського намісництва 1787 р. записані такі населені пункти: «дєрєвня» Усть-Томаківка» графа І. Г. Чернишова та його дружини – 315 осіб чол. і 149 жін. статей (сучасне селище Червоногригорівка), «дєрєвня» Аннінська і Нечаєва підпоручиці Подімової – 50 і 27 відповідно, «казенна солдатська дєрєвня» Павлівська – 290 і 136 (територія м. Нікополь), «дєрєвня Сулицького Лиману» таємного радника І. М. Неплюєва – 174 і 178 (інакше – Неплюєво, територія м. Нікополь), село Покровське, «дєрєвня Копиловка» (с. Капулівка) і Олександрівка (м. Покров) князя О. О. В'яземського (генерал-прокурор Сенату), разом – 782 і 443, «казенна дєрєвня» Шолохове – 782 і 443, «дєрєвня» Олексіївка секретаря О. Ф. Путіліна – 42 і 38, «дєрєвня Шараповка» генерал-майора І. І. Петерсона 76 і 59 (с. Шевченкове), «дєрєвня» Іванівка поручика Іваненкова – 49 і 43, «дєрєвня Лашкарьовка» надвірного радника С. Л. Лашкарьова 16 і 8 (с. Лошкарівка) та ін.[178]

Мал 8. Церква Покрови Богоматері, с. Покровське. Світлина 1951 р. (Копилов Ф. Б. Отчет о работе отдельного отряда Никопольской археологической экспедиции 1951 года по обследованию запорожских памятников // Науковий архів Інституту археології України НАН України. Фонд експедицій 1951 – 1952 рр. Од. зб. 1527)

Частка чоловічого населення ще помітно перевищувала жіноче. Утім соціальна структура мешканців краю істотно змінилася. Місце козаків, як абсолютної більшості, заступили селяни, військові поселенці, купці, дворяни. Серед господарських занять на перший план вийшло рільництво і товарне виробництво зернових. Однак у структурі зайнятості населення довго зберігався поділ: «піддані на ріллі, старожили управляються в скотарстві»[179], тобто землеробством, у більшості, займалися селяни, переселені поміщиками, а нащадки козаків вирощували худобу, рибалили, чумакували.

---

[177] *Кабузан В. М. Заселение Новороссии… С. 80.*

[178] *Джерела з історії Південної України. Т. 10. Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / упор. А. Бойко. Запоріжжя, 2009. С. 145.*

[179] *Нариси з історії Нікопольського району (від найдавніших часів до початку XX століття) / ред. В. І. Наулко, В. В. Грибовський, В. О. Євтушенко та ін. Київ; Нікополь; Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2002. С. 164–165.*

Розвиток чумацького промислу в краї визначався розташуванням Нікополя на перехресті великих доріг, що прямували з Єлизаветграда, Катеринослава та Олександрівська до Криму. В Нікополі був і значний порт на Дніпрі; багато його мешканців, як і з довкружних сіл, залучилися до річкового і морського судноплавства. У 1834 р. створений Нікопольський цех вільних матросів, до якого набирали місцевих міщан, відпущених на волю кріпаків, казенних селян і різночинців[180] (мал. 9).

Мал 9. Чумацький віз. Нікопольський краєзнавчий музей

Один з перших великих маєтків у краї належав родині Нечаєвих. Започаткував його Петро Дмитрович Нечаєв, котрий у Великому Лузі заселив с. Борисоглібівка (тепер затоплена Каховським водосховищем, мешканців відселено до селища Червоногригорівка), поруч зі слободою Чернишівкою, що згодом теж стала володінням його спадкоємців[181]. Його син, секунд-майор Борис Петрович, згаданий 1793 р. як покровитель Нікопольської Покровської церкви[182]. Інший спадкоємець, Василь Петрович, започаткував с. Лукіївку, де побудував двоповерховий палац. Його онук, Борис Андрійович, після 1894 р. створив тут парк, з озером і штучним островом на ньому з альтанкою, на кшталт Софіївського в Умані[183]. Палац і твори мистецтва, зібрані ним, 1919 р. були конфісковані; частина уцілілих речей тепер зберігається в Нікопольському краєзнавчому музеї.

Маєток О. О. В'яземського, що включав села Покровське і Капулівка й охоплював більше 45 тис. десятин землі, 1802 р. продали барону Штігліцу. В 1861 р. с. Покровське придбав великий князь Михаїл Миколайович Романов. Вартість цього придбання стрімко зросла після того, як 1883 р. експедиція Геологічного комітету на чолі з В. О. Домгером відкрила поклади марганцевої руди. Її промислова розробка почалася 1886 р. біля р. Чортомлик і Солона (тепер селище Гірницьке, у підпорядкуванні Покровської

[180] *Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. Т. 9. Отд. 1. СПб.: тип. 2-го отд. Собств. ЕИВ канцелярии, 1835. С. 83–85.*

[181] *Заруба В. М. Землевласники Катеринославського повіту дворяни Нечасви // Право і суспільство. 2013. № 1. С. 12–13, 19.*

[182] *Макаревский Феодосий. Материалы для историко-статистического описания… С. 173.*

[183] *Заруба В. М. Землевласники Катеринославського повіту дворяни Нечасви. С. 17–18.*

міськради; цей рік вважається часом його заснування) та р. Базавлук (Покровський рудник, тепер м. Покров). Наступного року відкрили біля с. Чернишівка (сучасна Червоногригорівка) Городищенський рудник, довкола якого пізніше виникло сучасне місто Марганець. Того ж року Брянський завод дав першу плавку металу з криворізької руди та марганцю, добутого на території сучасного Нікопольського району. В Нікополі згодом з'явилися заводи та майстерні, пов'язані з добуванням та переробкою марганцевої руди. Потреби промисловості спонукали до будівництва 1903 р. залізниці Кривий Ріг – Нікополь – Олександрівськ. Та попри те, для перевезення марганцю ще використовували традиційні чумацькі вози, якими руду доправляли до р. Базавлук, по ньому – до Нікопольської пристані, далі водою – до м. Олександрівськ; на возах перевозили руду і до залізничних станцій[184] (мал. 10, 11, 12).

Мал 10. Дозвілля працівників економії великого князя М. М. Романова. Світлина початку XX ст., с. Покровське. (Приватне зібрання родини Євтушенків)

Переважну більшість мешканців краю складали українці. Та поруч з ними виникали поселення німецьких колоністів. У 1865–1867 рр. меноніт-ські

Мал 11. Винокурня великого князя М. М. Романова. Світлина початку XX ст., с. Покровське. (Приватне зібрання родини Євтушенків)

Мал 12. Автівка. В економії великого князя М. М. Романова. Світлина початку XX ст., с. Покровське. (Приватне зібрання родини Євтушенків)

[184] *Грибовский В. Г. Рост политического самосознания екатеринославских рабочих в 1895–1901 гг. (Рукопис. Приватний архів В. В. Грибовського). Л. 11–12.*

общини з р. Молочної купили 6137 десятин землі і заселили на них колонії Штейнбах, Блюменгоф (с. Олександрівка, Кіровська сільрада), Розенфельд та Анафельд. Тоді ж придбали землю і меноніти з о. Хортиця, заселивши колонії Ніколайталь (с. Новософіївка, центр сільради), Фельзенбах (с. Маринопіль Павлопільської сільради) і Шендорф (с. Ольгіне біля с. Новософіївка). У 1870 р. меноніти орендували 4 тис. дес. у поміщика Неплюєва й заселили колонії Блюменфельд (с. Кисличувате Менжинської сільради, зникло у 1970-ті) та Штейнау (с. Старозаводське, Менжинська сільрада)[185]. В різні роки з'явилися колонія Катеринеталь (1858 р., с. Катеринівка, Покровська сільрада), лютеранські села Христофорівка (1910 р., Лошкарівська сільрада) і Нейгохштедт (1866 р., с. Олександропіль, Шевченківська сільрада)[186]. Теперішні мешканці цього населеного пункту ще називають його за початковою назвою: Гоштик, а також згадують розташовані поблизу німецькі села Розенталь та Лілієнталь, знищені 1944 р. (цими назвами позначають місцеві ставки, що лишилися від колишніх поселень)[187].

В останній чверті XIX – на початку XX ст. демографічна ситуація і структура зайнятості населення стрімко змінилися. Сформувалася і зросла частка промислових робітників, збільшилася мобільність населення, його відплив із села до міських центрів. Зростала й потреба більшого охоплення населення освітніми закладами. У 1882 р. відкрили одноклясну земську школу в с. Покровському. Того ж року прийняла перших учнів двокласна міністерська школа с. Шолохове. Друга земська школа з'явилася в с. Олексіївка в 1911 р. У більшості сіл, що мали церкви, діяли церковно-приходські школи[188]. Виникала й мережа медичних закладів (мал. 13).

Мал 13. Розлив по пляшках у винокурні великого князя М. М. Романова. Світлина початку XX ст., с. Покровське. (Приватне зібрання родини Євтушенків)

У 1905 р. села краю охопили перші масові селянські заворушен-

[185] *Schroeder W., Huebert H. T. Mennonite Historical Atlas. Second edition. Winnipeg: Christian Press, 1996. P. 118.*
[186] *Немцы России. Населенные пункты и места поселения. Энциклопедический словарь. – М.: «ERD», 2006. – С. 162, 332, 527.*
[187] *Експедиційний архів автора.*
[188] *Нариси з історії Нікопольського району… – С. 242–243.*

ня. У серпні з'явилася листівка Нікопольської організації РСДРП, схвалена «70 робітниками і селянами», що закликали до збройного повстання[189]. У грудні того ж року селяни з с. Чортомлик і Сулицько-Лиманське оточили економію графа д'Уссо, вимагаючи знизити ціни на оренду землі; лунали заклики вбити управителя й підпалити маєток; інцидент закінчився прибуттям поліції. У грудні того ж року стався спільний виступ залізничників станції Нікополь і селян ближніх сіл проти мобілізації на війну[190]. У с. Шолохове спалили садибу поміщика Гржевського. У розташованому поруч с. Солоному виступ селян придушив загін козаків[191]. Шестеро нікопольців брали участь у повстанні на броненосці «Потьомкін»[192].

Перша світова війна забрала багато життів мешканців Нікопольського краю. До цього часу масштаби жертв докладно не з'ясовані. В окремих документах, як-от заповіті новопавлівського селянина Омеляна Козлова, мобілізованого 1915 р., подані свідчення про сиріт загиблих сусідів: Мефодія Ярошенка, Івана Черниша і Василя Рябова[193] – надто багато сиріт серед близьких сусідів, як для звичайного українського села. Хоча в цілому по Катеринославській губернії мобілізували лише 34% здорового чоловічого населення. Під час війни ідеологічного цькування зазнали мешканці німецьких колоній. Багато їх мусило виїхати за кордон. Війна загострила соціально-економічні проблеми, що, зокрема, призвело до заворушень у с. Шолохове: його мешканці відмовилися здавати хліб державі[194]. Тоді ж у Нікополі виник більшовицький осередок на чолі з М. Н. Куксіним та В. Г. Антиповим, які розгорнули агітацію в довкружних селах[195].

Політична боротьба активізувалася після повалення монархії Романових. 8 (21) березня 1917 р. у Нікополі почала діяти Рада робітничих депутатів, що представляли місцеві осередки есерів, меншовиків, більшовиків та анархо-комуністів[196]; до її президії ввійшов голова комітету більшовицької

---

[189] Екатеринославщина в революции 1905–1907 гг. Документы и материалы / сост. Б. Я. Брикер и др. Днепропетровск: «Промінь», 1975. С. 153.

[190] Поляков І. Роки бурі і натиску. Харків: Держвидав України, 1930. С. 38, 71.

[191] Поточний архів Шолохівської сільради. Спр. 1. Арк. 2 (виписки в приватному архіві В. Г. Грибовського).

[192] Грибовський В., Кікоть М. Біля моря Каховського. Дніпропетровськ: Промінь, 1973. С. 8.

[193] Грибовський В. В. Три документи з приватного зібрання про історію Нікопольщини другої половини XIX–початку XX ст. // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: наук. щорічник. К.: Видавець Олег Філюк, 2017. Вип. 13. С. 23.

[194] Нариси з історії Нікопольського району… С. 266–267.

[195] Грибовський В., Кікоть М. Біля моря Каховського. С. 9.

[196] Нариси з історії Нікопольського району… С. 267.

групи Микола Куксін[197]. Більшовики поступово збільшували свій вплив у Раді. Агітацію в селах проводили і представники Центральної Ради, знайомлячи селян із III Універсалом, що проголосив Українську Народну Республіку. До с. Шолохове приїздило «два петлюрівця» (згадка викривлена) для заклику «підтримувати їхню політику за відділення України від Росії». На мітингу їм протидіяли брати Іван та Дмитро Святки, учасники більшовицького перевороту в Петрограді[198]. Нікопольський революційний комітет розсилав своїх представників у села для створення волосних рад і сформував два червоногвардійські загони на чолі з Завіним і Поляковим. 14 листопада вони роззброїли ешелон з козаками, що прямував на Дон. У той же час, у Нікополі була й 4-а гайдамацька сотня 2-го Запорозького куреня, що підтримувала Центральну Раду. 1 січня 1918 р. на мітингу в Нікополі взяли гору більшовики, переконавши його учасників не визнавати Українську Народну Республіку і роззброїти загони «гайдамаків» та «Вільного Козацтва». 7 січня пройшов І з'їзд рад робітничих та селянських депутатів Нікопольського повіту, що уповноважив на керівництво В. Г. Антипова[199].

4 квітня 1918 р. Нікополь зайняли німецькі війська[200], а наприкінці того ж місяця з Херсона кораблем прибула команда українських січових стрільців, залишила як гарнізон першу сотню сотника Никорака. Як згадував Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний), учасник тої виправи, «територія давнього Запорожжя має несподівано свідоме українське населення. Я говорив з селянами […], і переконався, що традиція українського козацтва там дуже жива. В усім пробивається у них та старина. Багато [хто] оповідає, що його дід чи прадід був на "Січі". Кожний гордиться цим, що він з вольного козацького роду»[201]. Була встановлена влада гетьмана Павла Скоропадського. Однак у листопаді край охопили стихійні повстання, керівництво якими згодом опинилося в руках більшовиків. У лютому 1919 р. більшовицьку владу в Нікополі та довкружних селах поновлювали отамани Нестор Махно та Никифор Григор'єв. 8 серпня Нікополь зайняли війська денікінського генерала Андрія Шкуро, а два місяці по тому – Н. Махно, який діяв у союзі з більшовиками. Вирішальні бої між червоною Другою кінною армією під

---

[197] Нікополь за роки радянської влади / ред. Г. Ф. Галайда та ін. Нікополь: Нікопольська міська друкарня, 1958. С. 12.

[198] Поточний архів Шолохівської сільради. Спр. 1. Арк. 3, 7 (виписки в приватному архіві В. Г. Грибовського).

[199] Грибовський В., Кікоть М. Біля моря Каховського. С. 10–13.

[200] Нікополь за роки радянської влади. С. 14.

[201] Мемуари Вільгельма Габсбурга, полковника УСС. Режим доступу: http://ah.milua.org/memuari-vilgelma-gabsburga-polkovnika-uss

командуванням П. Миронова і кінним корпусом врангелівського генерала І. Барбовича тривали з 9 до 16 жовтня 1920 р. біля с. Шолохове[202]. Що прикметно, у військах Шкуро і, пізніше, Барбовича билися кубанські козаки – нащадки запорожців (мал. 14).

Мал 14. Вояки австро-угорської та колишньої російської імператорської армій. 1918 р., с. Покровське. (Приватне зібрання родини Євтушенків)

Формування території Нікопольського району в складі УРСР започатковано 12 жовтня 1921 р. 17 жовтня того року затверджено його склад із 14 волостей[203]. Влада на селі зосереджувалася в комітетах незаможних селян (на чолі повітового комітету – Антон Барков). З їхньої ініціативи в Нікопольському повіті організували 57 комун, сільгоспартілей і товариств спільного обробітку землі. У 1922 р. селян Довгалівки і Новопавлівки (тепер у складі м. Нікополь) об'єднали в сільгоспартілі «Червоний хлібороб», «Незаможник», ім. Шевченка та ін. для обробітку землі, вилученої в поміщиків Нечаєвих. У 1929 р. на загальних зборах артілі «Незаможник» з пропозиції колишнього матроса Данила Бутька ухвалили створити колгосп «Аврора», названий на честь «крейсера революції», і надіслали його екіпажеві вітальну телеграму. До цього колгоспу приєднали дрібніші господарства і почали брутальне переслідування одноосібників, що ухилялися від вступу[204]. У 1924 р. 25 червоноармійців, демобілізованих з дивізії Григорія Котовського, започаткували комуну в с. Чистопіль (до 2016 р. – с. Кірове) і назвали її на честь свого комдива, згодом – колгосп імені Котовського[205]. Колективізація не оминула й німецькі колонії, як-от у с. Катеринеталь (Катеринівка) постав колгосп «Роте Хаймат». Як окрему комуну в 1925 р. заснували село Роте Штерн – Червона Зірка (інакше Штерндорф[206]). Упродовж 1920-х рр. у північній частині сучасного Нікопольського району помітно зросла смуга компактного проживання єврейських поселенців, котрі ство-

[202] *Нариси з історії Нікопольського району… С. 270–282.*

[203] *Нікопольський район Дніпропетровської області. Нікополь: КП «Південна зоря», 2001. С. 16.*

[204] *Грибовський В. Г. До 70-річчя колгоспу імені крейсера «Аврора». Нікополь: Нікопольська міська друкарня, 1992. С. 3.*

[205] *Грибовський В., Кікоть М. Біля моря Каховського. С. 22–25, 52.*

[206] *Немцы России. Населенные пункты и места поселения. Энциклопедический словарь. М.: «ERD», 2006. С. 162, 442.*

рювали окремі кібуци, згодом перетворені на колгоспи. У 1931 р. остаточно устаткований Сталіндорфський єврейський національний район включав національні сільські ради: українські (Мар'ївка, Лошкарівка, Чистопіль), німецькі (Олександропіль, Новософіївка) та єврейські (Фрайдорф, тепер у складі с. Чистопіль)[207].

Слідом за колективізацією і репресіями селянства наближався страшний голодомор. В архівних джерелах 1932–1933 рр. у Нікопольському районі зафіксовано 2117 померлих від голоду[208]. Та саме в цей час, 2 лютого 1932 р., почалося будівництво Нікопольського південнотрубного заводу, до якого залучили колгоспи Капулівської, Червоногригорівської, Шолохівської та Катеринінської сільських рад[209].

У серпні 1941 р. територію району окупували німецькі війська. Багато місцевих німців, зазнавши переслідування напередодні війни, вітали гітлерівські війська як визволителів; однак одностайності в тому не було[210]. Окупанти намагалися привернути до себе місцевих українців дозволом поновлення релігійних відправ та національного самовиявлення. Біля старовинної церкви у с. Покровському під звук дзвонів окупаційна влада організувала урочисте вітання «визволителів від більшовицького ярма». В той же час біля Покровського, в дніпрових плавнях діяли радянські диверсійні групи на чолі з П. М. Куцеволом, Ф. Т. Рижиковим, а також збірні загони А. Г. Резниченка та І. Коростояна. Згодом виникло партизанське з'єднання під керівництвом майора Захарова, що нараховувало до 900 осіб і охоплювало своїми діями район Капулівки, Покровського, Грушевого Кута до осені 1941 р. У плавнях діяли й інші групи. Остання нарада командирів партизанських загонів відбулася 17 жовтня 1941 р. Незабаром майже увесь їхній особовий склад був оточений та знищений[211].

---

[207] Пасик Яков. Сталиндорфский еврейский национальный район. Режим доступу: http://evkol.ucoz.com/stalindorf.htm

[208] Новікова Л. М. Книги реєстрації актів цивільного стану як джерело з історії голодомору 1932–1933 рр. на території Дніпропетровської області // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження / редкол.: С. І. Світленко та ін. Збірник наукових праць. Вип. 5. Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. С. 107.

[209] Никопольский Южнотрубный. Краткий очерк истории Никопольского ордена Ленина Южнотрубного завода имени 50-летия Великой Октябрьской социалистической революции / текст: Л. Н. Береговский, Г. С. Демьянов и др. Днепропетровск: «Промінь», 1972. С. 12–15.

[210] Борисов В. Л. Соціально-політичне становище у Дніпропетровському регіоні на початку Великої Вітчизняної війни (червень–серпень 1941 р.). // Вісник Дніпропетровського національного університету. «Історія та археологія». 2008. Вип. 16. С. 107.

[211] Грибовський В. Г. Науковий реферат з історії партизанського руху на Нікопольщині (рукопис; приватний архів В. Г. Грибовського). Арк. 1–7.

У 1943 р. німецьке командування створило Нікопольський плацдарм, що містив об'єкти глибоко ешелонованої оборони вглиб до 35 км. 30 січня 1944 р. радянські війська 3-го і 4-го Українських фронтів почали наступ. 31 січня і 1 лютого німецькі війська були вибиті з сіл Лошкарівка, Павлопілля, Головкове, зазнавши великих втрат. 2 лютого радянські війська зайняли Новоукраїнку, Преображенку, Христофорівку, Зелене, 4 лютого – Ольго-Іванівку, Олександропіль, Криничувате, Софіївку, Шолохове і розгорнули наступ на Новоіванівку і Дмитрівку, створюючи ворогові загрозу оточення. Криваві бої точилися 5 лютого за залізничній станції Чортомлик і Тік. 6 лютого 57-а стрілецька дивізія зайняла Нечаєву Могилу, що біля с. Лукіївка, – стратегічну висоту, штурм якої тривав ще з грудня 1943 р. У ніч із 7 на 8 лютого війська 4-го Українського фронту форсували Дніпро і упродовж дня здобули м. Нікополь. 9 лютого звільнені села Покровське, Капулівка й Катеринівка[212].

Друга світова війна суттєво позначилася на етнодемографічній ситуації Нікопольщини. Фізичного знищення, переміщення до Німеччини для примусових робіт, смертей та каліцтв зазнала значна частина її населення; зникли німецькі та єврейські села. Тяжко далася й повоєнна відбудова. У місцях найзапекліших боїв (Лошкарівка, Лукіївка, Лебединське) до початку 1950-х років поля чорніли від понівеченої військової техніки; нерозірвані снаряди та міни ще багато років несли людям смерть та каліцтва; багато життів забрав голодомор 1946–1947 рр. За офіційними даними, колгоспи району вже 1948 р. досягли довоєнного рівня виробництва зерна[213]. З 1950 р. починається спорудження Каховського водосховища, яке затопило більшу частину Великого Лугу й змінило екосистему регіону. Внаслідок викликаної цим міграції з'явилися села Придніпровське (1953) і Менжинське (1958; тепер – Приміське) (мал. 15).

Мал 15. Спорудження Каховського водосховища. Світлина поч. 1950-х рр

Нікопольський район отримав сучасні територіальні обриси в 1964 р.; устаткування місцевих органів влади тривало впродовж 1965 р. Відтоді й до 1987 р. посаду першого секретаря Нікопольського райкому КПУ обіймав В. І. Остапченко. За цей час район

[212] *Грибовський В. Г. Розгром Нікопольського угрупування ворога на Нікопольщині (рукопис; приватний архів В. Г. Грибовського). Арк. 1–7.*

[213] *Грибовський В., Кікоть М. Біля моря Каховського. С. 39.*

досяг значних економічних успіхів завдяки будівництву зрошувальних систем та інтенсифікації сільського господарства[214].

Величезне значення для українського національного відродження другої половини XX ст. мало вшанування пам'яті кошового отамана Івана Сірка на його могилі біля с. Капулівка. 22–23 листопада 1967 р. могилу кошового перенесли з попереднього місця, якому загрожувало руйнування від Каховського водосховища, на Сторожову Могилу, де вона розташована і тепер. До 1972 р. розробляли проекти її подальшого облаштування і створення біля неї музею української степової архітектури просто неба[215]. У 1990 р. тут відбулося грандіозне відзначення 500-річчя козацтва, пов'язане з низкою інших подій відновлення незалежності України 1991 р. (мал. 16).

Мал 16. Вітряк біля могили кошового отамана І. Д. Сірка. Перенесений з с. Улянівка в 1972 р. Світлина 1980-х рр

Нині Нікопольський район є одним із найбільших у Дніпропетровській області за своїм соціально-економічним потенціалом та непересічним історико-символічним значенням.

В. В. Грибовський,
кандидат історичних наук

---

[214] *Грибовський В. В., Межусев М. І. То його неспокійні літа під вітрами і сонцем прожиті. Пам'яті Володимира Івановича Остапченка // Південна зоря. Нікопольська районна громадсько-політична газета. № 114 (5689). 20 вересня 2003 р. С. 2.*

[215] *Перепоховання Івана Сірка у 1967 р. Збірка документів / упор. В. В. Грибовський. К.: ІУАД, 2013. 96 с.*

1. Бекетівка, с.

1.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на захід від центру села, за 1,2 км праворуч дороги Нікополь – Лошкарівка, на вододілі балок Іванівська та Широка, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання насип має сегментоподібну форму; поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

1.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,2 км на північний захід від центру села, за 1,5 км праворуч дороги Нікополь – Лошкарівка, на вододілі балок Іванівська та Широка, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Насип – напівсферичної форми. Поверхня розорюється, внаслідок чого поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

1.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,85 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв балок Широка та Нечаєва, що впадають у р. Солона з її правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Унаслідок постійного розорювання насип має форму сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0903/1.

Дмитро Філімонов

2. Борисівка, с.

2.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 8 км на південний захід від південної околиці села, за 1 км на захід від західної околиці м. Марганець, ліворуч дороги Нікополь – Марганець – Запоріжжя, на вододілі балок Кримка (Чернишевка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Насип, що мав форму півсфери, на даний час пошкоджений господарською діяльністю людини: південно-західна пола розділена дорогою і посередині укріплена кам'яною стелою (довжина – 30 м), по північно-східній полі пролягає лісосмуга. Частина насипу, що збереглася, – задернована.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Наталія Жарінова

2.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 7,5 км на південний захід від південної околиці села, ліворуч дороги Борисівка – Марганець, на вододілі балок Кримка (Чернишевка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована. Насип руйнується внаслідок антропогенного втручання. У південній полі кургану встановлено опорний стовп ЛЕМ і 2 воронки. У північній полі простежується траншея, також крізь насип пролягає лінія ВОЛЗ. По західній полі про-

кладена асфальтована дорога. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 5 км на південний схід від південної околиці села, за 0,5 км ліворуч дороги Борисівка – Марганець, на вододілі б. Глибока, що впадає в б. Велика Кам'янка, та р. Томаківка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Унаслідок постійного розорювання насип має сегментоподібну форму. Вершина сплощена, поли розтягнуті. Під час огляду пам'ятки на поверхні були виявлені фрагменти ручки давньогрецької амфори.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,8 км на південь від центру села, праворуч дороги Борисівка – Марганець, на вододілі балок Модестова та Глибока, що впадають у б. Велика Кам'янка.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Унаслідок постійного розорювання насип має сегментоподібну форму, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9, с. 12.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.5. Курган (археол.)

Розташований на східній околиці села, на кладовищі (стара частина), на вододілі двох безіменних балок, що впадають у б. Велика Кам'янка з правого берега.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, в полах насипу облаштовані поховання кінця XIX – початку XX ст. Насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Наталія Жарінова

2.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,25 км на південний захід від південно-західної околиці села, на вододілі двох безіменних балок, що впадають у б. Велика Кам'янка.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, північна пола крута і коротка, південна – похила і витягнута. Поли підорюються. Насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Наталія Жарінова

2.7. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на захід від центру села, за 0,8 км на південь від дороги Нікополь – Борисівка, на вододілі балок Велика Кам'янка та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 60 м. Поверхня розо-

рюється, насип – сегментоподібної форми; вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Наталія Жарінова

2.8. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Велика Кам'янка, що впадає в р. Дніпро з правого берега та б. П'ятакова, що впадає в б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип – сегментоподібної форми; вершина сплощена, поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

2.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 7,5 км на південний захід від південної околиці села, за 0,85 км на північ від дороги Нікополь – Марганець – Запоріжжя, на вододілі балок Кримка (Чернишевка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід. Домінуючий насип знаходиться на півдні групи, заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована. Насип – напівсферичної форми. На вершині установлений тріангуляційний знак, від якого прокладена траншея у насипі. З північного боку, зливаючись полами, до більшого кургану примикає насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Іще два кургани – заввишки 1,7 м та 0,5 м, діаметри – 60 м та 30 м відповідно. Внаслідок постійного розорювання менші насипи набули сегментоподібної форми, їхні поли розтягнуті, вершини сплощені. Поруч на ріллі проглядаються жовті плями матери-

кових викидів від повністю зруйнованих насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 7,5 км на південний схід від південної околиці села, за 0,5 км на схід від дороги Борисівка – Марганець, на вододілі б. Кам'янка та р. Томаківка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід. Домінуючий насип заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована. Насип – напівсферичної форми. По північно-західній полі пролягає лісосмуга. Менший курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована. Південно-східна пола розорюється, на ній установлено стовп ЛЕМ. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.11. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4,75 км на південний схід від південної околиці села, за 2 км на схід від дороги Борисівка – Марганець, на вододільному плато, що сформоване б. Глибока (впадає в б. Велика Кам'янка) та р. Томаківка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани. Більший з них, що розташовуєть-

ся з північного боку групи, заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли дуже підрізані розорюванням. У південній полі росте дерево. Насип – напівсферичної форми. Два менші за розмірами кургани – заввишки 2 м та 0,7 м, діаметри – 70 м та 60 м відповідно. Внаслідок постійного розорювання менші насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. В насипу найменшого кургану встановлено стовп ЛЕМ.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.12. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4,3 км на південний захід від центру села, за 0,5 км на захід від б. Велика Кам'янка, на вододілі балок П'ятакова, що впадає в б. Пугачова (Мала Кам'янка), та Велика Кам'янка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід на відстані 0,65 км один від одного. Насипи заввишки – 0,5 м та 0,4 м, діаметри – 40 м і 30 м відповідно. Внаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.13. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 6 км на південний захід від центру села, на вододільному плато балок Кримка (Чернишевка) та Велика Кам'янка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони

історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюгом з півночі на південь. Домінуючий насип заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, поли підорюються. Північна пола – крута і коротка, південна – витягнута і похила. Насип – напівсферичної форми. З півночі до нього примикає менший насип, що заввишки 1,7 м, діаметр – 60 м; зливається полами з більшим курганом і утворює так звану «довгу могилу». Поверхня його розорюється. Найменший курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.14. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4,5 км на південний захід від центру села, на вододільному плато балок Кримка (Чернишевка) та Велика Кам'янка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний захід – південний схід. Домінуючий насип, що знаходиться в центрі групи, заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Вершина задернована та порита норами, поли дуже підорюються, насип – напівсферичної форми. З південного боку з більшим курганом полами зливається менший за розмірами, що заввишки 1 м, діаметр – 50 м. Вершина задернована, поли підорюються. На північному і південному краях групи знаходяться ще два кургани, заввишки 1 м та 0,3 м, діаметри – по 40 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропет-

ровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.15. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,2 км на південний захід від центру села, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Домінуючий насип заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.16. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4,8 км на північний захід від центру села, за 0,35 км праворуч траси Нікополь – Дніпро, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Ярова, що впадає в б. Велика Кам'янка (притока р. Дніпро).

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани. Домінуючий насип заввишки – 1 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються. Вершина сплощена. На поверхні простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Насип – сегментоподібної форми. Два менші насипи, що розташовані через лісосмугу на північний захід від більшого кургану, заввишки – 0,7 м та 0,5 м, діаметри – 50 м та 40 м відповідно. Внаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. Поруч на ріллі проглядаються жовті плями материкових викидів від повністю розораних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12.

2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.17. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, ліворуч дороги Борисівка – Максимівка, на вододілі балок Модестова та безіменної, що впадають у б. Велика Кам'янка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід. Домінуючий насип заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Менший насип заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12.2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.18. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на північ від околиці села, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком по вісі північ – південь. Домінуючий насип, що знаходиться з північного краю, заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Вершина задернована, решта поверхні розорюється. Насип – напівсферичної форми. Другий курган, що знаходиться за 0,1 км від більшого, заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Третій насип, що розташований за 0,6 км на південь від великого кургану, заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м.

Унаслідок постійного розорювання менші насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.19. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Модестова, що впадає в б. Велика Кам'янка, та Кірносовка, що впадає в р. Томаківка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи заввишки – 1,5 м та 0,5 м, діаметри – 40 м та 30 м відповідно. По західній полі більшого з них пролягає ґрунтова польова дорога. Внаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. Поруч на ріллі проглядаються жовті плями материкових викидів від повністю розораних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.20. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,9 км на південний захід від південно-західної околиці села, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі схід – захід. Насипи заввишки – 1,5 м та 0,3 м, діаметри – 60 м та 40 м відповідно. Внаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. На поверхні одного з них був виявлений фрагмент каменя для стрільби з праці.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Наталія Жарінова

2.21. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,5 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Велика Кам'янка, що впадає в р. Дніпро з правого берега, та верхів'ями б. П'ятакова, що впадає в б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,08 км один від одного. Обидва кургани мають однакові параметри: заввишки – по 0,3 м, діаметри – по 20 м. У результаті постійного розорювання насипи набули форми сегментів. На поверхні курганів трапляється каміння, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

2.22. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5,75 км на південний захід від центру села, за 6,25 км на північний захід від центру селища Максимівка (Марганецька міська рада), на ріллі, на гребені вододілу б. Велика Кам'янка та б. П'ятакова, що впадає в б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що розтягнуті ланцюжком з південного заходу до північного сходу протяжністю 0,35 км. Два більших за розмірами насипи заввишки – по 0,4 м, діаметри – по 24 м. Найменший курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. У результаті розорювання насипи набули форми сегментів; вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

2.23. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 10,5 км на південний захід від центру села, за 6,5 км на північний захід від центру селища Максимівка (Марганецька міська рада), на ріллі, на вододілі

б. Кримка (Чернишевка) та б. Велика Кам'янка.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі групи – два кургани. Менший насип розташований на відстані 0,22 км на північ від більшого. Домінуючий курган заввишки – 2,9 м, діаметр – 40 м. Менший насип заввишки – 0,5 м, діаметр – 20 м. Більший за розмірами курган має форму півсфери, менший – сегментоподібний. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

2.24. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 8,2 км на південь – південний схід від центру села, за 2,75 км на південний захід від центру селища Максимівка (Марганецька міська рада), на ріллі, на схилі вододілу р. Томаківка, правої притоки р. Дніпро, та б. Глибока, що впадає з лівого боку в б. Велика Кам'янка.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані ланцюжком із півдня на північний схід протяжністю 0,45 км. Найбільший насип заввишки – 0,5 м, діаметр – 20 м. Іще два кургани заввишки – по 0,2 м, діаметри – по 20 м. Найменший заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насипи – сегментоподібної форми, задерновані, вершини сплощені, поли розтягнуті. На поверхнях курганів і поруч – уламки гранітного каміння.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

2.25. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 8,7 км на південь – південний схід від центру села, за 3 км на південний захід від центру селища Максимівка (Марганецька міська рада), на ріллі, на схилі вододілу р. Томаківка, правої притоки р. Дніпро та б. Глибока, що впадає з лівого боку в б. Велика Кам'янка.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі групи – три кургани, що розташовані півколом. Найбільший насип заввишки – 0,4 м, діа-

метр – 20 м. Два менших заввишки – по 0,3 м, діаметри – по 18 м кожний. У результаті постійного розорювання насипи набули форми сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

2.26. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 4,8 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Модестова, що впадає в б. Велика Кам'янка, та Кірносовка, що впадає в р. Томаківка.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – сім курганів, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід. Домінуючий насип заввишки – 5 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. Другий за розмірами заввишки – 2,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли дуже підрізані розорюванням. На вершині виявлені відбитки від зруйнованого тріангуляційного знака. Розміри менших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 1/50 м (поверхня одного задернована); два – по 0,7/40 м; 0,4/30 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. Поруч на ріллі проглядаються жовті плями материкових викидів від повністю розораних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П. Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.27. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 4 км на південний схід від центру села, за 2,4 км ліворуч дороги Борисівка – Марганець, на вододільному плато балок Модестова, що впадає в б. Велика Кам'янка, та Кірносовка, що впадає в р. Томаківка.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – шість курганів, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь. Домінуючий насип, що знаходиться в північній частині могильника, заввишки – 5 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, насип – овальної в плані форми, у розрізі – напівсфера. Поли підрізані розорюванням. Розміри менших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/40 м; 0,4/40 м; два – по 0,4/30 м; 0,3/30 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. У насипах простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. На одному з курганів, розмірами 0,4/30 м, лежить гранітна плита завдовжки 0,6 м. Поруч на ріллі проглядаються жовті плями материкових викидів від розораних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.28. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 7 км на південний захід від центру села, на вододільному плато балок Кримка (Чернишевка) та Велика Кам'янка.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – В. В. Свистуновим.

Згідно з картографічним матеріалом XIX ст., це був дуже потужний могильник, який складався більш ніж із 20 насипів, що розташовувалися ланцюжком із півночі на південь. На момент обстеження в 2013 р. у складі могильника нараховувалось шість курганів. Домінуючий насип заввишки – 2,3 м, діаметр – 70 м. Вершина задернована, на ній виявлені відбитки від зруйнованого тріангуляційного знака, поли високо підорюються. Форма насипу – капелюхоподібна. Розміри менших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр):

0,5/60 м; 0,5/50 м; два – по 0,5/40 м; 0,3/24 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. На полі одного з насипів установлений гідрант від зрошувальної системи. Поруч на ріллі простежуються жовті плями материкових викидів від розораних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0902/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик
Наталія Жарінова

2.29. Могильник курганний (археол.)

Село Борисівка. Могильник курганний

Розташований на відстані 3,2 км на південний захід від центру села, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів, чотири з яких розтягнулися ланцюжком по вісі південний схід – північний захід; п'ятий знаходиться осторонь за лісосмугою. Домінуючі насипи заввишки – 5 м та 4 м, діаметри – 110 м та 100 м відповідно. Поверхні задерновані, насипи – напівсферичної форми; північні поли – круті та короткі, південні – пологі та витягнуті. На вершині найбільшого кургану встановлений тріангуляційний знак. На вершині меншого – виявлена яма невідомого походження діаметром 25 м. До найбільшого кургану з південно-східного боку примикає маленький, змикаючись полами. Насип заввишки – 0,4 м, діаметр – 40 м. До чотириметрового кургану з північно-західного боку також примикає курган, що заввишки – 1,5 м, діаметр – 50 м. П'ятий курган, що розташований за 0,36 км на північний захід від п'ятиметрового через лісосмугу та ґрунтову дорогу, заввишки – 0,4 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання всі три менші за розмірами насипи набу-

ли сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9, с. 12. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

2.30. Могильник курганний (археол.)

Село Борисівка. Могильник курганний

Розташований на відстані 6,75 км на південний захід від центру села, за 1,5 км на північний захід від центру селища Максимівка (Марганецька міська рада), на ріллі, на вододілі р. Томаківка, правої притоки р. Дніпро та б. Глибока, що впадає з лівого боку в б. Велика Кам'янка.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі могильника – десять курганів, що розташовані купчасто, протяжністю 0,32 км. Домінуючий курган заввишки – 4 м, діаметр – 70 м. Наступний за розмірами насип заввишки – 2,5 м, діаметр – 40 м. Іще один курган має висоту – 1,7 м, діаметр – 30 м. Усі три більші за розмірами кургани мають напівсферичні форми насипів, поверхні задерновані, поли підрізані розорюванням. Менші кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 1/30 м; 0,5/20 м; три – по 0,2/16 м; 0,1/10 м. У результаті розорювання насипи набули форми сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті. На поверхнях курганів і поруч зустрічаються уламки гранітного каміння та фрагменти ліпної кераміки.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

2.31. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Борисівка. Братська могила радянських воїнів

Вул. Центральна, в парку.

Поховано 235 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в боях за визволення села від гітлерівських військ. Прізвища не встановлені.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції в цей день на лівому фланзі 3-го Українського фронту перейшли в наступ війська 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), які мали нанести удар по військах противника загальним напрямком на м. Нікополь.

Під час запеклих боїв об 11-й годині ранку 5 лютого 1944 р. бійці 619-го стрілецького полку 203-ї стрілецької дивізії (полковник Г. С. Зданович) зайняли село Борисівку, де були взяті в полон 50 солдатів противника, 15 автомашин з боєприпасами й різним ременантом. Загиблі в цих боях були поховані в могилі, що описується.

В 1956 р. на могилі встановили залізобетонну скульптуру воїна. В 1985 р. могилу та постамент скульптури обклали гранітною брекчією, розмістили на земляному насипі дошку з текстом. За могилою спорудили 2 однакові стели з білої цегли, на кожній з яких укріпили по 2 гранітні дошки з прізвищами 128 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 334, оп. 5252, спр. 496, арк. 14–18. 2. Зданович Г. С. Идем в наступление. М.: Воениздат, 1980.

Надія Шейміна

2.32. Будинок земської школи, поч. 1900-х – 1910-ті рр. (архіт.)

Село Борисівка. Будинок земської школи, поч. 1900-х – 1910-ті рр.

Село Борисівка. Будинок земської школи, поч. 1900-х – 1910-ті рр. (схема розташування)

Вул. Шкільна.

Розташований у центрі села на вул. Шкільна, з відступом від червоної лінії забудови, за рахунок чого перед ним утворилася площа. Через відокремлене розташування на підвищеному рельєфі, пам'ятка відіграє

роль архітектурного акценту. Земельна ділянка має помітний ухил у південному напрямку.

Село Борисівка біля річки Кам'янки, поселене на дачі № 96, згідно з «Планом Генерального межування Катеринославського повіту» 1821 р., з головним населеним пунктом Городище (нині в межах території м. Марганець). Згідно з даними 1859 р. тут було 175 дворів, в яких мешкали 521 особа чол. статі та 503 – жіночої. У 1863 р. у селі коштами місцевих жителів зводиться перша дерев'яна церква на честь св. Миколая. Упродовж багатьох років воно розростається, ставши у ІІ пол. XIX ст. центром волості, до якої спочатку входили Борисівка та Дмитрівка, а з 1898 р. – Високе (Раково), Іванівка (з 1911 р. – с. Новоіванівка), Новоселка (Новоселівка). На 1911 р. тут у 488 дворах мешкали 3067 осіб. У ці ж роки, початок 1900-х– 1910-х рр., у центрі села будується земська школа за типовим проектом земства, яка після зведення нового навчального корпусу, перепрофільована і використовується нині під продовольчий магазин.

Будинок – з червоної цегли, на невисокому бутовому цоколі, складеному з грубо оброблених блоків сірого граніту. Одноповерховий, без підвалу та приміщень на горищі. Має в плані П-подібну форму, з симетричними крилами, спрямованими на захід – углиб неогородженої ділянки. До заднього фасаду (поміж бічними крилами) додано невелику господарську прибудову, яка не відповідає загальному вирішенню пам'ятки. Розпланувальна типологія – коридорна двобічна (перепланована).

Композиція головного (східного) фасаду – симетрична, центральноосьова, тридільна, у 13 осей прорізів. Парадний вхід до будинку розташовано по центральній осі центрального триосьового ризаліту, що завершується над увінчуючим карнизом – ступінчастим парапетом (по ширині ризаліту) із трикутним фронтоном. Над входом зберігся первісний кований ажурний козирок. Віконні та дверні прорізи будинку – прямокутної форми, декоровані сандриками із замковим каменем. Чоловий та бічні (торцеві) фасади фланкуються лопатками з квадрами у верхній частині, аналогічні лопатки членують торцеві фасади на три рівномірні частини. На бічних фасадах віконні прорізи закладено, як і більшість прорізів з боку двору.

Будинок декорований лаконічним цегляним декором на зразок еклектики з використанням елементів стилю модерн. Декор у вигляді дентикул на карнизі, діамантових квадр, підвіконних фільонок, профільованих гуртів, лопаток, відзначається майстерністю проробки профілів та гармонійністю поєднання.

Будівля колишньої земської школи є зразком еклектики в архітектурі невеликих навчальних закладів сіль-

ської місцевості, з окремими рисами стилю модерн, що на той час тільки зароджувався.

Джерела та література: 1. Альошин П. Ф., Марінченко А. І., Колесніков В. В. Архітектура шкільних будинків. Київ: Вид. Акад. архітектури Української РСР, 1952. С. 5–7. 2. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета Выпуск VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 10–11, 20. 3. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: Ліра, 2016. С. 28. 4. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 12.

Надія Лиштва

3. Веселе, с.

3.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на південний захід від центру села, на вододілі р. Солона та її притоки б. Грузька.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поли розтягнуті розорюванням, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми. На поверхні простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

3.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на північний захід від центру села, ліворуч дороги Веселе – Бекетівка, на вододілі р. Солона та її притоки б. Грузька.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, південна пола дуже сильно витягнута, розорюється.

Північна пола – коротка та крута. На вершині – відбитки зруйнованого тріангуляційного знака та багато лисячих нір.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

3.3. Курганна група «Могила Потоцького» (археол.)

Розташована на відстані 2,2 км на південний захід від центру села, на вододілі р. Солона та її притоки б. Грузька.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північ – північний схід – південь – південний захід на відстані 0,25 км один від одного. Домінуючий заввишки – 5 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована, поли підорюються, західна пола прилягає до лісосмуги. Насип – напівсферичної форми. Менший насип, що розташований на розі двох лісосмуг, заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип – сегментоподібної форми. Поруч на ріллі простежуються плями від зруйнованих антропогенною діяльністю насипів курганів, що підтверджується картографією XIX ст.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

3.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4 км на південний захід від центру села, на вододілі р. Солона та б. Грузька, що впадає в річку з лівого берега, на третій надзаплавній терасі.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Насип – сегментопо-

дібної форми, поверхня розорюється, поли розтягнуті. Другий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 40 м. Знаходиться в лісосмузі. У насипу кургану прориті дві глибокі траншеї для заборони тут в'їзду в лісосмугу.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Наталія Жарінова

3.5. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Веселе. Пам'ятний знак землякам

Південно-східна частина села, при в'їзді.

Відкритий у 1957 р. на честь жителів села Веселе, які загинули на фронтах Другої світової війни .

Пам'ятник являє собою скульптуру жінки, установлену в правій частині видовженої цегляної оштукатуреної основи. Перед основою у 1980-х роках влаштували відмостку, на якій розмістили 2 металеві дошки (1,05×0,85 м) з прізвищами 46 мешканців села, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Оксана Колесник

4. Високе, с.

4.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Чортомлик, що впадає в р. Дніпро, та Кам'янувата, що впадає в р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, поли розтягнуті розорюванням, південна пола дуже витягнута, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА АН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

4.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Чортомлик, що впадає в р. Дніпро, та Кам'янувата, що впадає в р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли розтягнуті розорюванням, південна пола – витягнута і полога, північна – крута; насип – напівсферичної форми. По центру насипу прорита траншея на ширину леза бульдозера. По краю північної поли пролягає лісосмуга.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

4.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,2 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, поли розтягнуті розорюванням, насип – напівсферичної форми. По центру насипу – залишки тріангуляційного пункту; вершина пошкоджена шукачами металу (відвали глини).

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

4.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Кам'янувата та Чортомлик, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропет-

ровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання курган набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Наталія Жарінова

4.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на захід – південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв р. Чортомлик, правої притоки р. Дніпро, та верхів'їв невеликої безіменної балки, що є її правою притокою.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0907/1.

Дмитро Філімонов

4.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на північ – північний схід від північної околиці села, на ріллі, на схилі вододілу верхів'їв р. Чортомлик, правої притоки р. Дніпро, та верхів'їв б. Кам'янувата, що є лівою притокою р. Солона.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 25 м. Насип – у формі сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0907/1.

Дмитро Філімонов

4.7. Курганна група «Могила Гаркушева» (археол.)

Розташована на відстані 4,8 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка). Найбільший насип має власну назву – Могила Гаркушева.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру

з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Курганна група нараховує чотири насипи. Найбільший курган заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Другий насип заввишки – 1,5 м, діаметр – 50 м. Поверхні насипів задерновані, поли розтягнуті лісосмугою, яка пролягає через центри курганів, по східних полах прокладена ґрунтова дорога. Третій насип заввишки – 1 м, діаметр – 40 м; насип розорюється, тому має форму сегмента. Край східної поли – в лісосмузі. Четвертий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 20 м, знаходиться на ріллі, розорюється і має сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Наталія Жарінова

4.8. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Високе. Братська могила радянських воїнів

На центральній вулиці, за клубом.

Поховано 37 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення села від гітлерівських військ. Відомо 11 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції, у цей день на лівому фланзі 3-го Українського фронту перейшли в наступ війська 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), які мали завдання нанести удар по військах противника загальним напрямком на м. Нікополь. Під час боїв 6 лютого 1944 р. воїни 180-го та 185-го гвардійських стрілецьких полків 60-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Д. П. Монахов) визволили с. Високе від гітлерівців. Загиблі в цих боях були поховані в могилі, що описується.

В 1957 р. біля могили установили залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом». У 2000-х роках була проведена реконструкція пам'ятки: могилу обклали по периметру гранітним камінням; в узголів'ї розмістили пілон із червоного граніту, біля підніжжя якого поклали 3 меморіальні дошки з відомими прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 334, оп. 5252, спр. 437, арк. 22; ф. 33, оп.

11458, спр. 307; ф. 58, оп. 18002, спр. 139, 156. 2. Грылев А. Н. Днепр. Карпаты. Крым. М.: Воениздат, 1970.

Надія Шейміна

4.9. Могила невідомого радянського воїна (іст.)

Село Високе. Могила невідомого радянського воїна

На краю сільського кладовища.

Похований воїн 3-го Українського фронту, який загинув у лютому 1944 р. у боях за визволення села від гітлерівських військ. Прізвище невідоме.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції, у цей день на лівому фланзі 3-го Українського фронту перейшли в наступ війська 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), які мали завдання нанести удар по військах противника загальним напрямком на м. Нікополь. Під час боїв 6 лютого 1944 р. воїни 180-го та 185-го гвардійських стрілецьких полків 60-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Д. П. Монахов) визволили с. Високе від гітлерівців. Одного із загиблих радянських воїнів поховали на сільському кладовищі.

В 2000-х роках місцеві фермери на могилі невідомого радянського воїна установили надгробок та пілон. Інформаційні написи на пам'ятці відсутні.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 334, оп. 5252, спр. 437, арк. 22; ф. 33, оп. 11458, спр. 307; ф. 58, оп. 18002, спр. 139, 156. 2. Грылев А. Н. Днепр. Карпаты. Крым. М.: Воениздат, 1970.

Надія Шейміна

5. Високопіль, с.

5.1. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,6 км на захід від західної околиці села, за 1 км праворуч дороги Нікополь – Чкалове – Чистопіль – Лошкарівка, на вододілі р. Солона та б. Іванівська, що в неї впадає з правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід. Домінуючий насип заввишки – 4,5 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням, північна пола – крута, південна – похила. Другий за розмірами курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня розорюється, дуже підрізані поли. Обидва насипи мають напівсферичну форму. Між двома більшими курганами знаходиться найменший, що заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

5.2. Курганна група (археол.)

Село Високопіль. Курганна група

Розташована на відстані 2,2 км на північний захід від центру села, за 1,3 км праворуч дороги Нікополь – Лошкарівка, на вододілі балок Іванівська та Широка, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь. Домінуючий насип, що знаходиться в південній частині могильника, заввишки – 5 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням, північна пола – крута, південна – дуже витягнута, похила. На вершині установлений тріангуляційний знак, від якого по поверхні насипу тягнеться траншея. Другий за розмірами курган, що знаходиться у північній частині могильника, заввишки – 4 м, діаметр – 110 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням, північна пола – крута, південна – похила. На вершині – відбитки від зрізаного тріангуляційного знака, нори лисиць та борсуків. Насипи – напівсферичної форми. Між двома більшими курганами знаходиться найменший, що заввиш-

ки – 1 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

5.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,3 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Грузька та Василькова, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід. Домінуючий насип, що знаходиться у північній частині могильника, заввишки – 3 м, діаметр – 70 м. Насип – напівсферичної форми, поверхня розорюється. Менші кургани заввишки – по 0,3 м, діаметри – по 30 м. На поверхнях простежуються виходи вапнякових підкурганних поховальних споруд. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

5.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на захід від південної околиці села, на вододілі р. Солона та б. Іванівська, що впадає в річку з правого берега, на четвертій надзаплавній терасі.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший заввишки – 1,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли дуже підрізані розорюванням, насип – напівсферичної форми. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

6. Водяне, с.

6.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний захід від центру села, на вододілі безіменної балки та б. Отвершек, що впадають у р. Базавлук з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

6.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на південний схід від центру села, на третій надзаплавній терасі р. Базавлук, між безіменними балками, що впадають у р. Базавлук з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. эксп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

6.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на північний схід від центру села, на вододілі р. Базавлук та її притоки – б. Кондріна.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. эксп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

6.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північний схід від центру села, на вододілі приток Дніпра – річок Базавлук та Базавлучок, на третій надзаплавній терасі р. Базавлук.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 50 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Наталія Жарінова

7. Головкове, с.

7.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,75 км на південний захід від центру села, за 0,2 км дороги Лошкарівка – Головкове, на третій надзаплавній терасі лівого берега р. Базавлук та вододілі

балок Захарькова та безіменна, що впадають у р. Базавлук.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Від багаторічного розорювання курган набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Наталія Жарінова

7.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,7 км на південний захід від центру села, ліворуч дороги Головкове – Лошкарівка, на гребені вододілу балок Матвєєва та Колтеба, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, по східній полі пролягає лісосмуга та ґрунтова дорога. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

7.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,5 км на північний схід від центру села, на вододілі безіменних балок, що знаходяться між урочищами Петрівка та Островка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м; менший заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Обидва кургани набули сегментоподібної форми внаслідок постійного розорювання.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. //

НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

7.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на північний захід від центру села; біля безіменної балки, яка впадає в р. Базавлук з боку лівого берега.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи заввишки – 1 м та 0,4 м, діаметри – 50 м та 40 м. Більший за висотою курган розорюється, у меншому насипі простежується камінь, поверхня задернована. Насипи обох курганів мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Наталія Жарінова

7.5. Могильник курганний «Могила Ткачова» (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північний схід – південний схід від центру села, по обидва боки дороги Нікополь – Лошкарівка, на вододілі балок Колтеба та Захарькова, що впадають у р. Базавлук, та Кромідіна, що впадає в р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – сім курганів, що витягнулися ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 1 км. Домінуючий насип заввишки – 4,5 м, діаметр – 80 м. Вершина задернована, на ній – залишки бетонного реперу та траншеї від геодезичного знака. Поли розорюються. З ним зливається полою менший насип, що заввишки – 1,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплощена. Наступний за розмірами курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли дуже підрізані розорюванням. На вершині установлена гранітна стела із зображенням радянського офіцера та написом: «Іменне поле старшого лейтенанта Трифонова Олександра Тимофійовича». Від підніжжя насипу до стели ведуть сходинки. З південного боку насипу – чагарник. Розміри менших насипів надають-

ся відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/50 м; 0,7/50 м; 0,7/40 м; 0,4/40 м. Поверхні розорюються, вершини сплощені. Три більші насипи – напівсферичної форми, чотири менші – сегментоподібної.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦІОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

7.6. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Головкове. Братська могила радянських воїнів

На червоній лінії забудови центральної вулиці, з невеликим відступом у глиб кварталу, поруч із житловими будинками.

Поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за звільнення села від гітлерівських військ. Відомо 58 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). 31 січня 1944 р. на цьому відрізку фронту в наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку, оскільки командування мало на меті вийти до р. Дніпро і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. Наприкінці дня війська вели бої за села Червоне (нині с. Садове, Софіївський р-н), Звізда, Приют, Лошкарівка. 1 лютого 1944 р. о 12-й годині дня оборона противника в смузі наступу 8-ї гвардійської армії була прорвана. Під час цих боїв підрозділи 88-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Б. Н. Панков) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) визволили село від гітлерівців. Загиблі у цих боях воїни були поховані в могилі, що описується.

9 травня 1955 р. біля могили встановили залізобетонну скульптуру воїна. В 1980-ті рр. на могилі споруджений цегляний тинькований надгробок (3,3×2,3 м), на який поклали 6 меморіальних дошок (0,7×0,5 м) із прізвищами похованих. За могилою звели стелу з бетонним барельєфом, пам'ятним написом та трьома залізо-

бетонними дошками з прізвищами 14 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, спр. 245, арк. 45; ф. 33, оп. 11458, спр. 318, 466; ф. 58, оп. 18002, спр. 462.

Надія Шейміна

8. Голубівка, с.

8.1. Курган «Хомина Могила» (археол.)

Розташований на відстані 1,6 км на південний схід від південної околиці села, на вододілі балок Кромідіна та Ступіна, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована. Форму пам'ятки установити неможливо, оскільки в насипу знаходяться звалище побутового та будівельного сміття, скотомогильник. Північно-східна пола переділена лісосмугою.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

8.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,8 км на схід – північний схід від центру села, за 0,5 км та ліворуч дороги Нікополь – Криничувате, на вододілі балок Кромідіна та Ступіна, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється. По східній полі пролягає лісосмуга. Під час огляду на поверхні насипу були знайдені фрагменти давньогрецької амфори. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кри-

ничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

8.3. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на південь від південної околиці села, праворуч траси Нікополь – Лошкарівка, що знаходиться на вододілі балок Кромідіна та Широка, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів. Домінуючий насип заввишки – 5 м, діаметр – 110 м. Поверхня задернована, південна пола витягнута, північна – крута, підорюється. На вершині кургану – відбитки тріангуляційного пункту. Два наступні за розмірами насипи заввишки – по 1 м, діаметри – по 40 м. Один із курганів знаходиться на ріллі, розорюється; другий перетинається лісосмугою, задернований, по центру насипу – напівзасипаний грабіжницький шурф. Два найменших кургани заввишки – по 0,5 м, діаметри – по 40 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9. Дмитрівка, с.

9.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4 км на північний захід від центру села, праворуч дороги Дмитрівка – Новоіванівка, на вододілі б. Чортомлик, що впадає в р. Дніпро, та б. Свиняча, що впадає в б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 5,8 км на північ від центру села, праворуч дороги Новоіванівка – Високе, на вододілі б. Чортомлик, що впадає в р. Дніпро, та б. Свиняча, що впадає в б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,2 км на схід від центру села, за 0,3 км на північ від дороги Дмитрівка – Борисівка, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північний захід від центру села, на вододільному плато балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,25 км на південний захід від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик, що впадають у р. Дніпро із правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 18 м. Насип – сегментоподібної форми; поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

9.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на південний захід від центру села, на ріллі, на схилі вододілу балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик, що впадають у р. Дніпро із правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 16 м. Насип – сегментоподібної форми; вершина спло-

щена, поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

9.7. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,5 км на захід від центру села, на вододільному плато балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; в 2013 р. – О. В. Мишустою.

У складі групи – три кургани. Найбільший заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Два менших заввишки – 0,5 м та 0,4 м, діаметри – 25 м та 20 м відповідно. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, їхні поли розтягнуті, вершини сплощені. Північна пола найбільшого кургану розташовується в лісосмузі.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на схід від центру села, за 0,5 км праворуч траси Нікополь – Дніпро, на вододілі б. Маркова, що впадає в б. Пугачова (Мала Кам'янка), та б. Велика Кам'янка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани. Домінуючий насип заввишки – 4,5 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована, але поли підорюються. Вершина чітко виражена, північна пола – коротка, південна – витягнута. Другий за розмірами насип заввишки – 4 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована. У північній полі – траншея,

нори та воронка; з південного боку росте дерево. На північ від великих насипів розташований найменший курган, що заввишки 0,5 м, діаметр – 50 м. Поруч із дорогою на с. Борисівка знаходиться четвертий насип заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Великі насипи – напівсферичної форми, менші – сегментоподібної форми, розорюються. Також поруч на ріллі виявлені жовтуваті плями від повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на північ від центру села, праворуч дороги Дмитрівка – Новоіванівка, на території черешневого саду, на вододілі б. Маркова та безіменної, що впадають у б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани. Два з них розташовані близько один від одного. Два насипи заввишки – по 0,7 м, третій – 0,5 м, діаметри – 60 м, 50 м та 50 м відповідно. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються. На насипах висаджено сад.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,5 км на північ від центру села, за 0,75 км на північний схід від повороту дороги Дмитрівка – Новоіванівка, на вододільному плато між б. Свиняча та безіменна, що впадають у б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного цент-

ру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь. Насипи заввишки – 1,5 м та 0,5 м, діаметри – 60 м та 50 м відповідно. Внаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.11. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3 км на північний захід від центру села, ліворуч дороги Дмитрівка – Новоіванівка, на вододільному плато балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани. Найбільший з насипів заввишки – 3,5 м, діаметр – 100 м. Північна пола – коротка, крута, південна – витягнута, полога. Поверхня задернована, поли розорюються. Насип – напівсферичної форми. Два менших заввишки – 1,5 м та 1 м, діаметри – по 60 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.12. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південь від центру села, за 0,1 км та ліворуч траси Нікополь – Дніпро, на вододільному плато б. Пугачова (Мала Кам'янка) та б. Велика Кам'янка, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи заввишки – 2 м та 1 м, діа-

метри – 80 м та 50 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Наталія Жарінова

9.13. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,7 км на південний захід від околиці села, на вододільному плато балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід. Кургани заввишки – 2 м, 2 м та 0,5 м, діаметри – 80 м, 80 м та 50 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. Навколо меншого насипу на ріллі простежуються плями від материкових викидів повністю зруйнованих розорюванням насипів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Наталія Жарінова

9.14. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на захід від центру села, на вододільному плато балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів. Домінуючий насип заввишки – 3 м, діаметр – 100 м. Вершина задернована, поли дуже підрізані розорюванням; північна пола – крута, південна – похила. Насип – напівсферичної форми. Розміри менших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/70 м; 1,5/60 м; 1/60 м; 0,5/40 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. Також поруч на ріллі простежуються плями від материкових викидів повністю зруйнованих розорюванням насипів. Цей могильник

входить до складу курганного поля, що розташоване вздовж балки Пугачова. Раніше поле мало більш як 50 курганних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.15. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2,8 км на південний захід від центру села, на вододільному плато балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/60 м; 0,7/30 м; два – по 0,5/50 м, 0,5/40 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. Біля найменшого кургану на ріллі простежуються плями від материкових викидів повністю зруйнованих розорюванням насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

9.16. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Дмитрівка. Могили радянських воїнів

У парку на околиці села.

У братській та індивідуальній могилах поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули в лютому 1944 р. у боях за визволення села від гітлерівців. Відомо 35 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції в цей день на лівому фланзі 3-го Українського фронту перейшли в наступ війська 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), які мали завдання нанести удар по військах противника загальним напрямком на м. Нікополь. Під час запеклих боїв 6–7 лютого 1944 р. село було визволено від гітлерівських військ воїнами 244-ї стрілецької дивізії (генерал-майор Г. А. Афанасьєв) 66-го стрілецького корпусу (генерал-майор Д. А. Купріянов) 6-ї армії. Загиблі воїни були поховані в могилі, що описується.

6 листопада 1957 р. за могилою установили залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом». У 1970-ті роки перед братською в індивідуальній могилі були поховані знайдені останки невідомого радянського воїна. В 1980-ті роки скульптуру замінили на пілон із трифігурним горельєфом, на постаменті якого укріпили гранітну меморіальну дошку з прізвищами 85 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. Через могилу облаштовані проходи до скульптури. Ліворуч на могилі встановлені 2 металеві меморіальні дошки із 5 прізвищами похованих та текстом. Індивідуальна могила облицьована мармуром і не містить жодних написів.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 334, оп. 5252, спр. 496, арк. 1–18; ф. 33, оп. 11458, спр. 305; ф. 58, оп. 18002, спр. 143, 151, 283, 309.

Надія Шейміна

9.17. Будівля земської школи, кінець XIX – поч. XX ст. (архіт.)

Село Дмитрівка. Будівля земської школи, кінець XIX – поч. XX ст.

Вул. Шкільна, 1.

Будівля окремо розташована на вул. Шкільній, на великій земельній ділянці, на північно-західній околиці села. Ділянка відзначається спокійним характером рельєфу, з незначним нахилом у північно-східному напрямку. Густо засаджена з трьох сторін, крім північно-східної, листяними деревами, на заході зливаючись із територією скверу, де розміщена братська могила радянських воїнів, загиблих у лютому 1944 р. Крім шкільної будівлі, на ділянці розташовано прямокутну господарську споруду з цегли на високому бутовому цоколі та спортивний майданчик.

У 1857 р. село Дмитрівку біля балки Маркова заснували переселенці з Курської губернії. На 1859 р. у 111 дворах села мешкали вже 312 осіб чоловічої та 313 жіночої статей. У 1891 р. стараннями прочан будується однопрестольна дерев'яна церква на честь св. Великомученика Димитрія, при якій починає працювати церковно-приходська школа. Наприкінці XIX – на початку XX ст. зводиться земська школа за типовим проектом губернського земства, пізніше до її торця прибудовують іще один шкільний об'єкт, що за вирішенням подібний до первісного, але виконаний більш лаконічно. На відміну від виконаних за аналогічним проектом земських шкіл, що розміщені у с. Борисівка та с. Олексіївка, школа в с. Дмитрівка не змінила свого функціонального використання упродовж всього часу експлуатації, зберігши частково розпланування.

За функціональною типологією об'єкт належить до навчально-виховних закладів і використовується наразі як Дмитрівська загальноосвітня школа I – II ступенів.

Будівля цегляна (червона цегла), одноповерхова, на бутовому цоколі, складається з двох об'ємів:

Первісний, П-подібний у плані, відзначається центральноосьовою композиційною симетрією. Орієнтовні розміри по довших сторонах – 30×20 м. Головний фасад тридільний – із виступаючим триосьовим і тридільним ризалітом по центральній осі та бічними п'ятиосьовими крилами. Аттикове завершення ризаліту втрачене. Південно-західний торець – дводільний, розділяється по центру широкою лопаткою, при цьому одна з частин – глуха, а в іншій наявні два віконні прорізи. Ймовірніше, враховуючи композиційну симетрію будівлі, протилежний торець, до якого прибудовано 2-й об'єм, був аналогічний за виконанням. Із внутрішніх дворових тридільних торців симетрично виступають однодільні одноосьові тамбури з ганками та дверними прорізами, які завершуються трикутними шпилями над карнизом, утвореними схилами шиферного покриття.

Прямокутний у плані, зведений упритул до північно-східного торцевого фасаду 1-го об'єму, дата прибудови не встановлена. Орієнтовні розміри – 30 × 12 м. Обидва видовжені фасади (північно-західний та південно-східний) відзначаються чітким ритмом осей віконних прорізів.

Віконні та дверні прорізи обох об'ємів – прямокутної форми, на основному об'ємі вони прикрашені лиштвами, характерними для модерну раціонального напрямку. Крім того, фасади декоровані дентикулами, підвіконними нішами із гладкими квадрами, лопатками, профільованими гуртами. Одним з головних елементів декору є поєднання якісного цегляного мурування з грубо

обробленими гранітними блоками цоколю. Враховуючи, що 2-й об'єм збудований значно пізніше, ніж первісний, його декорування виконано спрощено.

Джерела та література: 1. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 10–11, 20. 2. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: Ліра, 2016. С. 40. 3. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1977. С. 465. 4. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 11. 5. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Екатеринослав: Духовная Консистория, 1908. С. 124–125.

Надія Лиштва

10. Західне, с-ще

10.1. Курган (археол.)

Розташований за 1,3 км на північний захід від центру селища, на вододілі балки Широка та безіменної, на якій знаходиться селище Західне.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 50 м. Насип – у формі сегмента, розорюється, вершина сплощена.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0910.

Наталія Жарінова

10.2. Курган (археол.)

Розташований за 1 км на південний схід від центру селища, праворуч дороги Чкалове – Західне, на вододілі балок Чортомлик та Довга, що в неї впадає.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток іс-

торико-культурного призначення на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0910.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

10.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,8 км на північний захід від центру селища, біля лісосмуги, на вододілі балок Довга, що впадає в р. Чортомлик, та Широка, що впадає в р. Солона з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний захід – південний схід. Більший насип заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. По східній полі пролягає лісосмуга. Менший – заввишки 1 м, діаметр – 60 м. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0910.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

10.4. Могила Г. І. Опечанської (Самко) (іст.)

Селище Західне. Могила Г. І. Опечанської (Самко)

Кладовище при в'їзді в селище, перший поворот праворуч, перший ряд, біля житлового будинку.

Опечанська (Самко) Ганна Іларіонівна (05.11.1926, с. Олександропіль, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл. – 07.10.2004, сел. Західне, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.) – Герой Соціалістичної Праці (1949).

Народилася в селянській родині. Здобула неповну середню освіту. Під час Другої світової війни (1941–1945) працювала в евакуації у Казахстані. До рідного села повернулася в 1945 р. У 1946 р. очолила ланку рільничої бригади птахофабрики ім. В. В. Куйбишева (Нікопольський р-н). У 1948 р. ланка під її керівництвом зібрала 41,4 центнера ранніх зернових та 43,8 центнера пшениці з гектара.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 квітня 1949 р. за досягнення високих результатів у розвитку сільського господарства й отримання високих врожаїв Самко Ганні Іларіонівні присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджена орденом Леніна.

Пізніше працювала бригадиром птахівниць на тому ж підприємстві.

Померла 7 жовтня 2004 р.

У 2007 р. на могилі установили надгробок та пілон із гранітної крихти. Тоді ж на пілоні укріпили меморіальну дошку з чорного граніту з карбованим потретом.

Література: 1. Жінки України. Біографічний енциклопедичний словник. К., 2001. С. 395–396. 2. Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького. Зведений іменний каталог. Особиста картка Опечанської (Самко) Г. І.

Надія Шейміна

11. Звізда, с.

11.1. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південний схід від центру села, на вододілі річок Базавлук і Базавлучок.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик і Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Обидва заввишки – 1 м, діаметри – 60 м. Насипи розорюються і мають форму сегментів. По центру насипу одного із курганів пролягає лісосмуга.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

11.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на північ від центру села, ліворуч лісосмуги, на вододілі балок

Матвєєва та Клоткова, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північ – південь на відстані 0,34 км один від одного. Насипи заввишки – 0,7 м та 0,3 м, діаметри – 60 м та 40 м відповідно. Насипи курганів – сегментоподібної форми. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. М., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

12. Зелене, с.

12.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,2 км на північний схід від центру села, на схилі вододілу балок Колтеба, що впадає в р. Базавлук, та Кромідіна, що впадає в р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, по північній полі пролягає лісосмуга. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

12.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,8 км на захід від центру села, на повороті з траси Нікополь – Лошкарівка на с. Зелене, на вододілі безіменної балки, яка впадає в балку Василькову.

Виявлена у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького

Л. М. Голубчик та Л. М. Чурилової. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюгом з півночі на південь. Найбільший заввишки – 6 м, діаметр – 90 м. Розміри наступних подаються у порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/50 м; 0,4/40 м. Насип більшого кургану має форму півсфери, поверхня задернована, але південна пола витягнута повністю та зрізана розорюванням. У насипу простежуються три грабіжницькі шурфи завглибшки від 2,5 м до 1 м, діаметр – до 2 м. Насипи менших курганів розорюються, мають форму сегментів. На ріллі також простежуються плями материкових викидів від повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

13. Змагання, с.

13.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на південний захід від центру села, на схилі вододілу безіменної балки, що впадає в б. Кам'янувата, та б. Кам'янувата – притоки р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чурилової. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. Поли розтягнуті розорюванням, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

13.2. Могильник курганний «Могила Брянська» (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Грузька та Кам'янувата, що впадають у р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Могильник нараховує п'ятнадцять насипів, що розташовані (за винятком двох) ланцюжком із північного сходу на південний захід. Один із домінуючих курганів має власну назву – Могила Брянська. Шість найбільших насипів заввишки – від 4,5 м до 2 м, діаметри – від 90 м до 60 м. Поверхні задерновані, поли дуже підрізані розорюванням, у насипах простежуються кам'яні підкурганні поховальні споруди. Дев'ять менших насипів заввишки від 1,5 м до 0,5 м, діаметри – від 50 м до 40 м. Унаслідок того, що насипи трьох курганів укриті так званим кам'яним «панцирем», поверхні задерновані. Решта постійно розорюється, їхні насипи набули сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

14. Іванівка, с.

14.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,25 км на північ від північної околиці села, на вододілі р. Базавлук та її притоки – б. Клоткова.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,2 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

15. Кам'янське, с-ще

15.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4,2 км на північний захід від центру селища, на ріллі, на вододілі б. Репана (Сухий Чортомлик), правої притоки р. Сухий Чортомлик та б. Пугачова (Мала Кам'янка), що з правого берега впадає у р. Дніпро.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 16 м. У результаті постійного розорювання насип набув форми сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

15.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на південний захід від околиці селища, по обидва боки ЛЕМ та об'їзної дороги Нікополь – Кам'янське, на вододілі безіменних балок, що впадають у б. Пугачова (б. Мала Кам'янка) – притоку Новопавлівської затоки (лиман).

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,5 км один від одного. Домінуючий насип заввишки – 5 м, діаметр – 100 м. У 2009 р. частина насипу була зруйнована екскаватором. На вершині залишилися відбитки від зруйнованого тріангуляційного знака. Менший за розмірами насип заввишки – 3 м, діаметр – 80 м. Поли частково зруйновані багаторічним розорюванням. Насипи – напівсферичної форми, поверхні задерновані.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

15.3. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 6,9 км на північ від північної околиці селища, біля басейну меліорації, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Репана (Сухий Чортомлик), правої притоки р. Сухий Чортомлик та б. Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає в р. Дніпро з правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі могильника – шість курганів, що розташовані купчасто протяжністю 0,25 км. Найбільші за розмірами заввишки – 1 м і 0,8 м, діаметри – 30 м і 20 м відповідно. Наступний курган заввишки – 0,6 м, діаметр – 20 м. Іще один насип заввишки – 0,5 м, діаметр – 20 м. Два найменших за розмірами кургани мають такі параметри: висота – по 0,3 м, діаметр – по 16 м кожний. У результаті постійного розорювання насипи набули форми сегментів, на поверхнях – численні уламки каміння, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

15.4. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 6,5 км на північ від північної околиці селища, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Репана (Сухий Чортомлик), правої притоки р. Сухий Чортомлик та б. Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає у р. Дніпро з правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі могильника – сім курганів, що розташовані купчасто протяжністю 0,2 км. Більший насип заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Іще один курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 18 м. Інші п'ять курганів мають однакові параметри: висота – по 0,2 м, діаметри – по 16 м кожний. Усі насипи мають сегментоподібну форму, на розораних поверхнях – численні уламки каміння, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

15.5. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Селище Кам'янське. Пам'ятний знак землякам

Біля дороги Нікополь – Дніпро.

Відкритий у 1974 р. на честь жителів селища Кам'янське, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак включає залізобетонну скульптуру воїна з автоматом і вінком, що встановлена на постаменті, та гранітну стелу. На постаменті скульптури, облицьованому плитами з червоного граніту, викарбувано напис: «Вечная слава воинам-землякам, отдавшим свою жизнь за Советскую Родину». На стелі, що знаходиться праворуч від скульптури, викарбувано 17 прізвищ земляків, зображення ордена Вітчизняної війни та лаврової гілки, дату «1941–1945».

Оксана Колесник

16. Капулівка, с.

16.1. Курган «Царева Могила» (археол.)

Розташований на відстані 2 км на південний захід від центру села, на першій терасі корінного берега р. Дніпро.

Виявлений у 1963 р. археологом О. І. Тереножкіним. Повторно обстежений у 1981 р. археологом Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик; у 2004 р. – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2009 р. – археологом Дніпропетровського обласного історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Чуриловою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, насип з північного і південного боків пошкоджений воронками часів Другої світової війни. У центрі насипу – грабіжницький шурф (1,5×1×1 м), нори лисиць та борсуків. Насип – напівсферичної форми, поли підорюються. Навколо курганного насипу виявлені глинисті плями від повністю зруйнованих системою меліорації саду насипів курганів, на ріллі зібраний підйомний матеріал: 2 гранітні терочники призматичної та дископодібної форми; багато фрагментів рожевих та червоних амфор (деякі з клеймами), скіфських ліпних горщиків світло-сірого та світло-ко-

ричневого кольорів, що дає змогу датувати курган IV – III ст. до н. е.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912. 3. Чурилова Л. Н., Минакова Е. В., Передерий С. П., Старик А. В., Сердюк М. П., Ходас В. А., Фаныгин Ю. Ю. Отчет об археологической разведке в Никопольском районе (с. Капуловка) в 2009 г. – Днепропетровск. 2010.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

16.2. Курган «Сторожова Могила» (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північ від північної околиці, праворуч дороги Капулівка – Нікополь, на схилі першої тераси корінного берега р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 6,5 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована, насип – конічної форми.

У 1956 р. на вершині кургану був установлений бронзовий бюст кошового отамана Івана Сірка (автори – А. Ситник, А. Білик, С. Духовенко). 23–24 листопада 1967 р. через руйнування берега Каховського водосховища в західну полу кургану під керівництвом наукового співробітника Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. П. Крилової перепоховані останки Івана Сірка. У 2000 р. сюди ж проведено допоховання черепа та вилучених для експертизи кісток козацького ватажка, проведено благоустрій могили. Археологічна частина робіт була здійснена доцентом Дніпропетровського державного університету В. А. Ромашком.

Поруч із курганом у 2011 р. зведені дерев'яні каплиця і сторожова вежа.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

16.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,5–0,7 км на захід від північно-західної

околиці села, по обидва боки траси Нікополь – Грушівка, праворуч дороги на с. Капулівка, на корінному березі р. Дніпро при впадінні в неї р. Чортомлик (нині – затока Каховського водосховища), на її правому березі.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Курганна група складається з чотирьох насипів. Найбільший курган заввишки – 6,5 м, діаметр – 150 м. Поверхня насипу задернована, поли підрізані розорюванням. На вершині – відбитки від зрізаного знака тріангуляції та траншея, що простягнулася вздовж насипу на 20 м. Другий за розмірами курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Поверхня насипу розорюється, насип – сегментоподібної форми. Два найменші кургани заввишки – 0,5 м та 0,4 м, діаметри – по 40 м. Насипи – сегментоподібної форми, розорюються. У насипу півметрового кургану простежуються залишки людських кісток. Також поруч із групою на ріллі чітко виокремлюються численні жовті плями від повністю розораних курганних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

16.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,2 км на північний захід від північної околиці села, праворуч дороги на с. Капулівка, на корінному березі р. Дніпро, при впадінні в неї р. Чортомлик (нині – затока Каховського водосховища), на її правому березі.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три насипи. Домінуючий курган, що знаходиться на території тракторної бригади, заввишки – 6,5 м, діаметр – 150 м. Поверхня насипу задернована, поли дуже підрізані. Курган багато років використовувався для господарських потреб: по периметру насипу викопані 4 господарські ями, із західного боку в полі прорита глибока канава;

на північній полі споруджена будівля складу отрутохімікатів. Два менші кургани, що заввишки по 0,4 м і діаметрами по 40 м, знаходяться на схід від більшого. Насипи ледве простежуються на ріллі, поверхні розорані. Також не можна виключати наявність кургану (за картографічними матеріалами XIX ст.) на території колишньої тракторної бригади, який утратив наземні ознаки в результаті господарської діяльності людей.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

16.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5,5 км на північний захід від околиці села, за 0,6 км та праворуч дороги Нікополь – Покров, на вододілі балок Перевізька та Крузова, що впадає в затоку Каховського водосховища.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Курганна група складається з чотирьох насипів, що розташовані компактно. Домінуючий курган заввишки – 4 м, діаметр – 100 м. Насип – напівсферичної форми, вершина задернована, поли високо підрізані розорюванням. У центрі насипу простежується грабіжницький шурф завглибшки 10–12 м, виритий у 2002–2003 рр. Розміри інших курганів надаються у порядку зменшення (висота/діаметр): 2/80 м; 0,5/50 м; 0,4/50 м. Насипи набули сегментоподібної форми у зв'язку з постійним розорюванням.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

16.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,1 км на захід від південної околиці села, на луках та у винограднику, на мису правого корінного берега р. Дніпро.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного

центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,04 км один від одного. Перший курган заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип – у вигляді сегмента, на кургані висаджено виноградник. Другий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип має форму сегмента, поверхня задернована, вершина сплощена.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0912/1.

Дмитро Філімонов

16.7. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 4,5 км на північ від північної околиці села, по обидва боки дороги Нікополь – залізнична станція Чортомлик, на корінному березі р. Дніпро, при впадінні в неї р. Чортомлик (нині – затока Каховського водосховища), на її правому березі.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – В. В. Свистуновим.

Могильник складається з шести насипів. Домінуючий курган заввишки – 5 м, діаметр – 120 м. Поверхня насипу задернована, майже вся вкрита кущами. Південна пола зрізана, знаходиться в смузі відводу дороги, простежуються залишки залізобетонної будови. З північного боку насип розорюється. Також поруч із цим курганом на оранці можна простежити жовті плями від повністю розораних курганів. Другий за розмірами курган заввишки – 3 м, діаметр – 100 м. Він розташований практично в смузі відведення дороги Нікополь – Грушівка, ліворуч. Південна сторона насипу – на ріллі і тому постійно розорюється. Північна, що розташована в смузі відводу дороги, задернована. Ближче до центру насипу по лінії схід – захід пробита траншея на ширину леза бульдозера завглибшки 0,5 м. На північній полі розташований знак охорони пам'ятки археології. Розміри інших курганів надаються в порядку зменшення (висота/діаметр): 2,5/80 м, 2/70 м, 0,6/30 м, 0,3/20 м. Менші кургани знаходяться між трасою та залізничною колією. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми, розташовані близько один від одного.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Покровської сільської

ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

16.8. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північ – північний захід від центру села, праворуч дороги на с. Капулівка, на корінному березі річки Дніпро, при впадінні в неї р. Чортомлик (нині – затока Каховського водосховища), на її правому березі.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів, що розтягнулись ланцюжком уздовж дороги у напрямку північ – південь. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/80 м; 1,5/60 м; два – по 0,5/60 м; 0,5/50 м. Усі насипи набули сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Наталія Жарінова

16.9. Братська могила партизан та радянських воїнів (іст.)

Село Капулівка. Братська могила партизан та радянських воїнів

Біля Будинку культури.

Поховано 87 воїнів 3-го Українського фронту та 7 партизан, які загинули 9 лютого 1944 р. за визволення села Капулівка від гітлерівських військ. Відомо 19 прізвищ.

Під час Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30.01.1944–29.02.1944) 3-я ударна армія (генерал-лейтенант Д. Д. Лелюшенко) 4-го Українського фронту (генерал армії Ф. І. Толбухін), ведучи бої на Нікопольському плацдармі, в другій половині дня 7 лютого 1944 р. вийшла на берег Дніпра, форсувала річку й увійшла з боями до м. Нікополь. Одночасно 259-та (генерал-майор О. М. Власенко) та 61-а гвардійська (генерал-майор Л. М. Лозанович) стрілецькі дивізії армії здійснювали маневр, обходячи Нікополь з лівого флангу. Під час цих боїв 9 лютого 1944 р. с. Капулівка було визволено від гітлерівців. Загиблих воїнів поховали в могилі, що

описуєься. Сюди ж поховали 7 партизан – мешканців сусідніх сіл.

У 1959 р. поблизу могили установили 2 залізобетонні скульптури. В 1980-ті роки на пам'ятці провели реконструкцію. Тоді ж на могилу поклали меморіальну плиту (1,8×1,8 м) з червоного граніту з відомими прізвищами похованих. Перед могилою – пальник Вічного вогню у вигляді зірки (d – 0,7 м) на гранітній основі (2,2×2,2 м). За могилою розмістили пілон (6×2×1,5 м), який увінчаний зображенням голів воїна і партизана та меморіальним написом під ними. Праворуч від могили була споруджена стела (7×1,8 м) та встановлена скульптура скорботної жінки, яка сидить. Середня частина спорудженої стели містить гранітну вставку, на якій викарбовано меморіальний текст та прізвища земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 45.

Надія Шейміна

16.10. Могила кошового отамана Івана Сірка (іст.)

Село Капулівка. Могила кошового отамана Івана Сірка

За 1,3 км на північ від села, біля підніжжя кургану.

Похований Сірко Іван Дмитрович (1605/1610–01.08.1680) – кошовий отаман Чортомлицької Січі.

Народився у с. Мерефа (Харківська обл.). Одна з перших згадок про І. Сірка в джерелах відноситься до 1653 р., коли він громив татар, які після Жванецької облоги у грудні поверталися додому з великою кількістю полонених, захоплених на Поділлі. Вже тоді він був міцно пов'язаний із Запорізькою Січчю. В 1654 р., під час Переяславської ради, запорожці, в тому числі й Сірко, відмовилися присягати на вірність цареві Олексію Михайловичу. Після смерті Б. Хмельницького став однією з найзнаковіших постатей у політичному житті України. Під час гетьманування І. Виговського підтримував антиурядову опозицію, був одним із її керівників, що значною мірою зумовило повалення Виговського. Влітку 1659 р. він здійснив похід на Крим, повертаючись із якого,

розгромив висланого йому назустріч прихильника гетьмана І. Виговського полковника Тимоша, захопив м. Чигирин, розгромив низку татарських улусів на р. Буг і спустився до Бузького лиману.

Ім'я кальницького полковника І. Сірка стоїть під актом від 9 жовтня 1659 р. про обрання Юрія Хмельницького гетьманом. У 1663 р. він уперше був обраний кошовим отаманом Війська Запорізького Низового. В 1664 р. підтримав гетьмана Івана Брюховецького. Після підписання Андрусівського договору 1667 р. зайняв виразну антимосковську та антипольську позицію. В 1668 р. Сірко, який на той час не був кошовим отаманом, проживав у Слобідській Україні, де обіймав посаду полковника у м. Змієв і керував козаками слобід Мерефа і Печенігів; виступав проти Москви в союзі з Петром Дорошенком, але згодом відмовився від цього союзу. У 1672 р. Сірко претендував на гетьманську булаву, що спричинило конфлікт із майбутнім гетьманом Іваном Самойловичем. 19 квітня 1672 р. був заарештований за наказом московського царя, відправлений до Москви, а звідти – до сибірського Тобольська. У 1673 р. повернувся із заслання, але з того часу мав напружені відносини з Москвою і на противагу їй намагався підтримувати зв'язки з Річчю Посполитою. Під час Чигиринських походів 70-х рр. XVIII ст. разом із запорожцями за допомогою нападів на обози турків улаштовував перебої в постачанні харчів та зброї до османського війська.

1 серпня 1680 р. Іван Сірко помер на пасіці свого хутора Грушівка неподалік від Чортомлицької Січі. Був похований на січовому кладовищі поблизу сучасного с. Капулівка Нікопольського району. Через 25 років після смерті кошового, козаки поставили на його могилі надгробний камінь із піщанику з написом.

23 листопада 1967 р., через загрозу знищення могили водами Каховського водосходища, останки І. Сірка були ексгумовані і перенесені (за винятком черепа) до могили, що описується, й яка розташована біля підніжжя кургану «Бабина могила». Могила має прямокутну форму (1,1×2,03×4,07 м) і укріплена по контуру шлакоблоком, облицьованим плиткою. На горі могили установлений надгробний камінь, перенесений зі старої могили І. Д. Сірка, а перед нею – граніт-на дошка з інформаційним текстом. Від могили до верхівки кургану ведуть бетонні сходи. На майданчику, що на вершині кургану, на постаменті був установлений бронзовий бюст кошового отамана, відлитий на Дніпропетровському заводі ім. К. Лібкнехта (автори: ск. О. Ситник, А. Білик, С. Духовенко). В 1980 р. попередній пам'ятник замінили на бюст роботи нікопольського скульптора В. Шконди, виконаний

на основі антропологічної реконструкції та відлитий у майстерні Нікопольської райсільгосптехніки. В 1990 р., до святкування 500-річчя запорізького козацтва, череп І. Сірка, що перебував на дослідженні в лабораторії відомого антрополога М. М. Герасимова, повернувся на Нікопольщину, але тільки в 2000 р. його було поховано в саркофаг, де знаходилося тіло. Тоді ж відбувся остаточний благоустрій поховання та навколишньої території.

Джерела та література: 1. Величко С. В. Літопис. К.: Дніпро, 1991. 2. Голобуцький В. Запорізьке козацтво. К., 1994. 3. Мицик Ю. Отаман Іван Сірко. Запоріжжя: РА «Тандем–У», 1999. 4. Наливайко Д. Козацька християнська республіка. К., 1992. 5. Яворницький Д. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків. К., 1992. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. К.,1992. Т. 1.

Надія Шейміна

16.11. Пам'ятні знаки на честь О. П. Довженка, І. Ю. Рєпіна та В. О. Сєрова (іст.)

Село Капулівка. Пам'ятний знак на честь О. П. Довженка

Село Капулівка. Пам'ятний знак на честь І. Ю. Рєпіна та В. О. Сєрова

На Будинку культури.

На фасаді будівлі, яка використовується як будинок культури, укріплено 2 мармурові дошки на честь О. П. Довженка, І. Ю. Рєпіна та В. О. Сєрова.

Довженко Олександр Петрович (30.08.(11.09) 1894, с. Сосниці, нині Чернігівська обл. – 25.11.1956, м. Москва) – лауреат Ленінської (посмертно, 1959) та Державної премій, народний артист РРФСР (1950). Найвідоміші праці українського радянського кінорежисера, письменника, кінодраматурга О. П. Довженка: «Звенигород» (1928), «Арсенал» (1929), «Земля» (1930), «Щорс» (1939).

Створюючи епопею про український народ, він обирав історично та суспільно значущі події, які об'єднали в собі філософію і психологію цілих поколінь. Двигуном його творчості був пафос оновлення світу. Довженко не міг пропустити таку вагому для його народу подію – знищення Великого Лугу і створення рукотворного моря. Великий Луг –

Кінські і Базавлуцькі плавні – до знищення і затоплення в 1956 р. був унікальним природним ландшафтом. Саме тут, на березі Дніпра, і народжувався сценарій фільму «Поема про море», під час створення якого Довженко починає розуміти, що він обов'язково має зафіксувати цінний природний та історичний ландшафт, адже після спорудження греблі Каховської гідроелектростанції будуть залиті історичні місця Запорізької Січі і, зокрема, Великий Луг. «Наше нове море – наше нове горе. Так народ каже про море», – пише О. П. Довженко у щоденнику під час роботи на Нікопольщині. В 1952 р. він пройшовся по Томаківському острову, побував на зречених на затоплення територіях Чортомлицької та Базавлуцької Січей, у селах Грушівка, Капулівка, Покровське, Павлівка.

В сценарії до картини «Поема про море» Довженко передає душевний стан людей, на долю яких випало зруйнувати родинне житло біля Дніпра і переселитися у нові місця. За це у 1959 р. йому посмертно була присуджена Ленінська премія.

Рєпін Ілля Юхимович (24.07 (05.08).1844, м. Чугуєв – 29.09.1930, м. Куоккала) – видатний російський живописець і педагог, найкрупніший представник демократичного реалізму російського мистецтва і діяч Товариства передвижників. Він є автором багатьох картин на історичні та побутові теми: «Бурлаки на Волзі» (1870–1873), «Іван Грозний та син його Іван» (1881–1885), «Не чекали» (1884–1888). Багато картин художник присвятив Україні – «Запорізькі козаки пишуть листа турецькому султану» (1884–1891), «Вечорниці» (1881) та інші.

Серов Валентин Олександрович (19.01.1865, м. Петербург – 05.12.1911, м. Москва) – видатний російський художник, дійсний член Петербурзької Академії мистецтва (1903). Відомі його твори: «Дівчинка з персиками» (1887), портрети К. Коровіна (1891), М. Горького (1904), М. Єрмолової (1905) та ін.

Подорожуючи по Україні упродовж червня – липня 1880 р., І. Ю. Рєпін та його учень В. О. Серов побували в Катеринославській губернії на Нікопольщині. Оселившись у селі Покровському, відвідали місто Нікополь, села Капулівку, Томаківку, Грушівку, де І. Ю. Рєпін збирав матеріали для своєї картини «Запорожці». В селі Капулівка Рєпін намалював «Могилу кошового отамана Івана Сірка», «Чортомлик», два малюнки селян, обличчя яких нагадували образи запорізьких козаків.

На честь О. П. Довженка, І. Ю. Рєпіна та В. О. Серова у 1967 р. на Будинку культури установили 2 пам'ятні дошки (0,4×0,6 м) з присвятними текстами.

Література: 1. Зограф Н. Картина И. Е. Репина «Запорожцы». Искусство, 1959, № 11. С. 56–66. 2. Лясковська О. Ілья Ефимо-

вич Репин М.,1962. 3. Сандул В. А. Про море… прозою // Свята справа. 2007. № 1, С. 23–25.

Надія Шейміна

17. Катеринівка, с.

17.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 6,5 км на північний схід від центру села, на вододілі річок Солона і Томаківка.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Насип – напівсферичної форми, розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦІОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

17.2. Курган «Свинарева Могила» / «Могила Свинарка» (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на північний захід від центру села, за 1,5 км на північний схід від околиці м. Покров, на вододілі балок Свинаревська та Перевізька, що впадають у Шолоховське водосховище і р. Солона, з лівого берега.

Входив до складу могильника, що був виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. У 2001 р. Орджонікідзевською експедицією ІА НАНУ під керівництвом С. В. Поліна досліджені п'ять курганів. Поховання відносилися до періодів пізньої бронзи (сер. – кін. II тис. до н. е.) та скіфського часу (VI – IV ст. до н. е.). Курган повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

З могильнику залишився тільки один курган – «Могила Свинарка», що розташований за 1 км на південь від дослідженого в 1971 р. Б. М. Мозолевським царсько-скіфського кургану Товста Могила. Насип заввишки – 7 м, діаметр – 180 м. Поверхня задернована, поли підорюються. На вершині установлений тріангуляційний знак, під яким помітно ями завглибшки 1 м.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на

території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

17.3. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Катеринівка. Могили радянських воїнів

Розташовані на околиці села, навпроти житлових будинків.

У братській могилі поховано 147 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення села Катеринівка від гітлерівських військ. Відомо 108 прізвищ. В індивідуальній могилі поховано Героя Радянського Союзу М. Ф. Зонова.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції 31 січня 1944 р. у наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника від основних сил. 5–9 лютого 1944 р. у районі села вели бої 244-й та 246-й гвардійські стрілецькі полки 82-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор І. О. Макаренко) 29-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-лейтенант Я. С. Фоканов). Село Катеринівка було визволено 9 лютого 1944 р. Загиблі в цих боях воїни були поховані на місцях боїв. Після визволення в селі дислокувався польовий пересувний госпіталь № 2341, а померлих від ран ховали в братській могилі, що описується.

В 1958 р. до могили перенесли останки воїнів, похованих на місцях боїв. Тоді ж тут установили залізобетонну скульптуру воїна. В 1964 р. в індивідуальну могилу поряд з братською перенесли останки Героя Радянського Союзу М. Ф. Зонова, який загинув під час звільнення с. Богданівка і первісно був похований на місці бою.

Зонов Микола Федорович народився 23 вересня 1923 р. у с. Криловщина (Кіровська обл., Росія) в родині селянина. Зростав та навчався в м. Халтурин (нині м. Орлов), згодом у с. Юрья. В радянській армії перебував з 1941 р. У 1942 р. закінчив прискорений курс у Златоустівському військово-інженерному училищі. В діючій армії – з лютого 1943 р. Командир саперного взводу 1-го гвардійського

окремого повітряно-десантного саперного батальйону (10-а гвардійська повітряно-десантна дивізія, 37-ма армія) гв. лейтенант Зонов відзначився в боях за Дніпро. В ніч на 1 жовтня 1943 р. на чолі взводу поблизу с. Переволочна (тепер с. Світлогірське, Кобиляцький р-н, Полтавська обл.) переправив через р. Дніпро особистий склад 24-го гвардійського стрілецького полку. Пізніше на правому березі взяв участь у відбитті контратак противника. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 20 грудня 1943 р. Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медалями. Загинув 5 лютого 1944 р. у бою за с. Богданівка (тепер у межах с. Путилівка, Нікопольський р-н).

У 1983 р. на пам'ятці відбулася реконструкція, під час якої могилу М. Ф. Зонова по периметру обклали гранітним бордюром; братська могила була обведена по контуру цегляним бордюром, облицьованим гранітом. На могилах на гранітних подіумах установлені однакові меморіальні дошки. Позаду братської могили споруджена стела, облицьована червоним гранітом, на якій увічнені відомі прізвища похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 295, 304; ф. 58, оп. 18002, спр. 119, 281, 314, 359, 366, 380; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 42–45; оп. 5504, спр. 150. 2. Герои Советского Союза. Краткий биографический справочник. В 2-х тт. Т. 1. М., 1987.

Надія Шейміна

18. Красне, с.

18.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,6 км на схід від центру села, ліворуч дороги Чортомлик – Набережне, на вододілі балок Довжик та Перевізька, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, внаслідок чого насип набув сегментоподібної форми. Вершина – сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

18.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,7 км на південний схід від центру села,

праворуч дороги Чортомлик – Набережне, на схилі вододілу балок Довжик та Перевізька, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Більша частина насипу розорюється, вершина задернована. Насип – сегментоподібної форми; вершина виражена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

18.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,7 км на північ від центру села, на ріллі, на вододілі р. Базавлук, правої притоки р. Дніпро та б. Перевізька, лівої притоки р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув форми сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0912/1.

Дмитро Філімонов

18.4. Курганна група «Могила Галушкова» (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південний схід від центру села, на ріллі, на схилі вододілу б. Довжик, лівої притоки р. Базавлук та долини р. Дніпро.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані поруч один з одним. Більший курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 40 м. Насип має форму півсфери, поверхня задернована, на вершині розташований зруйнований геодезичний пункт тріангуляції, поли підрізані розорюванням. Менший за розмірами курган має такі параметри: висота – 0,7 м, діа-

метр – 40 м. У результаті постійного розорювання насип набув форми сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела; 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0912/1.

Дмитро Філімонов

18.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,5 км на схід від північної околиці села, на вододілі балок Довжик та Перевізна, що впадають у долину р. Базавлук.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три насипи. Найвищий курган розташований дещо осторонь від інших. Його насип заввишки – 4 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, насип – конусоподібної форми. З південного та західного боків прорита траншея, в західній полі установлений гідрант та прокладена ґрунтова дорога. Два менші кургани заввишки – 1,5 м та 0,4 м, діаметри – 60 м та 30 м. Насипи – сегментоподібної форми, розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

18.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,5 км на північ від центру села, на ріллі, на вододілі р. Базавлук, правої притоки р. Дніпро та б. Перевізька, лівої притоки р. Базавлук.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що витягнуті ланцюжком у напрямку з північного сходу до південного заходу протяжністю 0,25 км. Найбільший та найменший за розмірами кургани розташовані поруч, середній за розмірами курган знаходиться на північний схід від найбільшого, на відстані 0,1 км. Домінуючий курган заввишки – 3,2 м, діаметр – 50 м. Насип має вигляд півсфери. Вершина, на якій розташовано геодезичний пункт тріангуляції, задернована, поли розорюються. Наступний за розмірами насип заввишки – 1 м, ді-

аметр – 40 м. Найменший курган має такі параметри: висота – 0,3 м, діаметр – 20 м. У результаті постійного розорювання обидва насипи набули форми сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0912/1.

Дмитро Філімонов

19. Криничувате, с.

19.1. Курган «Могила Чорноглазова» (археол.)

Розташований на відстані 2,2 км на південний схід від центру села, ліворуч дороги Криничувате – Веселе, на вододілі балок Жидівська та Грузька, що впадають у р. Солона (у лівий берег її пересохлого русла).

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 70 м. Насип – напівсферичної форми. Північна пола – крута, коротка; південна – похила, витягнута. На вершині була споруджена геодезична траншея з бетонним репером у центрі, та залишилися відбитки тріангуляційного знака. Поверхня задернована, поли насипу підрізані розорюванням.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

19.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,75 км на північний схід від північної околиці села, на вододілі балок Людоїдка, що впадає в р. Солона, та Литвинівка, що впадає в балку Жидівська.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Дмитро Філімонов

19.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,75 км на північний схід від північної околиці села, що знаходиться на вододілі балок Людоїдка, що впадає в р. Солона, та Литвинівка, що впадає в балку Жидівська.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Дмитро Філімонов

19.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,25 км на південний захід від південної околиці села, на ріллі, на схилі вододілу б. Широка та невеликої безіменної балки, що обидві є правими притоками р. Солона.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки 1,7 м, діаметр – 50 м. Насип має форму півсфери, поверхня задернована.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0904/1.

Дмитро Філімонов

19.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,3 км на південний захід від південної околиці села, на вододілі б. Кромідіна та невеликої безіменної балки, що обидві є правими притоками р. Солона.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,38 км один від одного. Більший курган заввишки 1,6 м, діаметр – 50 м; насип має форму півсфери, поверхня розорюється. Менший курган має такі параметри: висота – 0,2 м, діаметр – 20 м. Насип – у вигляді сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0904/1.

Дмитро Філімонов

19.6. Могильник курганний «Могила Маковська» (археол.)

Розташований на відстані 2,7 км на схід від центру села, на вододілі балок Жидівська та Грузька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів, що витягнулися ланцюжком по вісі захід – схід протяжністю 0,85 км. Згідно з мапами XIX ст. могильник мав у своєму складі не менше десяти значних насипів.

Найбільший насип, що розташований у центрі могильника, заввишки 3 м, діаметр – 80 м. По південній полі пролягає польова ґрунтова дорога. Другий за розмірами, заввишки – 3 м, діаметр – 70 м, знаходиться на східному краю могильника. Поверхні обох насипів задерновані. Насипи – напівсферичної форми. Поли меншого підорюються і в місцях зрізу простежується каміння крепіди кургану. З найбільшим курганом полами з'єднується третій за розмірами, що заввишки сягає 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, по південній полі пролягає польова ґрунтова дорога. Два найменші насипи, що розташовані в західному краю могильника, заввишки – 1,5 м та 0,3 м, діаметри – 40 м і 30 м. Поверхні розорюються. Насипи трьох менших курганів – сегментоподібної форми. Також на ріллі простежуються плями материкових викидів від повністю розораних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

19.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Криничувате. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

Поховано 77 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули 4 лютого 1944 р. у боях за визволення села від гітлерівців. Відомо 14 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). 31 січня 1944 р. у наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-полковник В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро, і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. 3–4 лютого 1944 р. бої за визволення села та навколишніх територій вели бійці 220-го гвардійського стрілецького полку 79-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Л. І. Вагін) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) 8-ї гвардійської армії. Загиблі були поховані на місцях боїв.

У 1950-х роках останки загиблих перенесені в могилу, що описується. В 1956 р. біля неї встановлена залізобетонна скульптура «Скорботна мати з вінком». Могилу по периметру обклали кам'яним бордюром. У 1967 р. на стелі, яка примикає до скульптури, укріпили 4 дошки з нержавіючої сталі з прізвищами похованих, які в 2000-х рр. замінили на пластикові.

Джерела та література: 1. ЦФМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 132, 154, 176, 255; оп. 920952, спр. 30; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 45. 2. ФГУК, оп. 686043, спр. 41, арк. 184.

Надія Шейміна

20. Крутий Берег, с.

20.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний захід від центру села, ліворуч дороги Крутий Берег – Вакулове (Софіївський район), на вододілі безіменних балок, що впадають у р. Базавлук з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 4,5 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, поли розтягнуті розорюванням, насип – напівсферичної форми, вершина чітко виражена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

20.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,25 км на схід від східної околиці села, праворуч дороги Олександропіль – Крутий Берег, на вододілі балок Мельникова та Шисковська, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

21. Лебединське, с.

21.1. Курган «Нечаєва-Гегелина Могила» (археол.)

Село Лебединське. Курган «Нечаєва-Гегелина Могила»

Розташований на відстані 4 км на північний схід від центру села, на вододільному плато, у верхів'ях річок Солона, Томаківка та Камишувата Сура.

Виявлений у 1939 р. археологом Московського державного університету Б. М. Граковим. Повторно обстежений ним у 1944 р. Обстеження пам'ятки проводили також у 1981 р. археологи Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чурилова; у 2001 р. – співробітник Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Рутковська та співробітник Лабораторії археології Подніпров'я ДНУ В. М. Шалобудов; у 2004 р. – співробітник Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жарінова.

Поодинокий курган заввишки – 18 м, діаметр – 320 м. На насипу – знак тріангуляції. Південна частина насипу дуже пошкоджена під час Другої світової війни. На північній полі насипу встановлені металеві сходи, що ведуть до вершини кургану. З північного боку встановлена стела на мармуровому постаменті на честь радянських воїнів, які загинули в часи війни. У західній полі – яма (завглибшки 1,5 м, діаметр – 3 м). У північно-західній полі – два окопи. На поверхні навколо кургану зібрані численні фрагменти амфор.

Курган «Нечаєва-Гегелина могила» є пам'яткою археології національного значення.

Джерела та література: 1. Граков Б. Н. Никопольская экспедиция. КСИИМК. 1947. Вып. XXI. С. 71–74. 2. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 3. Рутковська О. В., Шалобудов В. М. Звіт про огляд пам'яток історії та культури, які ввійшли до «Реєстру пам'яток історії та культури національного значення України (Дніпропетровська область)». Дніпропетровськ, 2002. 4. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Оксана Рутковська

21.2. Курган «Орлова Могила» (археол.)

Село Лебединське. Курган «Орлова Могила»

Розташований на відстані 2,75 км на південний схід від центру села, на вододільному плато, у верхів'ях річок Солона, Томаківка та Камишувата Сура.

Виявлений у 1939 р. Нікопольською археологічною експедицією ІА НАНУ під керівництвом Б. М. Гракова. Обстеження пам'ятки проводили також у 1981 р. археологи Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чурилова; у 2001 р. – співробітник Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Рутковська та співробітник Лабораторії археології Подніпров'я ДНУ В. М. Шалобудов; у 2004 р. – співробітник Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жарінова.

Поодинокий курган заввишки – 9 м, діаметр – 140 м. Насип задернований, на вершині установлений геодезичний знак. Біля кургану зібрані фрагменти амфор.

Курган «Орлова Могила» є пам'яткою археології національного значення.

Джерела та література: 1. Граков Б. Н. Никопольская экспедиция. КСИИМК. 1947. Вып. XXI. С. 71–74. 2. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НАІАНАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 3. Рутковська О. В., Шалобудов В. М. Звіт про огляд пам'яток історії та культури, які ввійшли до «Реєстру пам'яток історії та культури національного значення України (Дніпропетровська область)». Дніпропетровськ, 2002. 4. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Оксана Рутковська

21.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на південний схід від центру села; з західної сторони насип злитий з охоронною зоною кургану «Орлова могила»; на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Грузька, лівої притоки р. Солона та б. Крута, що впадає в б. Кам'янувата з її правого боку.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0904.

Дмитро Філімонов

21.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,5 км на південний схід від центру села, на вододільному плато річок Кам'янувата, Солона та Камишувата, у верхів'ях балок Крута, Орлова та Грузька.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що витягнулися ланцюжком із півночі на південь протяжністю 0,37 км. Найбільший насип, що розташований у центральній частині могильника, поруч із лісосмугою, заввишки – 4,5 м, діаметр – 100 м. По західній полі насипу пролягає польова ґрунтова дорога. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. З північного краю ланцюга знаходиться другий за розміром насип заввишки – 1 м, діаметр – 70 м. Поверхня розорюється. Два інші насипи заввишки – по 1 м, діаметри –

по 70 м. Поли розтягнуті розорюванням, вершини сплощені. У центрі насипу, що знаходиться в південній частині могильника, лежить велика гранітна плита. Насипи трьох менших курганів – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. / // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

21.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4,25 км на північний схід від центру села, найбільший – злита охоронною зоною з курганом «Нечаєва – Гегелина могила», на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Грузька, лівої притоки р. Солона.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані півколом з півдня до північного заходу, протяжністю 0,35 км. Найбільший за розмірами – заввишки 4 м, діаметр – 90 м. Наступний курган заввишки – 1 м, діаметр – 60 м. Іще один насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Насипи – напівсферичної форми, поверхні розорюються, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичної зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0904.

Дмитро Філімонов

21.6. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 4,5 км на північний схід від центру села, на вододільному плато річок Кам'янувата, Солона та Камишувата, у верхів'ях балок Крута, Орлова та Грузька.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – В. В. Свистуновим.

У складі могильника – вісім курганів. Найбільший курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. Північна пола – крута і коротка, південна – витягнута, полога. Поли насипу підорюються. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/30 м, шість – по 0,3/20 м.

Насипи – напівсферичної форми, підорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

21.7. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії (іст.)

Село Лебединське. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії

Курган «Нечаєва-Гегелина Могила».

На початку грудня 1943 р. війська 4-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) вийшли на лінію бойового зіткнення з нікопольським угрупованням гітлерівських військ у районі висоти 167,3 «Могила Нечаєва». 5 грудня 1943 р. бійці 1-го і 2-го стрілецьких батальйонів 170-го гвардійського стрілецького полку 57-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор О. Д. Шеменков) за підтримки двох батарей 64-го гвардійського окремого винищувального протитанкового дивізіону й однієї батареї 128-го гвардійського артилерійського полку штурмом оволоділи висотою 167,3 – курган «Нечаєва Могила» і закріпилися на ній.

Особливо відзначився в цьому бою гв. мол. лейтенант П. О. Ємельянов, який, будучи оточеним противником, разом зі своїм підрозділом вміло організував кругову оборону, неодноразово відбивав контратаки танків і піхоти противника. В цьому бою його взвод знищив до 50 гітлерівців та підбив два танки. 6 грудня 1943 р. противник наніс фланговий удар з боку с. Менделєєвка танками та бронетранспортерами у кількості до 50 одиниць. 170-й гвардійський стрілецький полк потрапив в оточення, але, виконуючи наказ щодо оволодіння висотою, полк продовжував

вести бій, зайнявши кругову оборону. В ніч на 7 грудня залишки полку, близько 100 солдат та офіцерів, прорвали кільце оточення і повернулися на вихідні позиції, з'єднавшись із основними силами дивізії. Оборонні бої в цьому районі тривали до 18 грудня 1943 р.

19 грудня 1943 р. на цій ділянці фронту 4-й гвардійський стрілецький корпус у складі 35-ї, 47-ї та 57-ї гвардійських стрілецьких дивізій, прорвавши першу лінію оборони противника, разом із доданими йому частинами посилення (23-я мінбригада, 99-й протитанковий артилерійський полк, 141-й окремий танковий полк, 524-й мінометний полк, 11-та танкова бригада, 991-й самохідний артполк, 870-й легкий артполк, 1810-й винищувальний протитанковий артполк, 87 гмч, 52-й, 54-й та 55-й армійські інженерно-саперні батальйони) почав масштабну наступальну операцію з метою прориву глибокоешелонованої оборони гітлерівців на всю глибину в напрямку м. Нікополь. Відповідно до наказу командування корпусу, 57-ма гвардійська стрілецька дивізія стримувала правий фланг противника в районі с. Менделєєвка, 47-ма гвардійська стрілецька дивізія (генерал-майор Ф. О. Осташенко) оволоділа селом Любимівка та хутором Божий Дар (територія Томаківського району; населені пункти вилучені з облікових даних), а 35-та гвардійська стрілецька дивізія (генерал-майор І. Я. Кулагін), що перебувала на напрямку головного удару, штурмом оволоділа висотою 167,3 «Могила Нечаєва», де пролягала друга лінія оборони противника.

19 грудня 1943 р. гв. ст. лейтенант І. М. Поцелуєв із 100-го стрілецького полку 35-ї стрілецької дивізії з групою бійців-автоматників у кількості 8 чоловік першим увірвався в окопи противника на висоті 167,3 і закріпився на ній. Противник, намагаючись відновити втрачені позиції, безперервно контратакував вогневі точки радянських воїнів, які непохитно відстоювали зайнятий рубіж, відтинаючи і знищуючи німецьку піхоту, внаслідок чого ворог втратив убитими і пораненими понад 50 чоловік. У результаті нерівного бою 6 автоматників були роздавлені ворожими танками. Коли останні два бійці були поранені, гв. ст. лейтенант І. М. Поцелуєв викликав сигналом ракети артилерійський вогонь на себе та по західних схилах висоти. За самовідданість і проявлену в боях мужність гв. ст. лейтенант І. М. Поцелуєв був удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

20 грудня 1943 р. у бій був введений із резерву 172-й гвардійський стрілецький полк 57-ї гвардійської стрілецької дивізії, який розпочав вести бойові дії західніше висоти.

21 грудня 1943 р. два батальйони противника за підтримки 14 танків, прорвавши після 4-годинного бою

передній край на позиціях 174-го гвардійського стрілецького полку 57-ї гвардійської стрілецької дивізії, завдали флангового удару по балці Грузька з напрямку хут. Охочий (нині с. Червоний Чумак) і вийшли таким чином у тил частинам 35-ї гвардійської стрілецької дивізії та до висоти 167,3. Унаслідок цього удару два батальйони 174-го гвардійського стрілецького полку, частина сил 172-го гвардійського стрілецького полку, а також 24-й окремий вогнеметний батальйон, що займали оборону по західних схилах балки Грузька, змушені були вести бій в оточенні. Залишки цих батальйонів дрібними групами до вечора цього ж дня вийшли з оточення в район висоти 167,3, де артилерія 35-ї гвардійської стрілецької дивізії та танки 11-ї танкової бригади вели вогневий бій з танками і піхотою противника.

22 грудня 1943 р. 172-й гвардійський стрілецький полк, ведучи бій з двох годин ночі, витіснив противника на західний схил висоти 167,3, поновивши попередє положення. 4-й гвардійський стрілецький корпус, який за три дні запеклих боїв зазнав великих втрат у живій силі й техніці, одержав наказ перейти до глибокої оборони на досягнутих рубежах. Друга лінія оборони, з узяттям 19 грудня 1943 р. висоти 167,3, частково була прорвана, але розвинути досягнутий успіх сил не вистачило, тому що противник підтяг значні резерви танків і піхоти із глибини оборони, де в цей час перебувало від 10 до 12 піхотних і танкових дивізій 6-ї німецької армії.

28 грудня 1943 р. на цій лінії фронту підрозділи 35-ї гвардійської стрілецької дивізії, які були відведені в тил на відпочинок та доукомплектування, замінив 172-й гвардійський стрілецький полк 57-ї гвардійської стрілецької дивізії, який і вів тут активні бойові дії до 15 січня 1944 р.

31 грудня 1943 р. у районі висоти була проведена розвідка боєм силами 126-ї штрафної роти та 9-ї роти 174-го гвардійського стрілецького полку. Після 10-хвилинної артпідготовки 9-та рота ліворуч, а 126-а штрафна рота праворуч обійшли курган «Нечаєва Могила» і закріпилися на його схилах.

16 січня 1944 р., після передислокації всього 4-го гвардійського стрілецького корпусу на 20 км праворуч по фронту в район сіл Новомиколаївка та Лошкарівка, бойові рубежі в районі висоти 167,3 зайняла 60-та гвардійська стрілецька дивізія (генерал-майор В. П. Соколов) 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) 3-го Українського фронту, яка вела тут бойові дії до 5 лютого 1944 р., тобто до успішного розвитку Нікопольсько-Криворізької наступальної операції.

9 травня 1993 р. біля підніжжя кургану «Нечаєва Могила» відкритий меморіальний комплекс, який скла-

дається із металевого пілону, до підніжжя якого покладена меморіальна дошка, а перед ним, ліворуч та праворуч від алеї, яка веде до пілону, покладені в три ряди 150 дошок із сірого граніту з прізвищами 1420 воїнів, які загинули в цих боях.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 1176, оп. 2, спр. 29; ф. 815, оп. 1, спр. 86; ф. 1124, оп. 2, спр. 1431; ф. 3418, оп. 1, спр. 13, 28.

Надія Шейміна

21.8. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії (іст.)

Село Лебединське. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії

Курган «Орлова Могила».

Упродовж грудня 1943 – першої половини січня 1944 р. радянські війська здійснювали неодноразові спроби ліквідувати нікопольсько-криворізьке угруповання противника, однак через спротив німецьких військ успіху не досягли. 18 грудня 1943 р. підрозділи 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський), а саме – 35-ї (генерал-майор І. Я. Кулагін), 47-ї (генерал-майор Ф. О. Осташенко) і 57-ї гвардійської (генерал-майор О. Д. Шеменков) стрілецьких дивізій 4-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков), посилені танковими та артилерійськими частинами, після проведеної розвідки боєм силами одного полку зайняли вихідну позицію: праворуч – радгосп Брянський, ліворуч – с. Любимівка. На період військової операції 4-й гвардійський стрілецький корпус був посилений додатковими частинами (23-я мінбригада, 99-й протитанковий артилерійський полк, 141-й окремий танковий полк, 524-й мінометний полк, 11-та танкова бригада, 991-й самохідний артполк, 870-й легкий артполк, 1810-й винищувальний протитанковий артполк, 52-й, 54-й та 55-й армійські інженерно-саперні батальйони).

Усього перед фронтом 4-го гвардійського стрілецького корпусу, в смузі першої лінії, діяли близько 1550 активних штиків противника. Резерви противника нараховували до полку піхоти і були зосереджені в районі сіл Томаківське та Лебединське, радгоспу Брянський. Крім того, згідно з даними авіарозвідки, в районі сіл Миролюбівка і Китайгородка

було укрито батальйон піхоти. Усього перед фронтом 4-го гвардійського стрілецького корпусу було зосереджено 50 танків та самохідних гармат. Друга лінія оборони противника проходила між селищем Дружба і хут. Охочий (нині с. Червоний Чумак), по гребенях висот 167,3 «Нечаєва Могила» й 153,2 «Орлова Могила», де німці вирили окопи повного профілю. Дані розвідки підтверджували, що на кожні 100 метрів по фронту на німецькому передньому краї розташовані кулемети.

19 грудня 1943 р. почався наступ частин 8-ї гвардійської армії, зав'язався запеклий триденний бій. Радянські війська прорвали фронт, але резервів для введення в прорив уже не вистачило. На світанку танки гітлерівців з правого флангу почали оточувати радянські війська. За танками йшла піхота противника. Радянські бійці, згідно з наказом командування, вимушені були відійти на попередні рубежі. Відвід частин Червоної армії прикривався мінометним вогнем, через що загорівся один із танків противника. Решта танків повернули назад, у балку, піхота – за ними. Таким чином, була відбита танкова атака німців, але висота 153,2 «Орлова Могила» опинилася в руках противника.

Розуміючи стратегічне значення висоти 153,2, командування 8-ї гвардійської армії віддало наказ організувати контратаку з метою повернутися на покинуті рубежі. Проте наступальні дії захлинулись, а вцілілі бійці зайняли оборону на підступах до висоти й упродовж ночі продовжували спроби рушити далі. Вночі вдавалося просунутися на 50 метрів і окопатися. Таким чином відстань до німецьких укріплень на висоті 153,2 скоротилась до 200 м.

На початку січня 1944 р. перед частинами 8-ї гвардійської армії було поставлено завдання: за будь-яких умов оволодіти висотою 153,2. 10 січня 1944 р. знову почався наступ військ. Радянські танки підійшли до висоти «Орлова Могила» і зосередились у засідці, щоб раптово атакувати німецькі позиції. Колона німецьких танків із 30 бойових машин прямувала до кургану, намагаючись розрізати навпіл радянські стрілецькі частини, але, відкривши вогонь по противнику, вдалося знешкодити 10 машин гітлерівців і призупинити атаку.

Завдяки таким діям оборона німецьких військ на рубежі «Орлова Могила» була прорвана, а висота 152,3 захоплена радянськими військами, які з боями просунулися на 5–8 кілометрів углиб окупованої території.

9 травня 1967 р. на середині південного схилу кургану був установлений цегляний тинькований обеліск та споруджена стела.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 47, оп. 1, спр. 86. 2. Чуйков В. І. Гвардейцы Сталинграда идут на Запад. М., 1972.

Надія Шейміна

22. Лошкарівка, с.

22.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,2 км на південь від центру села, поруч з південною околицею, ліворуч дороги Лошкарівка – Шевченкове, на схилі вододілу балок Колтеба та Матвєєва, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

22.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Прлокіна та Матвєєва, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

22.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,25 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Прлокіна та Матвєєва, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького

Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, вершина сплощена, поли підорюються. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

22.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на схід від центру села, на вододілі балок Колтеба та Матвєєва, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 5 м, діаметр – 110 м. Поверхня задернована, поли розорюються. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

22.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Вєтрова та Сорочина, що є правими притоками р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 20 м. Насип – сегментоподібної форми. Вершина сплощена, поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

22.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,7 км на північний схід від північної околиці села, на ріллі, на вододілі р. Базавлук, що з правого берега впадає в р. Дніпро, та її лівої притоки б. Колтеба.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Насип має форму півсфери. Поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

22.7. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на північний схід від центру села, поруч із північно-східною околицею, на схилі вододільного плато балок Розтанівська та безіменна, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Повторно обстежена в 2013 р. В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Більший курган заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Задернована лише вершина, решта поверхні розорюється. На насипу простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Насип – напівсферичної форми. Менший курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905/1. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Наталія Жарінова

22.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Розтанівська та безіменна, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості по вісі

північ – південь. Домінуючий насип заввишки – 5 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, на ній – лісосмуга. По східній полі пролягає ґрунтова дорога. Поверхня насипу пошкоджена воронками та траншеями часів Другої світової війни. На поверхні насипу знайдені гільзи та уламки мін. Насип – напівсферичної форми. Менші кургани заввишки – 0,5 м і 0,3 м, діаметри – 40 м і 20 м відповідно. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

22.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на захід від західної околиці села, по обидва боки дороги Сорочине – Лошкарівка, на вододілі балок Сорочина та Вєтрова, що впадають у р. Базавлук із правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири насипи, що витягнулися ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,6 км. Домінуючий насип заввишки – 6 м, діаметр – 140 м. Зі східної та південної сторін влаштована компостна яма. Другий, значний за розмірами насип заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Поли підорюються. Два менші кургани заввишки – 1,5 м та 0,5 м, діаметри – 40 м і 30 м відповідно. Внаслідок того, що насипи курганів вкриті так званим гранітним «панцирем», поверхні не розорюються. Два більші – напівсферичної форми, два менші – сегментоподібні.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

22.10. Курганна група (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на захід від центру села, праворуч дороги Лошкарівка – Сорочине, на третій надзаплавній терасі правого берега р. Базавлук, між двох безіменних балок, що впадають у річку.

Виявлена у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани. Насипи заввишки – 1,5 м, 1,2 м та два по 0,5 м, діаметри – по 40 м. Насипи розорюються, мають сегментоподібну форму. На поверхні насипів простежується велика кількість каміння.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Наталія Жарінова

22.11. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Вєтрова та Сорочина, що є правими притоками р. Базавлук.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що розтягнуті ланцюжком з півдня на північний захід протяжністю 0,2 км. Найбільший насип заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Наступний курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. Найменший курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. У результаті розорювання насипи набули форми сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

22.12. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму (іст.)

Село Лошкарівка. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму

За 2,5 км на схід – північний схід від села, на лівому схилі балки Колтеба, навпроти впадіння в неї балки Розтанівська.

Поховано близько 900 радянських громадян єврейської національності, розстріляних гітлерівцями у травні 1942 р. Прізвища невідомі.

Після окупації у вересні 1941 р. Сталіндорфського єврейського національного району, до якого в той час входила Лошкарівська сільська рада, гітлерівці проводили тут політику планомірного знищення місцевого єврейського населення.

Сільське єврейське населення зганяли в гетто, використовували на тяжких роботах, зокрема, на будівництві шляхів, а починаючи з весни 1942 р. проводять масові розстріли. 31 травня 1942 р. поблизу с. Лошкарівка, на схилі балки Колтеба були розстріляні близько 900 громадян єврейської національності, які мешкали неподалік від місця розстрілу в єврейському поселенні на протилежному березі балки та були зігнані сюди з інших сіл.

Свідки тих подій розповідають, як колоною гнали людей, що з двох боків були оточені конвоїрами. Це були євреї та цигани, яких збирали по селах. Так, у Лошкарівці жила вчителька-єврейка з дванадцятирічним сином, яких мешканці села намагалися врятувати, але марно. Усіх заарештованих зібрали в приміщенні дитячого садка. Там вони знаходились певний час. Жителів села – жінок та людей похилого віку, привели копати велику яму. Потім людей примусили роздягатися і стрибати до ями. Усіх, хто стрибнув до ями, живцем закопали разом із розстріляними. На місці страти ще довго ворушилася земля.

В 1980-ті роки на штучному пагорбі на місці розстрілу був установлений металевий пілон (h – 0,9 м) з пам'ятним написом. У 2000-х рр. поруч із ним спорудили пілон (1,7×0,8 м) із чорного граніту з гравійованим зображенням хлопчика та жінки і пам'ятним текстом.

Література: 1. Быстряков А. Евреи Екатеринослава – Днепропетровска. (XX век). Днепропетровск. 2002. 2. Круглов А. П. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. Энциклопедический справочник. Харьков, 2002.

Надія Шейміна

22.13. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Лошкарівка. Братська могила радянських воїнів

За 10 км на північний схід від с. Лошкарівка, на території колишнього с. Острівка.

Поховано 420 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули наприкінці листопада 1943 – друга половина січня 1944 у боях із гітлерівськими військами в районі с. Ос-

трівка (у 1970-х рр. вилучене з облікових даних). Відомо 86 прізвищ.

Наступаючи з кінця жовтня 1943 р. із плацдармів на території Солонянського району, підрозділи 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор С. С. Гур'єв) 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) наприкінці листопада 1943 р. вийшли в район с. Острівка, що знаходилось на кордоні з Солонянським районом, де наштовхнулися на укріплену оборону гітлерівських військ. Упродовж грудня 1943 – початку 1944 р. у цьому районі вели бої в обороні 120-й гвардійський стрілецький полк 39-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор В. А. Лещинін) та 216-й гвардійський стрілецький полк 79-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Л. І. Вагін) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов). Пізніше їх змінив 227-й гвардійський стрілецький полк 79-ї гвардійської стрілецької дивізії, який і визволив с. Острівка та навколишні території наприкінці січня 1944 р. Загиблі були поховані на місцях боїв.

У 1955 р. останки воїнів, які загинули, були перенесені в братську могилу (6,1×2,3 м) за селом. Тоді ж на пам'ятці встановили залізобетонну скульптуру воїна. В 1969 р. було споруджено стелу у вигляді розкритої книги, на якій увічнені прізвища похованих. У середині 2000-х рр. скульптуру замінили на пілон (1,75×0,7 м) з червоного граніту та 4 меморіальні дошки з того ж матеріалу з прізвищами воїнів.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 288, 294; оп. 871438, спр. 13; ф. 58, оп. 18001, спр. 1194, 1197, 1292; оп. 18002, спр. 33, 72, 89, 122, 173; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 15.

Надія Шейміна

22.14. Могила К. Р. Марчука (іст.)

Село Лошкарівка. Могила К. Р. Марчука

На околиці села, в центрі кладовища колишнього с. Наталівка (тепер у межах с. Лошкарівка).

Марчук Кирило Романович (1895–1944) – рядовий 52-го армій-

ського мінометного полку 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (маршал Р. Я. Малиновський), який загинув 7 лютого 1944 р. – під час маршу підірвався на міні противника біля с. Наталівка. Був похований у могилі, що описується.

На могилі установлені металеві надгробок та обеліск із зіркою. Меморіальні написи на пам'ятці відсутні.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 162.

Надія Шейміна

22.15. Могили радянських воїнів (іст)

Село Лошкарівка. Могили радянських воїнів

У центрі села, у сквері.

У трьох братських могилах поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули на початку лютого 1944 р. у боях за визволення села Лошкарівка від гітлерівських військ. Відомо 180 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція (30.01.1944–29.02.1944) 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів. Відповідно до плану операції 31 січня 1944 р. у наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. Наприкінці дня підрозділи армії розпочали бої за села Червоне (нині с. Садове, Софіївський р-н), Звізда, Приют, Лошкарівка. Близько 12-ї години дня 1 лютого 1944 р. лінія оборони противника в районі бойових дій армії була прорвана. В цей же день підрозділи 47-ї (генерал-майор Ф. О. Осташенко) та 57-ї (генерал-майор О. Д. Шеменков) гвардійських стрілецьких дивізій 4-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор В. О. Глазунов), 88-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Б. Н. Панков) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) визволили с. Лошкарівка, Наталівка та навколишні хутори від гітлерівців. У цих боях також брали участь 67-ма та 123-тя окремі штрафні роти армійського підпорядкування. Загиблі були поховані на місцях боїв, а в післявоєнний час перепоховані в одну могилу в центрі села.

В 1989 р. до могили підхоронили останки двох радянських льотчиків, які були знайдені на місцях боїв у районі села. В 1990-х рр. під час реконструкцій наземні ознаки

могили були втрачені; на пам'ятці установили залізобетонну двофігурну скульптуру, ліворуч від якої розмістили гранітну меморіальну дошку з прізвищами льотчиків. Праворуч від скульптури звели стелу, де укріпили 9 гранітних меморіальних дошок із відомими прізвищами похованих.

У 2010 р. перед правим краєм стели в окрему могилу (2,25×1,5 м) поховали останки 6 радянських воїнів, які випадково знайшли працівники піротехнічної групи під час очищення місцевості від вибухонебезпечних предметів у районі с. Лошкарівка.

У 2012 р. під час пошукових робіт були знайдені останки 32 радянських воїнів, яких поховали в окремій могилі (2,25×1,5 м) перед могилою 2010 р.

Джерела та література: 1. ЦФМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 294, 300, 318, 460; ф. 58, оп. 18002, спр. 149, 162, 166, 187, 266, 281, 423, 462; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 15; ф. 2030, оп. 89988. спр. 8. 2. Чуйков В. І. Битва за Украину. К., 1972.

Надія Шейміна

23. Лукіївка, с.

23.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на північ – північний схід від східної околиці села, на ріллі, на вододілі б. Кам'янувата, що є лівою притокою р. Солона та її правої притоки – б. Крута.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0904/1.

Дмитро Філімонов

23.2. Курганна група (археол.)

Розташована на північній околиці східної частини села, на північному схилі балок Кам'янувата та Крута.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Повторно обстежена у 2013 р. В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Заввишки 0,5 м, 0,4 м та 0,4 м, діаметри – по 30 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються. На насипах знайдені фрагменти кераміки XVIII ст. Поруч на ріллі чітко простежуються бурі плями від повністю розораних курганних насипів. Також під час обстеження балки Кам'януватої були знайдені фрагменти ліпної кераміки III – I тис. до н. е.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Криничуватської сільської ради Нікополь-

ського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904/1. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Наталія Жарінова

23.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на схід від східної околиці села, на вододілі балок Кам'янувата, що впадає в р. Солона з лівого берега, та Топила, що є притокою р. Томаківка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі південний захід – північний схід на відстані 0,16 км один від одного. Насипи завишки – 3 м та 1,5 м, діаметри – 70 м і 50 м відповідно. Поверхні задерновані, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

23.4. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Лукіївка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

Поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули в грудні 1943 р. – на початку лютого 1944 р. у боях у районі села Лукіївка. Відомо 132 прізвища.

Наступаючи з кінця жовтня 1943 р. із плацдармів на території Солонянського району, підрозділи 4-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) наприкінці листопада 1943 р. вийшли до Нікопольського району, але змушені були зупинитися, наштовхнувшись на сильну оборону

противника. 10 грудня 1943 р. війська 4-го гвардійського стрілецького корпусу перейшли в наступ, захопили с. Томаківське, Чумаки, Лебединське і знову були змушені зупинитися. 19 грудня 1943 р. підрозділи 35-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор І. Я. Кулагін) перейшли в наступ і зав'язали бої з противником у районі с. Лукіївка. 21 грудня 1943 р. сюди був направлений 24-й окремий вогнеметний батальйон, але і він не змінив хід подій на користь радянських військ, які 25 грудня 1943 р. змушені були відійти в район с. Лебединське і зайняти там оборону. В середині січня 1944 р. смуга фронту 8-ї гвардійської армії від р. Дніпро до с. Дружба Нікопольського району була передана 6-й армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) 3-го Українського фронту. 30 січня 1944 р. згідно з планом Нікопольсько-Криворізької наступальної операції в цьому районі перейшла в наступ 60-та гвардійська стрілецька дивізія (генерал-майор Д. П. Монахов) 6-ї армії, яка в результаті боїв 1–4 лютого визволила с. Лукіївку та навколишні села від гітлерівців. Загиблі були поховані на місцях боїв.

У повоєнні роки їхні останки перенесені в могилу, що описується. В лютому 1957 р. на могилі установили двофігурну залізобетонну скульптуру. В 1980-ті роки біля її підніжжя на подіум поклали гранітну меморіальну дошку з прізвищами похованих. У 2009 р. постамент скульптури облицювали керамічною плиткою.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 33, 35, 130, 133, 139, 211, 305; ф. 334, оп. 5252, спр. 473, арк. 220.

Надія Шейміна

23.5. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Лукіївка. Братська могила радянських воїнів

Розташована за 1,5 км на схід від села, біля лісосмуги, на території колишнього с. Красіне (Красіндорф), яке тепер не існує.

Поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях у районі колишнього с. Красіне. Відомо 12 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції у цей день на лівому фланзі 3-го Українського фронту перейшли в наступ війська 6-ї армії (гене-

рал-лейтенант І. Т. Шльомін), які мали завдання: нанести удар по військах противника загальним напрямком на м. Нікополь. На лівому фланзі армії наступала 60-та гвардійська стрілецька дивізія (генерал-майор Д. П. Монахов), 180-й гвардійський стрілецький полк якої в боях 3–4 січня 1944 р. визволив с. Красіне від гітлерівських військ. Загиблі були поховані на місцях боїв.

У повоєнний час їхні останки перенесені в могилу, що описується. Тоді ж на могилі (9,5×9,4 м) установили залізобетонну скульптуру воїна із каскою та автоматом у руках. У 2000-х роках перед скульптурою поклали дошку (0,81×2,1 м) з червоного граніту з відомими прізвищами похованих.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 139; ф. 334, оп. 5252, спр. 496, арк. 14–18.

Надія Шейміна

24. Максимівка, с.

24.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Вирви Хвіст та Захарькова, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

24.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на південний схід від центру села, ліворуч дороги Нікополь – Софіївка, на гребені вододілу балок Вирви Хвіст, Мельникова, що впадають у р. Базавлук, та Іванівська, що впадає в р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня роз-

орюється, насип – напівсферичної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

24.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,1 км на схід – південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Вирви Хвіст, лівої притоки р. Базавлук, б. Іванівська та б. Широка, правих приток р. Солона.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0915/1.

Дмитро Філімонов

24.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, біля лісосмуги, на гребені вододілу балок Вирви Хвіст, Мельникова, що впадають у р. Базавлук, та Іванівська, що впадає в р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – археологом В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Найбільший курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, насип – напівсферичної форми, вершина сплощена. Менший курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 16 м. Насип – напівсферичної форми, розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

24.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,2 км на північний схід від центру села, ліворуч дороги Чистопіль – Лошкарівка, на вододілі річок Базавлук та Солона, на схід від балки Захарькова.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи заввишки – по 0,5 м, діаметри – по 40 м. Насипи внаслідок розорювання набули форми сегментів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Наталія Жарінова

25. Маринопіль, с.

25.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південь від центру села, за 0,15 км на схід від дороги Степове – Лошкарівка, на вододілі р. Базавлук та її притоки б. Шишкіна.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

25.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, за 0,25 км на північ від дороги Степове – Лошкарівка, на вододілі р. Базавлук та її притоки б. Шишкіна.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 5 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, поли підрізані роз-

орюванням. Північна пола крута, південна – полога, дуже витягнута. На поверхні – багато борсучих та лисячих нір. Насип кургану – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

25.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,6 км на північний схід від центру села, за 0,15 км на схід від дороги Степове – Лошкарівка, на вододілі балок Шисковська та безіменна, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

25.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на південний захід від центру села, на третій надзаплавній терасі лівого берега р. Базавлук та за 0,5 км від безіменної балки, що впадає в річку.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, тому насип має вигляд сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Наталія Жарінова

25.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,6 км на схід від центру села, на ріллі, на вододілі р. Базавлук, правої притоки р. Дніпро, та б. Журавлева, правої притоки р. Солона.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,6 м, діаметр – 30 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув форми сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0909/1.

Дмитро Філімонов

25.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на південний захід від центру села, за 1 км на захід від дороги Степове – Лошкарівка, на вододілі р. Базавлук та її притоки б. Шишкіна.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі захід – схід на відстані 0,025 км один від одного. Насипи заввишки – 1,5 м та 0,3 м, діаметри – 60 м та 30 м відповідно. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплощені. Насипи курганів набули сегментоподібної форми. Менший насип нечітко проглядається на ріллі.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

26. Мар'ївка, с.

26.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,25 км на захід від північно-західної околиці села, за 0,1 км праворуч дороги Таврійське – Мар'ївка – Хмельницьке, на вододілі балок Іванівська та Велика Журавльова, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником

Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

26.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,7 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Іванівська та Велика Журавльова, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід. Кургани заввишки – 1 м та 0,5 м, діаметри – 60 м та 40 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

26.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,25 км на схід від північно-східної околиці села, ліворуч дороги Мар'ївка – Таврійське, на другій надзаплавній терасі правого берега р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. На насипу більшого з них, що заввишки – 3,5 м, діаметр – 80 м, розташоване сільське кладовище.

Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. Менший курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

27. Межуївка, с.

27.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північний схід від північної околиці села, біля залізниці, у лісосмузі та на ріллі, на вододілі р. Базавлук, що з правого берега впадає в р. Дніпро, та її лівої притоки – б. Колтеба.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Насип має форму півсфери. Вершина задернована, південно-східна частина насипу розорюється, північна та західна частини, що знаходяться у лісосмузі, задерновані і зарослі деревами.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

28. Менделєєвка, с.

28.1. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Менделєєвка. Братська могила радянських воїнів

У центрі села.

Поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули в боях із гітлерівськими військами в районі хутора Менделєєвка наприкінці листопада 1943 – на початку січня 1944 р. Відомо 315 прізвищ.

Наступаючи з кінця жовтня 1943 р. з плацдармів на території Солонянського району, підрозділи 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков) 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) наприкінці листопада 1943 р. вийшли

на межі Нікопольського району, де змушені були зупинитися, наштовхнувшись на сильну оборону противника. В районі хутора Менделєєвка наприкінці листопада – початку грудня 1943 р. вела бої 78-а стрілецька дивізія (генерал-майор М. М. Михайлов) 33-го стрілецького корпусу (генерал-майор О. І. Семенов), який на початку грудня 1943 р. був переведений зі складу 8-ї гвардійської армії у фронтове підпорядкування. В середині грудня ця ділянка фронту була передана 57-й гвардійській стрілецькій дивізії (генерал-майор А. П. Карнов) 4-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гвардійської армії, яка вела тут бої до початку січня 1944 р., коли хут. Менделєєвка і навколишні території були остаточно визволені від гітлерівських військ. Загиблі воїни були поховані на місцях боїв.

У 1958 р. останки радянських воїнів із первісних місць поховання були перенесені в могилу, що описується. Тоді ж на ній установлено залізобетонний обеліск. У 1981 р. замість обеліска установлений цегляний тинькований пілон із датами «1941–1945», праворуч та ліворуч на газоні покладено 10 меморіальних дошок із прізвищами похованих та меморіальним текстом.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 247, 278, 466; ф. 58, оп. 18002, спр. 26, 33, 35, 42, 47, 65, 66, 101, 162, 180, 211, 273; ф. 345, оп. 5487, спр. 101, арк. 402.

Надія Шейміна

29. Миронівка, с.

29.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний захід від центру села, на другій надзаплавній терасі лівого берега р. Кам'янка (притока р. Дніпро), на відстані 0,5 км від берега річки.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган розташований на кам'яному плато поблизу р. Кам'янка. Напівсферичний насип заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Насип задернований.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

29.2. Курган (археол.)

Розташований у центрі села, біля будівель школи та дитячого садка, за магазином, на схилі вододілу балок Кринична та Часниковка, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного цент-

ру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована. На насипу влаштовано старе сільське кладовище. На східній полі розташована братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак землякам. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Звіт про обстеження території Нікопольського району Дніпропетровської області за програмою підготовки матеріалів до обласного тому «Зводу пам'яток історії та культури України» // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 47. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,75 км на північ – північний схід від центру північної частини села, на північ від кладовища, на ріллі, на схилі вододілу р. Базавлук та гирлом її лівої притоки б. Глиняна.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня задернована, вершина сплощена.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

29.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,1 км на схід від центру північної частини села, на ріллі, на вододілі балок Глиняна та Кринична, що обидві є лівими притоками р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Курган має форму сегмента; на поверхні задернованого насипу знаходяться кам'яні брили, поли підрізані розорюванням.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

29.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на північний схід від центру села, на ріллі, на вододілі балок Глиняна та Кринична, лівих приток р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Насип має форму півсфери, поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

29.6. Курганна група «Могила Апонова» / «Гапонова Могила» (археол.)

Розташована на відстані 2 км на схід від центру села, на вододілі балок Кринична та Часниковка, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,09 км один від одного. Домінуючий насип заввишки – 7 м, діаметр – 140 м. Поверхня задернована. Насип має коротку круту північну полу, витягнуту пологу південну. У насипу – нори. В південно-східній полі – воронка часів Другої світової війни. Насип – напівсферичної форми. На південний захід від великого кургану розташований менший насип заввишки – 3 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована. Майже 1/3 частина насипу зруйнована – на її місці влаштована яма розмірами 18×15 м, що розтягнута з півночі на південь. До деформації насип кургану був напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.7. Курганна група «Могила Токова та Могила Орлова» (археол.)

Розташована на відстані 5,8 км на північний схід від центру села, на четвертій надзаплавній терасі р. Базавлук, на вододілі річок Базавлук та Солона, у верхів'ях балок Глиняна та Лобок.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Го-

лубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід. Домінуючий насип («Могила Токова»), що розташований зі східного боку групи, заввишки – 5 м, діаметр – 110 м. Поверхня задернована. У центрі насипу влаштована яма прямокутної форми розмірами 2×4×1 м. З північного боку – вхідний грабіжницький шурф завглибшки 2,5 м, що обвалився. До цього кургану з південного заходу прилягає найменший насип, заввишки 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється. Насип – сегментоподібної форми. Другий за розмірами курган («Могила Орлова»), що розташований з західного боку групи, заввишки – 4,5 м, діаметр – 110 м. Поверхня задернована. У західній полі влаштована яма діаметром 3,5 м і завглибшки 3,5 м. Два більших насипи – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чкрилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4 км на північний схід від центру села, на вододілі р. Базавлук та балки Глиняної, що впадає в річку з правого берега.

Виявлена у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Курганна група нараховує три насипи. Найвищий курган заввишки – 5 м, діаметр – 100 м. Південна пола дуже витягнута, північна – крута. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/40 м, 0,5/30 м. Насип великого кургану має напівсферичну форму, менші – сегментоподібні. Внаслідок того, що в насипах знаходиться велика кількість каміння – поверхня курганів не розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.9. Курганна група (археол.)

Розташована біля північно-східної околиці села, на схилі вододілу балок Кринична та Глиняна, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості у вигляді трикутника. Два більших насипи, що знаходяться з північного боку групи, заввишки – по 1,5 м, діаметри – по 70 м. Два менші кургани заввишки – по 0,4 м, діаметри – по 40 м. Поверхні усіх курганів розорюються, внаслідок чого насипи набули сегментоподібної форми. Поли розтягнуті, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,5 км на північний схід від центру села, на третій надзаплавній терасі р. Базавлук, на вододілі балок Кринична та Глиняна, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі схід – захід на відстані 0,035 км один від одного. Більший насип заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Вершина задернована, поли розорюються та розтягнуті. У центрі насипу – воронка часів Другої світової війни. Насип – сегментоподібної форми. Менший насип заввишки – 1,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована. У насипу облаштований скотомогильник.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.11. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південний схід від околиці села, ліворуч дороги Миронівка – Шолохове, на вододілі річок Базавлук та Солона, між балкою Криничувата, що впадає в р. Базавлук, і балкою Терновата, що впадає в р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Курганна група має два насипи. Домінуючий курган заввишки – 4,5 м, діаметр – 110 м. Поверхня насипу задернована, поли підорюються. Південна пола витягнута, північна – крута. На вершині лежить гранітна антропоморфна стела. Менший курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована. По західній полі прокладена ґрунтова дорога і вибрана земля з насипу. На місці порушення поверхні кургану видніється каміння від крепіди.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.12. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на південь від південної околиці села, на вододілі балок Криничувата та Часниковка, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що перетинаються полами. Домінуючий насип заввишки – 3 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, але поли підорюються. Насип має коротку круту північну полу, витягнуту пологу південну; напівсферичної форми. З південно-західного боку до великого кургану прилягає менший насип, що заввишки – 0,3 м, діаметр – 30 м. Видніється на ріллі як жовтувата пляма. Поверхня розорюється. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.13. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,5 км на південь від околиці села, на вододілі балок Криничувата та Вакулин брід, що впадають у р. Базавлук з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості неправильним трикутником. Домінуючий насип заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Знаходиться в центрі групи. Поверхня задернована. Насип – напівсферичної форми, має коротку круту північну полу, витягнуту пологу південну. У насипу простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд, нори. На вершині був установлений тріангуляційний знак. Другий за розмірами насип зливається полами з більшим. Він заввишки 1,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми. Вершина сплощена, поли розтягнуті. Найменший насип, що розташований із західного боку групи, заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

29.14. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Миронівка. Братська могила радянських воїнів

Вул. Героїв. На краю кладовища, на полі кургану.

Поховано 14 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в лютому 1944 р. у боях із гітлерівськими військами в районі хутора Миронівка. Відомо 8 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії

Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). 31 січня 1944 р. у наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. Наприкінці дня радянські війська зав'язали бої за села Червоне (нині с. Садове, Софіївський р-н), Звізда, Приют, Лошкарівка. 1 лютого 1944 р. близько 12-ї години дня оборона гітлерівців у районі наступу 8-ї гвардійської армії була прорвана і війська рушили на південь до р. Дніпро. 2 лютого 1944 р. воїни 112-го гвардійського стрілецького полку 39-ї гвардійської стрілецької дивізії (полковник С. М. Каминін) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) 8-ї гвардійської армії визволили хутір Миронівка від гітлерівських військ. Бої в цьому районі точилися ще декілька днів. Загиблі воїни були поховані у дворі школи, в центрі села та на сільських кладовищах.

У 1954 р. у могилу, що описується, перенесені останки воїнів зі шкільного двору та центру села, а в 1967 р. – останки воїнів, похованих на іншому кладовищі. В 1957 р. біля могили установили класичний гранітний обеліск із зіркою та меморіальним текстом. Могилу по периметру оточили бетонним бордюром; на ній – гранітна меморіальна дошка з прізвищами похованих. Пізніше могилу підсипали землею так, що її ознаки на поверхні були втрачені. По обидва боки від меморіальної дошки на могилі розташовані дві гранітні дошки, на яких увічнені прізвища 61 земляка, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 143, 305; оп. 977530, спр. 125; ф. 345, оп. 5487, сп. 254, арк. 12–20. 2. Грылев А. Н. Днепр. Карпати. Крым. М., 1970.

Надія Шейміна

30. Мусіївка, с.

30.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,4 км на схід – північний схід від центру села, на ріллі, на правому корінному березі р. Дніпро.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 50 м. Насип має форму півсфери, на задернованій поверхні – численні лисячі нори та ями, поли підрізані розорюванням.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

31. Набережне, с.

31.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на схід від центру села, на схилі вододілу балок Довжик, що впадає в р. Базавлук з лівого берега, та Богнова, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. На ріллі проглядається пляма жовто-сірого кольору. Поверхня розорюється, внаслідок чого насип набув сегментоподібної форми. Вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

31.2. Курганна група «Могила Галушкова» / «Кругла Могила» (археол.)

Розташована на відстані 1 км на північний схід від центру села, праворуч дороги Набережне – Красне, на вододілі балок Довжик, що впадає у р. Базавлук з лівого берега, та Богнова, що впадає в р. Дніпро.

Виявлена у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,06 км один від одного. Домінуючий насип заввишки – 3 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. Насип – напівсферичної форми. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, внаслідок чого насип набув сегментоподібної форми. Вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

32. Нова Балта, с.

32.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Колтеба, що впадає в р. Базавлук, та Ступіна, що впадає в р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, поли розорюються. Насип – напівсферичної форми. На вершині збереглася траншея від геодезичного знака. По західній полі пролягає лісосмуга.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

33. Новоіванівка, с.

33.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,2 км на схід від центру села, праворуч дороги Марганець – Новоіванівка, за 0,1 км на південний захід від скотомогильника, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Насип розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Наталія Жарінова

33.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,75 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі р. Чортомлик, правої притоки р. Дніпро та верхів'їв її правої притоки б. Довга.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0907/1.

Дмитро Філімонов

33.3. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на захід – північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі р. Чортомлик, правої притоки р. Дніпро, та б. Широка, лівої притоки б. Глиняна.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі могильника – вісім курганів, що розташовані купчасто по обидва боки лісосмуги протяжністю 0,4 км. Найбільший насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Наступний за розмірами насип заввишки – 0,4 м, діаметр – 30 м. Іще один курган заввишки 0,3 м, діаметр – 20 м. Чотири найменші за розмірами кургани заввишки – по 0,2 м, діаметри – по 16 м кожний. У результаті розорювання насипи набули форми сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті. На поверхнях насипів трапляється каміння.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0907/1.

Дмитро Філімонов

33.4. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Новоіванівка. Братська могила радянських воїнів

Вул. Чкалова. На околиці села, поруч із фундаментом зруйнованого будинку школи.

У 6 братських могилах поховано 115 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях із гітлерівськими військами в районі села; в індивідуальній – Герой Радянського Союзу В. І. Мизо, який загинув 6 лютого 1944 р. Відомо 108 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). У цей день перейшла в наступ з території Томаківського району 6-а армія (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), 31 січня – 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дні-

про і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. Наприкінці дня радянські війська розпочали бої за села Червоне (нині с. Садове, Софіївський р-н), Звізда, Приют, Лошкарівка. 1 лютого біля 12-ї години дня оборона противника в районі бойових дій 8-ї гвардійської армії була прорвана і війська рушили на південь до Дніпра. Бої в районі с. Новоіванівка декілька днів вела 60-та гвардійська стрілецька дивізія (генерал-майор Д. П. Монахов) 6-ї армії, яка 8 лютого 1944 р. за підтримки 220-го гвардійського стрілецького полку 79-ї гвардійської стрілецької дивізії (полковник Л. І. Вагін) 8-ї гвардійської армії визволила село від гітлерівських військ. Загиблих воїнів поховали в братських могилах, що описуються. В індивідуальній могилі поховали Героя Радянського Союзу В. І. Мизо.

Мизо Володимир Іванович (24.02.1915, м. Усть-Кам'яногорськ, Семипалатинська обл., нині – Східно-Казахстанська обл. – 06.02.1944, с. Новоіванівка, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.) – Герой Радянського Союзу (1944).

Народився в м. Усть-Кам'яногорськ у робітничій родині. Закінчив три курси Омського художнього технікуму, працював художником-оформлювачем на коксохімічному заводі у м. Кемерово. У 1937–1938 рр. проходив строкову службу в Червоній армії.

В 1941 р. призваний до лав Червоної Армії; в травні 1942 р. закінчив прискорений курс військового училища в м. Кемерово. З червня 1942 р. брав участь у бойових діях; був заступником командира батальйону 185-го гвардійського стрілецького полку 60-ї гвардійської стрілецької дивізії 66-го стрілецького корпусу 6-ї армії 3-го Українського фронту. 26 листопада 1943 р. гвардії капітан В. І. Мизо разом із батальйоном форсували р. Дніпро, ввірвалися в траншею противника і захопили плацдарм у районі с. Розумівка (Запорізький р-н, Запорізька обл.). За три дні батальйон із боями просунувся на 14 км, відбив 13 атак противника. 22 лютого 1944 р. за відмінне виконання бойових завдань командування при форсуванні, за забезпечення плацдарму на правому березі Дніпра В. І. Мизо присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Під час проведення Нікопольсько-Криворізької військової операції 5 лютого 1944 р. під час бою поблизу с. Новоіванівка отримав важкі поранення. Помер 6 лютого 1944 р. у медсанбаті.

В 1957 р. позаду ряду братських могил установлена залізобетонна скульптура жінки; на могилах розміщені залізобетонні надгробки. В 1964 р. на могилі В. І. Мизо був установлений металевий обеліск. У 1972 р. територію могил обгородили по периметру цегляним бордюром (22×6,3 м); на стелі, спорудженій перед могилами, укріпили дошки з відо-

мими прізвищами похованих; на могилі В. І. Мизо (2,35×1,1 м) металевий обеліск замінили на цегляний пілон (h – 1,9 м), на якому укріпили меморіальні дошки.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 224, 307, 466; оп. 793756, спр. 32; ф. 58, оп. 18002, спр. 139, 156, 475; ф. 1183, оп. 1, спр. 31. 2. Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. В 2-х тт. Т. 1. М., 1987.

Надія Шейміна

33.5. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Новоіванівка. Пам'ятний знак землякам

Біля Будинку культури.

Відкритий у 1967 р. на честь жителів села Новоіванівка, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак землякам являє собою чотиригранний пілон, установлений на цегляному постаменті складної форми. На лицьовому боці постаменту укріплено металеве горельєфне погруддя солдата, матроса, партизана. Над горельєфом розмістили дошку з червоного граніту з текстом: «Вечная слава воинам-односельчанам, отдавшим свою жизнь за Родину. 1941–1945». Ліворуч до пілону примикає цегляна стела, на якій укріплено 2 гранітні дошки (0,8×1,87 м) з прізвищами мешканців села, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Література: 1. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К., 1977. С. 466–467.

Оксана Колесник

33.6. Адміністративний будинок земства, кін. 1890-х – поч. 1900-х рр. (архіт.)

Село Новоіванівка. Адміністративний будинок земства, кін. 1890-х – поч. 1900-х рр.

Вул. Центральна, 52-б.

Будинок окремо розташований на вул. Центральній (колишня назва – вул. Свердлова), у центрі села, на

відкритій, дещо підвищеній місцевості, виступаючи в сформованому навколишньому середовищі архітектурним акцентом.

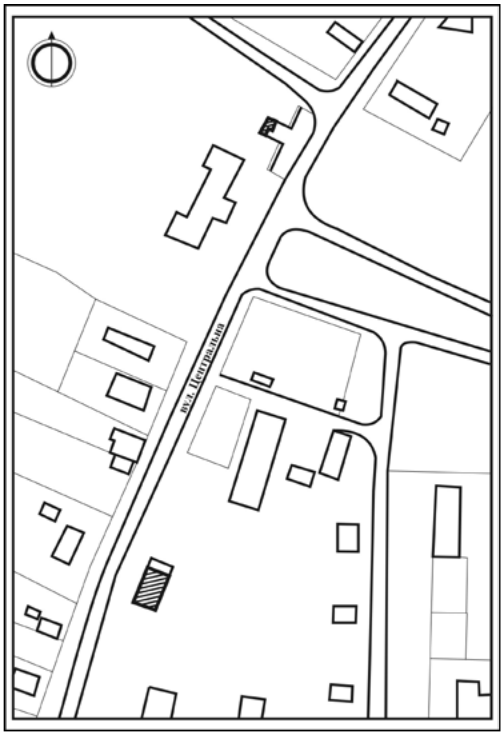

Село Новоіванівка. Адміністративний будинок земства, кін. 1890-х – поч. 1900-х рр. (схема розташування)

Село Новоіванівка (з 1911 р.) засноване наприкінці XVIII ст. як маєток сенатора, кавалера, таємного радника – Івана Миколайовича Неплюєва (1750–1823), називалось спочатку на його честь – с. Іванівка, вперше з'явилося на мапі 1792 р. У шлюбі з кавалерственною дамою (орден св. Катерини 2-го ступеня) Самариною Наталею Василівною (1777–1838 рр.) мав трьох синів. Маєток Іванівка, як і прилеглі землі з селами Сулицько-Лиманське, Чортомлик, Микільське, після смерті батька переходять до старшого сина – Івана Івановича Неплюєва (1880–1858), полковника Клястинського лейб-гусарського полку, кавалера, найбільшого поміщика-кріпосника Російської імперії. У 1850 р. він продає село, що тоді називалось с. Рябошапки, генерал-майору Карлу Івановичу Зейфарту (1797–1859). Село нараховувало на 1858 р. – 73 двори, 185 осіб чол. статі та 229 – жіночої. Після смерті Карла Івановича, його вдова Катерина Петрівна Зейфарт (Семичева) 4 листопада 1863 р. підписує викупні та уставні угоди з кріпаками с. Іванівки (Зейфарта). У 1896 р. тут будується дерев'яна церква Покрова Богородиці. Наприкінці XIX ст. село входить до складу Борисівської волості, а з 1911 р. – перейменовується у Новоіванівку. У той же час, між кінцем 1890-х – початком 1900-х рр., у центральній частині села зводиться адміністративний будинок земства, що нині використовується під продовольчий магазин із кафе.

Будинок – одноповерховий, без підвалу та приміщень на горищі, з червоної цегли на високому цегляному цоколі, потинькований тонким шаром, з фактурою поверхні «під розшивку швів», пофарбований. Первісний об'єм у плані – прямокутний, з пізнішою прибудовою до заднього (східного) фасаду. Розпланувальна типологія – зальна (перепланована). Дах – двосхилий, перекритий сірим шифером.

Чоловий (західний) фасад – шестиосьовий, із п'ятьма віконними та одним дверним прорізом. Торцеві фасади – триосьові, але відрізняються наразі через закладений середній проріз по південному фасаду, і перероблений північний фасад, через прибудову літньої тераси кафе, що огороджена невисоким цегляним парканом із вкрапленням гранітного каменя. До заднього фасаду виконано велику прибудову без вікон із додатковим (службовим) входом. Прорізи бічних та головного фасадів декоровано сандриками з прямокутними фронтонами, що спираються на тонкі тричвертні колони. Сандрики між собою поєднуються фігурним гуртом, що оперізує будівлю. Під підвіконним гуртом розташовані ніші з прямокутними діамантовими квадрами. Увінчуючий карниз будівлі прикрашено поребриком та модульонами. Торцеві фасади завершуються трикутними шпилями, утвореними схилами даху, обшитими дерев'яними латами.

Будівля є зразком еклектики в архітектурі невеликих сільських адміністративних будинків.

Джерела та література: 1. Заруба В. М. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: ЛІРА, 2016. С. 178, 340. 2. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: ЛІРА, 2016. С. 45. 3. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 12.

Надія Лиштва

34. Новоселівка, с.

34.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний схід від центру села, праворуч дороги Новоселівка – Чистопіль, неподалік від лісосмуги, на вододілі балок Конюхова та Кам'янувата.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Розорюється, має форму сегмента.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Наталія Жарінова

34.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,8 км на схід від центру села, праворуч дороги Новоіванівка – Новоселівка, на вододілі балок Чортомлик, що впадає в р. Дніпро, та Кам'янувата, що

впадає в р. Солона, у верхів'ях б. Широка.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

34.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, за 0,25 км та ліворуч дороги Новоіванівка – Новоселівка, на вододілі балок Конюхова та Карлівка, що впадають у б. Широка.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

34.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,85 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Глиняна, лівої притоки р. Солона, та її лівої притоки б. Широка.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 25 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті. На насипу зустрічаються уламки каміння, кісток та ліпної кераміки.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на

державному обліку та щойно виявлених на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0907/1.

Дмитро Філімонов

34.5. Курганна група (археол.)

Розташована на північний захід від центру села, праворуч дороги Новоселівка – Чистопіль, на вододілі балок Конюхова та Кам'янувата.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани. Домінуючий насип заввишки – 2,5 м, діаметр – 90 м. Інші кургани – заввишки по 0,3 м, діаметри – по 30 м. Розташовані ланцюжком із заходу на схід. Усі насипи розорюються. Насип більшого кургану має форму сегмента; він зливається полами з меншим, що розташований поряд. На ріллі поблизу могильника простежуються плями материкових викидів від повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новоіванівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0907.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

35. Новософіївка, с.

35.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,2 км на південний схід від центру села, на вододілі р. Солона, лівої притоки р. Базавлук та її правої притоки б. Іванівська.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена. На насипу знайдений фрагмент ліпної кераміки.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Дмитро Філімонов

35.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на північ від північної околиці, на вододілі б. Мала Журавльова, що впадає в р. Солона з правого берега, та р. Базавлук.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

35.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,3 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Велика Журавльова, що впадає в р. Солона з правого берега, та Глиняна, що впадає в р. Базавлук.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 5 м, діаметр – 90 м. Південна пола – полога, північна – крута. Поверхня задернована, поли підорюються. У південно-західному схилі насипу – дві великі вирви. На поверхні ростуть дерева, у насипі – нори.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

35.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,6 км на схід від південної околиці села, на ріллі, на вододілі б. Велика Журавльова, що впадає в б. Громоцька та б. Мала Журавльова, що впадає в б. Іванівська.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 24 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на

державному обліку та щойно виявлених на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0908/1.

Дмитро Філімонов

35.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південний схід від центру села, праворуч дороги Нікополь – Новософіївка, на вододілі балок Іванівська та Велика Журавльова, що впадають у р. Солона з правого берега, на четвертій надзаплавній терасі.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,6 км один від одного. Більший курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Насип – правильної напівсферичної форми. Поверхня розорюється. Менший курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

35.6. Могильник курганний «Могила Шишковка» (археол.)

Розташований на відстані 2 км на північ від північної околиці села, на вододілі річок Базавлук та Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів. Найбільший курган має власну назву – Могила Шишковка. Найбільший насип заввишки – 6 м, діаметр – 110 м. Розміри інших курганів надаються у порядку зменшення (висота/діаметр): 4/100 м; 3/90 м; 1/50 м; 0,5/50 м. Насипи трьох більших курганів задерновані, але поли дуже підрізуються розорюванням. На вершині найбільшого кургану знаходиться антропоморфна стела з ракушняку та відбитки від зруйнованого знака тріангуляції. У розораних частинах насипів простежуються виходи підкурганних поховальних споруджень із черепашнику. Насипи менших курганів розорюються, а по

північній полі найменшого пролягає лісосмуга.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

35.7. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Новософіївка. Братська могила радянських воїнів

При в'їзді в село з боку с. Шолохове, перша вулиця праворуч після дамби, на червоній лінії забудови, між житловими будинками.

Поховано 41 воїна 3-го Українського фронту, які загинули в лютому 1944 р. у боях із гітлерівськими військами за визволення хутора Новософіївка та села Ольгине. Відомо 18 прізвищ.

У першій половині січня 1944 р. радянські війська здійснювали неодноразові спроби ліквідувати нікопольсько-криворізьке угруповання гітлерівців. Під час Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30 січня – 29 лютого 1944 р.) підрозділи 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков), перейшовши у наступ, 31 січня 1944 р. прорвали оборону противника і з боями рушили на південь, намагаючись швидко вийти до берега р. Дніпро і завершити оточення противника в районі м. Нікополь. Під час цих боїв 8 лютого 1944 р. воїни 112-го та 120-го гвардійських стрілецьких полків 39-ї гвардійської стрілецької дивізії (полковник С. М. Каминін) та 227-го гвардійського стрілецького полку 79-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Л. І. Вагін) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) 8-ї гвардійської армії визволили хутір Новософіївка та с. Ольгине (тепер у межах с. Новософіївка). Загиблі воїни були поховані на території обох населених пунктів.

У повоєнний час останки радянських воїнів перенесли до могили, що описується. Могила обкладена по периметру цеглою. В 1957 р. біля могили встановили залізобетонну скульптуру воїна, праворуч від якої звели обеліск на честь 134 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. В 1965 р. біля постаменту скульптури розмістили дошку з пріз-

вищами похованих, а біля обеліску – з прізвищами земляків.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 113, 132, 143, 162; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 45.

Надія Шейміна

36. Олександропіль, с.

36.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,85 км на схід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Іванівська, правої притоки р. Солона, та верхів'їв б. Вирви Хвіст, лівої притоки р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0915/1.

Дмитро Філімонов

36.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,1 км на схід – південний схід від центру села, на вододілі верхів'їв б. Іванівська, правої притоки р. Солона.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 20 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми. Вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0915/1.

Дмитро Філімонов

36.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на схід – південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Іванівська, правої притоки р. Солона, та б. Мельникова, що впадає в р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 50 м. Насип має форму півсфери. Поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0915/1.

Дмитро Філімонов

36.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на південний схід від центру села, на вододілі верхів'їв б. Іванівська, правої притоки р. Солона, та б. Мельникова, що впадає в р. Базавлук з лівого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 24 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0915/1.

Дмитро Філімонов

36.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,75 км на південний захід від центру села, ліворуч дороги Олександропіль – Крутий Берег, на вододілі балок Мельникова та Шисковська, що впадають у р. Базавлук із лівого берега, на третій надзаплавній терасі.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості півколом по вісі північний захід – південний схід. Домінуючий насип, що знаходиться в центрі групи, заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Насип – напівсферичної форми. По краю групи знаходяться два насипи – заввишки по 1 м, діаметри – по 50 м. Найменший за розмірами насип, що розташований поруч із найбільшим, заввишки – 0,5 м, діаметр – 20 м. Насипи – сегментоподібної форми. Всі поверхні розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

36.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,8 км на північний захід від центру села, праворуч дороги Олександропіль – Максимівка, на північно-східній околиці старого колгоспного саду, на вододілі річок Базавлук і Солона.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропет-

ровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Повторно обстежена у 2013 р. археологом В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки 6 м та 1,3 м, діаметри – 120 м і 40 м відповідно. Кургани мають форму напівсфер. На більшому кургані та поблизу нього знаходиться сучасне сільське кладовище.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915/1. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Наталія Жарінова

36.7. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Мельникова, лівої притоки р. Базавлук, б. Іванівська, правої притоки р. Солона, та її правої притоки б. Мала Журавльова.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – чотири кургани, що розтягнуті півколом з півдня до півночі – північного сходу протяжністю 0,5 км. Домінуючий курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Насип – напівсферичної форми, поверхня задернована. Наступний за розмірами курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 30 м. Два найменші – заввишки по 0,3 м кожний, діаметри – 20 м та 24 м. Насипи в результаті постійного розорювання набули форму сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0915/1.

Дмитро Філімонов

37. Олексіївка, с.

37.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 5,7 км на північний захід від околиці села, на вододілі річок Сухий Чортомлик та Чортомлик (зараз – затоки Каховського водосховища), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня роз-

орюється. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. / // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

37.2. Курган (археол.)

Розташований у північній частині села біля школи та господарського двору, на правому мисі річки Сухий Чортомлик (зараз – затока Каховського водосховища).

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 4 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована. Насип – напівсферичної форми. Північна сторона – крута, південна – похила та витягнута.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

37.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,9 км на північний схід від північно-східної околиці села, на ріллі, на вододілі річки Сухий Чортомлик, лівої притоки р. Чортомлик, та безіменної балки, що є її правою притокою.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 16 м. Насип має сегментоподібну форму, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

37.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,5 км на схід від умовного центру села, у саду та на ріллі, на вододілі правого корінного берега р. Дніпро та його правої притоки р. Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 25 м. Східна половина насипу, що має форму сегмента, розташована у саду, західна частина – розорюється.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

37.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на північний схід від центру села, на ріллі та у саду, на вододілі правого корінного берега р. Дніпро та гирла р. Сухий Чортомлик, лівої притоки р. Чортомлик.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані купчасто. Один курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Іще два кургани заввишки – по 0,4 м, діаметри – по 25 м кожний. Останній, найменший за розмірами, має такі параметри: висота – 0,3 м, діаметр – 20 м. Усі насипи мають форму сегментів, поверхні трьох насипів розорюються, північна частина більшого за розмірами насипу розорюється, південна – задернована.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

37.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на північний схід від центру села, на ріллі та на луках, на вододілі правого корінного берега р. Дніпро та р. Сухий Чортомлик, лівої притоки р. Чортомлик.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – три кургани. Два менші насипи розташовані за 0,05–0,8 км на схід від більшого. Висота більшого за розмірами – 1 м, діаметр – 40 м. Іще один курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 30 м. Найменший за розміром – заввишки 0,4 м, діаметр – 20 м. Більший та другий за розмірами насипи, що мають форми півсфер, – задерновані, по їхніх поверхнях пролягає ґрунтова дорога. Менший насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

37.7. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2 км на схід від центрально-східної частини села, поруч із західною околицею м. Нікополь, праворуч траси Нікополь – Олексіївка, на гребені вододілу річок Сухий Чортомлик та Дніпро.

Виявлений у 20-ті рр. XX ст. археологом Нікопольського краєзнавчого музею Ф. М. Кірановим, який і почав у 1929–1935 рр. досліджувати пам'ятку разом з археологами ІА АН УРСР. Продовжив розкопки у 1937–1940 і 1945–1946 рр. професор МДУ Б. М. Граков, який дав назву могильнику – «Нікопольське курганне поле». Повторне обстеження здійснили в 1981 р. археологи Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чурилова, у 2004 р. – співробітник Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жарінова, у 2013 р. – археолог О. В. Мишуста.

Під час розкопок було досліджено кілька десятків курганів. Переважна більшість поховань датувалася добою бронзи (III – II тис. до н. е.), також були досліджені кургани скіфського часу (VII – III ст. до н. е.) і нечисленні поховання кочовиків XII – XIII ст.

На даний час до складу могильника належить двадцять один курган. Насипи розташовані ланцюжком по вісі схід – захід протяжністю 3 км. Домінуючий курган заввишки – 5 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, поли підорюються, у центрі насипу – залишки геодезичного знака. Другий за розмірами насип, що знаходиться у центрі ланцюжка, заввишки – 2,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована. Третій, що розташований із західного боку ланцюга, біля залізничної колії, заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. На насипу встановлений гідрант, ростуть дерева, поли дуже підорюються. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/60 м; два – по 1/50 м; 1/40 м; 0,7/50 м, 0,5/20 м, 0,4/30 м, 0,4/20 м, три – по 0,3/20 м, 0,3/18 м, 0,3/16 м, п'ять – 0,2/16 м. Поверхні розорюються. Три найбільші насипи – напівсферичної форми, решта – сегментоподібні.

Джерела та література: 1. Дмитров Л. Д. Археологічне вивчення Нікопольщини в 1935–1936 рр. // Наукові записки Інституту історії і археології України. К., 1946. Т. II. С. 53–73. 2. Дмитров Л. Д. Археологічне вивчення Нікопольщини в 1935–1936 рр. // Археологія. К., 1950. Т. 3. С. 155–174. 3. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 4. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906/1. 5. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

37.8. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 5,7 км на північний захід від околиці села, на вододілі балок Перевізька та Казарська, які нині зруйновані Чкаліським кар'єром Орджонікідзевського ГЗКу.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. У 2007 р. два кургани були досліджені Орджонікідзевською археологічною експедицією ІА НАНУ під керівництвом д. і. н. С. В. Поліна.

Нині до складу могильника, що розташований на місцевості по вісі схід – захід і протяжністю 1 км, входять вісім курганів. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/40 м, два – по 0,5/40 м, п'ять – 0,4/40 м. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми. Також поруч на ріллі простежуються світло-жовті плями від материкових викидів розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

37.9. Могили радянських воїнів і Д. О. Нестєрова (іст.)

Село Олексіївка. Могили радянських воїнів і Д. О. Нестєрова

Вул. Чкалова, за Будинком культури, у сквері.

Поховано 65 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули в грудні 1943 – лютому 1944 р. у боях із гітлерівськими військами за визволення села Олексіївка, та померли від ран в евакопункті № 176. Відомо 57 пріз-

вищ. В індивідуальній могилі похований Д. О. Нестєров.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції в цей день на лівому фланзі 3-го Українського фронту перейшли в наступ війська 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), які мали завдання нанести удар по військах противника загальним напрямком на м. Нікополь. 8 лютого 1944 р. війська армії визволили м. Нікополь, а 9 лютого бійці 913-го стрілецького полку 244-ї стрілецької дивізії (генерал-майор Г. А. Афанасьєв) визволили село Олексіївка від гітлерівських військ. Бої в районі цього населеного пункту тривали ще декілька днів. Після остаточного визволення села в ньому деякий час дислокувався евакопункт № 176 3-го Українського фронту. Загиблих та померлих від ран радянських воїнів ховали в могилах, які були розташовані на місці сучасного Будинку культури.

У серпні 1948 р. останки воїнів були перенесені в братську могилу, що описується. Тоді ж із сільського кладовища в індивідуальну могилу, поруч із братською, перенесли останки Д. О. Нестєрова.

Нестєров Дмитро Опанасович (1924–1946) – студент Запорізького сільськогосподарського інституту, який у 1946 р. проходив виробничу практику в колгоспі с. Олексіївка. Під час практики він по черзі з іншими студентами-практикантами чергував уночі біля складів, охороняючи колгоспне майно від крадіїв. В одну з вересневих ночей його вбили грабіжники. Спочатку Д. О. Нестєрова поховали на сільському кладовищі.

Після перепоховання на могилі Д. О. Нестєрова встановили дерев'яний обеліск, який у травні 1974 р. замінили на металевий. У лютому 1957 р. на братській могилі облаштували залізобетонну скульптуру воїна. В 1987 р. під час реконструкції ознаки могили Д. О. Нестєрова на поверхні були знівельовані. Братська могила, що взята в «короб», обкладена керамічною плиткою та гранітом; на ній – дошки з прізвищами похованих; за могилою зведена стела, на якій увічнені прізвища земляків, котрі загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 0, оп. 250008, спр. 1; ф. 33, оп. 11458, спр. 224, 294, 305, 307, 310, 557; ф. 58, оп. 18002, спр. 139, 143, 147, 151, 156, 291, 309, 373, 475; оп. 977525, спр. 298; оп. А-71693, спр. 1916; ф. 345, оп. 5487, спр. 164, арк. 236–237; оп. 5487, спр. 194, арк. 15.

Надія Шейміна

37.10. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Олексіївка. Пам'ятний знак землякам

При в'їзді у село.

Відкритий у 1966 р. на честь жителів села Олексіївка, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Спочатку пам'ятний знак являв собою залізобетонну стелу з 3 бетонними дошками із прізвищами та скульптуру жінки, яка опустилась на коліно. Над дошками з прізвищами розмістили ще одну з текстом: «Вечная слава воинам-односельчанам, павшим в боях за Родину. 1941–1945 гг.». Територія була оточена невисокою дерев'яною огорожею. Наприкінці 1980 – початку 1990-х рр. скульптуру замінили: замість уклінної установили фігуру жінки у повний зріст. Тоді ж демонтували огорожу.

Оксана Колесник

37.11. Будинок земської школи, 1900-ті – поч. 1910-х рр. (архіт.)

Село Олексіївка. Будинок земської школи, 1900-ті – поч. 1910-х рр.

Село Олексіївка. Будинок земської школи, 1900-ті – поч. 1910-х рр. (схема розташування)

Вул. Зарічна, 61.

Знаходиться зі значним відступом від червоної лінії вул. Зарічної, що пролягає вздовж затоки Каховського водосховища, яке, разом із р. Сухий Чортомлик, розділяє село на декілька частин. Будівля не відіграє значної

композиційної ролі у сформованому середовищі через розташування вглибині ділянки та листяні дерева перед головним фасадом.

Село Олексіївка (Нижня Олексіївка) засноване у 1776 р. як рангова дача прем'єр-майора (з 1780 р.), підполковника (1784 р.), полковника Чугуївського козацького полку – Олексія Максимовича Синельникова, отримавши назву на його честь. За ревізією на 1782 р. в Олексіївці було 54 жителя (29 чол. та 25 жін. статі) та господський гостьовий дім. Після смерті О. М. Синельникова село переходить до його племінника, майора та кавалера – Василя Івановича Синельникова (1777–1846). За ревізією 1833 р. за ним числився маєток у сельці Нижня Олексіївка з островами Шумовим та Нелютивим – 112 рев. душ, 3047 дес. та 1273 кв. саж. землі. За життя В. І. Синельников залишив заповіт, за яким усе його майно переходило старшому сину Івану від єдиного шлюбу з Селецькою Софією Іванівною (1782–1829), донькою катеринославського губернатора та новоросійського генерал-губернатора Івана Яковича Селецького, з якою в нього було п'ятеро дітей (3 сини та 2 доньки). Але після його смерті спадкоємці розпочали зрівняльний розподіл майна і Нижня Олексіївка перейшла 5 лютого 1847 р. усе ж таки до старшого сина, лейб-гвардії полковника (а потім – генерал-майора) – Івана Васильовича Синельникова (1799–1869). За ревізією 1858 р. тут за ним записано 16 дворів, 117 мешканців, 2627 задов. та 217 незадов. десятин землі. У 1862 р. він підписує з місцевими кріпаками викупні угоди. Після його смерті, з 1869 р. 336,6 дес. землі с. Нижня Олексіївка Микільської волості знаходяться у власності його молодшої доньки від шлюбу з Пейхаржевською Марією Олександрівною (представниця польської шляхти) – Віри Іванівни Малами (1854 – після 1920), котра перебувала у шлюбі з Володимиром Федоровичем Маламою.

1 січня 1864 р. імператор Олександр II видає «Положення про губернські та волосні земські установи», що стає початком створення в губерніях органів місцевого самоврядування та побудови земських установ. Для поліпшення освіти мешканців Олексіївки, на початку 1900–1910-х рр. будується земська школа за типовим губернським проектом. Освіта була безкоштовна, школа –трирічна та однокомплектна (не більше 50 учнів та один учитель). Після побудови у селі нової середньої школи старе приміщення на початку 2000-х рр. було переобладнано у будівлю Української православної церкви.

Будинок – одноповерховий, з підвалом, що переходить у цокольний поверх по чоловому фасаду через уклін рельєфу в бік берегової смуги (на південь). З червоної цегли, потинькований та пофарбований у бі-

лий колір (основна поверхня фасадів), елементи декору виділені блакитним. Цоколь – оштукатурений та пофарбований коричневим кольором, з фактурою поверхні «під шубу». Первісна розпланувальна типологія – коридорна двобічна (перепланована). У чотирискатний дах, покритий шифером, врізається невеликий дашок, що перекриває парапет над центральним ризалітом.

Архітектурна композиція головного (південно-східного) фасаду – симетрична, центральноосьова, тридільна, у 13 осей прорізів. Парадний вхід розташований у центральному триосьовому ризаліті, який над увінчуючим карнизом завершується прямокутним тридільним парапетом, по довжині ризаліту. Перед входом є козирок із трикутним фронтоном, який увінчується невеликою цибулиноподібною банею над восьмигранним підбанником. До парадного входу веде високий бутовий ґанок із 14 сходинок, який закінчується огородженою терасою (по ширині ризаліту). Прямокутні віконні прорізи 1-го поверху декоровані зверху сандриками, характерними для модерну раціонального напрямку. Головний та бічні фасади, а також грані виступаючого центрального ризаліту і центральної вхідної групи фланкуються лопатками з квадрами у верхній частині. Фасади декоровано цегляним декором у вигляді ступінчастих дентикул на карнизі, діамантових квадр, підвіконних фільонок, гуртів. Бічні (торцеві) фасади членує розташовна по центру пілястра, подібна до фланкуючої. Частину прорізів дворових фасадів з часом було закладено.

Будівля колишньої земської школи є зразком архітектури еклектики з елементами стилю модерн у раціоналістичному трактуванні початку 1900–1910-х рр. побудови.

Література: 1. Альошин П. Ф., Марінченко А. І., Колесніков В. В. Архітектура шкільних будинків. Київ: Вид. Акад. архітектури Української РСР, 1952. С. 5–7. 2. Глядченко В., Жуковський М. Нікопольський район Дніпропетровської області. Науково-популярне видання. Нікополь: «Південна зоря». 2001. 34 с. 3. Заруба В. М. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: ЛІРА, 2016. С. 298, 441–442. 4. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: ЛІРА, 2016. С. 21–22.

Надія Лиштва

38. Павлопілля, с.

38.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північ від центру села, поблизу залізничної гілки Апостолове – Нижньодніпровськ, на вододілі р. Базавлук та її притоки б. Клоткова.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

38.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на схід від центру села, за 0,3 км від дороги на с. Павлопілля, на вододілі річок Базавлук та Базавлучок.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 80 м. Насип розорюється, але зберіг форму напівсфери.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Наталія Жарінова

38.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на північ від центру села та за 0,75 км на схід від залізничної гілки Нижньодніпровськ – Апостолове, на вододілі річок Базавлук та Базавлучок, які є притоками р. Дніпро.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 60 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Наталія Жарінова

38.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на південний схід від центру села, праворуч дороги Нікополь – Божедарівка, на вододілі річок Базавлук і Базавлучок.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Унаслідок по-

стійного розорювання насип набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Наталія Жарінова

38.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,75 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Кондріна та верхів'їв б. Яковлєва, що обидві є правими притоками р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0909/1.

Дмитро Філімонов

38.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,2 км на південь – південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Кондріна та верхів'їв б. Яковлєва, що обидві є правими притоками р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув форму сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0909/1.

Дмитро Філімонов

38.7. Курганна група «Могила Бур'янова» (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на північний схід від центру села, праворуч дороги Звізда – Павлопілля – Приют, на вододілі балок Кондріна та Клоткова, що впадають у р. Базавлук з правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,5 км. Домінуючий насип заввишки – 4 м, діаметр – 110 м. Поверхня задернова-

на. Через насип пролягає лісосмуга, а по східній полі – польова ґрунтова дорога. Західна пола підрізана розорюванням. На насипу встановлений охоронний знак. На вершині був облаштований тріангуляційний знак. Другий за розмірами курган, що знаходиться ліворуч від лісосмуги, заввишки 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована, у насипу простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Найменший насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється. По східній полі пролягає лісосмуга. Два найбільші кургани – напівсферичної форми, найменший – сегментоподібної.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

38.8. Курганна група «Могила Середня» (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, ліворуч дороги Нікополь – Павлопілля – Вакулове, на вододілі балок Кондріна та Клоткова, що впадають у р. Базавлук з правого берега, у верхів'ях безіменної балки.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північ – південь та зливаються полами. Домінуючий курган заввишки – 3 м, діаметр – 92 м. Насип – напівсферичної форми. Поверхня задернована, але південна витягнута пола розорюється. Північна пола підрізана будівництвом дороги. Насип меншого кургану, що знаходиться на південь від більшого, заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється. Насип кургану – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

38.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,25 км на північний захід від центру села, за 0,1 км та ліворуч залізничної гілки Нижньодніпровськ – Апостолове,

Село Лебединське.
Курган «Нечаєва-Гегелина Могила»

Село Лебединське. Курган «Орлова Могила»

Прикраси з жіночого поховання к. Товста Могила (за Б. М. Мозолевським)

Пектораль із к. Товста Могила
(за Б.М. Мозолевським)

Срібна амфора з жіночого поховання
к. Чортомлик (за Б. М. Мозолевським)

Село Капулівка.
Могила кошового отамана Івана Сірка

Село Покровське.
Будинок культури, сер. 1950-х рр.

Село Шевченкове.
Молитовний дім німецьких колоністів, 1910-ті рр. (2010 р.)

на вододілі річок Базавлук та Базавлучок.

Виявлена у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки 2 м та 0,7 м, діаметри – 80 м та 60 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Наталія Жарінова

38.10. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Павлопілля. Братська могила радянських воїнів

У центрі села, біля Будинку культури.

Поховано 289 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули на початку лютого 1944 р. у боях за визволення села Павлопілля від гітлерівських військ. Відомо 180 прізвищ.

Наприкінці січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція (30.01.1944–29.02.1944), яка проводилася силами 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів. 31 січня 1944 р. у наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро, намагаючись таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. Наприкінці дня підрозділи армії розпочали бої за села Червоне (нині с. Садове, Софіївський р-н), Звізда, Приют, Лошкарівка. Близько 12-ї години дня 1 лютого 1944 р. оборона противника в районі бойових дій 8-ї гвардійської армії була прорвана. В цей день воїни 74-ї гвардійської стрілецької дивізії (полковник А. Т. Кузін, з 01.02.1944 р. – полковник Д. Є. Баканов) за підтримки 88-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Б. Н. Панков) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майон Д. П. Монахов), 13-го окремого штарфного батальйону, 15-ї гвардійської танкової бригади (підполковник К. Г. Кожанов), 4-го гвардійського мехкорпусу (генерал-лейтенант т/в Т. І. Танасчишин), 11-ї танкової бригади (підполковник Д. О. Филипенко) визволили с. Пав-

лопілля від гітлерівських військ. Загиблі були поховані на місцях боїв.

У повоєнний час останки радянських воїнів були перенесені в могилу, що описується. В лютому 1956 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру воїна. В 1975 р. ліворуч від могили спорудили пам'ятний знак на честь 176 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни – стела і фігура жінки із залізобетону.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 290, 293, 300, 304, 306, 318; ф. 58, оп. 18002, спр. 112, 119, 139, 149, 150, 160, 166, 266, 384, 462, 594; оп. А-83627, спр. 1888; ф. 2275, оп. 86436, спр. 7. 2. Чуйков В. І. В боях за Украину. К., 1972.

Надія Шейміна

39. Першотравневе, с-ще

39.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,7 км на північний захід від центру селища, на гребені вододілу балок Глиняна та Широка, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0910.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

39.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,6 км на схід – південний схід від центру селища, на ріллі, на вододілі р. Чортомлик, правої притоки р. Дніпро, та верхів'їв її правої притоки – б. Довга.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 25 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0910/1.

Дмитро Філімонов

39.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,7 км на північ від центру селища, на ріллі, на вододілі верхів'їв балок Широка та Глиняна, що є лівими притоками р. Солона, та верхів'їв б. Довга, що впадає в р. Чортомлик з її правого берега.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – три кургани. Менший за розмірами розташований на відстані 0,07 км на південний захід від двох більших, що злиті полами. Два більші кургани – заввишки по 0,3 м, діаметр – по 25 м кожний. Менший курган – заввишки 0,2 м, діаметр – 25 м. Насипи мають форму сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0910/1.

Дмитро Філімонов

39.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на північ – північний захід від центру селища, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Глиняна, що є лівою притокою р. Солона, та верхів'їв б. Довга, правої притоки р. Чортомлик.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – два кургани. Менший насип розташований на відстані 0,07 км на північний схід від більшого. Більший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Менший курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 16 м. Насипи – у формі сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0910/1.

Дмитро Філімонов

39.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,9 км на північний захід від центру селища, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Глиняна, що є лівою притокою р. Солона, та верхів'їв б. Довга, що впадає в р. Чортомлик з її правого берега.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – три кургани, що розташовані півколом протяжністю 0,17 км. Найбільший курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 30 м. Наступний за розмірами заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Найменший курган має висоту 0,4 м, діаметр – 25 м. Усі три насипи мають форму сегментів,

поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0910/1.

Дмитро Філімонов

39.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на захід – північний захід від центру селища, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Глиняна, що є лівою притокою р. Солона, та верхів'їв б. Довга, правої притоки р. Чортомлик.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – три кургани. Два більших за розмірами злиті полами, найменший розташований на відстані 0,03 км на південний схід від більших. Висота найбільшого кургану – 0,5 м, діаметр – 25 м. Іще один курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 25 м. Найменший за розмірами курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насипи мають форму сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0910/1.

Дмитро Філімонов

39.7. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,25 км на захід від центру селища, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Глиняна, що є лівою притокою р. Солона, та верхів'їв б. Довга, що впадає в р. Чортомлик з її правого берега.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – чотири кургани. Найбільший та два найменші за розмірами насипи розташовані поруч, середній за розмірами насип знаходиться на відстані 1,75 км на північ. Висота домінуючого кургану – 1 м, діаметр – 35 м. Іще один курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 30 м. Два найменших кургани заввишки – 0,3 м та 0,2 м, діаметри – 16 м та 12 м. У результаті постійного розорювання насипи набули вигляду сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0910/1.

Дмитро Філімонов

39.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,2 км на схід від центру селища, на ріллі, на вододілі р. Чортомлик, правої притоки р. Дніпро, та верхів'їв її правої притоки – б. Довга.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – чотири кургани, розташовані купчасто та злиті полами. Висота більшого кургану – 0,4 м, діаметр – 25 м. Наступний курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Два найменших за розмірами – заввишки по 0,2 м, діаметри – 16 м кожний. Насипи мають форму сегментів, поверхні розорюються, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0910/1.

Дмитро Філімонов

39.9. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Селище Першотравневе. Пам'ятний знак землякам

У центрі села, біля школи.

Відкритий у 1975 р. на честь жителів селища Першотравневе, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак являє собою скульптурну групу, що складається з ростових фігур жінки та хлопчика, що установлені на цегляному оштукатуреному постаменті. Ліворуч до постаменту примикає невисока цегляна стела, на якій у 1970-х роках був наявний текст із накладних літер: «Никто не забыт, ничто не забыто». Нині ж на стелі – напис, зроблений фарбою: «Пам'ятаємо…». Перед лівим краєм стели і перпендикулярно до неї, на основах розмішено 3 дошки з червоного граніту з прізвищами мешканців села, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Оксана Колесник

40. Південне, с.

40.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,5 км на південь від південної околиці села, за 1 км на схід від дороги Нікополь – Чкалове, на схилі вододілу балки Репана (Сухий Чортомлик), що, зливаючись, впадають у р. Чортомлик.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,6 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Південної сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0911.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

40.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на північний схід від центру села, поміж каналом зрошувальної системи та лісосмугою, на вододілі балок Репана (Сухий Чортомлик) та Крута, що впадають у р. Чортомлик.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, насип – напівсферичної форми, по південній полі пролягає ґрунтова дорога.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Південної сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0911.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

40.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 5,5 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Чортомлик та Крута, що в неї впадають.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Південної сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0911.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

40.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4 км на північний схід від центру села, біля басейну та каналу зрошувальної системи, на вододілі балок Репана (Сухий Чортомлик) та Крута, що впадають у р. Чортомлик.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,6 км. Більший курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Наступний за розмірами курган зливається полами з більшим і має висототу 1,7 м, діаметр – 80 м. На вершині найвищого зберігся бетонний репер від знака тріангуляції, тому невелика частина поверхні насипу задернована. Решта поверхні розорюється. Найменший курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Південної сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0911.

Лідія Голубчик
Наталія Жарінова

40.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,8 км на схід від центру села, на вододілі балки Репана (Сухий Чортомлик), що, зливаючись, впадають у р. Чортомлик.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,6 км. Домінуючий насип, що розташований у центрі ланцюжка, заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, крізь насип пролягає геодезична траншея, на вершині – залишки бетонного реперу від знака тріангуляції. У насипу знаходяться воронки, нори; поли підорюються. Насип – напівсферичної форми. Два менші кургани – заввишки по 0,3 м, діаметри – 40 м і 3 м. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми. Один з насипів розташований біля лісосмуги, поруч із гідрантом.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території

Південної сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0911.

Лідія Голубчик
Наталія Жарінова

40.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,4 км на схід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Репана (Сухий Чортомлик), лівої притоки р. Чортомлик, та б. Мала Кам'янка, що впадає в р. Дніпро з його правого берега.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюжком із півночі на південь. Висота більшого за розмірами кургану – 0,3 м, діаметр – 16 м. Два менші кургани – заввишки по 0,2 м, діаметри – по 16 м кожний. Насипи мають форму сегментів, поверхні, на яких багато каміння, розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Південної сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0911/1.

Дмитро Філімонов

40.7. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Південне. Пам'ятний знак землякам

Вул. Центральна.

Відкритий у 1988 р. на честь жителів с. Південне, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак являє собою залізобетонну скульптуру воїна, який стоїть навколішки та тримає наготові кулемет. Скульптура установлена на бетонному постаменті складної форми, перед яким покладено плиту з червоного граніту з 10 прізвищами загиблих на фронтах Другої світової війни. При вході на територію пам'ятки розміщено 2 невеликі стели із датами: «1941», «1945».

Оксана Колесник

41. Підгірне, с.

41.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Кам'янувата та Грузька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 30 м. Поверхня задернована, поли підорюються. У насипу простежується чимало каміння від кам'яних поховальних споруд.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

41.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,3 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Кам'янувата та Грузька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 100 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті і деформовані багаторічним розорюванням. Під час огляду на поверхні насипу були знайдені кістки людського скелету та фрагменти черепа.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

41.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,6 км на північний захід від центру села, за 0,35 км праворуч дороги Нікополь – Чкалове – Чистопіль – Лошкарівка, на вододілі р. Солона та б. Іванівська, що в неї впадає з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Унаслідок по-

стійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершина сплощена. Край північної поли примикає до лісосмуги.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

41.4. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 1,7 км на захід від центру села, за 1,1 км праворуч дороги Нікополь – Чкалове – Чистопіль – Лошкарівка, на вододілі р. Солона та б. Іванівська, що в неї впадає з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів, розміри яких надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/50 м; два – по 0,4/40 м; два – по 0,3/40 м. У насипах курганів простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми, поли розтягнуті, вершини сплощені. Поруч на ріллі простежуються жовті плями материкових викидів від зруйнованих розорюванням насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

41.5. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 4 км на північний схід від центру села, на вододілі балок Кам'янувата та Грузька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – десять курганів, що розташовані на місце-

вості ланцюгом по вісі північний схід – південний захід вздовж правого берега б. Кам'янувата. Домінуючий насип, що розташований у центрі могильника, заввишки – 3 м, діаметр – 100 м. Поверхня розорюється. Наступний за розмірами курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 40 м; перетинається полою з курганом, що має висоту 1 м, діаметр – 40 м (у центрі насипу – велика яма). Обидва насипи задерновані, поли підорюються. Ще один задернований насип заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. У насипу – лисячі нори. Висоти решти найменших у могильнику шести насипів сягають 0,3–0,5 м, діаметри коливаються від 30 до 40 м. П'ять із них – розорюються, а шостий укритий так званим «панциром». На розораних поверхнях виявлені виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Також поруч на ріллі простежуються жовті плями материкових викидів від зруйнованих розорюванням насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦІОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

41.6. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на схід від центру села, на вододілі балок Кам'янувата та Грузька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – тринадцять курганів, що витягнулися ланцюжком з північного сходу на південний захід. Домінуючий насип заввишки – 4 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. У насипу простежуються виходи кам'яних поховальних підкурганних споруд. На вершині – відбитки зруйнованого тріангуляційного знака. Другий за розмірами курган заввишки – 3 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. У центрі насипу – три напівзасипані грабіжницькі шурфи заглибшки 2,5–3 м, діаметр – 2,5 м. Пограбування, найшвидше, сталося у 2001–2002 рр. Навколо двох великих курганів розташовані менші, один з яких знаходиться на північному сході ланцюга, за лісосмугою. Розміри курганів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/40 м; два – по 0,5/30 м; 0,4/40 м; 0,4/30 м;

п'ять – по 0,3/30 м; 0,5/10 м. Серед них – поверхні чотирьох насипів розорані, решта задерновані, насипи – еліпсоподібної в плані форми, є виходи каміння. Також поруч на ріллі простежуються кілька жовтих плям материкових викидів від повністю розораних насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

41.7. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Кам'янувата та Грузька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів. Найбільший насип заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються, насип – напівсферичної форми. У насипу простежуються виходи кам'яних поховальних підкурганних споруд. Менші кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 0,5/40 м; два – по 0,4/30 м. Менші кургани вкриті так званим кам'яним «панцирем», тому поверхні задерновані.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

41.8. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму (іст.)

Село Підгірне. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму

За 0,75 км на захід від західної околиці села, в безіменній балці, що

спускається до р. Солона з правого берега.

Поховано близько 300 осіб єврейської національності, які були розстріляні у квітні 1942 р. гітлерівцями.

Від 1932 р. три села сучасної Чистопільської сільської ради – Таврійське, Високопіль та Фрайдорф (тепер у межах с. Чистопіль) – входили до Сталіндорфського єврейського національного району і були у переважній більшості заселені євреями. В роки Другої світової війни територія району була повністю окупована німецькими військами упродовж 14–20 серпня 1941 р.

Стосовно єврейського населення гітлерівці проводили політику нещадної експлуатації та фізичного знищення. Інструментом такої політики стали створені на території району гетто та трудові табори. Такі гетто діяли у декількох селах району, зокрема у с. Фрайдорф. Перші розстріли єврейського населення відбулися ще у вересні – жовтні 1941 р. У березні 1942 р. гітлерівці розстріляли близько 300 в'язнів із гетто с. Фрайдорф на березі безіменної балки, що поблизу сучасного села Підгірне. Загиблих поховали на місці розстрілу.

Могила розташована вздовж лівого берега неглибокої балки; має вигляд земляного пагорба (6×3,5 м). На могилу поклали бетонну плиту (3×3 м), на якій розмістили дошку (1×0,8 м) з червоного граніту з меморіальним текстом.

Література: 1. Быстряков А. Евреи Екатеринослава – Днепропетровска. (XXвек). Днепропетровск, 2002. 2. Круглов А. Н. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. Энциклопедический справочник. Харьков, 2002.

Надія Шейміна

42. Покровське, с.

42.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північний захід від північної околиці села, на вододілі балок Довжик, що впадає в р. Базавлук із лівого берега, та Богнова, що впадає в р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Поли насипу з північного та південного боків зрізані розорюванням до рівня сучасної поверхні. Форма насипу – деформований сегмент. Вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

42.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 7 км на північ від центру села, за 1,3 км на схід від залізничної станції Чортомлик, за 1 км на захід від урвища Озеро, на вододілі річок Базавлук та Чортомлик (тепер – затока Каховського водосховища), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, внаслідок чого насип набув сегментоподібної форми. Вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

42.3. Курганна група «Сторожова Могила» (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на північний захід від північної околиці села, на вододілі балок Довжик, що впадає в р. Базавлук із лівого берега, та Богнова, що впадає в р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості правильним трикутником на відстані 0,1 км один від одного. Домінуючий насип, що знаходиться в північному куті групи, заввишки – 6 м, діаметр – 110 м. Поверхня задернована. Північна пола – коротка та крута; південна – похила та витягнута. Насип – напівсферичної форми. На вершині установлений православний хрест. З південної сторони від великого насипу знаходяться два менші кургани, що заввишки – 0,7 м та 0,5 м, діаметри – 50 м та 70 м відповідно. Поверхні насипів розорюються, внаслідок чого кургани набули сегментоподібної форми. Вершини сплощені, поли розтягнуті. Навкруги трьох курганів на ріллі простежуються плями від материкових викидів зруйнованих насипів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток іс-

торико-культурного призначення на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

42.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,25 км на південний захід від центру села, праворуч дороги Покровське – Капулівка, на ріллі, на схилі правого корінного берега р. Дніпро.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,05 км один від одного. Перший курган заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Другий – заввишки 0,5 м, діаметр – 30 м. Обидва насипи мають форму сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Покровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0912/1.

Дмитро Філімонов

42.5. Братська могила партизан, радянських воїнів (іст.)

Село Покровське. Братська могила партизан, радянських воїнів

Біля клубу.

Поховані 111 воїнів 3-го Українського фронту та 14 партизан Нікопольського партизанського загону, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення села Покровське від гітлерівських військ. Відомі 48 прізвищ.

У перші дні лютого 1944 р. підрозділи 243-ї стрілецької дивізії (підполковник Г. М. Скляров) 3-ї гвардійської армії (генерал-лейтенант Д. Д. Лелюшенко) 4-го Українського фронту (генерал армії Ф. І. Толбухін) прорвали укріплену оборону гітлерівських військ на південних підступах до м. Нікополь і з ходу форсував р. Дніпро. 9 лютого 1944 р. стрілецькі полки дивізії, за підтримки наступаючих зі сходу бійців 333-ї стрілецької дивізії (генерал-майор О. М. Голоско) 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), у стрімкому бою оволоділи селом Покровське. Таким чином, була створена загро-

за повного оточення нікопольського угруповання противника. Намагаючись виправити становище на фронті, гітлерівці неодноразово переходили у контрнаступи. Бої в районі села тривали ще декілька днів. Їх вели разом із бійцями вже названих дивізій також підрозділи 61-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Л. М. Лозанович) 3-ї гвардійської армії, які підійшли в район села 10 лютого 1944 р. У боях за визволення села брали участь також місцеві партизани, 14 з яких загинули. Після відходу радянських військ на захід, у селі деякий час стояли дивізійні медико-санітарні батальйони. Загиблих у боях та померлих від ран воїнів ховали на території села.

У післявоєнний час останки загиблих та померлих від ран, у тому числі і партизан, були перенесені в могилу, що описується. На могилі був установлений тимчасовий пам'ятник. У 1975 р. проведена реконструкція, під час якої могилу обклали плитами з червоного граніту; на неї поклали меморіальну плиту з відомими прізвищами похованих. В її узголов'ї могили установили залізобетонну скульптурну групу. Тоді ж праворуч від могили спорудили цегляну стелу, на якій укріпили дошки з прізвищами 170 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 294, 299, 303, 337, 466, 801; ф. 58, оп. 18002, спр. 139, 147, 154, 156, 171, 172, 291, 1204; ф. 334, оп. 5252, спр. 473, арк. 238. 2. Грылев А. Н. Днепр. Карпаты. Крым. М., 1970. 3. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К., 1977. 4. Через семь границ. Страницы истории 243-й Никопольской Хинганской Краснознаменной стрелковой дивизии в воспоминаниях ветеранов. Одесса, 1991.

Надія Шейміна

42.6. Могила М. Т. Галайди (іст.)

Село Покровське. Могила М. Т. Галайди

Кладовище на вул. Громова, наприкінці центральної алеї, ліворуч, 7-й ряд.

Галайда Микола Терентійович (19.12.1920–31.12.1999) – Герой Соціалістичної Праці (1981).

Народився у селянській родині в с. Олексіївка (Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.). Закінчив семирічну школу у с. Капулівка, а

згодом –партійну школу у м. Кіровоград (нині м. Кропивницький). Брав участь у бойових діях у роки Другої світової війни.

Після демобілізації в 1946 р. вступив до Дніпропетровського сільськогосподарського інституту, після його закінчення працював у сільському господарстві. З 1964 р. – голова колгоспу ім. М. Горького (с. Покровське). Форма організації виробництва, впроваджена ним у цьому колгоспі, була визнана Міністерством сільського господарства УРСР найкращою в галузі. За його керівництва зросли енергозабезпеченість та технічне оснащення господарства, збільшилась спеціалізація та концентрація виробництва, а колгосп ім. М. Горького став одним із перших у Дніпропетровській області колгоспів-мільйонерів. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 березня 1981 р. за значні успіхи, досягнуті у Всесоюзному соціалістичному змаганні, та виконання завдань 10-ї п'ятирічки М. Т. Галайді присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений орденами Леніна (1971, 1981), двома орденами Трудового Червоного Прапора (1971, 1973).

Помер 31 грудня 1999 р.

Могила, що має вигляд земляного пагорба, обкладена по периметру гранітним бордюром. На могилі установлений пілон із чорного граніту, на лицьовому боці якого викарбовано портрет похованого та меморіальний напис, на зворотньому – карбований портрет у повний зріст.

Література: 1. Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького. Зведений іменний каталог. Особиста картка М. Т. Галайди. 2. История городов и сел. Украинской СССР. Днепропетровская область. К., 1977.

Надія Шейміна

42.7. Могила М. І. Погрищука (іст.)

Село Покровське. Могила М. І. Погрищука

Провул. Громова. На центральній алеї кладовища, праворуч, позаду ритуального майданчика.

Погрищук Михайло Іванович (16.07.1959–28.06.1981) – лейтенант, командир саперного взводу обмеженого контингенту радянських військ у Демократичній Республіці Афганістан.

Народився в с. Сосулівка (Чортківський р-н, Тернопільська обл.) у селянський родині. Пізніше разом із родиною переїхав до с. Покровське. В 1976 р. закінчив Покровську середню школу; в 1976–1980 рр. навчався в Кам'янець-Подільському вищому військово-інженерному командному училищі, по закінченню якого служив у Грузії в м. Ахалкалакі. З травня 1981 р. проходив службу у складі обмеженого контингенту радянських військ у Демократичній Республіці Афганістан.

28 червня 1981 р. взвод під його командуванням отримав завдання: розмінувати шлях для проходження автоколони. Пересуваючись на танку, М. І. Поліщук підірвався на міні та отримав опіки 85% тіла. Помер у госпіталі.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (1982, посмертно), медаллю «Воину-интернационалисту от благодарного афганского народа» (1988).

У 1982 р. на могилі установили надгробок та пілон з червоного граніту. На пілоні – карбований портрет і меморіальний напис.

Література: 1. Палящий ветер Афганистана. Книга о воинах-интернационалистах Днепропетровщины, погибших в Афганской войне. Днепропетровск: Сич, 1991. 2. Чорні тюльпани. Афганський мартиролог України. К.: АТ «Друкарня «Столиця», 1999.

Людмила Чирич

42.8. Будинок культури, сер. 1950-х рр. (архіт.)

Село Покровське. Будинок культури, сер. 1950-х рр.

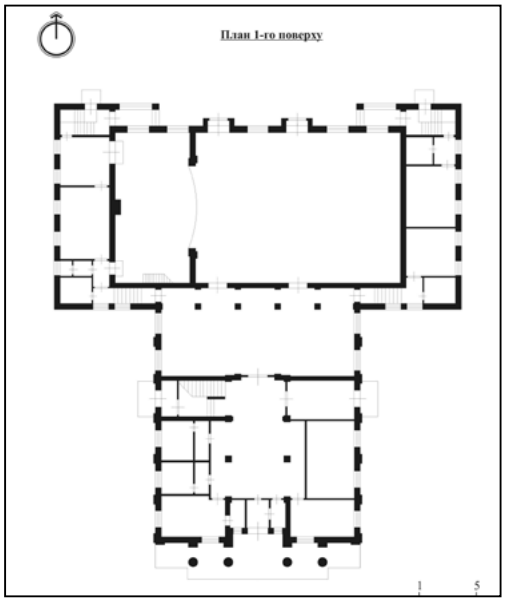

Село Покровське. Будинок культури, сер. 1950-х рр. (план будинку)

Вул. Калнишевського, 18-д.

Окремо розташований на значній відстані від червоної лінії вул. Калнишевського (колишня вул. Радянська), у прямокутному в плані кварталі, розміщеному в центрі села поруч із головними об'єктами соціально-

Фото 48. Село Покровське. Пам'ятний знак на честь Т. Г. Шевченка

Фото 49. Село Покровське. Пам'ятний знак на честь О. П. Довженка

Фото 50. Село Покровське. Пам'ятний знак на честь І. Ю. Рєпіна та В. О. Серова

побутової інфраструктури. На його території знаходиться великий озеленений сквер із пам'ятником Т. Г. Шевченку, братська могила радянських воїнів, які загинули у 1944 р. під час визволення села від гітлерівських військ, спортивний і дитячий майданчики; з точковим укрупленням забудови ближче до перехресть вулиць, що формують його периметр. Рельєф ділянки – спокійний, із незначним нахилом у західному напрямку – в бік берегової смуги Каховського водосховища.

Село Покровське або Покровка виникло ще у 1734 р. як укріплена територія запорізького Кошу (Нова Січ), отримавши у 1775 р. назву Покровське. У 1777 р. розпорядженням новоросійського губернатора воно стає містом із 300 дворами. Від 1776 р. на території Покровського розташовується рангова дача генерал-прокурора Сенату, дійсного таємного радника та кавалера – князя Вяземського Олександра Олексійовича (1727–1793). У 1798 р. коштом прочан зводиться кам'яна однопрестольна церква Покрови Богородиці. У 1802 р. вдова князя Вяземського продає село купцю, колезькому асесору Миколаю Івановичу (Лазаревичу) Штіглицю, по смерті якого, у 1820 р., село переходить його братові – барону Людвігу Івановичу (Лазаревичу) Штіглицю. На 1858 р. село належить синові останнього – Олександру Людвіговичу Штіглицю, де за ним закріплено 214 дворів та 841 кріпосна душа.

У 1861 р. О. Л. Штіглиць продає село молодшому сину царя Миколи I – великому князю Михайлу Миколайовичу Гольштейн-Готторпському (Романову), який підписує з колишніми кріпаками викупні уго-

ди. На той час Покровське вже нараховувало 1511 жителів у 214 дворах; тут відбувався один ярмарок на рік, розміщувався завод крупної рогатої худоби та діяла православна церква, а з 1882 р. – однокласна земська школа та церковно-приходська школа. У подальшому село продовжувало розвиватись як центр Покровської волості, в якому на 1911 р. мешкало 3262 жителі у 485 дворах. У 1912 р. тут відкривається фельдшерський пункт. У 1917 р. у Покровському встановлюється радянська влада, яка остаточно закріплюється у січні 1921 р. На початку 1930 р. засновується низка колгоспів, що пізніше об'єднуються у дві артілі: ім. Косіора (в подальшому ім. Горького) та ім. Котовського, які в часи повоєнної розбудови об'єднуються в один колгосп – ім. Горького (з 1951 р.). У цей же час, із введенням в експлуатацію Каховської ГЕС, більшість села відбудовується наново, з новим регулярним плануванням та розбивкою головного скверу у його центрі.

На території скверу між 1952–1954 рр. зводиться Будинок культури колгоспу ім. Горького з глядацькою залою на 300 місць. Будинок культури завдяки своїм габаритам та окремому розташуванню виступає у сформованому навколишньому середовищі локальною домінантою.

За функціональною типологією належить до культурно-просвітницьких закладів. Зведений за типовим проектом колгоспного клубу № 064 (ЦІТП № 1542), розробленим Київським державним проектним інститутом Діпросільбуд та рекомендованим для повторного використання Управлінням зі справ архітектури при Раді Міністрів УРСР 4 серпня 1952 р. Загальна місткість за проектом: 420 місць. У підвалі розміщувались господарські приміщення, на 1-му поверсі – приміщення видовищної групи з глядацькою залою, на 2-му – бібліотека, гімнастична зала, допоміжні службові приміщення. У 1967 р. у частині приміщень будівлі відкривається історико-краєзнавчий музей, що отримує звання народного у 1969 р. Наразі у фондах музею зберігаються 2200 од. музейних предметів історії, етнографії, природи села.

Будівля цегляна, на бутовому (стрічковому) фундаменті, в один – два поверхи. Фасади будівлі оштукатурені щільним шаром і пофарбовані. Дах – складної форми, багатосхильний, із сірим шиферним покриттям. Габаритні розміри: 32,0×34,55 м. Площа забудови – 810 м^2, об'єм будівлі – 5915 м^3.

Архітектурна композиція будівлі відзначається центральноосьовою симетрією, як у зовнішньому вирішенні, так і у плануванні будівлі. Головним акцентом будівельної композиції виступає центральний Т-подібний у плані підвищений об'єм, до бічних крил якого прилягають П-подібно (оперізуючи) одноповерхові

об'єми з допоміжними приміщеннями глядацької зали. Найвиразнішим та декорованим є двоповерховий, виступаючий у бік вул. Калнишевського об'єм. Його бічні шестиосьові фасади розчленовані по горизонталі (у простінках) пілястрами зі стилізованими капітелями. Так само стилізований класичний ордер, використаний у декоруванні чолового фасаду, де поєднуються гладкі колони, що підтримують чотириколонний портик із трикутним фронтоном, та пілястри. Парадний вхід акцентований прямокутним сандриком на кронштейнах, над яким поверхня стіни прикрашена ліпним самобутнім декором рослинної тематики, на відміну від типового проекту, де передбачався балкон. Поверхня стіни парадної групи (по ширині портика) декорована ромбоподібним декором.

Одними з основних декоративних елементів будівлі є ліпні барельєфи, що прикрашають обабіч портика фасадні поверхні. Так, лівий барельєф зображує композицію з трьох козаків (з музичними інструментами та шаблею), а правий – трьох дівчат в українському національному вбранні. Навколо фігур поверхня стіни прикрашена спрощеним рослинним декором. Ураховуючи, що ці барельєфи не передбачались типовим проектом 1950-х рр., вони є витвором невідомого майстра, який намагався відобразити українську самобутність села та його зв'язок з історією козацтва, у зв'язку з чим вони потребують збереження. Натомість, поверхня трикутного тимпану, утвореного схилами фронтону, декорована ліпним декором (відповідно до типового проекту), що зображує картуш із серпом та молотом в оточенні снопів пшениці, лаврових гілок і стрічок.

Будинок культури с. Покровське є прекрасним зразком архітектури культурно-виховних та видовищних закладів, зведених у середині 1950-х рр. за типовим проектом, але з використанням самобутнього народного декорування.

У 1967 р. на головному фасаді Будинку культури укріпили 3 мармурові дошки на честь Т. Г. Шевченка, О. П. Довженка, І. Ю. Рєпіна та В. О. Сєрова, які, кожен у свій час, відвідували село Покровське.

Шевченко Тарас Григорович (25.02.(09.03.)1814), с. Моринці, нині Звенигородський р-н, Черкаська обл. – 26.02.1861, м. Петербург) – український поет, художник.

З метою зібрання матеріалів для видання альбома офортів «Живописна Україна» Т. Г. Шевченко здійснив подорож із Петербурга в Україну, яка тривала близько восьми місяців. Виїхавши з Петербурга у травні 1843 р., поет відвідав десятки міст і сіл України: Кирилівку, Київ, Полтавщину, Чигирин. Певний час проживав у Чернігівський губернії у відомого українського мецената В. В. Тарновського (старший).

Молодого Т. Г. Шевченка приваблювали місця, що були пов'язані з історією запорізького козацтва. В тамтешніх жителях він бачив кращі риси українського народу: безмежну любов до Батьківщини, вільнолюбство, стійкість, мужність та хоробрість. У другій половині липня – на початку серпня 1843 р. він відвідав Нікопольщину, Томаківський острів, побував у селах Покровське та Капулівка, на острові Хортиця. Записував народні пісні, легенди, розповіді старих запорозьких козаків, спілкувався з селянами, познайомився з численними представниками української інтелігенції й освіченими поміщиками. Тут Т. Г. Шевченко багато малював, робив ескізи до альбома офортів «Живописна Україна», який задумав як періодичне видання, присвячене історичному минулому й сучасному народному побуту батьківщини. Єдиний випуск цього альбома, що вважається першим твором критичного реалізму в українській графіці, вийшов у 1844 р. у Петербурзі. Перебуваючи в Україні, Шевченко написав два поетичних твори – поему «Тризна» і вірш «Розрита могила». Повернувшись до Петербурга наприкінці лютого 1844 р., він, під враженням побаченого на батьківщині, пише низку творів.

Довженко Олександр Петрович (30.08.(11.09) 1894, с. Сосниці, нині Чернігівська обл. – 25.11.1956, м. Москва) – лауреат Ленінської (посмертно, 1959) та Державної премій, народний артист РРФСР (1950). Найвідоміші праці українського радянського кінорежисера. письменника, кінодраматурга О. П. Довженка: «Звенигород» (1928), «Арсенал» (1929), «Земля» (1930), «Щорс» (1939).

Створюючи епопею про український народ, він вибирав історично та суспільно значущі події, які об'єднали в собі філософію і психологію цілих поколінь. Двигуном його творчості був пафос оновлення миру. Довженко не міг пропустити таку значущу для його народу подію – знищення Великого Лугу і створення рукотворного моря. Великий Луг – Кінські і Базавлуцькі плавні – до знищення і затоплення в 1956 р. був унікальним природним ландшафтом. Саме тут, на березі Дніпра, і народжувався сценарій фільму «Поема про море», під час створення якого Довженко починає розуміти, що він обов'язково має зафіксувати цінний природний та історичний ландшафт, адже після спорудження греблі Каховської гідроелектростанції будуть залиті історичні місця Запорізької Січі і, зокрема, Великий Луг. «Наше нове море – наше нове горе. Так народ каже про море», – пише О. П. Довженко у щоденнику, під час роботи на Нікопольщині. В 1952 р. він пройшовся по Томаківському острові, побував на зречених на затоплення територіях Чортомлицької та Базавлуцької Січей, у селах Грушівка, Капулівка, Покровське, Павлівка.

У сценарії до картини «Поема про море» Довженко передає душевний стан людей, на долю яких випало зруйнувати родинне житло біля Дніпра і переселитися у нові місця. За сценарій до фільму «Поема про море» в 1959 р. йому посмертно була присуджена Ленінська премія.

Рєпін Ілля Юхимович (24.07 (05.08).1844, м. Чугуєв – 29.09.1930, м. Куоккала) – видатний російський живописець і педагог, найкрупніший представник демократичного реалізму російського мистецтва і діяч Товариства передвижників. Він є автором багатьох картин на історичні та побутові теми: «Бурлаки на Волзі» (1870–1873), «Іван Грозний та син його Іван» (1881–1885), «Не чекали» (1884–1888). Багато картин художник присвятив Україні – «Запорозькі козаки пишуть листа турецькому султану» (1884–1891)», «Вечорниці» (1881) та інші.

Сєров Валентин Олександрович (19.01.1865, м. Петербург – 05.12.1911, м. Москва) – видатний російський художник, дійсний член Петербурзької Академії мистецтва (1903). Відомі його твори: «Дівчинка з персиками» (1887), портрети К. Коровіна (1891), М. Горького (1904), М. Єрмолової (1905) та ін.

Подорожуючи Україною упродовж червня – липня 1880 р., І. Ю. Рєпін та його учень В. О. Сєров побували в Катеринославській губернії на Нікопольщині.

Оселившись у селі Покровське, відвідали місто Нікополь, села Капулівку, Томаківку, Грушівку, де І. Ю. Рєпін збирав матеріали для своєї картини «Запорожці». Своєму другу-історику Д. І. Яворницькому він так описував своє перебування на Нікопольщині: «В Покровському ми купались в Дніпрі, особливо в Чертомлику. Підпливаючи до запорізького кладовища, шукали черепи благородних героїв, підкови від чобіт – все, що збереглося. В селі Покровському ми провели більше місяця. Про нас ходила легенда, що ми «шукаємо скарби».

У селі Покровському І. Ю. Репін зробив замальовки внутрішнього вигляду Покровської церкви, могили курінного отамана Івана Кописи, створив етюди «Українська хата», «Залишки укріплень». Сєров намалював ту ж саму хату, а у церкві – запорозькі прапори.

Джерела та література: 1. Альбом проектов сельского и колхозного строительства / разраб. ИИн-том градостроительства Акад. архит. СССР и доп. проектами др. орг., Упр. по делам архит. при Совете Министров РСФСР, Отд. сел. лит.; под общ. ред. С. ИИ. Колесникова. М.: Гос. архит. изд-во, 1950. Вып. 1: Проекты примерных планов хозяйственных селений, жилых домов, общественных и культурно-бытовых зданий, 1950. С. 118, 120–121. 2. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: АІРА, 2016. С. 79–80. 3. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Ста-

тистический Комитет МВД, 1886. С. 12–13, 21. 4. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1977. С. 465. 5. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. И. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 12. 6. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Екатеринослав: Духовная Консистория, 1908. С. 136–137.

Надія Лиштва

Надія Шейміна

43. Привільне, с.

43.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 5,5 км на захід від центру села, у лісосмузі, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик, що впадають у р. Дніпро з правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 40 м. Насип – напівсферичної форми; поверхня задернована, заросла деревами.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0902/1.

Дмитро Філімонов

43.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3 км на південний захід від центру села, ліворуч дороги Нікополь – Дніпро, на вододілі балок Маркова, що впадає в Пугачова (Мала Кам'янка) та Велика Кам'янка, що впадає в р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; в 2013 р. – С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Східна частина насипу зруйнована трасою, центр знаходиться у смузі відведення дороги. Західна частина насипу засаджена садом. Насип повністю деформований господарською діяльністю людини.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Дмитрівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0902.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44. Придніпровське, с.

44.1. Курган (археол.)

Розташований у межах північної околиці села, праворуч дороги Нікополь – Марганець, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає в Новопавлівську затоку, та безіменної, що впадає в Каховське водосховище.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. На вершині облаштований тріангуляційний знак. Упродовж багатьох років у насип закопували сміття.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.2. Курган (археол.)

Розташований на південній околиці села, поруч із залізницею Нікополь – Марганець – Запоріжжя, за 0,7 км на північ від берега Каховського водосховища, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає в Новопавлівську затоку, та безіменної, що впадає в Каховське водосховище.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 5 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 6,5 км на північ – північний захід від центру села, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охоро-

ни історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється; у центрі насипу наявне каміння від підкурганних поховальних споруд.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Наталія Жарінова

44.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на північний схід від центру села, на території саду, біля зрошувального каналу, за 0,4 км ліворуч траси Нікополь – Марганець, на схилі вододілу р. Мала Кам'янка та безіменної балки, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми; по північній полі пролягає ґрунтова дорога.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Наталія Жарінова

44.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 5,3 км на північ від центру села, на ріллі, на схилі вододілу двох невеликих безіменних балок – лівих приток б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 30 м. Насип має форму півсфери, поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

44.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,2 км на північ – північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі двох невеликих безіменних балок, що є лівими притоками б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, по північній полі пролягає польова ґрунтова дорога, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

44.7. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4,3 км на північний схід від околиці села, на вододілі балок Кримка (Чернишевка) та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро з правого берега, у верхів'ях безіменної балки.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – С. М. Ніколаєвим.

У складі групи – два кургани. Домінуючий насип заввишки – 4 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. На вершині був установлений тріангуляційний знак. Північна пола – крута і коротка, південна – витягнута, пологa. Поли насипу підорюються. Менший курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 16 м. Поверхня розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 7 км на північ від центру села, на вододілі безіменних балок, що впадають у балку Пугачова (Мала Кам'янка), біля Новопавлівського кар'єру.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Курганна група нараховує два кургани, що заввишки по 1 м, діаметр – по 50 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на

території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Наталія Жарінова

44.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,5 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає у Новопавлівську затоку Каховського водосховища, та Чортомлик, що впадає в р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Недосліджена.

У складі групи – два насипи. Домінуючий курган заввишки – 5 м, діаметр – 110 м. Менший насип заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня насипу великого кургану задернована, має форму напівсфери з витягнутою південною полою; менший розорюється, сегментоподібний.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 10,5 км на північний захід від околиці села, за 1,5 км на північ від накопичувального басейну зрошувальної системи колишнього КСП «Аврора», на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший насип заввишки – 1,3 м, діаметр – 50 м. Менший курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 20 м. Поверхні насипів розорюються та набули сегментоподібної форми. Між собою кургани розділені лісосмугою та ґрунтовою дорогою.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території При-

дніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.11. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 11,2 км на північний схід від центру села, за 3,8 км на північний схід від накопичувального басейну зрошувальної системи колишнього КСП «Аврора», на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший насип заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Поверхня насипу задернована, поли кургану підорюються, особливо південна витягнута сторона; на вершині насипу встановлений знак тріангуляції. Менший курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня насипу розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.12. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5,4 км на північний захід від околиці села, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири насипи. Найбільший курган заввишки – 4,5 м, діаметр – 100 м. Насип задернований, південна пола витягнута, форма насипу – напівсфера. Три менші насипи заввишки – 1 м, 0,5 м, 0,4 м; діаметри – 70 м, 40 м та 40 м відповідно. Другий і третій насипи задерновані, підорюються. На розораних частинах курганів простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Найменший насип розорюється. Всі три насипи мають форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропет-

ровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.13. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5 км на північ – північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі двох невеликих безіменних балок – правих приток б. Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,05 км один від одного. Більший курган заввишки – 1,6 м, діаметр – 44 м. Насип – напівсферичної форми, поверхня розорюється, поли розтягнуті. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Насип – напівсферичний, розорюється, на поверхні – уламки каміння, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

44.14. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,5 км на північ – північний схід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Пугачова (Мала Кам'янка) та б. Кримка (Чернишевка), що впадають у р. Дніпро з правого берега.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,1 км один від одного. Перший насип заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. Другий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. У результаті постійного розорювання насипи набули форму сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0913/1.

Дмитро Філімонов

44.15. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 9,5 км на північ від центру села, на вододілі балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро з правого берега, у верхів'ях б. Крута.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно

обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – С. М. Ніколаєвим.

У складі могильника – п'ять курганів. Домінуючий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, насип – напівсферичної форми. Північна пола – крута і коротка, південна – витягнута, полога. Поли насипу підорюються. Розміри інших курганів надаються у порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/30 м; два – по 0,5/20 м; 0,3/20 м. Поверхні розорюються, внаслідок чого насипи набули сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0913/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.16. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на північний захід від центру села, за 0,1–0,4 км на захід від Новопавлівського кар'єру, на вододілі б. Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає в Новопавлівську затоку (лиман), та її безіменної притоки.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів, що витягнулися по вісі північний схід – південний захід протяжністю 0,5 км. Найбільший насип, що знаходиться у південно-західній частині могильника, заввишки – 5 м, діаметр – 110 м. У східній полі насипу виявлений горизонтальний лаз (можливо, зроблений мисливцями), через що спостерігається кам'яна крепіда кургану. Другий та третій за розмірами насипи заввишки – 3,5 м та 3 м, діаметри – 80 м та 70 м відповідно. У найменшому з них був виявлений вхідний колодязь, що перекритий брилами граніту. Одна гранітна стела знаходиться осторонь. Усі три насипи – напівсферичної форми, поверхні задерновані, поли підрізані розорюванням. Два найменші за розмірами насипи заввишки – 1,5 м та 0,5 м, діаметри – по 50 м. Поверхні розорюються, поли розтягнуті, вершини сплощені. Насипи – сегментоподібної форми. Найменший курган перетинається полами з найбільшим.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.17. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 10 км на північ від околиці села, за 2 км на північний схід від накопичувального басейну зрошувальної системи, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Чортомлик, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Могильник складається з тринадцяти курганів. Найбільший курган заввишки – 4 м, діаметр – 90 м. Розміри інших надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/60 м; два – по 1,2/50 м; 1/50 м; 0,7/50 м; шість – по 0,5/40 м. Насип найбільшого кургану – конусоподібної форми, поверхня задернована, південна пола розтягнута та розорюється. У центрі насипу – грабіжницький шурф завглибшки 6 м і залишки від знака тріангуляції. Один із курганів, що має розміри 1,2 м/50 м, теж задернований, у насипу простежується вихід підкурганних кам'яних споруд. Усі менші насипи – сегментоподібної форми, їхні поверхні розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Придніпровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0913.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

44.18. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Придніпровське. Братська могила радянських воїнів

Старе кладовище, в центрі.

Поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули в лютому 1944 р. у боях за визволення с. Придніпровське. Прізвища і кількість похованих невідомі.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). Відповідно до плану операції в цей день на лівому фланзі 3-го Українського фронту перейшли в наступ війська 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін), які мали завдання нанести удар по військах противника загальним напрямком на м. Нікополь. Під час наступальних боїв 6 лютого 1944 р. підрозділи 203-ї стрілецької дивізії (полковник Г. С. Зданович) 6-ї армії вийшли на ближні підступи до Нікополя, зайнявши рубіж – балка Кам'яна – висота 54,2 – сади східніше с. Ново-Павлівка (тепер межа м. Нікополь). 7 лютого 1944 р., після третьої атаки бійці 592-го стрілецького полку дивізії захопили висоту 54,2, а з настанням темряви пішли в атаку на залізничну станцію Нікополь. Під час боїв 7 лютого було визволено передмістя м. Нікополь, де розташовувались невеликі хутори та поодинокі господарства (нині територія с. Придніпровське). Загиблі в цих боях воїни були поховані в могилі, що описується.

У 1980-ті роки на могилі установили цегляний обеліск та надгробок. У 2010 р., після ремонту, на могилі установили гранітні надгробок (2,7×1 м) та пілон (h – 1,8 м). Територія пам'ятки оточена металевою огорожею (4,1×3 м).

Література: 1. Зданович Г. С. Идем в наступление. М.: Воениздат, 1980.

Оксана Колесник

44.19. Могила В. І. Пахомовського (іст.)

Село Придніпровське. Могила В. І. Пахомовського

Старе кладовище, у центрі.

Пахомовський Василь Ісаакович (06.03.1909–20.05.1980) – Герой Соціалістичної Праці (1966).

Народився у селянській родині в м. Марганець. У 1924 р. почав трудову діяльність кіногоном на руднику ім. Комінтерна, десятником рудопромивної фабрики ім. Максимова. У 1934–1937 рр. – редактор газети; в 1937–1941 рр. – пропагандист райкому партії, секретар партійного комітету

рудоуправління ім. Орджонікідзе тресту «Марганець», завідувач організаційного відділу Чкалівського (в 1940–1945 рр. так називався Нікопольський район) райкому ВКП(б) Дніпропетровської області.

У 1941–1943 рр. у лавах Червоної армії воював на фронтах Другої світової війни. В 1943 р., після важкого поранення, був демобілізований; працював начальником сектора фінансів та кредиту управління Держплану СРСР по Узбекистану. В 1944–1948 рр. – завідувач організаційного відділу Нікопольського райкому партії, парторг рудоуправління ім. Орджонікідзе, секретар по кадрах Нікопольського райкому партії, слухач дворічної Дніпропетровської обласної партійної школи. В 1948–1953 рр. – секретар по кадрах, секретар Нікопольського райкому партії; в 1953–1955 рр. – голова виконкому Нікопольської районної ради депутатів; у 1955–1980 рр. – голова колгоспу «Аврора» в с. Придніпровське.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 березня 1966 р. за отримання високих урожаїв зернових у колгоспі «Аврора» Нікопольського району Дніпропетровської області В. І. Пахомовському присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений двома орденами Леніна, орденами Жовтневої Революції та Трудового Червоного Прапора.

Помер 20 травня 1980 р.

На могилі установлені надгробок та пілон із червоного граніту. На пілоні – карбований портрет і меморіальний напис.

Література: 1. Пахомовский В. П. Некролог // «Зоря». 21 травня 1980. 2. Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького. Зведений іменний каталог. Персональна картка В. І. Пахомовського.

Надія Шейміна

44.20. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Придніпровське. Пам'ятний знак землякам

Біля Будинку культури.

Відкритий у 1967 р. на честь жителів села Придніпровське, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак являє собою скульптурну групу, що складається з фігур воїна в повний зріст та уклінної жінки. Скульптурна композиція установлена на цегляному оштукатуреному постаменті, до якого примикає залізобетонна стела у вигляді розгорнутого прапора. У середній

частині прапора укріплена червона гранітна дошка з текстом: «Воинам-колхозникам и односельчанам, павшим в боях за свободу Родины». Над дошкою з текстом – дата з накладних цифр: «1941–1945». Ліворуч від скульптури – 2 цегляні основи під дошки, що розташовані одна до одної під кутом 90°. Усього – 7 дошок із прізвищами мешканців села Придніпровське, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Література: 1. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К., 1977. С. 467–468.

Оксана Колесник

45. Приміське, с.

45.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на захід від центру села, на луках, на вододілі правого корінного берега р. Дніпро та р. Сухий Чортомлик, лівої притоки р. Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 25 м. Насип має форму півсфери, поверхня задернована.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

45.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,8 км на захід – південний захід від центру села, на вододілі двох невеликих безіменних балок, лівих приток р. Сухий Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 25 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув форму сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

45.3. Могильник курганний (археол.)

Село Приміське. Могильник курганний

Розташований на відстані 2 км на південний схід від центру села, за 0,25 км ліворуч вул. Електрометалургів м. Нікополь (північна околиця), на корінному березі р. Дніпро.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Повторно обстежений у 2013 р. археологом О. В. Мишустою.

У складі могильника – п'ять курганів. Найвищий насип заввишки – 6 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована. В центрі насипу – велика яма. У полах кургану вириті ями для сміття. Біля підніжжя насипу з південного і південно-західного боків облаштовані підсобні будівлі і гаражі робітників колишнього шовкорадгоспу. Із західного та північного боків курган оточують будівлі колишнього шовкорадгоспу. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 0,5/30 м, 0,4/25 м, 0,3/20 м.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

45.4. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Приміське. Братська могила радянських воїнів

У центрі села, на шкільному подвір'ї.

Поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення с. Старозаводське та прилеглої території від гітлерівських військ. Поховано 10 радянських воїнів. Прізвища невідомі.

Упродовж першої половини січня 1944 р. радянські війська здійснювали неодноразові спроби ліквідувати нікопольсько-криворізьке угруповання противника, однак, через шалений спротив німецьких військ, успіху не досягли. 30 січня – 29 лютого 1944 р. війська 3-го Українського фронту (генерал армії Р. Я. Малиновський) провели Нікопольсько-Криворізьку фронтову операцію, під час якої 112-й гвардійський стрілецький полк 39-ї гвардійської стрілецької дивізії (полковник С. М. Каминін, з 17.02.1944 р. – полковник В. М. Штриголь) 28-го гвар-

дійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник В. І. Чуйков), долаючи опір противника, 8 лютого 1944 р. звільнили с. Старозаводське. Загиблі воїни були поховані в лісосмузі.

У 1956 р. останки радянських воїнів перенесли до с. Приміське і поховали в могилі, що описується. Могила розташована на штучному пагорбі, за нею установлений обеліск, на постаменті якого укріплені меморіальні гранітні дошки.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 345, оп. 5487, спр. 164, арк. 230–237. 2. Морозов А. А. 39-я Барвенковская. М., 1981.

Надія Шейміна

46. Путилівка, с.

46.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Мала Журавльова та Велика Журавльова, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,2 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

46.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4 км на північний схід від центру села, на вододілі р. Базавлук та балки Іванівська, яка впадає в р. Солону з боку правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюгом з південного сходу на північний захід. Найбільший насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Два менші кургани – заввишки по 0,4 м, діаметри – по 40 м. Усі насипи від постійного розорювання набули сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

46.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,7 км на північний схід від центру села, праворуч дороги Нікополь – Новософіївка, на вододілі балок Іванівська, що впадає в б. Мала Журавльова, та Мала Журавльова, що впадає в р. Солона з правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,5 км. Більший насип заввишки – 1,7 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена. Насип, що розташований у центрі ланцюжка, розтягнутий розорюванням по вісі північ – південь, має еліпсоподібну форму в плані та розміри 0,4/50 м. Найменший – заввишки 0,4 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

46.4. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північ від північної околиці села, на вододілі балки Іванівська, яка впадає в р. Солону, та р. Базавлук.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – вісім курганів, розташованих ланцюгом. Найбільший – заввишки 3 м, діаметр – 90 м. Розміри інших курганів надаються в порядку зменшення: два – по 1/60 м; чотири – по 0,5/50 м;

0,5/40 м. Усі насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються. На насипу одного з курганів знайдений фрагмент кераміки доби бронзи.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

47. Сорочине, с.

47.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,1 км на захід – південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв балок Матвєєва та Клоткова, що є правими притоками р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 40 м. Насип має форму сегмента; вершина сплощена, поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

47.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний схід від південної околиці села, на ріллі, на вододілі балок Сорочина та Матвєєва, що є правими притоками р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 1,2 м, діаметр – 40 м. Насип має форму півсфери; поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

47.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,8 км на північ від північної околиці села, на ріллі, праворуч дороги Лошкарівка – Приют, біля залізниці, на вододілі верхів'їв балок Вєтрова та Сорочина, що обидві впадають у р. Базавлук із правого берега.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Менший насип розташований на відстані 0,12 км на південний захід від більшого. Більший курган заввишки – 1,2 м,

діаметр – 40 м. Менший курган заввишки – 0,8 м, діаметр – 30 м. Насипи мають форму сегментів. Більший насип розорюється, менший – задернований. Вершини сплощені, поли розтягнуті. На поверхні меншого за розмірами насипу простежуються виходи каміння.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

47.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,25 км на північний захід від північної околиці села, праворуч дороги Лошкарівка – Приют, на ріллі, на вододілі верхів'їв балок Сорочина та Матвєєва, що є правими притоками р. Базавлук.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,1 км один від одного. Більший курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 40 м. Другий насип заввишки – 1,4 м, діаметр – 40 м. Насипи – у вигляді півсфер. Поверхня більшого задернована, зустрічається каміння. Другий курган розорюється.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

47.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,9 км на захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв балок Сорочина та Матвєєва, що є правими притоками р. Базавлук.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Менший розташований на відстані 0,03 км на південний схід від більшого. Більший курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Менший насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Більший за розмірами насип, вершина якого задернована, а поли підрізані розорюванням, має форму півсфери. Менший курган, поверхня якого розорюється, – сегментоподібної форми; вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

47.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,75 км на південь від центру села, на ріллі,

на вододілі балок Сорочина та Матвєєва, що є правими притоками р. Базавлук.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Менший розташований на відстані 0,08 км на північний захід від більшого. Більший курган заввишки – 1,2 м, діаметр – 44 м. Менший насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 30 м. Обидва насипи мають форму сегментів; поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0905/1.

Дмитро Філімонов

48. Старозаводське, с.

48.1. Курган (археол.)

Розташований на західній околиці села, на присадибній ділянці домоволодіння № 6, праворуч дороги Приміське – Катеринівка – Покров, на схилі вододілу річок Сухий Чортомлик та Чортомлик (нині затока Каховського водосховища), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. П., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

48.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південь від центру села, за 0,1 км та ліворуч від дороги Приміське – Старозаводське, за 0,75 км на схід від шламосховища Орджонікідзевського ГЗК, на схилі вододілу річок Сухий Чортомлик та Чортомлик (нині затока Каховського водосховища), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником

Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

48.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,1 км на південний схід від центру села, у саду, на схилі вододілу б. Чортомлик та р. Сухий Чортомлик, лівих приток р. Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 60 м. Насип має форму півсфери, поверхня задернована, на північній полі – дерева.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

48.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південь від південно-західної околиці села, за 0,3 км на південний схід від шламосховища Орджонікідзевського ГЗК, біля басейну зрошувальної системи, на вододілі річок Сухий Чортомлик та Чортомлик (нині затока Каховського водосховища), що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі північний захід – південний схід, заввишки – 3,5 м та 3 м, діаметри – 80 м та 70 м. Поверхні задерновані, поли підорюються. Насипи – напівсферичної форми. Біля південної поли більшого насипу та північної меншого пролягає ґрунтова дорога. З північно-західної сторони більшого – водний басейн-накопичувач. На вершині меншого насипу – залізобетонні залишки від знака тріангуляції.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Менжинської сільської ради Нікопольського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0906.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

48.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3 км на південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв безіменної балки та б. Репана (Сухий Чортомлик), що обидві є правими притоками р. Сухий Чортомлик.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – два кургани, що розташовані поруч один з одним. Перший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Другий – заввишки 0,4 м, діаметр – 20 м. У результаті постійного розорювання насипи набули форму сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Менжинської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0906/1.

Дмитро Філімонов

49. Східне, с-ще

49.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,875 км на схід від східної околиці селища, на вододілі балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0910.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

49.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,6 км на південний схід від східної околиці селища, на вододілі балок Чортомлик та Пугачова (Мала Кам'янка), що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно

обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід. Більший насип заввишки – 1,7 м, діаметр – 70 м. Менший курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми, вершини сплощені.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Першотравенської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0910.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

50. Таврійське, с.

50.1. Курган «Могила Гостра» (археол.)

Розташований на відстані 1,25 км на південний схід від центру села, праворуч дороги Чкалове – Чистопіль, на схилі вододілу балок Широка та Довгенька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована. На вершині – відбитки від зруйнованого знака тріангуляції і три великі ями. З південно-східної та північної сторін бульдозером зруйновані поли насипу. Насип мав форму напівсфери.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

50.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,2 км на південний захід від центру села, ліворуч дороги Таврійське – Мар'ївка, на пасовищі, на першій надзаплавній терасі р. Солона, що впадає в р. Базавлук.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. спів-

робітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована. Вершина чітко виражена. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

50.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,6 км на схід від центру села, ліворуч дороги Таврійське – Чкалове, на пасовищі, на схилі вододілу балок Неплюївська та Широка, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Поверхня розорюється. У центрі насипу знаходився грабіжницький шурф, який був засипаний під час польових робіт. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

50.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний захід від центру села, на вододілі балок Широка та Довгенька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми. Вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропет-

ровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

50.5. Курган (археол.)

Розташований на південній околиці села, за 0,3 км на південь від дороги Мар'ївка – Таврійське – Чистопіль, у заплаві р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня задернована. Курган частково знаходиться у лісосмузі, частково – на пасовищі; через насип сегментоподібної форми пролягає ґрунтова дорога.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

50.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південь від південно-західної околиці села, на другій надзаплавній терасі р. Солона.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 80 м. Вершина задернована, західна та південна поли дуже розорюються. Від центру насипу до південної поли прорита бульдозером траншея (на ширину леза). З північного боку поверхня насипу задернована, ростуть дерева.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Наталія Жарінова

50.7. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,1 км на південь від центру східної частини села, на ріллі, на вододілі б. Широка, лівої притоки р. Солона та б. Довгенька, що з правого боку впадає у б. Криничувата.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип, що

має сегментоподібну форму, розорюється, на поверхні зустрічаються уламки каміння, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0903/1.

Дмитро Філімонов

50.8. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,25 км на північний захід від центру західної частини села, на ріллі, на схилі вододілу р. Солона, лівої притоки р. Базавлук та її правої притоки б. Іванівська.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 25 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув форму сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0903/1.

Дмитро Філімонов

50.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,75 км на північ від центру села, в заплаві річки Солона, на схилі балки Глиняна, біля її впадіння в річку.

Виявлена у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Повторно обстежена в 2013 р. археологом О. В. Мишустою.

У складі групи – три кургани. Найбільший курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Два менші заввишки – 0,4 м і 0,5 м, діаметри – 20 м і 25 м відповідно. Всі насипи – сегментоподібної форми; поверхні розорюються.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903/1. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Наталія Жарінова

50.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,75 км на північ від центру села, ліворуч дороги на с. Чистопіль, на першій надзаплавній терасі правого берега р. Солона.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Найбільший насип заввишки – 3,5 м,

діаметр – 40 м. Поверхня задернована, в насипу облаштоване сільське кладовище другої половини XX ст. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. У зв'язку з розширенням території кладовища в насипі кургану є підзахоронення XX – XXI ст.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Наталія Жарінова

50.11. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 1,3 км на південний захід від центру села, на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів. Найбільший насип заввишки – 3,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня розорюється, насип – напівсферичної форми із досить витягнутою південною полою і крутою північною. На поверхні виявлено кілька фрагментів ліпної кераміки. Навколо кургану спостерігаються кілька світлих плям від повністю розораних насипів. Другий за розмірами курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Розміри менших насипів подаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/40 м; 0,5/40 м; 0,5/30 м. Насип найменшого кургану (розташований на пасовищі) задернований, решта – розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

50.12. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму (іст.)

Село Таврійське. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму

На території колишнього піщаного кар'єру.

Поховані громадяни єврейської національності, які були розстріляні у травні 1942 р. гітлерівськими військами.

Від 1932 р. три села сучасної Чистопільської сільської ради – Таврійське, Високопіль та Фрайдорф (тепер у межах с. Чистопіль) входили до Сталіндорфського єврейського національного району і були у переважній більшості заселені євреями. В роки Другої світової війни територія району була повністю окупована німецькими військами упродовж 14–20 серпня 1941 р.

Стосовно єврейського населення гітлерівці проводили політику нещадної експлуатації та фізичного знищення. Для цього на території району були створені гетто та трудові табори. Такі гетто діяли в декількох селах району, зокрема у с. Фрайдорф. Перші розстріли єврейського населення відбулися ще у вересні – жовтні 1941 р. Наприкінці травня 1942 р., після проведення сільськогосподарських робіт, на яких використовували працю в'язнів гетто та трудових таборів, гітлерівці розстрілляли громадян єврейської національності у с. Таврійське за селом у полі – на території піщаного кар'єру.

Могила (3,2×3 м), що має вигляд невисокого земляного пагорба, обкладена по периметру камінням. По центру встановлена металева конструкція у вигляді двох, зігнутих посередині під тупим кутом, металевих листів, що однією зі сторін укопані в землю один навпроти одного, утворюючи таким чином незавершений ромб (h – 1,6 м). У верхній частині цієї конструкції, на перемичці, що поєднує її частини, укріплена металева дошка з відлитим текстом (0,4×0,3 м).

Література: 1. Быстряков А. Евреи Екатеринослава – Днепропетровска. (XXвек). Днепропетровск, 2002. 2. Круглов А. И. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. Энциклопедический справочник. Харьков, 2002.

Надія Шейміна

50.13. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Таврійське. Братська могила радянських воїнів

Вул. Котовського, на червоній лінії забудови, поміж житлових будинків.

Поховано 162 воїни 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення села Таврійське та навколишньої території від гітлерівських військ. Відомо 100 прізвищ.

Під час Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30 січня – 29 лютого 1944), що проводилася

силами 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) та 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів, підрозділи 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник І. В. Чуйков) прорвали лінію фронту на ділянці Апостолове – Перевізькі Хутори (нині у складі м. Покров), розгромивши дві дивізії гітлерівців. Унаслідок таких дій у районі ділянки Марганець – Нікополь – Чкалове опинилися в напівоточенні п'ять – шість дивізій противника.

Бої в межах нинішнього села Таврійське (колишні хутори Євтєєва, Покровський, село Катерино-Михайлівка), сіл Мар'ївка та Олександрівка точилися упродовж 4–10 лютого 1944 р. У них брали участь підрозділи 57-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор О. Д. Шеменков) 4-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор В. О. Глазунов) 8-ї гвардійської армії за підтримки 13-ї (полковник Н. Є. Щербаков) та 15-ї (полковник О. П. Рослов) гвардійських механізованих бригад 4-го гвардійського механізованого корпусу (генерал-лейтенант т/в Т. І. Танасчишин). Загиблі в цих боях були поховані на місцях боїв.

У повоєнний час останки радянських воїнів були перенесені до могили, що описується. В травні 1956 р. біля могили установили залізобетонну скульптуру воїна, на постаменті якої укріпили мармурову меморіальну дошку із прізвищами похованих. Наприкінці 1980-х рр. скульптуру замінили на стелу з барельєфами двох воїнів, розміщену на цегляному цоколі. Тоді ж на могилу поклали 7 меморіальних гранітних дошок із відомими прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 294, 300, 304, 307; ф. 58, оп. 18002, спр. 117, 122, 132, 139, 156, 162, 178, 305, 505. 2. Грылёв А. Н. Днепр. Карпаты. Крым. М., 1979.

Оксана Колесник

51. Томаківське, с.

51.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на південний схід від центру села, за 0,75 км на схід від дороги Лукіївка – Веселе, на схилі вододілу балок Сиряна, що впадає в б. Кам'янувата (притока р. Солона), та б. Грузька, що впадає в р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, вершина сплощена. Насип кургану набув сегментоподібну форму. На ріллі біля кургану проглядаються жовті плями материкових викидів від зруйнованих курганів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

51.2. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,3 км на північний захід від центру села, за 0,6 км на північ від дороги Криничувате – Охотниче, по обидва боки польової ґрунтової дороги, на вододілі балок Грузька та Жидівська, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані по вісі захід – схід на відстані 0,05 км один від одного. Насипи заввишки – 1,5 м та 0,5 м, діаметри – по 40 м. Поли розтягнуті розорюванням, вершини сплощені. Насипи курганів набули сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0904.

Наталія Жарінова

51.3. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,6 км на південний схід від центру села, на вододілі балок Грузька та Кам'янувата, що впадають у р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший насип заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Унаслідок того, що насип кургану вкритий так званим кам'яним «панцирем», поверхня задернована. Менший курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦЮІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

51.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,3 км на південний схід від центру села, на во-

доділі балок Грузька та Кам'янувата, що впадають у р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани. Найбільший – заввишки 1,5 м, діаметр – 50 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється. Східна пола насипу межує з лісосмугою. Два менші кургани – заввишки по 0,5 м, діаметри – по 30 м. Один із них розташований на ріллі, у другого через центр насипу пролягає ґрунтова дорога, а по західній полі – лісосмуга. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Криничуватської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0904.

Лідія Голубчик
Наталія Жарінова

52. Улянівка, с.

52.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний схід від центру села, на вододілі річок Базавлук та Солона.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня кургану розорюється, вершина сплощена.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

52.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на південь від центру села, на вододілі річок Солона і Базавлук.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня насипу задернована. Через центр пролягає лісосмуга. З південного боку курган дуже зруйнований екскаватором, з північного заходу – широка траншея. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53. Хмельницьке, с.

53.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на схід від центральної частини села, за 0,5 км на північ від дороги Хмельницьке – Таврійське, на вододілі балок Лобок та Велика Журавльова, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1952 р. археологом Е. О. Симоновичем. Повторно обстежений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою; у 2004 р. – співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Вершина насипу задернована, поли дуже підрізані розорюванням. У центрі – залишки бетонного реперу від геодезичного знака тріангуляції, росте чагарник.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,875 км на схід від середньосхідної околиці села, біля лісосмуги, за 0,75 км на південь від дороги Хмельницьке – Таврійське, на північний схід від МТФ, на вододілі балок Лобок та Велика Журавльова, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток істо-

рико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,75 км на захід від центру села, за 1 км на захід від роздоріжжя Хмельницьке – Таврійське, біля тракторної бригади, на вододілі балок Лобок та Тимохіна, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, північна і південна поли розорюються. Через центр пролягає лісосмуга і геодезична траншея від зруйнованого знака тріангуляції, по південній полі прокладена ґрунтова дорога. На поверхні насипу наявні дві плити від перекриття поховальної споруди.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,75 км на схід від північно-східної околиці села, на вододілі балок Велика Журавльова та Лобок, що впадають у р. Солона (притока р. Базавлук) із правого берега.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 50 м. Унаслідок постійного розорювання набув сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Наталія Жарінова

53.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на схід від центру села, біля лісосмуги, за 0,75 км на південь від дороги Хмельницьке – Таврійське, на північний схід від МТФ, на вододілі

балок Лобок та Велика Журавльова, що впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 3 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована. Насип – напівсферичної форми. На кургані – старе кладовище та декілька розритих могил. Біля підошви кургану стоїть кам'яний хрест XVIII ст.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. эксп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на захід від центру села, на вододілі між безіменною балкою та балкою Терновата; обидві балки впадають у р. Солона з боку правого берега.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 60 м. Форма насипу – сегментоподібна внаслідок багаторічного розорювання.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Наталія Жарінова

53.7. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,9 км на схід – південний схід від центру села, на ріллі, на схилі правого берега долини р. Солона, лівої притоки р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув форму сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0908/1.

Дмитро Філімонов

53.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на схід від північно-східної околиці села, на вододілі балки Велика Журавльова та безіменної, що впадають у р. Солона (притока р. Базавлук) з правого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані ланцюгом по лінії з південного сходу на північний захід. Найбільший насип заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Наступний курган має висоту 0,5 м, діаметр – 40 м. Найменший курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 40 м. Поверхня найбільшого кургану задернована, насип – напівсферичної форми. Менші – розорюються, набули сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,25 км на захід від північної частини села, на вододілі річок Базавлук та Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки по 1 м, діаметри – 60 м та 40 м відповідно. Насипи розорюються, тому набули форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,75 км на захід від центральної частини села, на вододілі між безіменною балкою та балкою Терноватою, які впадають у р. Солона з боку правого берега.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Повторно обстежена в 2013 р. археологом В. В. Свистуновим.

У складі групи – два кургани. Кургани – заввишки 1 м та 0,3 м, діаметри – 50 м та 20 м відповідно. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908/1. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Наталія Жарінова

53.11. Курганна група (археол.)

Розташована на південно-західній околиці села, на першій надзаплавній терасі правого берега р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три насипи. Більший курган заввишки – 3 м, діаметр – 80 м; напівсферичної форми. На південній частині насипу – присадибні городи і по ній пролягає ґрунтова дорога, північна частина – на ріллі, розорюється. Центр кургану пошкоджений траншеями від зрізаного знака тріангуляції, задернований. Другий курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м; задернований з північної сторони, по південній частині насипу пролягає ґрунтова дорога; поверхня розорана. Третій курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

53.12. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,3 км на схід – південний схід від центру села, на ріллі, на схилі правого берега долини р. Солона, лівої притоки р. Базавлук.

Виявлена у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

До складу групи входять чотири кургани. Два насипи – найбільший та один найменший за розмірами – знаходяться поруч; на відстані 0,1–0,12 км на північ від них розташовані середній та ще один невеликий. Заввишки домінуючий курган – 1,4 м, діаметр – 40 м. Наступний насип сягає 0,5 м, діаметр – 30 м. Два найменші кургани заввишки – по 0,3 м, діаметри – по 20 м кожний. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0908/1.

Дмитро Філімонов

53.13. Могильник курганний «Могила Бузинова» (археол.)

Розташований на відстані 1 км на захід від північної частини села, на вододілі річок Базавлук і Солона, ліворуч дороги Новософіївка – Улянівка. Найбільший курган має власну назву – Могила Бузинова.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять насипів, розташованих ланцюгом з півдня на північ. Найбільший курган заввишки – 6 м, діаметр – 140 м. Задернований, південна пола дуже витягнута, розорюється. Другий курган заввишки – 4 м, діаметр – 120 м. Насип задернований, південна пола дуже підрізується оранкою. Третій курган заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Задернований, дуже підрізується розорюванням; у насипу простежується багато каміння та плити з підкурганних поховальних споруд. Два найменші – заввишки 0,4 м та 0,2 м, діаметри – по 40 м. Розорюються, мають форму сегментів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Наталія Жарінова

Оксана Рутковська

53.14. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 1 км на північний захід від північної околиці села, на вододілі річок Базавлук і Солона, ліворуч дороги Хмельницьке – Миронівка.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропет-

ровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять насипів. Найбільший курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, в центрі є відбитки від знака тріангуляції. Розміри менших курганів подаються в порядку зменшення (висота/діаметр): 1/50 м; три – по 0,4/40 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Новософіївської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0908.

Наталія Жарінова

53.15. Могили радянських воїнів (іст.)

Село Хмельницьке. Могили радянських воїнів

При в'їзді в село з боку м. Покров.

У 2 братських могилах поховані воїни 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення хутора Хмельницький (нині с. Хмельницьке) від гітлерівських військ. Відомо 109 прізвищ.

Під час Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30.01.1944–19.02.1944) 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) та 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів воїни 242-го та 244-го гвардійських стрілецьких полків 82-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор І. О. Макаренко) за підтримки бійців 120-го гвардійського стрілецького полку 39-ї гвардійської стрілецької дивізії (полковник С. М. Каминін) 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник І. В. Чуйков) 3-го Українського фронту 4 лютого 1944 р. визволили хутір Хмельницький від гітлерівців. Але бої в районі села тривали ще упродовж 5–9 лютого 1944 р. через те, що декілька дивізій противника, які потрапили в напівоточення в районі міст Марганця та Нікополя, села Чкалове, намагалися прорватися на захід і не опинитися в повному оточенні. Загиблі в цих боях, а також померлі від ран у медико-санітарних батальйонах, були поховані на території села та його околицях.

У 1956 р. останки воїнів перенесли в дві братські могили і біля найбільшої з них установили залізобетонну скульптуру воїна. В 1964 р. на могилі розмістили 12 плит із прізвищами похованих. У 1987 р. плити з прізвищами похованих були укріплені на постаменті скульптури; на другій могилі – установлений

обеліск. У 2000-х рр. під час реконструкції ознаки могил на поверхні були знівельовані, а на території, де знаходились поховання, облаштований викладений тротуарною плиткою майданчик, до якого веде така ж доріжка. На майданчику встановили пілон (2,1×1,2 м), облицьований штучним каменем, на якому укріпили гранітну меморіальну дошку (0,8×0,6 м). Біля підніжжя пілону розмістили на подіумах 3 гранітні дошки (0,8×0,6 м) з відомими прізвищами похованих.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 295; ф. 58, оп. 18002, спр. 119, 143, 202, 314, 366, 404, 1452; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 45; ф. 345, оп. 5550, спр. 15, арк. 7. 2. Окупаційний режим на Дніпропетровщині в хронологічних довідках місцевих органів влади 1941–1944. Збірник документів. Дніпропетровськ: Герда, 2010.

Надія Шейміна

54. Христофорівка, с.

54.1. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,3 км на схід від центру села, на вододілі балки Захарькова та безіменної, що впадають у р. Базавлук з боку лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани. Найбільший насип заввишки – 3 м, діаметр – 70 м. Розміри інших курганів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – 1,5/40 м; 1/40 м. Поверхня насипу більшого кургану задернована, на вершині – залишки від знака тріангуляції та велика вирва, можливо, часів Другої світової війни (діаметр – 4 м), прихована кущем. Насипи двох інших курганів злиті полами, задерновані, на поверхні простежується значна кількість каміння. Найменший курган розорюється. Форма насипів: напівсфера з витягнутою південною полою у більшого кургану, сегментоподібна – в інших.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Лошкарівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0905.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

54.2. Могила О. М. Агапова (іст.)

Село Христофорівка. Могила О. М. Агапова

Розташована за 1,9 км на південний схід від центру села, за 1,5 км на південний схід від околиці села, у верхів'ях балки Прядки, поруч з польовою дорогою.

Похований воїн 3-го Українського фронту, який загинув у лютому 1944 р. під час боїв з гітлерівськими військами в районі села Христофорівка та хутора Стеценко.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція (30.01.1944–29.02.1944) 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів. Відповідно до плану операції, 31 січня 1944 р. у наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. Наприкінці дня підрозділи армії зав'язали бої за села Червоне (нині с. Садове, Софіївський р-н), Звізда, Приют, Лошкарівка. 1 лютого 1944 р. оборона гітлерівців на цьому відрізку фронту була прорвана. 3 лютого 1944 р. воїни 227-го гвардійського стрілецького полку 79-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Л. І. Вагін) 8-ї гвардійської армії визволили хутір Стеценко від гітлерівських військ. У цих боях загинув єфрейтор Агапов Олександр Миколайович, якого поховали в могилі, що описується.

У повоєнні роки на могилі, яку обклали по периметру цеглою, установили металевий надгробок (1,2×0,4 м) і обеліск (h – 1,2 м). На обеліску укріплена металева меморіальна дошка, але напис на ній не зберігся.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 132; ф. 345, оп. 5487, спр 141.

Оксана Колесник

55. Червоногригорівка, смт

55.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на схід від східної околиці селища, в урочищі Острів.

Виявлений у 1902 р. археологом О. М. Полем. Повторно обстежений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою; у 2004 р. – співробітником Дніпропетровського обласного цент-

ру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. Насип задернований, пошкоджений ямами від перекопів минулого століття. На поверхні знайдені фрагменти залізних вудил та наконечник списка.

Джерела та література: 1. Дмитров Л. Д. Археологічне вивчення Нікопольщини в 1935–1936 рр. // Археологія. К., 1950. Т. 3. С. 151–159. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

55.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,1 км на північ від північно-західної околиці селища, ліворуч дороги Червоногригорівка – Нікополь, на корінному березі р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 6 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована. На вершині облаштований тріангуляційний пункт, від нього по поверхні простежується траншея. Західна пола підрізана дорогою. Насип – конічної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.3. Курган (археол.)

Розташований на північно-західній околиці селища, ліворуч траси Кропивницький – Запоріжжя, на корінному березі р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована. На вершині установлений тріангуляційний знак. Північна пола підрізана дорогою. Насип – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і

визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 9,5 км на північ від північно-східної околиці селища та залізниці, ліворуч траси Нікополь – Дніпро, на вододілі б. Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає в р. Дніпро, та її притоки б. П'ятакова.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Вершина чітко виражена, поверхня розорюється. Насип – напівсферичної форми, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. эксп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Наталія Жарінова

Оксана Рутковська

55.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 9,5 км на північ від північно-східної околиці селища та залізниці, ліворуч траси Нікополь – Дніпро, на вододілі б. Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає в р. Дніпро, та її притоки – б. П'ятакова.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, внаслідок чого насип набув сегментоподібну форму. Вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. эксп. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,25 км на північ від північної околиці селища та залізниці, ліворуч траси Кропивницький – Запоріжжя, на вододілі балок Кримка (Чернишевка) та безіменної, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. По південній полі прокладена ґрунтова польова дорога. На ній же розташована гранітна плита – вихід підкурганних поховальних споруд. Решта поверхні задернована. Вершина насипу зрізана трактором. Первинна форма насипу втрачена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Наталія Жарінова

Оксана Рутковська

55.7. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4,8 км на північний захід від північно-західної околиці селища та залізниці, праворуч траси Нікополь – Дніпро, на вододілі б. Пугачова (Мала Кам'янка), що впадає в р. Дніпро, та її притоки б. П'ятакова.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 4 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована. Вершина чітко виражена. Північна пола – крута та коротка, південна – похила та видовжена. Насип – напівсферичної форми. Поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.8. Курган (археол.)

Розташований на відстані 6 км на північ від північної околиці селища, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Кримка (Чернишевка), за 0,9 км на схід від накопичувального басейну зрошувальної системи.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 70 м. По південній полі

пролягає ґрунтова дорога. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Наталія Жарінова

55.9. Курган (археол.)

Розташований на відстані 9,25 км на північний схід від центру селища, на ріллі, на вододілі б. Пугачова (Мала Кам'янка), що з правого берега впадає у р. Дніпро, та її лівої притоки – б. П'ятакова.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 18 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901/1.

Дмитро Філімонов

55.10. Курган (археол.)

Розташований на відстані 8,5 км на північ від центру селища, на ріллі, на вододілі б. П'ятакова, що впадає з лівого боку в б. Пугачова (Мала Кам'янка), та верхів'їв б. Кримка (Чернишевка), що впадає в р. Дніпро з правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 0,6 м, діаметр – 24 м. Насип – сегментоподібної форми. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901/1.

Дмитро Філімонов

55.11. Курган (археол.)

Розташований на відстані 6,5 км на північний захід від центру селища, ліворуч траси Нікополь – Дніпро, на ріллі, на схилі вододілу б. Пугачова (Мала Кам'янка) та б. Кримка (Чернишевка), що обидві впадають у р. Дніпро з правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 20 м. Унаслідок постійного розорювання насип набув сегментоподібної форми, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901/1.

Дмитро Філімонов

55.12. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на північ від центру селища, на ріллі, на схилі вододілу б. Кримка (Чернишевка), що впадає в р. Дніпро з правого берега та безіменного струмка, що є її правою притокою.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей С. М. Ніколаєвим.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901/1.

Дмитро Філімонов

55.13. Курганна група «Острів» (археол.)

Розташована біля південно-східної околиці селища, на так званому «Острові», що знаходиться між Каховським водосховищем та р. Ревун.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший насип заввишки – 1,5 м, діаметр – 60 м. У центрі насипу встановлений залізний хрест на згадку про Томаківську Січ, що знаходилась тут на початку XVII ст. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 50 м. Обидва насипи – напівсферичної форми; їхні поверхні задерновані.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.14. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на північ від околиці селища, на вододілі балок Кримка (Чернишевка) та безіменної, що впадають у р. Дніпро.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історич-

ного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – С. М. Ніколаєвим.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки 2 м та 0,2 м, діаметри – 50 м та 14 м. Поверхні задерновані, поли підорюються. Насипи – напівсферичної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.15. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 7 км на північ від центру селища, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Кримка (Чернишевка), за 1,3 км на схід від накопичувального басейну зрошувальної системи.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани. Найбільший курган – заввишки 3 м, діаметр – 80 м. Насип – конусоподібної форми; поверхня розорюється, лише верхня частина задернована. Розміри менших насипів надаються в порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/60 м; 1/50 м; 0,7/50 м. Усі три кургани мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.16. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,5 км на північ від північно-східної околиці селища та залізниці.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Домінуючий насип заввишки – 1,5 м, діаметр – 70 м. Поверхня задернована. Другий курган – заввишки 1,5 м, діаметр – 60 м. Невелика частина насипу задернована, на вершині – знак тріангуляції. Насипи обох курганів мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Наталія Жарінова

55.17. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 6,5 км на північний захід від західної околиці селища, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Кримка (Чернишевка), за 1 км на південь від б. П'ятакова, що впадає в балку Пугачова (Мала Кам'янка).

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – С. М. Ніколаєвим.

У складі могильника – шість курганів. Найбільший насип заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Поверхня насипу розорюється, має сегментоподібну форму. Розміри інших курганів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,3/16 м; три – по 0,2/16 м; 0,1/12 м. Насипи – сегментоподібної форми, розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Наталія Жарінова

Оксана Рутковська

55.18. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 6,75 км на північ від північно-західної околиці селища, на вододілі балок Пугачова (Мала Кам'янка) та Кримка (Чернишевка), по обидва боки дороги Дніпро – Нікополь.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного

центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

До складу могильника входять вісім насипів, що розташовані ланцюжком зі сходу на захід. Розміри насипів надані відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 2/70 м; 2/60 м; 1,5/60 м; 1/50 м; 0,7/50 м; три – по 0,5/40 м. Насип більшого кургану дуже підорюється; лише невелика частина вершини, де стоїть знак тріангуляції, задернована. У розорюваній частині насипу простежуються виходи підкурганних кам'яних споруд. Насипи інших курганів розорюються, мають сегментоподібну форму. На поверхні знайдені фрагменти античної амфорної кераміки. Також на ріллі виявлені світлі плями від повністю розораних курганів.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.19. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 11,5 км на північ від північної околиці селища, по обидва боки дороги Дніпро – Нікополь, на вододілі балок П'ятакова та Пугачова (Мала Кам'янка), що, зливаючись, впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – С. М. Ніколаєвим.

У складі могильника – шість курганів, що витягнулися ланцюжком по вісі північний схід – південний захід. Домінуючий насип, що розташований у крайньому північно-східному куті могильника, заввишки – 3,5 м, діаметр – 100 м. Вершина насипу задернована, поли розорюються. На вершині установлений тріангуляційний знак. Розміри менших насипів подаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): два – по 0,7/50 м; 0,5/40 м; два – по 0,2/18 м. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті. Насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на

території Червоногригорівської селищної ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0901.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

55.20. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Смт Червоногригорівка. Братська могила радянських воїнів

Біля колишнього Будинку культури (зараз у будівлі знаходиться церква).

Поховано 307 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. в бою за визволення села Червоногригорівка (нині – смт) від гітлерівських військ. Прізвища невідомі.

Під час Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30.01.1944–29.02.1944) 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) та 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів підрозділи 333-ї стрілецької дивізії (генерал-майор О. М. Голоско) 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) 8 лютого 1944 р. визволили село Червоногригорівка від гітлерівських військ. У могилі, що описується, поховані воїни, які померли від ран у 419-му окремому медико-санітарному батальйоні 333-ї стрілецької дивізії.

У 1956 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру воїна. В 2009 р. на пам'ятці проведений капітальний ремонт, під час якого ознаки могили на поверхні знівелювали. Уся територія була викладена тротуарною плиткою; постамент облицювали керамічною плиткою. На постаменті укріпили дошку з текстом.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 171; ф. 334, оп. 5252, спр. 473, арк. 227.

Надія Шейміна

55.21. Могила А. Я. Негоди (іст.)

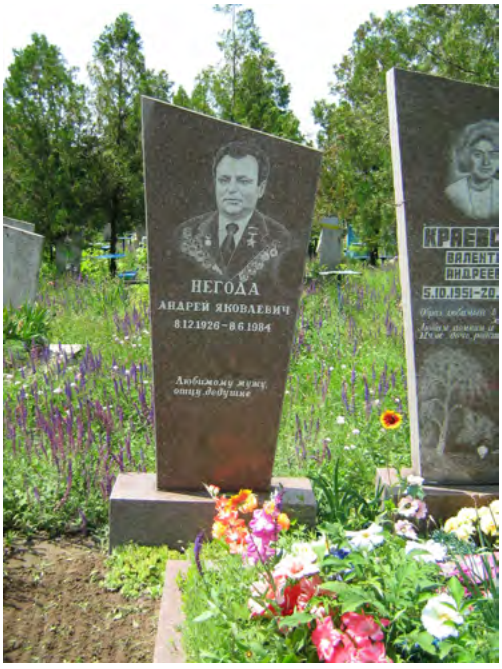

Смт Червоногригорівка. Могила А. Я. Негоди

Кладовище біля залізниці, перша могила праворуч від центральної алеї.

Негода Андрій Якович (08.12.1926–08.06.2004) – Герой Соціалістичної Праці (1971).

Народився у селянській родині в с. Червоногригорівка (нині – смт). Закінчив семирічну школу. Працював на різних роботах у колгоспі. У 1946 р. був робітником райпромкомбінату в місті Нікополь. З 1947 р. працював у колгоспі ім. Горького (с. Покровське), а потім навчався в школі фабрично-заводського навчання при Нікопольському Південнотрубному заводі. В 1949–1954 рр. працював на цьому ж заводі. З 1955 р. – водій колгоспу ім. Горького, бригадир овочівницької бригади. В 1967 р. закінчив Ерастівський сільськогосподарський технікум; у 1979 р. – Дніпропетровський сільськогосподарський інститут. У 1978–1981 рр. – заступник голови колгоспу «Дніпро» (смт Червоногригорівка); в 1981–1984 рр. – заступник голови колгоспу «Придніпровський».

У 1970 р. овочівницька бригада колгоспу «Придніпровський» під його керівництвом зібрала 350 центнерів овочів з гектара, що було рекордом серед колгоспів Дніпропетровської області.

Указом Президії Верховної Ради від 8 квітня 1971 р. за видатні успіхи, що були досягнуті у розвитку сільськогосподарського виробництва, А. Я. Негоді присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений орденами Леніна, Жовтневої Революції та Трудового Червоного Прапора.

На могилі установлено надгробок (1,3×0,8 м) та пілон (h – 0,8 м) зі зрізаним правим кутом з червоного полірованого граніту. На лицьовому боці пілону викарбовано погрудний портрет А. Я. Негоди та меморіальний напис.

Джерела та література: 1. Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького. Звідний іменний каталог. Особиста картка А. Я. Негоди. 2. Шевченко С. Н., Кучеров Е. Д., Дорошев С. В. Трудовая слава Днепропетровщины. Д.: Лира, 2013. С. 194–195.

Надія Шейміна

55.22. Могили радянських воїнів (іст.)

Смт Червоногригорівка. Могили радянських воїнів

Кладовище на вул. Вокзальній, на краю, за 100 м від будинку № 6.

У двох індивідуальних могилах поховані воїни 3-го Українського фронту, які померли від ран у лютому 1944 р. Прізвища відомі.

Під час Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30.01.1944–29.02.1944) 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) та 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів підрозділи 333-ї стрілецької дивізії (генерал-майор О. М. Голоско) 6-ї армії (генерал-лейтенант І. Т. Шльомін) 8 лютого 1944 р. визволили село Червоногригорівка від гітлерівських військ. Після визволення села тут розташовувався 419-й окремий медико-санітарний батальйон 333-ї стрілецької дивізії. В цьому медсанбаті померли від газової інфекції Ткаченко Михайло Якович (1907 р. н.) та Крупський Михайло Максимович (1923 р. н.), яких поховали в індивідуальних могилах на кладовищі.

На могилах установлені однакові надгробки та пілони з гранітної крихти. На пілоні ліворуч, що стоїть на могилі М. Я. Ткаченка, укріплені фото на емалі та металева меморіальна дошка; на правому, на могилі М. М. Крупського – нерозбірливий напис, зроблений фарбою.

Джерела: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 171; ф. 334, оп. 5252, спр. 473, арк. 227.

Надія Шейміна

55.23. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Смт Червоногригорівка. Пам'ятний знак землякам

Біля універмагу.

Автори: архітектори В. Д. Чехович та С. Н. Новиков.

Відкритий 9 травня 1980 р. на честь жителів смт Червоногригорівка, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак складається з металевого обеліску та стели з червоного граніту, перед якою розташований пальник Вічного вогню. На стелі укріплено 13 металевих та 1 граніт-на дошки, на яких увічнені прізвища мешканців Червоногригорівки, які загинули на фронтах Другої світової війни. Майданчик, на якому розташовані елементи пам'ятки, викладений бетонними плитками і розташований на невисокому штучному пагорбі з вирівняною поверхнею. Праворуч від входу установлено невелику стелу з червоного граніту з текстом: «Павшим за Родину от благодарных червоногригорьевцев».

Література: 1. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К., 1977. С. 468.

Оксана Колесник

56. Чистопіль, с.

56.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північний захід від центру села, на вододілі балки Токова та безіменної, що впадають у р. Солона з правого берега, на другій надзаплавній терасі.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 40 м. Насип – сегментоподібної форми, поверхня розорюється. Поруч на ріллі простежується жовта пляма від повністю розораного кургану.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Наталія Жарінова

56.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,85 км на схід від східної околиці села, на ріллі, на вододілі б. Кам'янувата, лівої притоки р. Солона та б. Конюхова, що з правого боку впадає в б. Глиняна.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 0,4 м, діаметр – 25 м. Насип – у вигляді сегмента, на розораній поверхні зустрічаються уламки граніту, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0903/1.

Дмитро Філімонов

56.3. Курганна група «Могила Міщанка» (археол.)

Розташована поруч із південною околицею південної частини села, праворуч дороги Таврійське – Чистопіль, на схилі вододілу, що утворений б. Глиняна та р. Солона – притокою р. Базавлук, на правому мисі б. Глиняна.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – О. В. Мишустою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості по вісі захід – схід на відстані 0,26 км

один від одного. Домінуючий насип заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Поверхня розорюється, насип – сегментоподібної форми; вершина сплощена, поли розтягнуті. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/50 м, 0,3/20 м, 0,3/16 м. Насипи мають сегментоподібну форму. Поверхня кургану – заввишки 1 м, частково розорюється, решта – заросла деревами.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

56.4. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3 км на південний схід від південної околиці центральної частини села, на ріллі, на вододілі р. Солона – лівої притоки р. Базавлук та б. Іванівська – лівої притоки р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,03 км один від одного. Більший за розмірами заввишки – 2 м, діаметр – 70 м. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Більший насип має форму півсфери, менший – сегмента, поверхні розорюються, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0903.

Дмитро Філімонов

56.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на північний захід від центру села, праворуч траси Нікополь – Головкове, на другій надзаплавній терасі правого берега р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що витягнулися ланцюжком із півночі на південь. Найбільший – заввишки 3 м, діаметр – 80 м. Поверхня задернована, насип має напівсферичну форму. По південній полі пролягає ґрунтова дорога, на північно-східній – установлений стовп високовольтної електромережі. Північна пола насипу – крута, південна – похила та досить витягнута. Поруч та на північ від нього знаходиться другий за розмірами курган заввишки – 2 м, діаметр – 80 м. У центрі насипу – два грабіжницькі шурфи, що завглибшки сягають 5 м. В одному з них простежується кам'яний ящик. Насип третього кургану розораний, у ньому знаходиться грабіжницький шурф завглибшки до 4 м. Насип – заввишки 1 м, діаметр – 50 м. Четвертий курган також заввишки 1 м, діаметр – 50 м; знаходиться на певній відстані. Три менші насипи мають сегментоподібну форму, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

56.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,3 км на південний схід від центру села, біля сільського кладовища, на другій надзаплавній терасі лівого берега р. Солона, на вододілі балок Кам'янувата та Грузька, що впадають у річку.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший насип – заввишки 2,5 м, діаметр – 80 м. Менший курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Насипи мають сегментоподібну форму, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

56.7. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3 км на південний схід від центру села, на території колишнього колгоспного

саду, на вододілі балок Кам'янувата та Грузька, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – О. В. Мишустою.

У складі групи – три кургани. Більший насип заввишки – 2,5 м, діаметр – 80 м. Верхня частина насипу задернована, поли розорюються, південна пола – досить витягнута. У центрі, на місці зрізаного тріангуляційного знака – яма завглибшки 1,5 м, в якій простежуються залишки дерев'яної споруди (можливо, впускного поховання кочовика XII – XIII ст.). Два менші кургани заввишки по 0,5 м, діаметри – 40 м і 25 м. До 2008 р. поверхня насипу була задернована, але наразі курган розорюється. На насипу був знайдений шліфований камінь від пращі.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик
Наталія Жарінова

56.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5 км на схід від центру села, ліворуч дороги Чистопіль – Новоселівка – Новоіванівка, на вододілі балок Кам'янувата та Глиняна, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі південний захід – північний схід протяжністю 0,1 км. Насипи, що перетинаються полами, заввишки – 1 м, 0,5 м та 0,3 м, діаметри – 50 м, 40 м і 40 м відповідно. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми; вершини сплощені, поли розтягнуті. Поруч на ріллі чітко проглядаються жовтуваті плями від материкових викидів повністю зруйнованих насипів, що підтверджується картографічними матеріалами другої половини XIX ст.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району

Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

56.9. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4 км на схід від центру села, праворуч дороги Чистопіль – Новоселівка – Новоіванівка, на вододілі балок Кам'янувата та Глиняна, що впадають у р. Солона з лівого берега, на третій надзаплавній терасі.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі південний захід – схід – північний схід протяжністю 0,4 км. Домінуючий насип заввишки – 6 м, діаметр – 140 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. Насип – напівсферичної форми. У центрі насипу – грабіжницький шурф завглибшки 8 м. На його поверхні виявлені фрагменти давньогрецької амфорної кераміки. Другий за розмірами насип – заввишки 4 м, діаметр – 90 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням. У насипу – два грабіжницькі шурфи завглибшки 4–5 м. На поверхні кургану виявлені залізні пластини від панцира, що свідчить про скіфське пограбоване поховання. Третій за розмірами курган – заввишки 3 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підрізані розорюванням, в насипу – нори. Найменший із насипів, що з'єднується полами з чотириметровим, заввишки – 1,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті. Три менші насипи мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

56.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,25 км на схід від східної околиці села, на ріллі, на вододілі б. Кам'янувата та б. Глиняна – лівих приток р. Солона.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на відстані 0,04 км один від одного. Висота більшого курга-

ну – 1 м, діаметр – 40 м. Менший курган – заввишки 0,3 м, діаметр – 25 м. У результаті постійного розорювання насипи набули форму сегментів, на поверхні більшого кургану трапляються уламки каміння, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0903/1.

Дмитро Філімонов

56.11. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2 км на захід від південної околиці села, праворуч дороги Таврійське – Чистопіль, на четвертій надзаплавній терасі правого берега р. Солона, на вододілі балки Іванівська та річки.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – п'ять насипів. Два з них являють собою так званий «курган з перемичкою» з вершинами 4,5 м та 3,5 м, діаметри – 90 м і 80 м відповідно. Перемичка сягає заввишки 1,5 м. На більшій вершині залишилися відбитки зруйнованого знака тріангуляції. Поверхня більшого насипу задернована, меншого – розорюється і дуже зруйнована. Три менші за розмірами кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/40 м; 0,4/30 м; 0,3/30 м. Насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються. Згідно з повідомленням О. В. Бодянського, поруч із цим могильником у 1961 р. на р. Солоній біля с. Чистопіль було виявлено енеолітичне стійбище, яке не досліджувалося, але зборами виявлена кераміка зі значною домішкою черепашки.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

56.12. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на захід від центру села, ліворуч дороги Нікополь – Миколаївка, на вододілі р. Солона (впадає в р. Базавлук) та її притоки б. Іванівська.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького

Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – дев'ятнадцять курганів, що розташовані на місцевості ланцюжком по вісі північний схід – південний захід протяжністю 1,8 км. Два насипи, що розташовані на півночі могильника, відділені від більшості ґрунтовою дорогою. Чотири насипи з могильника домінують: два – заввишки по 3 м, діаметри – по 80 м; два – заввишки по 2 м, діаметри – по 70 м. Вершини задерновані, поли розорюються. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): сім – по 0,5/40 м; два – по 0,4/40 м; чотири – по 0,4/30 м, два – по 0,2/30 м. Унаслідок постійного розорювання насипи набули сегментоподібну форму, поли розтягнуті, вершини сплощені. Також поруч на ріллі проглядаються жовті плями від материкових викидів повністю розораних насипів курганів. У центрі могильника на ріллі виявлена частина кам'яної поховальної споруди (можливо – кам'яний ящик).

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Кіровської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0903.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

56.13. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Чистопіль. Братська могила радянських воїнів

Вул. Шкільна, біля школи, на червоній лінії забудови кварталу.

Поховано 104 воїни 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у бою за визволення села Чистопіль від гітлерівських військ. Відомо 18 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів (30.01.1944–29.02.1944). 31 січня 1944 р. у наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар у південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро і таким чином відрізати нікопольське

угруповання противника. 5–9 лютого 1944 р. у районі села Чистопіль та сусідніх Бекетівка Перша (нині с. Бекетівка), Бекетівка Друга (нині с. Підгірне) вели бої 227-й гвардійський стрілецький полк 79-ї гвардійської стрілецьої дивізії (генерал-майор Л. І. Вагін), 266-й і 269-й гвардійські стрілецькі полки 88-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Б. Н. Панков) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) 8-ї гвардійської армії. 9 лютого 1944 р. с. Чистопіль було остаточно визволене від гітлерівських військ. Загиблі були поховані на місцях боїв.

У післявоєнний час останки радянських воїнів були перенесені в братську могилу, що описується. У листопаді 1957 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру жінки, а поруч – цегляний тинькований обеліск на честь земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. В 1980-ті роки пам'ятку реконструювали, через що були втрачені ознаки братської могили на поверхні. Тоді ж поруч із могилою спорудили дві цегляні стели, на яких укріпили меморіальні дошки з прізвищами похованих та 124 земляків.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 318; ф. 58, оп. 18002, спр. 132, 162, 462; ф. 345, оп. 5487, спр. 164, арк. 203–213. 2. Чуйков В. І. В боях за Украіну. М., 1972.

Надія Шейміна

56.14. Могила П. С. Ромаданова (іст.)

Село Чистопіль. Могила П. С. Ромаданова

На кладовищі, що за Будинком побуту, поруч із парканом, під деревом.

Ромаданов Павло Сергійович (1912–1943) – лейтенант, учасник підпілля.

Під час тимчасової гітлерівської окупації в с. Чистопіль діяла підпільна група, до складу якої входили П. С. Ромаданов, Б. Н. Кисельов та І. І. Хлистов. Вони були захоплені нацистами і після жорстоких тортур страчені. Тіло П. С. Ромаданова було поховано односельцями.

У 1967 р. на могилі установлений металевий обеліск; у 1983 р. – замінений пілоном із залізобетону. Могила обкладена по периметру цеглою, на ній – залізобетонний надгробок. На пілоні укріплена металева меморіальна дошка з текстом. Територія пам'ятки оточена металевою огорожею.

Література:1. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. К., 1977.

Надія Шейміна

57. Чкалове, с.

57.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, на третій надзаплавній терасі лівого берега р. Базавлук, на вододілі балок Репана (Сухий Чортомлик), що впадає в затоку Каховського водосховища, та Крута, що впадає в балку Чортомлик.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, тому насип набув сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Наталія Жарінова

57.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на схід від центру села, на вододілі балок Крута, що впадає в балку Чортомлик, та Репана (Сухий Чортомлик), що впадає в затоку Каховського водосховища.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється, тому насип набув сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Наталія Жарінова

57.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4 км на південний захід від центру села, на вододілі балок Чортомлик та Репана (Сухий Чортомлик).

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган – заввишки 2 м, діаметр – 60 м. Насип унаслідок постійного розорювання набув сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Наталія Жарінова

57.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північний захід від північної околиці села, на вододілі балок Чортомлик та

Репана (Сухий Чортомлик), що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4,75 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Криничувата, лівої притоки р. Солона, та верхів'їв б. Кріпакова, правої притоки р. Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Так званий «довгий курган», що складається з двох насипів, злитих полами. Висота обох насипів – по 0,5 м, діаметр – по 30 м кожний. Насипи, з яких складається довгий курган, мають форму сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0914/1.

Дмитро Філімонов

57.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 5 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Криничувата, лівої притоки р. Солона, та верхів'їв б. Кріпакова, правої притоки р. Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Насип має напівсферичну форму, поверхня розорюється, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0914/1.

Дмитро Філімонов

57.7. Курганна група «Могила Гостра» (археол.)

Розташована на відстані 3,5 км на північ від околиці центру села, на гребені вододілу балок Широка, що впадає в р. Солона, та Довга, що впадає в б. Чортомлик.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північ – південь – південний захід протяжністю 0,6 км. Домінуючий курган, що знаходиться на півночі групи, заввишки – 3,5 м, діаметр – 100 м. Вершина насипу задернована, на ній – залишки тріангуляційного пункту, поли дуже підорюються. У центрі насипу – грабіжницький шурф (завглибшки – 8 м, діаметр – 2 м). Північна пола – крута, південна – витягнута, полога. Насип – напівсферичної форми. Другий за розмірами насип, що знаходиться на півдні групи, заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поруч із великим насипом розташований найменший, що заввишки – 0,4 м, діаметр – 40 м. Поверхні двох менших насипів розорюються, насипи мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на південь від південної околиці села, на вододілі балок Чортомлик та Репана (Сухий Чортомлик).

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани. Домінуючий курган заввишки – 4 м, діаметр – 80 м. Насип має форму напівсфери, поверхня задернована, але поли дуже підорюються, на вершині – відбитки тріангуляційного знака. Іще один курган – заввишки 2,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня насипу розорюється; він відділений від інших лісосмугою. Два найменші кургани – заввишки 0,5 м і 0,3 м, діаметри – по 40 м. Поверхні розорюються, насипи мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.9. Курганна група (археол.)

Село Чкалове. Курганна група

Розташована на відстані 2 км на північ від околиці села, на вододілі балок Довга, що впадає в балку Чортомлик, та Криничувата, що впадає в р. Солону з лівого берега, на схід від Чортомлицького кургану (Могила Баба), дослідженого в 1980–1983 рр. Б. М. Мозолевським.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани. Найбільший курган – заввишки 3,5 м, діаметр – 80 м; поверхня задернована, поли підрізані розорюванням, має форму напівсфери. У насипі простежуються виходи підкурганних кам'яних споруд. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/70 м; 0,4/60 м; 0,3/40 м. Насипи досить розтягнуті внаслідок розорювання.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.10. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,3 км на північ від околиці села, на вододілі балки Довга, що впадає в балку Чортомлик, та балки Криничувата, що впадає в р. Солону з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. стар-

шим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,5/50 м; 0,5/50 м; 0,5/40 м. Усі насипи – сегментоподібної форми, поверхні розорюються. Насип другого за розмірами кургану розділений лісосмугою.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.11. Курганна група (археол.)

Село Чкалове. Курганна група

Розташована на відстані 2 км на північ від околиці села, праворуч дороги Чкалове – Чистопіль, на вододілі балок Довга, що впадає в балку Чортомлик, та Широка, що впадає в р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; у 2013 р. – археологом О. В. Мишустою.

Група складається з чотирьох насипів. Найбільший курган, що розташований у смузі відведення дороги Чкалове – Чистопіль, заввишки 1,5 м, діаметр – 70 м. Вершина насипу задернована, поли підрізані розорюванням. На кургані установлений знак іменного поля на честь воїна-афганця М. Шевченка. Розміри інших насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 0,7/50 м; 0,3/16 м; 0,2/12 м. Поверхні розорюються, насипи мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0912/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікополь-

ського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.12. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 6 км на північний захід від центру села, на вододілі балок Криничувата та Мосманова, що впадають у р. Солона з лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки 2,5 м та 0,5 м, діаметри – 70 м та 40 м. Поверхні розорюються, насипи мають сегментоподібну форму. На поверхні меншого кургану проглядаються виходи підкурганних поховальних споруд із черепашнику.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.13. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5 км на північний схід від північної околиці села, на гребені вододілу балок Широка та Довгенька, що впадають у р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки 0,7 м та 0,3 м, діаметри – по 40 м. По східній полі більшого кургану пролягає лісосмуга. Поверхні розорюються, насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0914.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

57.14. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 5 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв б. Криничувата, лівої притоки р. Солона, та

верхів'їв б. Кріпакова, правої притоки р. Чортомлик.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі групи – чотири кургани; другий за розмірами насип розташований на відстані 0,08 км на північний захід від найбільшого. Більший за розмірами, так званий «довгий курган», що складається з двох насипів, злитих полами, заввишки – по 1,2 м, діаметри – по 60 м кожний. Наступний за розмірами насип заввишки – 1 м, діаметр – 60 м. Параметри двох найменших курганів: висота – по 0,5 м, діаметр – по 30 м кожний. Усі насипи мають форму сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0914/1.

Дмитро Філімонов

57.15. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 4,5 км на північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Крута та верхів'їв б. Репана (Сухий Чортомлик), що є лівими притоками р. Чортомлик.

Виявлена в 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що розташовані півколом протяжністю 0,16 км. Домінуючий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Насип – у формі півсфери, поверхня розорюється, поли розтягнуті. Два менших кургани заввишки – 0,5 м та 0,3 м, діаметри – 40 м та 20 м відповідно. В результаті постійного розорювання насипи набули форму сегментів, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0914/1.

Дмитро Філімонов

57.16. Могильник курганний «Могила Баба» (археол.)

Розташований на відстані 3,5 км на північний захід від західної околиці села, біля повороту дороги Чкалове – Божедарівка, на ріллі, на вододілі б. Криничувата, лівої притоки р. Солона, та верхів'їв б. Кріпакова, правої притоки б. Чортомлик.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. У 2013 р. повторно обстежений співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі могильника – сім курганів, що витягнуті ланцюжком протяжністю 0,2 км. Більший насип заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Наступний за розмірами курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Іще один насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 40 м. Усі три насипи мають напівсферичну форму, поверхні розорюються. Чотири найменші мають такі розміри (висота/діаметр): 0,5/30 м, два – по 0,3/20 м, 0,2/16 м. Насипи мають форму сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичної зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0914.

Дмитро Філімонов

57.17. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на схід – південний схід від центру села, на ріллі, на вододілі б. Крута та верхів'їв б. Репана (Сухий Чортомлик), що є лівими притоками р. Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

У складі могильника – шість курганів, розташованих у вигляді ламаної смуги зі сходу на захід протяжністю 0,35 км. Висота домінуючого насипу – 1,2 м, діаметр – 60 м. Три наступних за розмірами кургани – заввишки по 0,3 м, діаметри – по 20 м кожний. Найменший курган заввишки – 0,2 м, діаметр – 20 м. Усі насипи мають форму сегментів, поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0914/1.

Дмитро Філімонов

57.18. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 2,2 км на захід – північний захід від центру села, на ріллі, на вододілі верхів'їв двох невеликих безіменних балок, що є лівими притоками р. Чортомлик.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей О. В. Мишустою.

У складі могильника – десять курганів, що розтягнуті ланцюжком із південного сходу на північний захід протяжністю 0,7 км. Висота домінуючого кургану – 1,2 м, діаметр – 60 м. Наступний за розмірами насип заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Іще два кургани – заввишки по 0,4 м, діаметри – по 30 м кожний. Менші кургани мають такі розміри: два – зав-

вишки по 0,3 м, діаметри – по 20 м кожний; чотири – заввишки по 0,2 м, діаметри – по 16 м кожний. Найбільший насип має форму півсфери, всі інші – у вигляді сегментів зі сплощеними вершинами, поверхні розорюються, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Чкалівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0914/1.

Дмитро Філімонов

57.19. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму (іст.)

Село Чкалове. Братська могила мирних жителів – жертв нацизму

За 1,5 км на північний захід від околиці села, на схилі балки Довга.

Поховано близько 500 радянських громадян єврейської національності, розстріляних гітлерівцями в жовтні – листопаді 1941 р.

Із 1924 р. на території тодішнього Криворізького округу Катеринославської губернії були виділені землі для заселення їх євреями – вихідцями із західних областей Радянського Союзу. В 1932 р. у Сталіндорфському єврейському національному районі, який частково займав землі сучасного Нікопольського району, було 23 сільські ради, з яких 16 – суто єврейські. 14–20 серпня 1941 р. район був повністю окупований гітлерівськими військами. Єврейське населення, яке опинилося на окупованій території, було зігнано в гетто, для чого в селах їх компактного проживання виділялися вулиці, в будинках яких розміщувалися по кілька сімей. Також євреї повинні були нашити на свій одяг жовті зірки. Усе працездатне єврейське населення використовувалося на сільськогосподарських роботах. Після збирання врожаю багатьох мешканців єврейських поселень було страчено.

Зокрема, такі масові розстріли проводилися на схилах балки Довга, поблизу дитячого будинку с. Чкалове. Євреїв сюди привозили з різних сіл та поселень. Тут були розстріляні мешканці поселень № 18 (с. Войковдорф, нині не існує), № 19 (с. Ларінфельд, тепер у межах с. Путилівка), № 20 (с. Урицького, нині не існує), № 3 (с. Бухаріндорф, тепер с. Степове). Перед розстрілом люди змушені були загорнути землею ями з трупами страчених до них, а потім копати ями для власного поховання. Страти в балці тривали майже місяць. Всьо-

го тут було страчено близько 1000 мирних громадян єврейської національності.

На могилі установлена меморіальна дошка (0,6×0,75 м) з червоного граніту, що розміщена на цегляній трапецієподібній основі, облицьованій брекчією. Територія навколо дошки викладена вузькою червоною гранітною плиткою та оточена металевою огорожею (2,1×1,65 м). Навколо огорожі – тротуарні бетонні плити.

Література: 1. Быстряков А. Евреи Екатеринослава – Днепропетровска. (XX век). Днепропетровск. 2002. 2. Круглов А. П. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. Энциклопедический справочник. Харьков, 2002.

Надія Шейміна

57.20. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму (іст.)

Село Чкалове. Братська могила мирних жителів – жертв нацизму

За 1,3 км на північний захід від околиці села, на схилі балки Довга.

Поховано близько 450 радянських громадян єврейської національності, розстріляних гітлерівцями в жовтні – листопаді 1941 р.

Від 1924 р. на території тодішнього Криворізького округу Катеринославської губернії були виділені землі для заселення їх євреями – вихідцями з західних областей Радянського Союзу. В 1932 р. у Сталіндорфському єврейському національному районі, який частково займав землі сучасного Нікопольського району, нараховувалося 23 сільські ради, з яких 16 – були суто єврейськими. 14–20 серпня 1941 р. район був повністю окупований гітлерівськими військами. Єврейське населення, яке опинилося на окупованій території, було зігнано у гетто, для чого у селах їх компактного проживання виділялися вулиці, в будинках яких розміщувалися по кілька сімей. Також євреї повинні були нашити на свій одяг жовтні зірки. Усе працездатне єврейське населення використовувалося на сільськогосподарських роботах. Після збирання врожаю багатьох мешканців єврейських поселень було страчено.

Зокрема, такі масові розстріли проводилися на схилах балки Довга, поблизу дитячого будинку с. Чкалове. Євреїв сюди привозили з різних сіл та поселень. Тут були розстріляні мешканці поселень № 18 (с. Войковдорф, нині не існує), № 19 (с. Ларінфельд, тепер у межах с. Путилівка), № 20 (с. Урицького, нині не існує), № 3 (с. Бухаріндорф, тепер с. Степове). Перед розстрілом люди змушені

були загорнути землею ями з трупами страчених до них, а потім рити ями для власного поховання. Розстріли в балці тривали майже місяць. Усього тут було страчено близько 1000 мирних громадян єврейської національності.

На могилі установлена меморіальна дошка (0,6×0,75 м) з червоного граніту, що розміщена на цегляній трапецієподібній основі, облицьованій брекчією. Територія навколо дошки викладена вузькою червоною гранітною плиткою та оточена металевою огорожею (2,1×1,65 м). Навколо огорожі – тротуарні бетонні плити.

Література: 1. Быстряков А. Евреи Екатеринослава – Днепропетровска. (XX век). Днепропетровск. 2002. 2. Круглов А. II. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. Энциклопедический справочник. Харьков, 2002.

Надія Шейміна

57.21. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Чкалове. Братська могила радянських воїнів

Вул. Центральна, в парку.

Поховано 112 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення села Чкалове від гітлерівських військ. Відомо 11 прізвищ.

Під час Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30.01.1944–29.02.1944) 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) та 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів підрозділи 8-ї гвардійської армії (генерал-полковник І. В. Чуйков) прорвали лінію фронту на ділянці Апостолове – Перевізькі Хутори (нині у складі м. Покров) та розгромили дві дивізії противника. Внаслідок таких дій у районі міст Марганець та Нікополь, села Чкалове опинилися в напівоточенні п'ять – шість дивізій противника. Бої в цій місцевості точилися декілька днів. 8 лютого 1944 р. підрозділи 39-ї гвардійської стрілецької дивізії (полковник С. М. Каминін) визволили село Чкалове від гітлерівських військ. Загиблі були поховані на місцях боїв.

У 1975 р. останки воїнів перенесли до могили, що описується. Могила була облаштована на штучному пагорбі. В 2000-х рр. проведена реконструкція: надгробок (2,2×0,96 м) облицювали штучним каменем, за ним установили пілон (2,8×2 м) із текстом, праворуч звели стелу (2,8×6,7 м) з барельєфним зображенням облич воїнів. Тоді ж при вході на територію пам'ятки спорудили 2 стели, на яких укріпили по 3 мармуро-

ві меморіальні дошки з прізвищами 135 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. Територія пам'ятки викладена тротуарною плиткою.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18002, спр. 143, 148; ф. 345, оп. 5487, спр. 164, арк. 230. 2. Грылёв А. Н. Днепр. Карпаты. Крым. М., 1979. 3. Окупаційний режим на Дніпропетровщині в хронологічних довідках місцевих органів влади 1941–1944. Збірник документів. Дніпропетровськ: Герда, 2010.

Надія Шейміна

57.22. Могила М. Г. Шевченка (іст.)

Село Чкалове. Могила М. Г. Шевченка

Кладовище на вул. Кузнєцова.

Шевченко Микола Григорович (13.04.1960, с. Чкалове, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл. – 07.07.1980, Демократична Республіка Афганістан) – молодший сержант, гранатометник обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані.

Народився в сільській родині. Закінчив Чкалівську середню школу. Після школи певний час працював у колгоспі.

У листопаді 1978 р. призваний до лав Радянської армії. Служив у військовій частині № 39679. З грудня 1979 р. перебував у складі обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані. Брав участь у 25 бойових операціях.

Загинув у бою 7 липня 1980 р.

На могилі, що має вигляд земляного пагорба, установлені надгробок (1,65×0,8 м) і пілон (1,7×0,7 м) із червоного граніту. На лицьовому боці пілону – гравійований портрет та меморіальний напис, на зворотньому – фото на емалі та металева дошка (0,2×0,28 м) з текстом. Територія навколо могил М. Г. Шевченка та його матері оточена металевою огорожею.

Література: 1. Палящий ветер Афганистана. Книга о воинах-интернационалистах Днепропетровщины, погибших в Афганской войне. Днепропетровск: Сич, 1991. 2. Чорні тюльпани. Афганський мартиролог України. К.: АТ «Друкарня «Столиця», 1999.

Людмила Чирич

57.23. Земська будівля, кінець XIX – поч. XX ст. (архіт.)

Село Чкалове. Земська будівля, кінець XIX – поч. XX ст.

Село Чкалове. Земська будівля, кінець XIX – поч. XX ст. (схема розташування)

Вул. Кузнєцова.

Окремо розташована на вул. Кузнєцова, на південний схід від її перетину з вул. Центральною, на відстані від іншої забудови. На червону лінію виступає видовженим фасадом, без дверних прорізів. Земельна ділянка має помітний ухил з північного сходу на південний захід та незначний ухил вздовж вул. Кузнєцова у північному напрямку, в бік перехрестя. Ділянка не огороджена, вздовж південно-східного та північно-східного фасадів густо заросла листяними деревами (акація) та чагарниками, які унеможливлюють огляд фасадів і підходи до будинку з цього боку. В сформованому середовищі пам'ятка відіграє рядову композиційну роль через відсутність акцентних елементів у об'ємно-просторовому вирішенні.

Село Чкалове виникло приблизно наприкінці XVIII ст., під назвою Чортомлицькі хутори, нараховуючи за ревізією 1858 р. 36 дворів із 226 мешканцями (119 чол. та 107 жін. статі). Згідно з військово-топографічною мапою 1862 р., Чортомлицькі хутори були невеликим населеним пунктом на перетині трьох балок – Чортомлик, Крута та Довга, з невеликою річкою, що ділила хутір на дві частини по б. Чортомлик, з відгалуженнями у прилеглі балки. Церкви на той час у селі ще не було, функціонувала тільки поштова станція. За свою історію село змінює багато назв – Чортомлицькі хутори, Новомиколаївка, а з 1939 р. – Чкалове, на честь льотчика Валерія Павловича Чкалова, який загинув 15 грудня 1938 р. Із 1939 до 1952 р. село є районним центром, давши назву цілому району, який нині називається Нікопольським. Хоча на окремих мапах село ще у 1940-х рр. позначається як Новомиколаївка, або за подвійною назвою. Відповідно до військової

карти 1941 р. (Генштаб РККА L-36 (Б), 1 км, Запорізька, Херсонська та Дніпропетровська області) вище по сучасній вул. Кузнєцова знаходилася кам'яна Миколаївська церква, що за відомостями була зведена на початку XX ст. Тому, ймовірно, будівля пам'ятки була зведена у цей же час, як церковно-приходська школа.

Будинок – одноповерховий, на високому цоколі, без підвалу та приміщень на горищі, цегляний (червоно-оранжева цегла), пофарбований (шар фарби місцями утрачений) у білий колір, цоколь – виділений світло-сірим кольором. Дах – чотирисхилий, перекритий шифером.

Пам'ятка має в плані прямокутну форму, з протилежними фасадами, що виконані аналогічно один до одного, композиційно та за декоративним оздобленням. Видовжені фасади, що розташовані паралельно до вул. Кузнєцова, у шість осей віконних прорізів, які знаходяться на однаковій відстані, утворюючи чіткий ритм горизонтального членування площини фасаду. Торцеві фасади, ймовірно, також відповідали один одному, але наразі зберігся в автентичному вигляді лише південно-східний фасад у три осі віконних прорізів. Протилежний (північно-західний) фасад утрачений через прибудову до нього, по всій його ширині, додаткового об'єму з силікатної цегли, де зараз знаходиться вхід до магазину будівельних матеріалів, який наразі функціонує в будівлі-пам'ятці. Декорування усіх фасадів, що збереглись, виконано аналогічно, без акцентних елементів у опорядженні, лаконічно. Пластику фасадів формують: віконні опорядження (надвіконні сандрики із замковим каменем, які поєднані оперізуючим гуртом), підвіконний гурт, підвіконні ніші по осях віконних прорізів, наріжні лопатки, профільований карниз.

Будинок є типовим зразком невеликого кам'яного будинку кін. XIX ст. – поч. XX ст. у позастильовій еклектиці, що зберігся в задовільному стані, без значних змін.

Джерела та література: 1. Глядченко В., Жуковський М. Нікопольський район Дніпропетровської області. Науково-популярне видання. Нікополь: «Південна зоря». 2001. 34 с. 2. Заруба В. М. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: ЛІРА, 2016. С. 298, 441–442. 3. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: ЛІРА, 2016. С. 97. 4. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 10–11, 20. 5. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 12.

Надія Лиштва

58. Шевченкове, с.

58.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,2 км на південний захід від центру села, на другій надзаплавній терасі правого берега р. Базавлук.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Насип – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Наталія Жарінова

58.2. Курган (археол.)

Розташований за 1,7 км на захід від центру села, на другій надзаплавній терасі правого берега р. Базавлук, на південь від балки.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 40 м. Задернований, поли кургану підорюються. По периметру насипу знаходяться кам'яні підкурганні поховальні споруди; по центру простежується впускне поховання, яке, можливо, належить пізнім кочовикам.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Наталія Жарінова

58.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на захід від центру села, на третій надзаплавній терасі правого корінного берега р. Базавлук, на південь від балки, що впадає в р. Базавлук.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 5 м, діаметр – 110 м. Має форму напівсфери; задернований. Південна пола витягнута, розорюється; одна третина північної частини насипу прорізана лісосмугою. На вершині установлений тріангуляційний пункт. На північному боці насипу – велика вирва від снаряду часів Другої світової війни.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Наталія Жарінова

58.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,3 км на північний захід від центру села, біля лісосмуги, на вододілі балок Матвєєва та Сорочина, що впадають у р. Базавлук із правого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип має сегментоподібну форму, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

58.5. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на північний захід від центру села, на вододілі річок Базавлук та Базавлучок, на другій надзаплавній терасі правого корінного берега р. Базавлук.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки 1 м та 0,7 м, діаметри – по 40 м. Насипи мають форму сегмента, розорюються.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

58.6. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 3,2 км на захід від центру села, на вододілі річок Базавлук та Базавлучок, за 0,5 км на південь від балки, яка впадає в р. Базавлук, праворуч дороги Шевченкове – Павлопілля.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки по 0,5 м, діаметри – по 40 м. Поверхні насипів розорюються, тому мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Наталія Жарінова

58.7. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,25 км на північний схід від центру села, праворуч дороги Шевченкове – Лошкарівка, на другій надзаплавній терасі лівого берега р. Базавлук, на вододілі балки Захарькова та безіменної, що впадають у р. Базавлук.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Насипи – заввишки по 1 м, діаметри – по 50 м. Насипи розорюються, тому мають форму сегментів.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Наталія Жарінова

58.8. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на північний схід від центру села, праворуч дороги Шевченкове – Лошкарівка, на вододілі балок Захарькова та Вирви Хвіст, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі захід – схід. Домінуючий насип – заввишки 5 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована, поли підорюються (південна надто розтягнута). Насип має напівсферичну форму. По західній полі пролягає дорога. За 0,125 км на схід від цього насипу знаходиться менший, що заввишки 0,3 м, діаметр – 30 м. Поверхня розорюється, поли розтягнуті, насип – сегментоподібної форми, вершина сплощена.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екс. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шевченківської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0915.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

58.9. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Шевченкове. Братська могила радянських воїнів

Біля клубу.

Поховано 77 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення села Шевченкове від гітлерівських військ. Відомо 39 прізвищ.

30 січня 1944 р. розпочалася Нікопольсько-Криворізька наступальна операція (30.01.1944–29.02.1944) 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) і 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів. Відповідно до плану операції 31 січня в наступ перейшла 8-а гвардійська армія (генерал-лейтенант В. І. Чуйков), яка наносила удар в південному напрямку з метою вийти до р. Дніпро і таким чином відрізати нікопольське угруповання противника. Наприкінці дня підрозділи армії зав'язали бої за села Червоне (нині с. Садове, Софіївський р-н), Звізда, Приют, Лошкарівка. Близько 12-ї години дня 1 лютого 1944 р. оборона гітлерівців у районі бойових дій армії була прорвана і війська армії спрямували на південь, намагаючись якнайшвидше вийти до берега Дніпра.

2 лютого 1944 р. підрозділи 88-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Б. Н. Панков) 28-го гвардійського стрілецького корпусу (генерал-майор Д. П. Монахов) визволили села Шевченкове, Мар'їн Дар, Петрівка (тепер у межах с. Шевченкове) від німецьких військ. Унаслідок дій 8-ї гвардійської армії декілька німецьких дивізій опинилися у напівоточенні в районі міст Марганець і Нікополь, села Чкалове. Декілька діб у районі сучасного с. Шевченкове вели бої з німецькими підрозділами, змінюючи один одного, 227-й гвардійський стрілецький полк 79-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор Л. І. Вагін), 242-й гвардійський стрілецький полк 82-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор І. О. Макаренко). Підтримку цим підрозділам надавав 128-й гвардійський артполк 57-ї гвардійської стрілецької дивізії (генерал-майор О. Д. Шеменков). Загиблі воїни були поховані на місцях боїв.

У повоєнний час останки радянських воїнів були перенесені до могили, що описується. В 1956 р. на могилі установили залізобетонну скульптуру воїна. В 1974 р. ліворуч від могили спорудили стелу з прізвищами 39 земляків, які загинули на фронтах Другої світової війни. В 1980-х рр. на пам'ятці провели реконструкцію, під

час якої ознаки могили на поверхні були знівельовані; територію викладали тротуарною плиткою; праворуч та ліворуч від скульптури звели 2 стели, на яких увічнені відомі прізвища похованих та земляків.

Література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 466; ф. 58, оп. 18002, спр. 149, 151, 162, 168, 202, 366, 462; ф. 345, оп. 5487, спр. 245, арк. 15–18.

Надія Шейміна

58.10. Молитовний дім німецьких колоністів, 1910-ті рр. (архіт.)

Село Шевченкове. Молитовний дім німецьких колоністів, 1910-ті рр.

Будинок розташований у південно-західній частині села навпроти вигину р. Базавлук, на лівому березі якої знаходиться більша частина населеного пункту. Окремо розміщений на вулиці, яка перетинає нижню частину села із заходу на схід, у ряду приватної садибної забудови. Рельєф ділянки – підвищений, пам'ятка знаходиться на пагорбі, виступаючи в навколишньому середовищі локальним акцентом.

За наявними джерелами, перше поселення з'явилось на правому березі р. Базавлук, при розгалуженні балок Вирви Хвіст та Мельникова, у 1775 р. як запорізький зимівник. Із 1778 р. – це рангова дача дворянина, генерал-майора Івана Івановича (Іоганна-Християна) Петерсона (1732–1794), який засновує тут с. Шарапівка, в якому за ним (станом на 1782 р.) нараховувалося 6000 дес. землі та 135 підданих (76 чол. та 59 жінок). По його смерті село разом із людьми переходить до його вдови – Катерини Петрівни та сина – Івана Івановича (6839 дес. землі та 99 рев. душ). На 1820 р. у селі працював винокурний завод та заводи із вирощування овець, великої рогатої худоби, коней. Згодом Петерсон одружився на дворянці Ломаковській Марії Михайлівні. Оскільки шлюб був бездітний, по смерті Марії Михайлівни (у 1850 р.) за заповітом усе переходить до її братів та племінників, у тому числі с. Шарапівка, із кріпаками та землею. У ці ж роки її рідний брат Василь Михайлович Ломаковський, який успадкував Шарапівку зі своїми дітьми, перейменовує село на Мар'їн Дар (Ломаковського), на честь покійної сестри. Він купує селян у поміщика, корнета Григорія Палеолога з Бобринецького повіту, і заселяє ними Мар'їн Дар. У 1858 р., після його смерті, село з 167 жителями (87 чол.

та 80 жін.) у 28 дворах, успадковують діти від його шлюбу з потомственною дворянкою Алферовою Анною Іванівною. У 1863 р. з селянами підписують викупні та уставні угоди Олександр, Михайло, Іван, Василь, Григорій, Анна та Єлизавета Ломаковські. У серпні 1880 р. з території села на лівому березі р. Базавлук відмежовуються землі під німецьку колонію Ейгенгрунд (Айгенгрунд, Петрівка), яка була заселена меноніта-ми. За іншими відомостями, Ейгенгрунд засновується у 1866 р. як лютеранське село приходу Кронау, засновниками якого виступили вихідці з молочанських колоній. У 1911 р. тут зводять церкву, а з 1904 р. працюють аптека, цегляний завод та вітряний млин, середня школа та дві бібліотеки.

За функціональною належністю пам'ятка є культовою спорудою, яку наразі використовують під православну церкву.

У плані має прямокутну форму, з виступаючим невеликим тамбуром з південного фасаду. Наразі будинок перекритий чотирискатним дахом, з переробкою первісного навершя на цибулеподібну маківку, яка порушує стилістичне вирішення будинку. Цегляний (жовтооранжева цегла), одноповерховий, із підвалом, на високому цоколі, нижній ярус якого рустований.

Фасади будівлі вирізняються чітким кроком осей вікон-вітражів та псевдоніш стрільчастої форми. По чоловому (північному) та торцевих фасадах вони завершувались складними шпилеподібними увінчаннями, які були втрачені під час останнього пристосування будинку під православну церкву (поч. 2010-х рр.).

Торцеві фасади у чотири осі прорізів, при цьому східний фасад повністю глухий, і елементами його членування виступають псевдоніші (повторюючи віконні прорізи чолового фасаду), а західний – частково: у дві осі вікон та дві – псевдоніш. Задній (південний) фасад вирішений більш лаконічно, зі стрільчастими вікнами та невеликим тамбуром, перекритим еліптичним дахом, покритим оцинкованим металом. Аналогічний метал був використаний у покритті основного даху, але у 2015–2016 рр. його замінили на синю металочерепицю, змінивши форму схилів та знищивши решт-ки стрільчастого віконного опорядження. Тамбур фланкують над карнизом дві тумби зі шпилястим завершенням. Чоловий фасад – у сім осей вітражних прорізів зі складним малюнком заповнення. Крайній (лівий) проріз – закладений, під ним знаходиться прямокутний підвальний проріз, навколо якого відсутнє рустування, наявне впродовж усього чолового фасаду та на торцях. Імовірно, ця частина будівлі була перероблена. Загалом, не зважаючи на певні втрати композиційних і декоративних елементів будівлі, вона

збереглась у задовільному стані, потребуючи збереження, науково-дослідних та реставраційних робіт.

Колишній молитовний дім є унікальним для Нікопольщини об'єктом, вирішеним у неоготиці поч. XX ст. високого ступеня виразності.

Джерелп та література: 1. Заруба В. М. Дворяне Екатеринославской губернии. Д.: Лира, 2016. С. 281–282, 371. 2. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: ЛІРА, 2016. С. 98, 100. 3. Волости и важнейшие селения России, по данным обследования, произведенным статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. Вып. VIII. Губернии Новороссийской группы. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1886. С. 12–13, 21. 4. Немецкие населенные пункты в Российской империи: География и население. Справочник. Сост. В. Ф. Дизендорф. М.: Общественная академия наук российских немцев. 2006. 5. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. II. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 12.

Надія Лиштва

59. Шишкине, с.

59.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на південний захід від південно-західної околиці села, на схилі вододілу балок Глиняна та безіменної, що впадають у р. Базавлук із лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки 3,5 м, діаметр – 80 м. Насип має напівсферичну форму. Поверхня задернована. На вершині виявлені дві кам'яні стели. Також у насипу простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Поли підрізані розорюванням.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

59.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на південний схід від центру села, за 0,75 км на південь від околиці, на вододілі р. Базавлук та безіменної балки, що впадає в неї з лівого берега.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Го-

лубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 6 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована. На вершині виявлені залишки геодезичної траншеї з бетонним репером. На поверхні насипу знайдені декілька ям із кістками худоби. Курган упродовж багатьох десятиліть використовувався як колгоспний скотомогильник. Насип має напівсферичну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

59.3. Курганна група «Могила Шишкіна» (археол.)

Розташована на відстані 2,25 км на південь від центру села, на вододілі балок Глиняна та безіменної, що впадають у р. Базавлук з лівого берега, на третій надзаплавній терасі.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід та зливаються полами. Домінуючий насип – заввишки 5 м, діаметр – 120 м. Насип – напівсферичної форми. Поверхня задернована. На вершині був облаштований тріангуляційний знак. Поли підрізані розорюванням. З південно-західного боку до нього прилягає менший курган, що заввишки – 1 м, діаметр – 40 м. Поверхня розорюється. Насип кургану має сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

59.4. Курганна група «Могила Яковлєва» (археол.)

Розташована на відстані 1 км на захід від західної околиці села, на корінному березі р. Базавлук.

Виявлена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північ – південь протяжністю 0,25 км. Насипи заввишки – 1 м та два – по 0,5 м, діаметри – по 40 м. Поверхні насипів задерновані, насипи мають напівсферичну форму, вершини чітко виражені.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Павлопільської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0909.

Наталія Жарінова

60. Шолохове, с.

60.1. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північ від північно-східної околиці села, на вододілі р. Базавлук та її притоки р. Солона, у верхів'ях балок Московка та Вакулин-брід, що впадають у р. Базавлук.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті. Насип має сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.2. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4 км на південний схід від центру села, на вододільному плато балок Попова, що впадає в р. Солона, та Свинаревська, що впадає в р. Базавлук.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 6 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована, вершина чітко виражена, на полах облаштоване звалище сміття. Насип має сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікополь-

ського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

60.3. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,5 км на схід від східної околиці села, на вододілі, між водосховищем річки Солона і балкою Свинаревська.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 50 м. Вершина насипу задернована, поли дуже підорюються. У центрі насипу – відбитки знака тріангуляції і ростуть дерева. На західному боці насипу – вирва, що схожа на воронку від снаряду. Насип має сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

60.4. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,1 км на схід від північно-східної околиці села, на вододілі балок Терновата та Токова, що впадають у р. Солону з правого берега, на другій надзаплавній терасі.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 50 м. Унаслідок постійного розорювання насип має сегментоподібну форму, вершина сплощена.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

60.5. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на схід від північно-східної околиці села, на першій надзаплавній терасі р. Солона, на вододілі балок Терновата і Токова, що впадають у річку з правого берега.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 4 м, діаметр – 100 м. Поверхня насипу задернована, але з трьох боків підрізана розорюванням. Південна пола кургану знаходиться за 0,2 км від берега р. Солоної. Насип має напівсферичну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

60.6. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,5 км на північ від північно-східної околиці села, на вододілі р. Базавлук та її притоки – р. Солона.

Виявлений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 6 м, діаметр – 120 м. Поверхня задернована, поли дуже підорюються; південна пола – витягнута, полога, північна – коротка, крута. На поверхні простежуються виходи підкурганних кам'яних поховальних споруд. У насипу – лисячі нори. Насип має напівсферичну форму.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

60.7. Курган (археол.)

Розташований на відстані 0,5 км на північ від північної околиці села, на вододілі р. Базавлук та її притоки – р. Солона.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 6 м, діаметр – 100 м. Поверхня задернована, поли дуже підорюються. Насип пошкоджений воронками часів Другої світової війни та лисячими норами. Біля підніжжя вирита велика траншея (можливо, під басейн зрошувальної системи). Насип – напівсферичної форми з витягнутою південною полою і короткою північною.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.8. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2 км на південний схід від центру села, ліворуч дороги Шолохове – Покров, на схилі вододілу балок Попова, що впадає в р. Солона, та безіменної, що впадає в р. Базавлук, за 0,3 км на схід

від місця злиття річок Солона та Базавлук.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Поодинокий курган заввишки – 2 м, діаметр – 50 м. Поверхня задернована, поли занадто підорюються. На вершині установлений тріангуляційний знак та облаштована геодезична траншея. На насипу – будівельний сміттник та ями. Насип має напівсферичну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.9. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1 км на схід від північно-східної околиці села, на північ від тракторної бригади, на луках, на схилі вододілу балок Тернувата і Токова, що обидві впадають у р. Солона з правого берега.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 3,5 м, діаметр – 70 м. Насип має напівсферичну форму, поверхня задернована.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

60.10. Курган (археол.)

Розташований на відстані 4,2 км на захід – південний захід від центру села, на ріллі, на схилі долини р. Кам'янка, правої притоки р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,3 м, діаметр – 20 м. Насип має форму сегмента, поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

60.11. Курган (археол.)

Розташований на відстані 1,8 км на південний захід від центру села, на ріллі, на вододілі р. Базавлук – правої притоки р. Дніпро та її правої притоки р. Кам'янка.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 0,5 м, діаметр – 30 м. Унаслідок постійного розорювання поверхні насип набув форму сегмента, вершина сплощена, поли розтягнуті.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

60.12. Курган (археол.)

Розташований на відстані 2,3 км на південь від центру села, на ріллі, на схилі вододілу р. Базавлук – правої притоки р. Дніпро та її правої притоки р. Кам'янка.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 40 м. Насип має форму сегмента, вершина задернована, поли розорюються.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

60.13. Курган (археол.)

Розташований на відстані 3,3 км на північний захід від північно-східної околиці села, на ріллі, на вододілі верхів'їв балок Вакулин-брід та Московка, що є лівими притоками р. Базавлук.

Виявлений у 2013 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей В. В. Свистуновим.

Поодинокий курган заввишки – 1,2 м, діаметр – 50 м. Насип має сегментоподібну форму, більша частина поверхні розорюється, вершина сплощена, по краю північної поли пролягає лісосмуга.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ інв. № 0916/1.

Дмитро Філімонов

60.14. Курганна група «Могила Журавльова» (археол.)

Розташована на відстані 4,5 км на південний захід від центру села, на третій надзаплавній терасі лівого берега р. Кам'янка (притока р. Дніпро), на вододілі балки Корольової та безіменної, що впадають у р. Кам'янку.

Виявлена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Згідно з картографічними матеріалами XIX ст., на цьому місці знаходився могильник, у складі якого було не менше 10 насипів. Найбільший із них мав власну назву – Могила Журавльова. Вони простягались компактним ланцюжком із півночі на південь. У 2004 р. із наземними ознаками виявлено два кургани. Більший – заввишки 1,5 м, діаметр – 60 м; менший – заввишки 0,7 м, діаметр – 50 м. Насипи мали сегментоподібну форму, поверхні розорюються.

Джерела: 1. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

60.15. Курганна група «Могила Батикова» (археол.)

Розташована на відстані 2,2 км на захід від північно-західної околиці села, на вододілі р. Базавлук та її притоки р. Кам'янка.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід на відстані 0,6 км один від одного. Домінуючий насип, що має власну назву Могила Батикова, заввишки – 6 м, діаметр – 140 м. Поверхня задернована. Західна пола пошкоджена вибіркою ґрунту. Насип мав напівсферичну форму. Менший за розмірами насип заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті. Насип має сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.16. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2,5 км на північ від північно-східної околиці села, праворуч дороги Шолохове – Миронівка, на вододілі річок Солона і Базавлук.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Го-

лубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Курганна група нараховує чотири насипи. Домінуючий курган – заввишки 2,5 м, діаметр – 90 м. Поверхня насипу задернована, розділена двома лісосмугами, по південній полі пролягає ґрунтова дорога. На південному боці кургану – велика воронка. На поверхні насипу – досить багато виходів вапнякового і гранітного каміння. Три менші кургани мають такі розміри відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1,5/80 м; 1/60 м; 0,7/60 м. Поверхні насипів розорюються. На курганах знайдені виходи кам'яних поховальних споруд. Насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.17. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,5 км на північ від північно-східної околиці села, праворуч дороги Шолохове – Миронівка, на вододілі річок Солона і Базавлук.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани. Більший насип заввишки – 3 м, діаметр – 90 м. Поверхня насипу розорюється. Менший курган заввишки – 1,5 м, діаметр – 40 м. Поверхня насипу задернована, поли підрізані розорюванням. На поверхні виявлені виходи вапняку, на розораних місцях простежується гранітний камінь від крепіди або кромлеха.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.18. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1 км на захід від північно-західної околиці

села, за 1 км на північ від кладовища, праворуч дороги Шолохове – Миронівка, на вододілі р. Базавлук та її притоки – р. Солона, у верхів'ях безіменної балки.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – два кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід. Насипи – заввишки 2,5 м та 0,4 м, діаметри – 70 м та 30 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті, насипи мають сегментоподібну форму.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екск. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.19. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 2 км на південний захід від південної околиці села, на вододілі б. Корольова та р. Кам'янка, що впадають у р. Базавлук із правого берега.

Виявлена в 1963 р. археологом ІА НАНУ О. І. Тереножкіним. Повторно обстежена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою та в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – три кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,2 км. Домінуючий насип, що розташований у північно-західному куті групи, заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Поверхня західної частини насипу задернована, інша – розорюється. У східній полі облаштований гідрант та звалище будівельного сміття. По західній полі пролягає польова ґрунтова дорога. У насипу простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Форма насипу деформована. Другий за розмірами насип, що з'єднується полами з більшим, заввишки – 0,5 м, діаметр – 50 м. Найменший із насипів, що знаходиться на сході групи, заввишки – 0,2 м, діаметр – 40 м. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті. Два менших насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропет-

ровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Костюченко І. П. Могильник епохи бронзи поблизу хут. Хмельницького // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1960. С. 88–101. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.20. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 1,1 км на захід від будівлі школи, розташованої на західній околиці села, на вододілі р. Базавлук та б. Корольова, що в неї впадає.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі групи – чотири кургани, що витягнулися ланцюжком по вісі північний захід – південний схід протяжністю 0,6 км. Домінуючий насип заввишки – 2 м, діаметр – 60 м. Поверхня задернована, поли підорюються. На вершині – залишки геодезичного пункту: траншея з бетонним репером у центрі. Другий за розмірами насип, що знаходиться на південному краю ланцюжка, заввишки – 1,7 м, діаметр – 60 м. Вершина задернована, на ній ростуть кущі, є лисячі нори, поли розорюються. У насипу простежуються виходи кам'яних підкурганних поховальних споруд. Третій насип – заввишки 1 м, діаметр – 50 м. Поли розтягнуті розорюванням, вершина сплощена. Найменший із насипів, що знаходиться за 0,3 км на північний захід від групи, заввишки – 0,7 м, діаметр – 50 м. Поверхня розорюється, вершина сплощена, поли розтягнуті. Два більших насипи – напівсферичної форми, два менших – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.21. Курганна група (археол.)

Розташована на відстані 0,75 км на захід від північної околиці села, праворуч дороги Шолохове – Миронівка на вододілі р. Базавлук та її притоки р. Солона.

Виявлена в 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного му-

зею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежена в 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою; в 2013 р. – археологом В. В. Свистуновим.

У складі групи – три кургани, що розташовані на місцевості по вісі північний схід – південний захід. Насипи заввишки – 1,7 м, 1 м та 0,3 м, діаметри – 80 м, 60 м та 20 м відповідно. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли – розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. На насипу другого за розмірами кургану знайдений фрагмент давньогрецької амфорної кераміки.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916/1. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.22. Могильник курганний «Могила Гостра» (археол.)

Розташований на відстані 4,5 км на північний захід від північно-західної околиці села, на вододілі річок Кам'янка і Базавлук, що впадають у р. Дніпро.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

Дослідження декількох курганів з курганного поля «Могила Гостра» були проведені в 1976 р. Правобережним загоном ДДУ у зв'язку з будівництвом зрошувальної системи колгоспу ім. Б. Хмельницького.

Курганна група, що тягнулася по гребеню вододілу, нараховувала, за даними дослідників, понад 50 насипів. Досліджено 15 невисоких курганів із кам'яними крепідами та кам'яними забутовками. Переважна більшість курганів була створена над скіфськими похованнями, пограбованими в давнину.

На даний час у курганному могильнику «Могила Гостра» є шість насипів. Домінуючий курган заввишки – 8 м, діаметр – 150 м. Поверхня насипу задернована, курган має конусоподібну форму, з витягнутою південною полою і крутою

північною. Поли підорюються з південного боку. З північного боку насипу прорита траншея на ширину тракторного леза, також росте великий кущ терену. Курган, що знаходиться на самому півдні могильника, заввишки – 2,5 м, діаметр – 70 м. Насип – компактної сегментоподібної форми; поверхня задернована. У центрі насипу – пограбоване поховання, оголена вхідна яма й обвалена катакомба (завглибшки приблизно 5 м, розмірами 3×3 м). У насипу простежується щільний прошарок гранітного каміння. Заповнення ями на глибині понад 1,5 м – каміння (граніт). Навпроти насипу розкидане каміння від забутовки. Третій за розмірами курган заввишки – 1,7 м, діаметр – 60 м. Насип – напівсферичної форми, поверхня розорюється. Три найменші кургани розташовані на південь від найбільшого, близько один від одного, утворюючи трикутник. Заввишки ці насипи по 0,5 м, діаметри – по 50 м. Поверхні насипів двох з них розорюються наполовину. На третьому виявлені два розкопані грабіжниками поховання. Поряд із розкопаними похованнями – відвали з суглинку, чорнозему і каміння.

Джерела та література: 1. Волкобой С. С., Лихачев В. А., Шалобудов В. Н. Скифский могильник «Славянка» у с. Шолохово на Днепропетровщине // Курганные Древности Степного Поднепровья (III – I тис. до н. е.). Днепропетровск, ДГУ. 1979. 2. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. екп. 1982/125, р. 9. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.23. Могильник курганний «Могила Бурулівська» / «Могила Боролева» (археол.)

Розташований на відстані 1,2 км на північний захід від північно-західної околиці села, по обидва боки дороги Шолохове – Кам'янка, на вододілі річок Кам'янка і Базавлук, що впадають у р. Дніпро. Найбільший курган має власну назву – Могила Бурулівська, давня назва – Могила Боролева.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У 1976 р. Правобережним загоном ДДУ у цій місцевості були досліджені 15 курганів із курганного поля «Могила Гостра», в яку входить і могильник «Могила Бурулівська». Кургани тягнулися майже безперервним ланцюгом із півночі на південь

протяжністю 1,2 км, на захід від Шолоховського водосховища.

Дослідження курганів у 1976 р. були пов'язані з будівництвом зрошувальної системи колгоспу ім. Б. Хмельницького. Переважна більшість досліджених поховань належала до скіфського часу. Характерними особливостями досліджених курганів є наявність кам'яної крепіди (ракушняк та граніт) у насипах та заповнення вхідних ям камінням та вапняковими плитами. Під курганними насипами знаходилось по 1–2 поховання. Усі поховання були пограбовані ще в давнину.

На даний час у складі могильника – п'ять курганів. Найбільший курган, що розташований ліворуч від дороги, заввишки – 6 м, діаметр – 130 м. Поверхня насипу задернована. На вершині – велика вирва від знака тріангуляції і тріангуляційна траншея, росте дерево. Західна пола зруйнована будівельним сміттям. Напроти цього кургану, праворуч від дороги, розташований другий великий курган заввишки – 5 м, діаметр – 120 м. Поверхня насипу задернована, поли підрізані розорюванням. У центрі насипу – глибока та довга яма. Два наступні насипи – заввишки 2 м та 1,5 м, діаметри – по 60 м, розташовані на північ від басейну зрошувальної системи. Поверхні насипів розорюються. До найбільшого кургану з південного боку примикає найменший у групі, що заввишки 0,5 м, діаметр – 50 м. Поверхня насипу розорюється. Чотири насипи мають напівсферичну форму, найменший – сегментоподібну.

Джерела та література: 1. Волкобой С. С., Лихачев В. А., Шалобудов В. Н. Скифский могильник «Славянка» у с. Шолохово на Днепропетровщине // Курганные Древности Степного Поднепровья (III – I тис. до н. е.). Днепропетровск, ДГУ. 1979. 2. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. эксп. 1982/125, р. 9. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.24. Могильник курганний «Могила Лиса» (археол.)

Розташований на відстані 3 км на північний захід від північної околиці села, на вододілі річок Кам'янка і Базавлук, що впадають у р. Дніпро. Найбільший курган має власну назву – Могила Лиса.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У 1976 р. у зв'язку з будівництвом зрошувальної системи колгоспу ім. Б. Хмельницького Правобережним загоном ДДУ було досліджено курганне поле «Могила Гостра», що простягнулося ланцюгом з півночі на південь протяжністю 1,2 км, на захід від Шолоховського водосховища, і нараховувало понад 50 насипів. До складу вказаного курганного поля входить і могильник «Могила Лиса».

Більшість досліджених курганів мали невисокі насипи з кам'яними крепідами та камінням у засипці з вапняку та граніту. Досліджені поховання належали до скіфського часу та були пограбовані ще в давнину.

На даний час курганний могильник має п'ятнадцять насипів. Два найбільших кургани – заввишки по 5 м, діаметри – по 120 м. Поверхні насипів задерновані, поли дуже підорюються; у насипах проглядається каміння крепіди. Насипи – напівсферичної форми. На вершині одного – траншея від знака тріангуляції. У південній полі другого кургану виявлено грабіжницький шурф завглибшки близько 5 м. Грабіжники копали чітко на захоронення, про що свідчать залишки людських кісток на дні колодязя. Наступний за розмірами курган – заввишки 1,5 м, діаметр – 60 м. Поверхня насипу задернована, поли підорюються. У насипу простежується каміння крепіди і грабіжницький шурф. Курган, що розташований на заході ланцюга, заввишки 0,7 м, діаметр – 50 м, перерізаний ґрунтовою дорогою, розораний. Поруч із ним, зливаючись полами, знаходяться залишки кургану, чий насип повністю знесений бульдозером, а поховання розривались екскаватором. Були відкриті три поховання. Одна катакомба, що завглибшки до 5 м від сучасної поверхні, залишилась незасипана, дві інші – присипані. Діаметр пошкодженого кургану становить 70 м. Решта десять курганів – заввишки по 0,5 м, діаметри – від 50 м до 60 м. Поверхні задерновані, тому що в насипах знаходиться велика кількість каміння. У п'яти насипах виявлені грабіжницькі шурфи різної глибини. Пограбування курганів відбувалося у період із 2002 до 2004 року.

Джерела та література: 1. Волкобой С. С., Лихачев В. А., Шалобудов В. Н. Скифский могильник «Славянка» у с. Шолохово на Днепропетровщине // Курганные Древности Степного Поднепровья (III – I тис. до н. е.). Днепропетровск, ДГУ. 1979. 2. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 3. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.25. Могильник курганний (археол.)

Розташований на відстані 5 км на північ від центру села, за 1 км на північний схід від Шолоховського водосховища № 14, яке знаходиться на р. Базавлук.

Виявлений у 2004 р. старшим науковим співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою. Повторно обстежений у 2013 р. В. В. Свистуновим.

У складі могильника – п'ять курганів. Розміри насипів надаються відповідно до порядку зменшення (висота/діаметр): 1/80 м; 2/30 м; три – по 0,2/20 м. Вершина насипу, що заввишки 2 м, задернована, поли дуже підорюються. У центрі насипу – відбитки знака тріангуляції і ростуть дерева. На західному боці насипу – вирва, що схожа на воронку від снаряду. Усі насипи – сегментоподібної форми.

Джерела: 1. Технічна документація по визначенню меж території пам'яток, що стоять на державному обліку та щойно виявлених на території Шолохівської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916/1. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Наталія Жарінова

60.26. Могильник курганний (археол.)

Розташований біля східної околиці села, на схилі вододілу балок Попова, що впадає в р. Солона, та безіменної, що впадає в р. Базавлук, на лівому мисі б. Попова.

Виявлений у 1981 р. археологами Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького Л. М. Голубчик та Л. М. Чуриловою. Повторно обстежений у 2004 р. співробітником Дніпропетровського обласного центру з охорони історико-культурних цінностей Н. М. Жаріновою.

У складі могильника – п'ять курганів. Висота насипів коливається від 0,5 м до 0,3 м, діаметри – від 60 м до 30 м. Поверхні розорюються, вершини сплощені, поли розтягнуті, насипи – сегментоподібної форми. В одному з насипів облаштований смітник, а найменший – виділяється на ріллі як пляма жовто-сірого кольору.

Джерела: 1. Елинова Л. П., Голубчик Л. Н., Чурилова Л. Н. Отчет о разведках Днепропетровского исторического музея в 1981–1982 гг. // НА ІА НАН України, ф. експ. 1982/125, р. 9. 2. Технічна документація по геодезичній зйомці і визначенню місця розташування пам'яток історико-культурного призначення на території Шолоховської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області // Архів ДОЦОІКЦ, інв. № 0916.

Лідія Голубчик

Наталія Жарінова

60.27. Поселення скіфське, IV – III ст. до н. е. (археол.)

Розташоване на відстані 1 км на північний схід від мосту, на краю першої надзаплавної тераси р. Солона.

Виявлене в 1951 р. Хмельницьким загоном Нікопольської експедиції ІА НАН УРСР. Повторно обстежене в 2007 р. археологічною експедицією Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького під керівництвом Л. М. Чурилової.

Площа поселення (150×50 м) установлена на підставі зібраного підйомного матеріалу: фрагментів ліпних горщиків, орнаментованих наліпним валиком, що розсічений косими насічками, кам'яні знаряддя. На поселенні знайдена також невелика кількість фрагментів античних амфор, шлаків від залізного виробництва. В обриві берега виявлені відламки вапняку від стінок житла. Поселення належить до скіфсько-сарматської культури.

Джерела та література: 1. Костюченко І. П. Могильник епохи бронзи поблизу хут. Хмельницького // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1960. С. 88–101. 2. Чурилова Л. Н., Передерий С. П., Старик А. В., Сердюк М. П., Ходас В. А., Фаныгин Ю. Ю. Отчет об археологической разведке на территории Никопольского района Днепропетровской области (села: Алексеевка, Капуловка, Лукиевка, Червоногригорьевка, Шахтер, Шолохово) в августе – сентябре 2007 г. // Архів ДНІМ ім. Д. І. Яворницького, інв. № 69.

Лідія Голубчик

60.28. Поселення епохи пізньої бронзи, 2 тис. до н. е. (археол.)

Розташоване на південний захід від села, на першій надзаплавній терасі р. Базавлук.

Виявлене в 1951 р. Хмельницьким загоном Нікопольської експедиції ІА НАН УРСР. Повторно обстежене в 2007 р. археологічною експедицією Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького під керівництвом Л. М. Чурилової.

На площі 150×70 м зібрані фрагменти ліпного посуду з великою домішкою жорстви. Орнамент виконаний наліпними смужками з косими насічками (сабатинівська культура). В 2007 р. підйомний матеріал був представлений фрагментами горщиків доби бронзи, кременевими знаряддями праці, численними фрагментами античних амфор, ліпних горщиків скіфсько-сарматської культури, кістками тварин, шлаками залізного виробництва.

Джерела та література: 1. Сымонович Э. А. Отчет о работе Грушевского отряда в 1951 г. // НА ІА НАН України, 1951/233, № 1510. 2. Чурилова Л. Н., Передерий С. П., Старик А. В., Сердюк М. П., Ходас В. А., Фаныгин Ю. Ю. Отчет об археологической разведке на территории Никопольского района Днепропетровской области (села: Алексеевка, Капуловка, Лукиевка, Червоногригорьевка, Шахтер, Шолохово) в августе – сентябре 2007 г. // Архів ДНІМ ім. Д. І. Яворницького, інв. № 69.

Лідія Голубчик

60.29. Братська могила воїнів громадянської війни, радянських воїнів (іст.)

Село Шолохове. Братська могила воїнів громадянської війни, радянських воїнів

Біля Будинку культури.

Поховано 12 воїнів Другої Кінної армії, які загинули в боях у районі села в жовтні 1920 р., та 134 воїни 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях із німецькими військами в районі села. Відомо 2 прізвища воїнів громадянської війни та 115 прізвищ радянських воїнів.

21 вересня 1920 р. за рішенням Політбюро ЦК РКП(б) для боротьби з білогвардійською Російською армією на базі частини військ Південно-Західного фронту був створений Південний фронт під командуванням М. В. Фрунзе. 8 жовтня 1920 р. головнокомандуючий Російської армії П. М. Врангель призупинив наступ на Донбас і розпочав Задніпровську операцію з метою форсувати р. Дніпро і вийти в тили Каховського плацдарму, де перебувала Червона армія. 8–9 жовтня Перша та Друга армії Врангеля, незалежно одна від другої, переправилися через р. Дніпро і з'єдналися в районі сіл Шолохове та Мар'янське (Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.). Вони мали на меті оточити та знищити Другу Кінну армію під командуванням П. К. Миронова, яка дислокувалася в цьому районі. Друга Кінна армія, у складі 2-ї, 16-ї та 21-ї кавалерійських дивізій, була створена за наказом Реввійськради Південно-Західного фронту № 1307 від 16 липня 1920 р. як ударна сила для боротьби з військами Врангеля.

Упродовж 9–16 жовтня 1920 р. на території Шолоховської волості точилися запеклі бої між радянськими кавалеристами та військами Російської армії. В цих боях білогвардійські війська змогли відрізати декілька частин Другої Кінної армії одна від одної. Командуючий армією П. К. Миронов двічі особисто водив бійців 21-ї кавалерійської дивізії в атаку з метою прорвати оточення і з'єднатися з 2-ю кавалерійською дивізією.

В бою поблизу с. Шолохове 13–14 жовтня 1920 р. особливо відзначилася 2-га кавалерійська дивізія, яка була ядром Другої Кінної армії. Змушена відступити від села під тиском білогвардійських військ, дивізія відновила бойовий порядок своїх підрозділів і несподівано для противника атакувала з південного сходу села. У цьому ж бою були смертель-

но поранені командир батальйону Сухов та командир ескадрону Тращенко, яких не зміг урятували місцевий фельдшер Т. К. Бриленко. Через декілька днів вони померли і були поховані в братській могилі у центрі села разом із 10 невідомими бійцями-кіннотниками.

Нікопольсько-Криворізька наступальна операція (30.01.1944–29.02.1944) проводилася силами 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) та 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів. 31 січня 1944 р. 8-а гвардійська армія (генерал-полковник І. В. Чуйков) разом із 4-м механізованим корпусом (генерал-лейтенант т/в Т. І. Танасчишин) намагалася вийти до Дніпра, щоб відрізати і знищити нікопольське угруповання гітлерівських військ. 1 лютого 1944 р. у прорив, який виник у результаті дій підрозділів 8-ї гвардійської армії, був введений 4-й гвардійський механізований корпус, який наприкінці дня вийшов на північну околицю с. Шолохове. 2 лютого 1944 р. воїни 36-ї гвардійської танкової бригади (підполковник І. Д. Івлієв) визволили село від гітлерівців.

За таких обставин німецьке командування кинуло проти радянських військ у цей район 24-у танкову дивізію, яка мала 60 танків. У боях в районі с. Шолохове, крім 4-го гвардійського механізованого корпусу, брали участь також бійці 57-ї (генерал-майор О. Д. Шеменков) та 112-го гвардійського стрілецького полку 39-ї (полковник С. М. Каминін) гвардійських стрілецьких дивізій 8-ї гвардійської армії. 10 лютого 1944 р. противник наніс удар по стику 46-ї (генерал-лейтенант В. В. Глаголєв) та 8-ї гвардійської армій. У районі с. Шолохове на березі р. Кам'янка займав позиції також 573-й стрілецький полк 195-ї стрілецької дивізії (полковник О. М. Сучков) 46-ї армії, який за підтримки артилеристів 3-ї зенітної артилерійської дивізії РГК, 99-го армійського гарматного артилерійського полку відбивав атаки гітлерівців у районі села.

Під час боїв у районі села та після його визволення в ньому розміщалися 54-й евакоприйомник, 555-й (4-й гвардійський механічний корпус), 568-й (57-а гвардійська стрілецької дивізії) та 322-й (259-а стрілецька дивізія) окремі медико-санітарні батальйони. Загиблих у боях та померлих від ран воїнів поховали в братських та індивідуальних могилах на території села.

У 1956 р. останки радянських воїнів були перенесені у центр села і поховані в могилу воїнів громадянської війни. На могилі установили гранітний обеліск, а біля його підніжжя поклали 3 гранітні меморіальні дошки з прізвищами похованих. У 1964 р. на пам'ятці провели реставраційні роботи. Під час реконструкції 1980-х рр. ознаки могили на поверхні

були знівельовані, обеліск перенесли ближче до клубу і ліворуч від нього поклали дошки з прізвищами похованих радянських воїнів. Прізвищ загиблих у 1920 р. на пам'ятці немає.

Література: 1. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 11458, спр. 305, 466, 504; ф. 58, оп. 18002, спр. 143, 154, 156, 160, 162, 168, 169, 176, 281, 391, 423, 505; ф. 148-А, оп. 3763, спр. 166, арк. 3; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 20–21; ф. 3327, оп. 1, спр. 3, арк. 17; ф. 3327, оп. 1, спр. 10, арк. 17–18. 2. Вылиток В. С., Лескин С. Ф. Новомосковская Краснознаменная. Боевой путь 195-й Новомосковской Краснознаменной стрелковой дивизии. М.: Воениздат, 1979. 3. Директивы командования фронтов Красной Армии (1917–1922 гг.): Сборник документов и материалов. В 4-х тт. Т. 3. М.: Воениздат, 1974. 4. Гражданская война на Украине: сборник документов и материалов. В 3-х тт. Т. 3. К, 1967. 5. Боевой путь блиновцев. История боев и походов 5-й Ставропольской им. Блинова кавалерийской дивизии. М. 1970.

Тетяна Цимлякова

Надія Шейміна

60.30. Братська могила радянських воїнів (іст.)

Село Шолохове. Братська могила радянських воїнів

На кладовищі колишнього с. Базавлук, біля клубу.

Поховані 16 воїнів 3-го Українського фронту, які загинули у лютому 1944 р. у боях за визволення с. Базавлук від німецьких військ. Відомо 13 прізвищ.

Нікопольсько-Криворізька наступальна операція (30.01.1944–29.02.1944) проводилася силами 3-го (генерал армії Р. Я. Малиновський) та 4-го (генерал армії Ф. І. Толбухін) Українських фронтів. 31 січня 1944 р. 8-а гвардійська армія (генерал-полковник І. В. Чуйков) разом із 4-м механізованим корпусом (генерал-лейтенант т/в Т. І. Танасчишин) намагалася вийти до Дніпра, щоб відрізати і знищити нікопольське угруповання гітлерівських військ. 1 лютого 1944 р. у прорив, який виник у результаті дій підрозділів 8-ї гвардійської армії, був введений 4-й гвардійський механізованй корпус, який наприкінці дня вийшов на північну околицю с. Шолохове. 2 лютого 1944 р. воїни 36-ї гвардійської танкової бригади (підполковник І. Д. Івлієв) визволили село від гітлерівців.

За таких обставин німецьке командування кинуло проти радянських військ у цей район 24-у танкову дивізію, яка мала 60 танків. У боях у районі с. Шолохове, крім 4-го гвардійського механізованого корпусу, брали участь також бійці 57-ї (генерал-майор О. Д. Шеменков) та 112-го

гвардійського стрілецького полку 39-ї (полковник С. М. Каминін) гвардійських стрілецьких дивізій 8-ї гвардійської армії. 10 лютого 1944 р. противник наніс удар по стику 46-ї (генерал-лейтенант В. В. Глаголєв) та 8-ї гвардійської армій. У районі с. Шолохове на березі р. Кам'янка займав позиції також 573-й стрілецький полк 195-ї стрілецької дивізії (полковник О. М. Сучков) 46-ї армії, який за підтримки артилеристів 3-ї зенітної артилерійської дивізії РГК, 99-го армійського гарматного артилерійського полку відбивав атаки гітлерівців у районі села. Воїнів, які загинули в цих боях, поховали в могилі, що описується.

У 1956 р. на могилі установили обеліск та плиту з пам'ятним текстом. У 2000-х роках на пам'ятці провели реконструкцію: замінили обеліск та плиту.

Джерела та література: 1. ЦАМО РФ. ф. 148-А, оп. 3763, спр. 166, арк. 3; ф. 345, оп. 5487, спр. 254, арк. 20–21; ф. 3327, оп. 1, спр. 10, арк. 18. 2. Чуйков В. І. Гвардейцы Сталинграда идут на Запад. М., 1972. 3. Грылев А. Н. Днепр. Карпаты. Крым. М., 1970.

Надія Шейміна

60.31. Пам'ятний знак землякам (іст.)

Село Шолохове. Пам'ятний знак землякам

У центрі села, біля школи.

Відкритий у 1973 р. на честь жителів села Шолохове, які загинули на фронтах Другої світової війни.

Пам'ятний знак являє собою залізобетонну скульптуру воїна, установлену на цегляному оштукатуреному постаменті, та 2 бетонні стели. На невеликій стелі, що розташована праворуч від скульптури, відлито дати «1941–1945». На другій стелі укріплено 8 дошок (0,5×1,85 м) із червоного граніту з викарбуваними прізвищами мешканців села, які загинули на фронтах Другої світової війни. Ще кілька прізвищ земляків викарбувано на гранітній плиті, що розміщена перед стелою.

Оксана Колесник

60.32. Пам'ятник П. А. Тарану, 1949 р. (іст.)

Село Шолохове. Пам'ятник П. А. Тарану

У центрі скверу, перед Будинком культури.

Автори – ск. С. Д. Шапошников, арх. Г. А. Ткачов. Розміри: висота бронзового погруддя – 1 м, висота гранітного постаменту з триступінчастим стилобатом – 3 м.

Таран Павло Андрійович (1916–2005) – військовий льотчик-бомбардувальник авіації дальньої дії, двічі Герой Радянського Союзу. Генерал-лейтенант авіації (1967). Нагороджений орденами Леніна (1942), Жовтневої Революції (1978), 2 орденами Червоного Прапора (1941, 1955), орденом Олександра Невського (1945), 2 орденами Вітчизняної війни 1-го ступеня (1943, 1953), медалями, іноземними нагородами.

Вилите бронзове погруддя двічі Героя установлено на його батьківщині у зв'язку з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 березня 1944 р., про що свідчить скорочений текст, який написано золотими літерами на лицьовому боці постаменту з зображенням Золотих Зірок і орденом Леніна вгорі та емблемою роду війська внизу.

Пам'ятник виконано в анфас скульптором-греківцем у реалістичній манері з детальною проробкою молодого вольового обличчя портретованого, який одягнутий у військовий парадний мундир зі всіма бойовими нагородами. Пам'ятник вирішено у традиційній для 1940–1950-х рр. манері офіційного пам'ятника-погруддя.

Література: 1. Золотые Звёзды. Днепропетровск: Промінь, 1967. 2. И генерал, и рядовой. Днепропетровск: Промінь, 1983. 3. Крылов А. Мастер бомбовых ударов // Авиация и космонавтика, 1972, № 1.

Ігор Труш

60.33. Комплекс земської лікарні, поч. XX ст. (архіт.)

Село Шолохове. Комплекс земської лікарні, поч. XX ст.

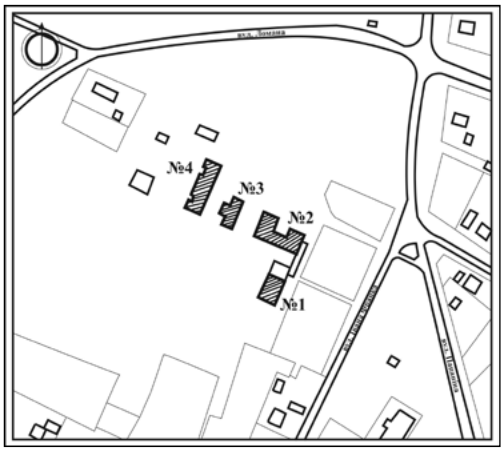

Село Шолохове. Комплекс земської лікарні, поч. XX ст. (схема розташування)

Вул. Івана Франка.

Комплекс колишньої земської лікарні складається з чотирьох основних корпусів, розташованих скупчено на значній за розмірами (Г-подібній у плані) земельній ділянці, поруч із перехрестям вул. Івана Франка (колишня назва – вул. Ширшова), вул. Папаніна та вул. Максимчука. Рельєф ділянки спокійний, навколо будівель створено гарний благоустрій із влаштуванням квітників і зон відпочинку. Лікарняний комплекс знаходиться у центральній частині села, поруч з основними елементами соціальної інфраструктури: середньою школою, магазинами, автобусною зупинкою тощо.

До 1775 р. Шолохове або Шелоховка було територією запорізьких вольностей, де знаходились найкращі зимівники козацьких старшин із челяддю, наймитами, хлопцями тощо. Вважається, що до 1740 р. першим тут оселився козак Шолох, який дав назву населеному пункту. З ліквідацією Січі урочище перетворюється на державну воїнську слободу, де за ревізією 1782 р. мешкали: 144 особи чол. статі та 71 – жіночої, а на 1858 р. – 868 чол. та 835 жінок у 237 дворах. У середині XIX ст. зводиться перша церква – Покрова Божої Матері, а наприкінці XIX ст. – кам'яна однопрестольна Іоанна Богослова. На поч. XX ст. село стає волосним центром Шолоховської волості. Комплекс земської лікарні зводиться у ньому між 1900 р. – I пол. 1910-х рр. як частина державної земської освітньої та медичної реформи, запропонованої ще імператором Олександром II у 1864 р. У лютому 1944 р. будівлі використовувались під тимчасовий штаб і командний пункт 62-ї армії, під командуванням Двічі Героя Радянського Союзу маршала Василя Івановича Чуйкова. Під час бомбарду-

вання села гітлерівськими військами лікарняні будівлі практично не постраждали. Через викриття штабу його перенесли на нове місце. У 1975 р. маршал Радянського Союзу В. І. Чуйков побував із візитом на території колишнього штабу – у лікарні с. Шолохове. Події Другої світової війни увічнені на фасаді корпусу № 2 меморіальною дошкою.

Будинки лікарняного комплексу – одноповерхові, з червоної (опаленої) цегли, пофарбовані у білий колір. Фундамент і цоколь – із масивних блоків бутового каміння, пофарбованого у чорний колір. Між прямокутним у плані корпусом № 1 та корпусом № 2 (П-подібної в плані форми) зведено додаткове, об'єднуюче крило, в якому знаходяться реєстратура та головний вхід у лікарню. Усі корпуси – різної в плані конфігурації та за габаритами, з дещо виступаючими ризалітами. Укриті чотирисхилим дахом із шиферним покриттям. Складні аттикові завершення над ризалітами збереглись лише на корпусі № 2, на корпусах № 3 та № 4 збереглись прямокутні аттики.

Корпуси вирішені в одній стилістиці, з використанням лаконічного цегляного декору: сандриків над віконними та дверними прорізами, лопаток, ширінок, ніш, профільованих гуртів тощо. Під дахом – широкий карниз із дентикулами. Найрозвивеніший цегляний декор на двох головних корпусах – № 1 та № 2. Віконні прорізи корпусу № 1 відрізняються лучковою перемичкою, на відміну від прямокутних прорізів інших корпусів. Фланки фасадів декоровані лопатками з канавками. Віконні прорізи прикрашені зверху перемичкою із замком, а знизу – під підвіконним гуртом, що оперізує будівлі, виступаючою прямокутною ширінкою. Загалом декорування лікарняних будівель має еклектичні риси, з елементами стилю модерн.

Пам'ятка є зразком земських лікарняних комплексів та однією з найкращих за станом збереження у Нікопольському районі.

Джерела та література: 1. Глядченко В., Жуковський М. Нікопольський район Дніпропетровської області. Науково-популярне видання. Нікополь: «Південна зоря». 2001. 34 с. 2. Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Д: ЛІРА, 2016. С. 99. 3. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. 4. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. Вып. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. П. Вильсон. СПб.: Центральный Статистический Комитет МВД, 1863. С. 14. 5. Чуйков В. П. Гвардейцы Сталинграда идут на запад. М.: Советская Россия, 1972.

Надія Лиштва

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АП УРСР – Археологічні пам'ятки УРСР.
ВАТ – Відкрите акціонерне товариство.
ГЛП – госпіталь для легкопоранених.
ДДУ – Дніпропетровський державний університет (нині – Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара).
ДОЦОІКЦ – Дніпропетровський обласний центр з охорони історико-культурних цінностей.
ІА АН УРСР – Інститут археології Академії наук УРСР.
КІО – культурно-історична область.
КСИА АН УССР – Краткие сообщения Института Археологии Академии наук УССР.
ЛЕМ – лінія електромережі.
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР (журнал).
МСБ – медико-санітарний батальйон.
МТС – машинно-тракторна станція.
МТФ – молочно-тваринницька ферма.
НА ІА НАН України – Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України.
СШ – середня школа.
ТЕС – теплова електростанція.
ТППГ – терапевтичний польовий пересувний госпіталь.
УРЕ АН УРСР – Українська радянська енциклопедія Академії наук УРСР.
ФЗУ – фабрично-заводське училище.
ХППГ – хірургічний польовий пересувний госпіталь.
ЦАМО РФ – Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації.

ПОКАЖЧИК ГЕГОРАФІЧНИХ НАЗВ

«А»

Азов, фортеця 66
Айгенгрунд, колонія 324
Анафельд, колонія 86
Аннінська, с. 83
Апостолівський, район 5, 63, 77, 342
Апостолове, м. 221, 224, 274, 315
Афганістан 241, 242, 316
Ахалкалакі, м. 242

«Б»

Базавлук, о. 60, 62 – 64
Базавлук, р. 5, 21, 36, 40, 53, 62, 63, 71, 76, 77, 85, 121, 123, 124, 139, 140, 142, 157 – 159, 163, 164, 173 – 177, 184 – 188, 190 – 197, 199, 200, 207 – 209, 211 – 213, 221 – 225, 237, 238, 261 – 264, 268, 271, 276, 278 – 282, 284, 297, 298, 302, 305, 319 – 321, 323 – 327, 329 – 338, 340, 341
Базавлук, с. 344
Базавлуцька Кам'янка, урочище 76
Базавлуцька Січ 62 – 65, 154, 246
Базавлуцьке, водосховище 21
Базавлучок, р. 5, 122, 139, 222, 225, 320
Бейкуш, лиман 62
Бекетівка Друга, с. 304
Бекетівка Перша, с. 304
Бекетівка, с. 93, 112, 304
Березань (Св. Еферія), о. 51
Бистрик, р. 58
Біла Куманія 52
Біла Церква, м. 56
Білозерка, р. 51
Блюменгоф, колонія 86
Блюменфельд, колонія 86
Бобринецький, повіт 323
Богданівка, с. 156

Богнова, б. 199, 237, 238
Божедарівка, смт 222, 311
Божий Дар, хут. 169
Болгарія 51, 53
Болохівська земля 53
Борисівка, с. 94 – 96, 98, 102, 106, 110, 111, 128, 136
Борисівська, волость 204
Борисоглібовка, с. 84
Борисфен (Бористен), р. 27, 56
Брацлав, м. 56
Британ, о. 51
Британівський, перекат 51
Буг, р. 152
Бугогардівська, паланка 76
Бузький, лиман 152
Бухаріндорф, с. 313, 314

«В»

Вакулин-брід, б. 197, 327, 331
Вакулове, с. 163, 224
Василькова, б. 120, 140
Ватикан 65
Велика Журавльова, б. 188, 189, 208, 209, 261, 277 – 280
Велика Кам'янка, б. 94 – 109, 128, 130, 132, 248
Велика Орда 55
Велике князівство Литовське (ВКЛ, Литва) 54
Великий Луг 6, 51, 54, 60, 65, 66, 71, 75, 76, 84, 91, 153, 154, 246
Великі Кучугури 54
Веселе, с. 112, 114, 160, 274
Ветрова, б. 174, 176, 177, 263
Вирви Хвіст, б. 184, 185, 211, 321, 323
Високе, с. 13, 111, 114, 117, 118, 128
Високопіль, с. 118, 237, 273
Водяна, б. 77
Водяне, с. 121
Войковдорф, с. 313, 314
Волга, р. 62, 247

«Г»

Гасан-Базар 71, 73
Герри 27
Гірницьке, смт 24, 28, 34, 37, 84
Глибока, б. 95, 98, 105, 109
Глиняна, б. 192 – 195, 201, 206, 208, 226 – 228, 271, 297, 300, 301, 325, 326
Головкове, с. 91, 122, 123, 298
Голубівка, с. 126
Городище, с-ще 58, 111
Гоштин, с. 86
Громоцька, б. 208
Грузія 242
Грузька, б. 112, 113, 120, 142, 160, 162, 166, 167, 170, 232 – 236, 274 – 276, 299, 300
Грушевий Кут, с. 90
Грушівка, р. 61, 147
Грушівка, с. 62, 63, 149, 154, 246, 247
Грушівка, хут. 152

«Д»

Дмитрівка, с. 91, 111, 128, 131, 132, 136
Дніпро, м. 101, 130, 132, 145, 248, 287 – 289, 292, 293
Дніпро, р. 5, 27, 50 – 58, 60 – 63, 70, 76, 80, 84, 91, 94 – 99, 101 – 105, 108, 109, 114 – 116, 122, 125, 128 – 130, 132 – 134, 143 – 150, 154, 156 – 159, 163, 175, 180, 183, 190, 191, 198, 199, 201, 202, 205, 210, 214 – 216, 225, 226, 232, 237 – 239, 246 – 248, 250 – 254, 256, 259, 261, 265 – 267, 285 – 290, 293, 303, 306, 322, 331, 336, 338, 342, 344
Дніпровська, провінція 78
Дніпровський, лиман 51
Дніпровські, плавні 6
Дніпровські, пороги 6, 56
Дніпропетровська, область (Дніпропетровщина) 3 – 5, 92, 138, 202, 240, 258, 316, 318, 342
Дністер, р. 52
Довга, б. 137, 138, 226 – 228, 307 – 309, 313, 314, 317
Довгалівка, с. 89
Довгенька, б. 268 – 270, 310
Довжик, б. 157 – 159, 199, 237, 238
Дон, р. 52, 55, 66
Донбас 342

Дружба, с-ще 172, 183
Дунай, р. 12, 51, 53

«Е»
Ейгенгрунд, колонія 324
Емба, р. 62

«Є»
Євразія 16
Європа 47, 55
Євтєєва, хут. 274
Єлизаветград, м. 84

«Ж»
Жидівська, б. 160 – 162, 275
Жовтенька, р. 36
Журавлівський (Журавлистий, Підгородний), лиман 62, 63

«З»
Запоріжжя, м. 51, 54, 94, 97, 249, 286, 287
Запорізька Січ 151, 154
Запорізька, область 27, 202, 318
Запорізький, район 202
Запорожжя 55, 59, 64 – 66, 68 – 71, 77, 78, 80, 88
Захарькова, б. 124, 184, 186, 321
Західна Європа 55
Західне, с-ще 137, 138
Звенигородський, район 245
Звізда, с. 125, 139, 180, 196, 202, 223, 225, 285, 322
Зейферт, с. 204
Зелене, с. 91, 140
Змагання, с. 141
Змієв, м. 152
Золота Орда 53 – 55, 61

«І»
Іванівка, с. 83, 111, 142, 204
Іванівська, б. 93, 118 – 120, 184, 185, 188, 189, 207 – 209, 211 – 213, 233, 234, 261, 262, 271, 298, 302

Ізобільне, с-ще 13, 14
Інгульський, повіт 81
Ісакча, м. 53

«К»

Кавказ 53
Казарська, б. 217
Казахстан 139
Калинівське, оз. 58
Кальміус, р. 52
Кам'янець-Подільський, м. 242
Кам'яний Затон, переправа 27, 50, 61
Кам'янка, б. 98
Кам'янка, р. 5, 36, 40, 47, 76, 77, 111, 191, 330 – 332, 334, 336, 338, 343, 345
Кам'янозатонська, фортеця 70, 71
Кам'янська, переправа 27, 51
Кам'янське, с-ще 7, 143, 145
Кам'янський, перекат 51
Кам'янувата, б. 114 – 116, 141, 142, 166, 181, 182, 205, 207, 232 – 236, 274 – 276, 297, 299
Кам'янувата, р. 166, 167
Камишувата Сура, р. 164, 165
Камишувата, р. 166, 167
Канів, м. 56
Капулівка, с. 7, 24, 44 – 47, 51, 63, 74, 75, 83, 84, 90 – 92, 145 – 147, 150, 152, 154, 239, 240, 246, 247
Капулівський, мис 68
Карлівка, б. 206
Катеринеталь, колонія 86, 89
Катеринівка, с. 9, 86, 89, 91, 155, 156, 265
Катерино-Михайлівка, с. 274
Катеринодар, м. 82
Катеринослав, м. 82, 84
Катеринославська, губернія 87, 154, 247, 313, 314
Катеринославське, намісництво 83
Каховське, водосховище 5, 6, 13, 58, 63, 68, 72, 82, 84, 91, 92, 147 – 150, 152, 214, 219, 238, 249, 252, 265, 266, 290, 305
Кемерово, м. 202

Кизи-Кермен, фортеця 61
Київ, м. 27, 42, 52, 56, 82, 245
Київська Русь 50
Київщина 47
Кирилівка, с. 245
Кисличувате, с. 86
Китайгородка, с. 171
Кінські, плавні 154, 246
Кірносовка, б. 103, 106
Кірове, с. 89
Кіровоград (Кропивницький), м. 241, 286, 287
Кіровська, область 156
Кічкаська (Крарія), переправа 51
Клоткова, б. 140, 142, 221, 223, 224, 263
Кобиляцький, район 157
Кодак, фортеця 65, 66
Колтеба, б. 123, 124, 140, 173 – 175, 177, 178, 190, 200
Кондріна, б. 122, 223, 224
Конюхова, б. 205 – 207, 297
Копиловка, с. 83
Корольова, б. 331, 334, 335, 337
Красіндорф (Красіне), с. 183
Красне, с. 199
Кременчук, м. 81
Кривий Ріг, м. 85
Криворізький, округ 313, 314
Криловщина, с. 156
Крим, Кримське ханство 61, 62, 65, 70, 71, 80, 81, 84, 151
Кримка, б. 94, 97, 99, 100, 105, 107, 251, 254, 287 – 292
Кринична, б. 191 – 193, 195
Криничувата, б. 196, 197, 270, 306, 308, 310, 311
Криничувате, с. 13, 91, 126, 160, 275
Кріпакова, б. 306, 311
Кромідіна, б. 124, 126, 127, 140, 161
Кругляк, лиман 63
Крузова, б. 148
Крута, б. 166, 167, 181, 230, 231, 254, 305, 311, 312, 317
Крутий Берег, с. 163, 164, 212

Куоккала, м. 154, 247
Курська, губернія 136

«Л»
Ларінфельд, с. 313, 314
Лебединське, с. 91, 171, 183
Лиса, г. 60
Литвинівка, б. 160, 161
Лівобережна Україна (Лівобережжя) 22, 71
Лілієнталь, с. 86
Лобок, б. 193, 277 – 279
Ломаковського, с. 323
Лошкарівка (Лошкарьовка), с. 83, 90, 91, 93, 118, 119, 122 – 125, 127, 140, 170, 173, 176 – 181, 186 – 188, 198, 202, 225, 233, 234, 263, 264, 285, 321, 322
Лукіївка, с. 13, 17, 20, 84, 91, 181 – 183, 274
Любимівка, с. 169, 171
Людоїдка, б. 160, 161
Львів, м.54

«М»
Максимівка, с-ще 102, 104, 105, 109, 184, 212
Мала Журавльова, б. 207, 208, 213, 261, 262
Мала Кам'янка, б. 96, 97, 99, 101 – 104, 108, 115, 116, 128 – 134, 143, 144, 200, 232, 248 – 256, 267, 287 – 289, 291 – 293
Мала Кам'янка, р. 250
Мала Росія (Малоросія) 68
Мала Хортиця, о. 57
Мар'їн Дар, с. 322, 323
Марганець, м. 15, 19, 20, 45, 85, 94, 95, 97, 98, 106, 111, 200, 249, 250, 257, 274, 283, 315, 322
Маринопіль, с. 86
Мар'ївка, с. 90, 188, 189, 268, 270, 274
Маркова, б. 130, 131, 136, 248
Мар'янське, с. 342
Матвєєва, б. 140, 173, 174, 263, 264, 320
Межуївка, с. 190
Мельникова, б. 164, 184, 185, 211 – 213, 323
Менделєєвка, с. 168, 169, 190

Менделєєвка, хут. 191
Менжинське, с. 91
Мерефа 151, 152
Микитин Ріг 50 – 52, 54, 60, 63, 65, 66, 70, 72
Микитине, с-ще 75, 81
Микитинська, переправа (перевіз) 51, 74, 75, 81
Микитинська Січ 65, 66, 69
Микільська, волость 220
Микільське, с. 204
Миколаївка, с. 27, 302
Миколаївська, область 27
Миролюбівка, с. 171
Миронівка, с. 191, 196, 282, 332 – 335, 337
Миронівка, хут. 197, 198
Модестова, б. 95, 102, 103, 106
Молочна, р. 86
Монгольська імперія 53
Моринці, с. 245
Москва, м. 42, 152 – 154, 246, 247
Московка, б. 327
Московська, б. 331
Мосманова, б. 310
Мусіївка, с. 198

«Н»

Набережне, с. 157, 158, 199
Нагірне, с. 28, 36
Наддніпрянщина 52
Надпорожжя 52
Наталівка, с. 179, 180
Нелютивий, о. 220
Неплюєво, с. 83
Неплюївська, б. 269
Нечаєва, б. 93
Нечаєво, с. 83
Нижнє Подніпров'я (Пониззя Дніпра) 46
Нижня Олексіївка, с. 220
Нижньодніпровськ 221, 224

Нижньо-Кам'янський, перекат 51
Низ 57, 58, 60 – 62, 64, 66, 69
Ніколайталь, колонія 86
Нікополь, м. 26, 27, 46, 63, 78, 80 – 85, 87 – 89, 91, 93, 94, 96, 97, 101, 110, 117 – 119, 124, 126, 127, 130, 132, 135, 140, 143, 145 – 150, 154, 169, 184, 209, 210, 216, 218, 222, 224, 229, 233, 234, 239, 247 – 250, 257, 259, 262, 274, 283, 286 – 289, 292, 293, 295, 298, 302, 315, 322
Нікопольська, тераса 5
Нікопольський, повіт 80, 89
Нікопольський, район (Нікопольщина, Нікопольський край) 3 – 8, 12, 17, 18, 20 – 22, 24, 26, 45, 46, 48 – 50, 52 – 54, 56, 58, 60, 62, 63, 69, 74, 77, 79, 82, 85, 87, 89 – 92, 138, 152 – 154, 157, 182, 183, 191, 202, 240, 246, 247, 258, 313, 314, 316, 317, 325
Німеччина 27, 91
Нова (Підпільненська) Січ 71, 72, 78, 243
Новоіванівка, с. 13, 91, 111, 128, 131, 132, 200, 202, 203 – 206, 300, 301
Новокодацький, повіт 82
Новомиколаївка, с. 170, 317
Новопавлівка (Ново-Павлівка), с. 89, 257
Новопавлівська, затока 143, 249, 252, 254
Новопавлівський, кар'єр 251, 255
Новоросійська, губернія 76, 78, 81
Новоселівка, с. 13, 17, 20, 111, 205, 207, 300, 301
Новоселка, с. 111
Новосіченський, ретраншемент 72, 78, 81
Новософіївка, с. 86, 90, 209, 210, 262, 282
Новософіївка, хут. 210
Новоукраїнка, с. 91
Ногайська Орда54, 62
Носаківська, переправа 51

«О»

Озеро, урвище 238
Олександрівка, с. 83, 86, 274
Олександрівськ, м. 84, 85
Олександропіль, с. 86, 90, 91, 138, 164, 311, 212
Олексіївка, с. 13, 83, 86, 136, 213, 216 – 220, 240
Олешки, м. 71
Олешшя, гавань 50

Ольгине (Ольгіне), с. 86, 210
Ольго-Іванівка, с. 91
Орду, м. 54
Орільсько-Самарське межиріччя 10, 48
Орлов, м. 156
Орлова, б. 166, 167
Острівка, с. 178, 179
Острів, урочище 63, 285
Островка, урочище 123
Отвершек, б. 121
Охотниче, с. 275
Охочий, хут. 170, 172

«П»

П'ятакова, б. 97, 99,104, 287 – 289, 292, 293
Павлівка, с. 154, 246
Павлопілля, с. 91, 221, 222 – 225, 320
Перевалочна, с. 72, 157, 159
Перевізька, б. 148, 155, 157, 158, 217
Перевізькі Хутори, с. 7, 47, 76, 274, 315
Перекоп 62
Першотравневе, с-ще 229
Петербург, м. 82, 154, 245 – 247
Петрівка, колонія 324
Петрівка, с. 322
Петрівка, урочище 123
Петроград, м. 88
Печенігів 152
Південне, с. 232, 229
Південний Буг, р. 48
Північне Причорномор'я, Причорномор'я 8, 12, 46, 50, 56
Підгірне, с. 237, 232, 304
Підпільна, р. 68, 71,72, 74
Поділля 58, 151
Подоння 61
Покров, м. 7, 9, 12, 15, 16, 18, 19, 21, 24, 26, 28, 33, 42, 43, 45, 76, 83, 85, 148, 155, 265, 274, 283, 315, 329
Покровка, с. 243

Покровськ, м. 80 – 82
Покровське, с. 82 – 84, 86, 90, 91, 154, 237, 239, 240, 242 – 247, 295
Покровський, мис 72
Покровський, хут. 274
Полтава, м. 81, 82
Полтавська, область (Полтавщина) 157, 245
Польща 47
Попова, б. 327, 329, 340
Правобережна Україна (Правобережжя Дніпра, Правобережжя) 12, 21, 22, 46
Преображенка, с. 91
Привільне, с. 248
Придніпровське, с. 91, 249, 257, 258
Приміське, с. 91, 259, 261, 265
Приют, с. 125, 180, 198, 202, 223, 225, 264, 285, 322
Прлокіна, б. 173
Прогной, р. 66
Прядки, б. 285
Пугачова, б. 96, 97, 99, 101 – 104, 108, 115, 116, 128 – 134, 143, 144, 200, 248 – 256, 267, 287 – 289, 291 – 293
Путилівка, с. 157, 261, 313, 314

«Р»

Раково, с. 111
Ревун, р. 5, 47, 58, 290
Репана, б. 143, 144, 229 – 232, 267, 305 – 307, 311, 312
Річ Посполита 57, 58, 152
Річище, р. 51, 58
Рогачикська, переправа 51
Розенталь, с. 86
Розенфельд, колонія 86
Розтанівська, б. 175, 177
Розумівка, с. 202
Російська імперія 72, 82, 204
Росія 47, 88, 156
Роте Штерн, с. 89
Румунія 47
Рябошапки, с. 204

«С»

Садове, с. 125, 180, 198, 202, 225, 285, 322
Саксаганський, повіт 81, 82
Самарканд 54
Свинаревська, б. 155, 327, 328
Свиняча, б. 128, 131
Світлогірське, с. 157
Семипалатинська, область 202
Сибір 78
Сиваш, затока 52
Сині Води, р. 54
Сиряна, б. 274
Сіверський Донець, р. 12, 52
Січ 50, 58 – 61, 63, 65 – 77, 81, 88, 246, 347
Скандинавія 55
Скарбна (Військова Скарнбна), р. 66
Скіфія, Велика Скіфія, Степова Скіфія 6, 22, 23
Слобідська Україна 152
Слов'янськ, м. 81
Слов'янська, провінція 81
Слов'янський, повіт 79, 81
Соловки (Соловецькі острови) 78
Солона, р. 5, 35, 76, 77, 84, 93, 112 – 116, 118 – 120, 124, 126, 127, 138, 140 – 142, 155, 160 – 162, 164 – 167, 181, 182, 184 – 186, 188, 189, 193, 196, 200, 206 – 209, 211 – 213, 226 – 228, 232 – 237, 262, 268 – 272, 274 – 282, 297 – 302, 306, 307, 309 – 311, 327 – 329, 332 – 335, 337, 340, 341
Солоне, с. 87
Солонянський, район 5, 138, 179
Сорочина, б. 174, 177, 263, 264, 320
Сорочине, с. 176, 177, 263
Сосниці, с. 153, 246
Сосулівка, с. 242
Софіївка, с. 91, 184
Софіївський, район 5, 125, 163, 180, 196, 202, 225, 285, 322
СРСР, Радянський Союз 3,27, 258, 313, 314
Сталіндорфський, район 90, 178, 237, 273, 313, 314
Старозаводське, с. 86, 260, 261, 265
Степова Україна 53, 55

Степове, с. 186 – 188, 313, 314
Стеценко, хут. 285
Ступіна, б. 126, 200
Сулицький, лиман 51, 52
Сулицько-Лиманське, с. 83, 87, 204
Суліна (Селіна), р. 51
Сухий Чортомлик, б. 143, 144, 229, 231, 232, 267, 305 – 307, 311, 312
Сухий Чортомлик, р. 5, 143, 144, 214 – 216, 219, 259, 265 – 267
Східне, с-ще 267
Східно-Казахстанська, область 202

«Т»

Таванська (Кизи-Керменська), переправа 51
Тавань, фортеця 61
Таврійське, с. 188, 189, 237, 268 – 270, 273, 274, 277, 278, 297, 302
Тарасо-Григорівка, с. 36
Терновата, б.196, 279, 280, 328, 330
Тернопільська, область 242
Тимохіна, б. 278
Тік, станція 91
Тмутаракань, м. 52
Тобольськ, м. 152
Токівське, с. 77
Токова, б. 297, 328, 330
Томаківка (Томаківський, Буцький, Городище), о. 54, 58, 60, 61, 67, 154, 246
Томаківка, р. 5, 53, 58, 61, 71, 95, 98, 103, 105, 106, 109, 155, 164, 165, 182
Томаківка, с. 154
Томаківська Січ 59
Томаківське, с. 171, 183, 247, 274
Томаківський, район 5, 169, 201
Топила, б. 182
Туреччина, Османська імперія 64, 65, 70 – 72, 79

«У»

Угорщина 53
Узбекистан 258
Україна 3, 4, 8 – 10, 12, 17, 46, 47, 56, 57, 64, 65, 69, 73, 74, 77, 88, 92, 151, 154, 245 – 247

Український кристалічний щит 6
Улянівка, с. 282
Умань, с. 84
Урал 12
Урицького, с. 313, 314
УРСР 13, 23, 27, 29, 40, 42, 46, 89, 216, 241, 341
Уступ, гавань 72
Усть-Каменогорськ, м. 202
Усть-Томаківка, с. 83

«Ф»
Фельзенбах, колонія 86
Фрайндорф, с. 90, 237, 273

«Х»
Халтурин, м. 156
Харківська, область 151
Херсон, м. 71, 88
Херсонська, область 318
Хмельницьке, с. 188, 277, 278, 282, 283
Хмельницький, хут. 283
Хортиця (Св. Григорія), о. 50, 51, 60, 72, 86, 246
Христофорівка, с. 86, 91, 284, 285

«Ч»
Часникова, б. 191, 193, 196
Червона Зірка, с. 89
Червона Кам'янка, р. 80
Червоне, с. 125, 180, 198, 202, 225, 285, 322
Червоний Чумак, с. 170, 172
Червоногригорівка, смт 47, 83 – 85, 285, 286, 294 – 296
Черкаси, м. 56
Черкаська, область 245
Чернишевка, б. 94, 97, 99, 100, 105, 107, 251, 254, 287 – 292
Чернишівка, с. 85
Чернишівка, слобода 84
Чернишівський, лиман 58
Чернігівська, губернія 245

Чернігівська, область 153, 246
Черняхів, с. 47
Чигирин, м. 152, 245
Чистопіль, с. 89, 90, 118, 186, 205, 207, 233, 234, 237, 268, 270, 271, 273, 297, 300 – 304, 309
Чкалівський, кар'єр 217
Чкалове, с. 14, 20, 22, 52, 118, 137, 229, 233, 234, 268, 269, 274, 283, 305, 309, 311, 313 – 317, 322
Чортківський, район 242
Чортомлик, б. 114 – 116, 128 – 130, 132 – 134, 137, 200, 205, 248, 249, 252 – 256, 266, 267, 305, 307 – 309, 311
Чортомлик (Чортомлицький), о. 60, 63, 68
Чортомлик, р. (Чортомлицьке Дніприще) 53, 61 – 63, 66, 67, 80, 84, 116, 138, 147, 149, 150, 201, 214, 215, 226 – 232, 238, 247, 259, 265, 266, 306, 311, 312
Чортомлик, с. 87, 157, 158, 204
Чортомлик, станція 91, 149, 238
Чортомлицька Січ 69, 70, 75, 151, 152, 154, 246
Чортомлицькі, хут. 317
Чугуїв, м. 154, 247
Чумаки, с. 183

«Ш»

Шарапівка, с. 83, 323
Шахівка, р. 73
Шахтар, с. 9
Шевченкове, с. 9, 83, 173, 319 – 322
Шелоховка, с. 347
Шендорф, колонія 86
Широка, б. 93, 119, 127, 137, 138, 161, 185, 201, 206, 226, 227, 268 – 270, 307, 309, 310
Шисковська, б. 164, 187, 212
Шишкіна, б. 186, 188
Шолохівська, волость 347
Шолохівський (Токівський), водоспад 6
Шолохове, с. 21, 26, 40, 46 – 48, 74, 76, 77, 83, 86 – 89, 91, 196, 210, 327, 329, 332 – 335, 337, 342 – 345, 347, 348
Шолоховське, водосховище 155, 339, 340
Штейнау, колонія 86

Штейнбах, колонія 86
Штерндорф, с. 89
Шумовий, о. 220

«Ю»
Юрья, с. 156

«Я»
Яковлєва, б. 223
Ярова, б. 101

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

«А»
Агапов О. М. 285
Алексєєв Ю. А. 40
Алферова А. І. 324
Антипов В. Г. 87, 88
Апанович О. М. 63, 68
Афанасьєв Г. А. 135, 218
Афродіті-Аргімпаса 38

«Б»
Бакай 76
Баканов Д. Є. 225
Барбович І. 89
Барков А. 89
Березанська С. С. 19
Білий С. 78
Білик А. 146, 152
Богуш П. М. 63
Бодянський О. В. 7, 47, 302
Болтрик Ю. В. 51
Боплан Г.-Л 6, 62, 64, 66
Бриленко Т. К. 343
Бронєвський М. 56
Брюховецький І. 152
Бут (Павлюк) П. 65
Бутько Д. 89

«В»
Вагін Л. І. 163, 179, 201, 210, 285, 304, 322
Виговський І. 151, 152
Вирський Д. С. 60
Вишиваний В. (Габсбург В.) 88
Вишнивецький Д. 56
Власенко О. М. 150
Волкобой С. С. 26
Врангель П. М. 342

Вяземський О. О. 83, 84, 243
Вязьмітіна М. І. 46

«Ґ»
Ґалаґан Г. 70

«Г»
Гагін І. 55
Галайда М. Т. 240, 241
Гамберіні 60
Гваньїні О. 54, 58
Геракл 37
Герасимов М. М. 153
Геродот 6, 27, 46
Глаголєв В. В. 343, 345
Глазунов В. О. 168, 171, 180, 182, 191, 271
Глоба І. Я. 78
Головатий А. 78
Головатий П. А. 78
Голоско О. М. 239, 394, 296
Голубчик Л. М. 93 – 103, 106 – 109, 112 – 116, 118 – 134, 137 – 143, 145 – 150, 155 – 160, 162 – 168, 173 – 176, 182, 184 – 197, 199, 200, 206 – 210, 212 – 214, 216, 217, 221 – 224, 226, 229 – 239, 248, 249, 251 – 256, 260 – 263, 265 – 270, 272, 274 – 282, 284 – 288, 290 – 294, 297 – 303, 306 – 311, 320, 321, 325 – 327, 329, 330, 332 – 341
Гордієнко К. 70
Горелик М. В. 43
Городцов В. О. 12
Горький М. 241, 247
Граков Б. М. 42, 44, 46, 164, 165, 216
Гржевський 87
Грибовський В. В. 92
Григор'єв Н. 88
Гур'єв С. С. 179
Гусак І. 71

«Д»
д'Уссо, граф 87
Джучі 53

Діоніс 34
Дмитров Л. Д. 42
Добровольський Г. 27
Довженко О. П. 153, 154, 245, 246
Домгер В. О. 84
Дорошенко П. 152
Духовенко С. 146, 152

«Є»
Ємельянов П. О. 168
Єрмолова М. 247

«Ж»
Жарінова Н. М. 93 – 104, 106 – 109, 112 – 134, 137 – 143, 145 – 150, 155 – 168, 173 – 177, 181, 182, 184 – 197, 199, 200, 205 – 209, 212 – 214, 216, 217, 221 – 226, 229 – 239, 248 – 256, 260 – 263, 265 – 272, 274 – 284, 286 – 294, 297 – 303, 305 – 311, 319 – 321, 325 – 330, 332 – 340
Жмайло М. 65
Журавльов О. П. 17, 39

«З»
Забєлін І. Є. 22
Забутня О. Г. 74
Завін 88
Загребельний О. 29
Зарудний В. 76
Захаров 90
Зборовський С. 28, 60
Зданович Г. С. 110, 257
Зейфарт (Семичева) К. П.204
Зонов М. Ф. 156, 157
Зуєв В. 80

«І»
Ібн Фадлаллах Еломарі 53
Ібрагім-паша 64
Іваненков 83
Івлієв І. Д. 343, 344

Ігнатович Я. 76
Іллінська В. А. 24, 33, 46

«К»
Калнишевський П. І. 76 – 78, 82
Каминін С. М. 198, 310, 260, 283, 315, 343, 345
Карнов А. П. 191
Катерина II 78, 81
Кащенко А. Ф. 62
Кимиковський Я. 60
Кисельов Б. Н. 304
Кібела 33
Кіранов Ф. М. 7, 42, 216
Кішка С. 65
Ковальова І. Ф. 8, 10
Кожанов Г. К. 225
Козлов О. 87
Колесник О. С. 114, 145, 203, 219, 229, 232, 257, 259, 274, 285, 297, 345
Конашевич-Сагайдачний П. 65
Копилов Б. Ф. 63, 68, 75
Коровін К. 247
Коростоян І. 90
Косинський К. 61
Костенко В. І. 46
Костюченко П. І. 46
Костянтин Багрянородний 50, 51
Котовський Г. І. 89
Кравченко Н. 47
Кривцова-Гракова О. А. 12
Крупський М. М. 296
Кузін А. Т. 225
Куйбишев В. В. 139
Куксін М. Н. 87, 88
Кулагін І. Я. 169, 171, 183
Купріянов Д. А. 135
Курумиши (Куремса) 53
Куцевол П. М. 90

«Л»

Лаврин Д. 76
Лелюшенко Д. Д. 150, 239
Лещинін В. А. 179
Литвиненко Р. О. 19
Лиштва Н. Ю. 112, 137, 205, 221, 248, 318, 325, 348
Лобода Г. 65
Лозанович Л. М. 150, 240
Ломаковська А. В. 324
Ломаковська Є. В. 324
Ломаковська М. М. 323
Ломаковський В. В. 324
Ломаковський В. М. 323
Ломаковський Г. В. 324
Ломаковський І. В. 324
Ломаковський М. В. 324
Ломаковський О. В. 324
Лошкарьов (Лашкарьов) С. Л. 83
Лясота Е. 60, 62 – 64

«М»

Мазепа І. 61, 69, 70
Макаревич М. Л. 68
Макаренко І. О. 156, 283, 322
Малама В. І. 220
Малама В. Ф. 220
Малиновський Р. Я. 110, 117, 118, 125, 135, 156, 163, 168, 171, 179, 180, 182, 183, 190, 197, 201, 218, 225, 257, 260, 274, 283, 285, 294, 296, 303, 315, 322, 343, 344
Мамай 54
Маріна З. П. 49
Марчук К. Р. 179
Мауці 53
Махно Є. 47
Махно Н. 88
Менглі Гірей 55, 61
Мерперт М. Я. 12
Микола I 243
Мизо В. І. 201 – 203

Миронов К. П. 342
Миронов П. 89
Михайлов М. М. 191
Михалон Литвин (Венцлав Миколайович) 55, 56
Мишецький С. І. 59
Мишуста О. В. 94, 97, 104, 116, 129, 130, 200, 201, 206, 214 – 216, 226 – 229, 248, 259, 260, 266, 267, 270, 271, 297, 298, 300, 301, 306, 309, 311, 312
Мікошинський Б. 64
Мозолевський Б. М. 21 – 24, 26 – 32, 34, 36, 38, 40
Монахов Д. П. 117, 118, 125, 163, 179, 180, 183, 184, 198, 201, 210, 225, 261, 304, 322
Мурзін В. Д. 22, 40
Муромцев В. 78, 79

«Н»

Наливайко С. 65
Негода А. Я. 294, 295
Неплюєв І. І. 204
Неплюєв І. М. 83, 204
Нестєров Д. О. 218
Нечаєв Б. А. 84
Нечаєв Б. П. 84
Нечаєв В. П. 84
Нечаєв П. Д. 84
Никорак 88
Ніколаєв С. М. 105, 109, 143, 144, 198, 232, 248, 250, 251, 254, 255, 289 – 293
Ніколова А. В. 9, 18
Новиков С. Н. 296
Ногай 53
Норов П. О. 78, 79

«О»

Олександр II 220, 347
Олександр Невський 346
Олексій Михайлович 151
Опечанська (Сомко) Г. І. 138, 139
Оришовський Я. 62
Остапченко В. І. 91
Осташенко Ф. О. 169, 171, 180
Острянин Я. 65

«П»

Павлюк І. 28
Падалка Л. В. 59
Палеолог Г. 323
Панков Б. Н. 125, 180, 225, 304, 322
Пахомовський В. І. 257, 258
Пашковський М. 64
Пегас 23
Пейхаржевська М. О. 220
Петерсон І. І. (мол.) 323
Петерсон І. І. (ст.) 83, 323
Петерсон К. П. 323
Петро І 70
Плетньова С. О. 52
Погрищук М. І. 241, 242
Полін С. В. 16, 21, 36, 38 – 40, 155, 217
Поляков 88
Поль О. М. 285
Потьомкін Г. О. 78, 79
Поцелуєв І. М. 169
Прокопович Ф. 68
Пустовалов С. Ж. 12, 17, 19
Путілін О. Ф. 83

«Р»

Рассамакін Ю. Я. 10
Резниченко А. Г. 90
Рєпін І. Ю. 153, 154, 245, 247
Рижиков Ф. Т. 90
Ролле Р. 22, 40
Ромаданов П. С. 304
Романов (Гольштейн-Готторпський) М. М. 84, 243
Ромашко В. А. 15, 22, 146
Рослов О. П. 274
Ружинський Б. 60
Рутковська О. В. 164 – 166, 282, 288, 292
Рябов В. 87
Рябова В. А. 34

«С»

Самарина Н. В. 204
Самойлович І. 152
Сарницький С. 58
Свиридов 54
Свистунов В. В. 104, 107, 149, 158, 159, 161, 167, 174, 175, 177, 181, 185, 188, 190, 192, 193, 207, 208, 211 – 213, 223, 239, 250, 254, 263 – 265, 276, 279, 281, 311, 312, 330, 331, 336, 340
Святка Д. 88
Святка І. 88
Секерська О. П. 37
Селецька С. І. 220
Селецький І. Я. 220
Семен Олелькович 54
Семенов О. І. 191
Середа Л. Г. 30
Серов В. О. 153, 154, 245, 247
Сигізмунд Август 57
Симоненко О. В. 56
Симонович Е. О. 277
Синельников В. І. 220
Синельников І. В. 220
Синельников О. М. 220
Ситник О. 146, 152
Сірко І. Д. 61, 69, 70, 92, 146, 151 – 153
Скальковський А. 6
Скидан 65
Скляров Г. М. 239
Скоропадський П. 88
Смирнов К. Ф. 46
Сміленко А. 47
Соболєв Д. С. 37
Соколов В. П. 170
Стефан Баторій 57
Стороженко І. С. 59
Сулима І. 65
Сучков О. М. 343, 345

«Т»

Танасчишин Т. І. 225, 274, 343, 344
Таран П. А. 346
Тарновський В. В. 245
Текелія П. А. 78
Телегін Д. Я. 7, 68
Темірлан 55
Теофраст 46
Тереножкін О. І. 24, 30, 33, 46, 145, 334
Тимош 152
Ткаченко М. Я. 296
Ткачов Г. А. 346
Токта 53
Токтамиш 54
Толбухін Ф. І. 110, 117, 118, 125, 135, 150, 156, 163, 180, 183, 198, 201, 218, 225, 239, 257, 274, 283, 285, 294, 296, 303, 315, 322, 343, 344
Трєпавлов В. В. 55
Трифонов О. Т. 124
Труш І. Б. 346

«Ф»

Федорович (Трясило) Т.65
Филипенко Д. О. 225
Фіалко О. 44
Філімонов Д. Г. 94, 97, 104, 105, 109, 116, 129, 130, 143, 144, 149, 158 – 161, 166, 167, 174, 175, 177, 181, 185, 188, 190, 192, 193, 198, 201, 207, 209, 211 – 216, 223, 226 – 229, 232, 239, 248, 250, 251, 254, 259, 263 – 267, 271, 279, 282, 289, 290, 297, 298, 302, 306, 311 – 313, 330, 331
Фоканов Я. С. 156
Фрунзе М. В. 342

«Х»

Хлистов І. І. 304
Хмельницький Б. 61, 66, 151, 338, 339
Хмельницький Ю. 152
Хоревський78

«Ц»

Цимлякова Т. М. 344

«Ч»

Черненко Є. В.24
Черниш І. 87
Чернишов І. Г.83
Чехович В. Д. 296
Чирич Л. М. 242, 316
Чкалов В. П. 317
Чуйков В. І. 125, 156, 163, 168, 171, 179, 180, 182, 190, 198, 201, 210, 225, 261, 274, 283, 285, 294, 303, 315, 322, 343, 344, 347, 348
Чурилова Л. М. 93 – 103, 106 – 108, 112 – 116, 118 – 124, 126 – 134, 137 – 143, 145 – 149, 155, 157 – 160, 162 – 167, 173 – 176, 182, 184 – 189, 191, 193 – 197, 199, 200, 206 – 209, 212 – 214, 216, 217, 221, 223, 224, 226, 229 – 231, 233 – 238, 248, 249, 251 – 256, 261, 262, 265 – 270, 272, 274 – 282, 284 – 286, 288, 290 – 293, 297 – 303, 306 – 311, 320, 321, 325 – 327, 329, 330, 332 – 338, 340, 341

«Ш»

Шагін Гірей 80
Шалобудов В. М. 48, 164, 165
Шамільоглу Ю. 55
Шапошнікова О. Г. 7
Шевченко М. Г. 316
Шевченко Т. Г. 243, 245, 246
Шейміна Н. М. 110, 118, 126, 135, 151, 153, 155, 157, 163, 171, 172, 178 – 181, 183, 184, 191, 198, 211, 218, 226, 237, 240, 241, 248, 258, 261, 273, 295, 296, 304, 314 – 316, 323, 344, 345
Шеменков О. Д. 168, 171, 180, 274, 322, 343, 344
Шимановський С. 64
Шконда В. 152
Шкуро А. 88, 89
Шльомін І. Т. 110, 117, 135, 160, 183, 184, 201, 218, 239, 257, 294, 296
Шонін Г. 27
Штігліц Л. І. 243
Штігліц М. І. 243
Штігліц О. Л. 243
Штриголь В. М. 260

«Щ»

Щербаков Н. Є. 274
Щерозенко Ф. 76

«Я»

Яворницький Д. І. 51, 58, 62, 63, 93 – 103, 106 – 108, 112 – 116, 118 – 124, 126 – 134, 137 – 143, 145 – 149, 155, 157 – 160, 162 – 167, 173 – 176, 182, 184 – 189, 191, 193 – 197, 199, 200, 206 – 209, 212 – 214, 216, 217, 221, 223, 224, 226, 229 – 231, 233 – 238, 248, 249, 251 – 256, 261, 262, 265 – 270, 272, 274 – 282, 284 – 286, 288, 290 – 293, 297 – 302, 306 – 311, 320, 321, 325 – 327, 329, 330, 332 – 338, 340, 341
Язиков М. 80
Яковлєв П. 70
Яроменко М. 87
Ярослав Мудрий 52

ВИДОВИЙ ПОКАЖЧИК

АРХЕОЛОГІЯ

1. БЕКЕТІВКА, С.

1.1.	Курган	93
1.2.	Курган	93
1.3.	Курган	93

2. БОРИСІВКА, С.

2.1.	Курган	94
2.2.	Курган	94
2.3.	Курган	95
2.4.	Курган	95
2.5.	Курган	96
2.6.	Курган	96
2.7.	Курган	96
2.8.	Курган	97
2.9.	Курганна група	97
2.10.	Курганна група	98
2.11.	Курганна група	98
2.12.	Курганна група	99
2.13.	Курганна група	99
2.14.	Курганна група	100
2.15.	Курганна група	101
2.16.	Курганна група	101
2.17.	Курганна група	102
2.18.	Курганна група	102
2.19.	Курганна група	103
2.20.	Курганна група	103
2.21.	Курганна група	104
2.22.	Курганна група	104
2.23.	Курганна група	104
2.24.	Курганна група	105
2.25.	Курганна група	105
2.26.	Могильник курганний	106
2.27.	Могильник курганний	106
2.28.	Могильник курганний	107

2.29. Могильник курганний 108
2.30. Могильник курганний 109

3. ВЕСЕЛЕ, С.
3.1. Курган 112
3.2. Курган 112
3.3. Курганна група «Могила Потоцька» 113
3.4. Курганна група 113

4. ВИСОКЕ, С.
4.1. Курган 114
4.2. Курган 115
4.3. Курган 115
4.4. Курган 115
4.5. Курган 116
4.6. Курган 116
4.7. Курганна група «Могила Гаркушева» 116

5. ВИСОКОПІЛЬ, С.
5.1. Курганна група 118
5.2. Курганна група 119
5.3. Курганна група 120
5.4. Курганна група 120

6. ВОДЯНЕ, С.
6.1. Курган 121
6.2. Курган 121
6.3. Курган 122
6.4. Курган 122

7. ГОЛОВКОВЕ, С.
7.1. Курган 122
7.2. Курган 123
7.3. Курганна група 123
7.4. Курганна група 124
7.5. Могильник курганний «Могила Ткачова» 124

8. ГОЛУБІВКА, С.
8.1. Курган «Хомина Могила» 126

8.2. Курган 126
8.3. Могильник курганний 127

9. ДМИТРІВКА, С.
9.1. Курган 127
9.2. Курган 128
9.3. Курган 128
9.4. Курган 129
9.5. Курган 129
9.6. Курган 129
9.7. Курганна група 130
9.8. Курганна група 130
9.9. Курганна група 131
9.10. Курганна група 131
9.11. Курганна група 132
9.12. Курганна група 132
9.13. Курганна група 133
9.14. Могильник курганний 133
9.15. Могильник курганний 134

10. ЗАХІДНЕ, С-ЩЕ
10.1. Курган 137
10.2. Курган 137
10.3. Курганна група 138

11. ЗВІЗДА, С.
11.1. Курганна група 139
11.2. Курганна група 139

12. ЗЕЛЕНЕ, С.
12.1. Курган 140
12.2. Курганна група 140

13. ЗМАГАННЯ, С.
13.1. Курган 141
13.2. Могильник курганний «Могила Брянська» 142

14. ІВАНІВКА, С.
14.1. Курган 142

15. КАМ'ЯНСЬКЕ, С-ЩЕ
15.1. Курган 143
15.2. Курганна група 143
15.3. Могильник курганний 144
15.4. Могильник курганний 144

16. КАПУЛІВКА, С.
16.1. Курган «Царьова Могила» 145
16.2. Курган «Сторожова Могила» 146
16.3. Курганна група 146
16.4. Курганна група 147
16.5. Курганна група 148
16.6. Курганна група 148
16.7. Могильник курганний 149
16.8. Могильник курганний 150

17. КАТЕРИНІВКА, С.
17.1. Курган 155
17.2. Курган «Свинарьова Могила» / «Могила Свинарка» 155

18. КРАСНЕ, С.
18.1. Курган 157
18.2. Курган 157
18.3. Курган 158
18.4. Курганна група «Могила Галушкова» 158
18.5. Курганна група 159
18.6. Курганна група 159

19. КРИНИЧУВАТЕ, С.
19.1. Курган «Могила Чорноглазова» 160
19.2. Курган 160
19.3. Курган 161
19.4. Курган 161
19.5. Курганна група 161
19.6. Могильник курганний «Могила Маковська» 162

20. КРУТИЙ БЕРЕГ, С.
20.1. Курган 163
20.2. Курган 164

21. ЛЕБЕДИНСЬКЕ, С.
21.1. Курган «Нечаєва-Гегелина Могила» 164
21.2. Курган «Орлова Могила» 165
21.3. Курган 166
21.4. Курганна група 166
21.5. Курганна група 167
21.6. Могильник курганний 167

22. ЛОШКАРІВКА, С.
22.1. Курган 173
22.2. Курган 173
22.3. Курган 173
22.4. Курган 174
22.5. Курган 174
22.6. Курган 175
22.7. Курганна група 175
22.8. Курганна група 175
22.9. Курганна група 176
22.10. Курганна група 177
22.11. Курганна група 177

23. ЛУКІЇВКА, С.
23.1. Курган 181
23.2. Курганна група 181
23.3. Курганна група 182

24. МАКСИМІВКА, С.
24.1. Курган 184
24.2. Курган 184
24.3. Курган 185
24.4. Курганна група 185
24.5. Курганна група 186

25. МАРИНОПІЛЬ, С.
25.1. Курган 186
25.2. Курган 186
25.3. Курган 187
25.4. Курган 187

25.5. Курган 188
25.6. Курганна група 188

26. МАР'ЇВКА, С.
26.1. Курган 188
26.2. Курганна група 189
26.3. Курганна група 189

27. МЕЖУЇВКА, С.
27.1. Курган 190

29. МИРОНІВКА, С.
29.1. Курган 191
29.2. Курган 191
29.3. Курган 192
29.4. Курган 192
29.5. Курган 192
29.6. Курганна група «Могила Апонова» / «Гапонова Могила» 193
29.7. Курганна група «Могила Токова та Могила Орлова» 193
29.8. Курганна група 194
29.9. Курганна група 195
29.10. Курганна група 195
29.11. Курганна група 196
29.12. Курганна група 196
29.13. Курганна група 197

30. МУСІЇВКА, С.
30.1. Курган 198

31. НАБЕРЕЖНЕ, С.
31.1. Курган 199
31.2. Курганна група «Могила Галушкова» / «Кругла Могила» 199

32. НОВА БАЛТА, С.
32.1. Курган 200

33. НОВОІВАНІВКА, С.
33.1. Курган 200

33.2. Курган 200
33.3. Могильник курганний 201

34. НОВОСЕЛІВКА, С.
34.1. Курган 205
34.2. Курган 205
34.3. Курган 206
34.4. Курган 206
34.5. Курганна група 207

35. НОВОСОФІЇВКА, С.
35.1. Курган 207
35.2. Курган 207
35.3. Курган 208
35.4. Курган 208
35.5. Курганна група 209
35.6. Могильник курганний «Могила Шишковка» 209

36. ОЛЕКСАНДРОПІЛЬ, С.
36.1. Курган 211
36.2. Курган 211
36.3. Курган 211
36.4. Курган 212
36.5. Курганна група 212
36.6. Курганна група 212
36.7. Курганна група 213

37. ОЛЕКСІЇВКА, С.
37.1. Курган 213
37.2. Курган 214
37.3. Курган 214
37.4. Курган 214
37.5. Курганна група 215
37.6. Курганна група 215
37.7. Могильник курганний 216
37.8. Могильник курганний 217

38. ПАВЛОПІЛЛЯ, С.
38.1. Курган 221

38.2. Курган 222
38.3. Курган 222
38.4. Курган 222
38.5. Курган 223
38.6. Курган 223
38.7. Курганна група «Могила Бур'янова» 223
38.8. Курганна група «Могила Середня» 224
38.9. Курганна група 224

39. ПЕРШОТРАВНЕВЕ, С-ЩЕ
39.1. Курган 226
39.2. Курган 226
39.3. Курганна група 227
39.4. Курганна група 227
39.5. Курганна група 227
39.6. Курганна група 228
39.7. Курганна група 228
39.8. Курганна група 228

40. ПІВДЕННЕ, С.
40.1. Курган 229
40.2. Курган 230
40.3. Курган 230
40.4. Курганна група 231
40.5. Курганна група 231
40.6. Курганна група 232
41. ПІДГІРНЕ, С.
41.1. Курган 232
41.2. Курган 233
41.3. Курган 233
41.4. Могильник курганний 234
41.5. Могильник курганний 234
41.6. Могильник курганний 235
41.7. Могильник курганний 236

42. ПОКРОВСЬКЕ, С.
42.1. Курган 237
42.2. Курган 238

42.3. Курганна група «Сторожова Могила» 238
42.4. Курганна група 239

43. ПРИВІЛЬНЕ, С.
43.1. Курган 248
43.2. Курганна група 248

44. ПРИДНІПРОВСЬКЕ, С.
44.1. Курган 249
44.2. Курган 249
44.3. Курган 249
44.4. Курган 250
44.5. Курган 250
44.6. Курган 250
44.7. Курганна група 251
44.8. Курганна група 251
44.9. Курганна група 252
44.10. Курганна група 252
44.11. Курганна група 253
44.12. Курганна група 253
44.13. Курганна група 254
44.14. Курганна група 254
44.15. Могильник курганний 254
44.16. Могильник курганний 255
44.17. Могильник курганний 256

45. ПРИМІСЬКЕ, С.
45.1. Курган 259
45.2. Курган 259
45.3. Могильник курганний 259

46. ПУТИЛІВКА, С.
46.1. Курган 261
46.2. Курганна група 261
46.3. Курганна група 262
46.4. Могильник курганний 262

47. СОРОЧИНЕ, С.
47.1. Курган 263

47.2. Курган 263
47.3. Курганна група 263
47.4. Курганна група 264
47.5. Курганна група 264
47.6. Курганна група 264

48. СТАРОЗАВОДСЬКЕ, С.
48.1. Курган 265
48.2. Курган 265
48.3. Курган 266
48.4. Курганна група 266
48.5. Курганна група 267

49. СХІДНЕ, С-ЩЕ
49.1. Курган 267
49.2. Курганна група 267

50. ТАВРІЙСЬКЕ, С.
50.1. Курган «Могила Гостра» 268
50.2. Курган 268
50.3. Курган 269
50.4. Курган 269
50.5. Курган 270
50.6. Курган 270
50.7. Курган 270
50.8. Курган 271
50.9. Курганна група 271
50.10. Курганна група 271
50.11. Могильник курганний 272

51. ТОМАКІВСЬКЕ, С.
51.1. Курган 274
51.2. Курганна група 275
51.3. Курганна група 275
51.4. Курганна група 275

52. УЛЯНІВКА, С.
52.1. Курган 276
52.2. Курган 276

53. ХМЕЛЬНИЦЬКЕ, С.
53.1. Курган 277
53.2. Курган 277
53.3. Курган 278
53.4. Курган 278
53.5. Курган 278
53.6. Курган 279
53.7. Курган 279
53.8. Курганна група 280
53.9. Курганна група 280
53.10. Курганна група 280
53.11. Курганна група 281
53.12. Курганна група 281
53.13. Могильник курганний «Могила Бузинова» 282
53.14. Могильник курганний 282

54. ХРИСТОФОРІВКА, С.
54.1. Курганна група 284

55. ЧЕРВОНОГРИГОРІВКА, СМТ
55.1. Курган 285
55.2. Курган 286
55.3. Курган 286
55.4. Курган 287
55.5. Курган 287
55.6. Курган 287
55.7. Курган 288
55.8. Курган 288
55.9. Курган 289
55.10. Курган 289
55.11. Курган 289
55.12. Курган 290
55.13. Курганна група «Острів» 290
55.14. Курганна група 290
55.15. Курганна група 291
55.16. Курганна група 291
55.17. Могильник курганний 292
55.18. Могильник курганний 292
55.19. Могильник курганний 293

56. ЧИСТОПІЛЬ, С.
56.1. Курган 297
56.2. Курган 297
56.3. Курганна група «Могила Міщанка» 297
56.4. Курганна група 298
56.5. Курганна група 298
56.6. Курганна група 299
56.7. Курганна група 299
56.8. Курганна група 300
56.9. Курганна група 301
56.10. Курганна група 301
56.11. Могильник курганний 302
56.12. Могильник курганний 302

57. ЧКАЛОВЕ, С.
57.1. Курган 305
57.2. Курган 305
57.3. Курган 305
57.4. Курган 305
57.5. Курган 306
57.6. Курган 306
57.7. Курганна група «Могила Гостра» 307
57.8. Курганна група 307
57.9. Курганна група 308
57.10. Курганна група 308
57.11. Курганна група 309
57.12. Курганна група 310
57.13. Курганна група 310
57.14. Курганна група 310
57.15. Курганна група 311
57.16. Могильник курганний «Могила Баба» 311
57.17. Могильник курганний 312
57.18. Могильник курганний 312

58. ШЕВЧЕНКОВЕ, С.
58.1. Курган 319
58.2. Курган 319
58.3. Курган 319

58.4. Курган 320
58.5. Курганна група 320
58.6. Курганна група 320
58.7. Курганна група 321
58.8. Курганна група 321

59. ШИШИКИНЕ, С.
59.1. Курган 325
59.2. Курган 325
59.3. Курганна група «Могила Шишкіна» 326
59.4. Курганна група «Могила Яковлєва» 326

60. ШОЛОХОВЕ, С.
60.1. Курган 327
60.2. Курган 327
60.3. Курган 328
60.4. Курган 328
60.5. Курган 328
60.6. Курган 329
60.7. Курган 329
60.8. Курган 329
60.9. Курган 330
60.10. Курган 330
60.11. Курган 331
60.12. Курган 331
60.13. Курган 331
60.14. Курганна група «Могила Журавльова» 331
60.15. Курганна група «Могила Батикова» 332
60.16. Курганна група 332
60.17. Курганна група 333
60.18. Курганна група 333
60.19. Курганна група 334
60.20. Курганна група 335
60.21. Курганна група 335
60.22. Могильник курганний «Могила Гостра» 336
60.23. Могильник курганний «Могила Бурулівська» / «Могила Боролева» 337
60.24. Могильник курганний «Могила Лиса» 338

60.25. Могильник курганний 340
60.26. Могильник курганний 340
60.27. Поселення скіфське, IV – III ст. до н. е. 341
60.28. Поселення епохи пізньої бронзи, 2 тис. до н. е. 341

ІСТОРІЯ

2. БОРИСІВКА, С.
2.31. Братська могила радянських воїнів 109

3. ВЕСЕЛЕ, С.
3.5. Пам'ятний знак землякам 114

4. ВИСОКЕ, С.
4.8. Братська могила радянських воїнів 117
4.9. Могила невідомого радянського воїна 118

7. ГОЛОВКОВЕ, С.
7.6. Братська могила радянських воїнів 125

9. ДМИТРІВКА, С.
9.16. Могили радянських воїнів 134

10. ЗАХІДНЕ, С-ЩЕ
10.4. Могила Г. І. Опечанської (Самко) 138

15. КАМ'ЯНСЬКЕ, С-ЩЕ
15.5. Пам'ятний знак землякам 145

16. КАПУЛІВКА, С.
16.9. Братська могила партизан та радянських воїнів 150
16.10. Могила кошового отамана Івана Сірка 151
16.11. Пам'ятні знаки на честь О. П. Довженка, І. Ю. Рєпіна та В. О. Серова 153

17. КАТЕРИНІВКА, С.
17.3. Могили радянських воїнів 156

19. КРИНИЧУВАТЕ, С.
19.7. Братська могила радянських воїнів 162

21. ЛЕБЕДИНСЬКЕ, С.
21.7. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії 168
21.8. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії 171

22. ЛОШКАРІВКА, С.
22.12. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 177
22.13. Братська могила радянських воїнів 178
22.14. Могила К. Р. Марчука 179
22.15. Могили радянських воїнів 180

23. ЛУКІЇВКА, С.
23.4. Братська могила радянських воїнів 182
23.5. Братська могила радянських воїнів 183

28. МЕНДЕЛЄЄВКА, С.
28.1. Братська могила радянських воїнів 190

29. МИРОНІВКА, С.
29.14. Братська могила радянських воїнів 197

33. НОВОІВАНІВКА, С.
33.4. Могили радянських воїнів 201
33.5. Пам'ятний знак землякам 203

35. НОВОСОФІЇВКА, С.
35.7. Братська могила радянських воїнів 210

37. ОЛЕКСІЇВКА, С.
37.9. Могили радянських воїнів і Д. О. Нестєрова 217
37.10. Пам'ятний знак землякам 219

38. ПАВЛОПІЛЛЯ, С.
38.10. Братська могила радянських воїнів 225

39. ПЕРШОТРАВНЕВЕ, С-ЩЕ
39.9. Пам'ятний знак землякам 229

40. ПІВДЕННЕ, С.
40.7. Пам'ятний знак землякам 232

41. ПІДГІРНЕ, С.
41.8. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 236

42. ПОКРОВСЬКЕ, С.
42.5. Братська могила партизан, радянських воїнів 239
42.6. Могила М. Т. Галайди 240
42.7. Могила М. І. Погрищука 241

44. ПРИДНІПРОВСЬКЕ, С.
44.18. Братська могила радянських воїнів 256
44.19. Могила В. І. Пахомовського 257
44.20. Пам'ятний знак землякам 258

45. ПРИМІСЬКЕ, С.
45.4. Братська могила радянських воїнів 260

50. ТАВРІЙСЬКЕ, С.
50.12. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 272
50.13. Братська могила радянських воїнів 273

53. ХМЕЛЬНИЦЬКЕ, С.
53.15. Могили радянських воїнів 283

54. ХРИСТОФОРІВКА, С.
54.2. Могила О. М. Агапова 285

55. ЧЕРВОНОГРИГОРІВКА, СМТ
55.20. Братська могила радянських воїнів 294
55.21. Могила А. Я. Негоди 294
55.22. Могили радянських воїнів 295
55.23. Пам'ятний знак землякам 296

56. ЧИСТОПІЛЬ, С.
56.13. Братська могила радянських воїнів 303
56.14. Могила П. С. Ромаданова 304

57. ЧКАЛОВЕ, С.
57.19. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 313
57.20. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 314
57.21. Братська могила радянських воїнів 315
57.22. Могила М. Г. Шевченка 316

58. ШЕВЧЕНКОВЕ, С.
58.9. Братська могила радянських воїнів 322

60. ШОЛОХОВЕ, С.
60.29. Братська могила воїнів громадянської війни, радянських воїнів 342
60.30. Братська могила радянських воїнів 344
60.31. Пам'ятний знак землякам 345
60.32. Пам'ятник П. Л. Тарану 346

АРХІТЕКТУРА

2. БОРИСІВКА, С.
2.32. Будинок земської школи, поч. 1900-х – 1910-ті рр. 110

9. ДМИТРІВКА, С.
9.17. Будівля земської школи, кінець XIX – поч. XX ст. 135

33. НОВОІВАНІВКА, С.
33.6. Адміністративний будинок земства, кін. 1890-х – поч. 1900-х рр. 203

37. ОЛЕКСІЇВКА, С.
37.11. Будинок земської школи, 1900-ті – поч. 1910-х рр. 219

42. ПОКРОВСЬКЕ, С.
42.8. Будинок культури, сер. 1950-х рр. 242

55. ЧЕРВОНОГРИГОРІВКА, СМТ

57. ЧКАЛОВЕ, С.
57.23. Земська будівля, кінець XIX – поч. XX ст. 317

58. ШЕВЧЕНКОВЕ, С.
58.10. Молитовний дім німецьких колоністів, 1910-ті рр. 323

60. ШОЛОХОВЕ, С.
60.33. Комплекс земської лікарні, поч. XX ст. 347

ПОСТАТЕЙНИЙ ПОКАЖЧИК

Шановні читачі!		3
Археологічний нарис		5
Історичний нарис		50
1. БЕКЕТІВКА, С.		
1.1.	Курган	93
1.2.	Курган	93
1.3.	Курган	93
2. БОРИСІВКА, С.		
2.1.	Курган	94
2.2.	Курган	94
2.3.	Курган	95
2.4.	Курган	95
2.5.	Курган	96
2.6.	Курган	96
2.7.	Курган	96
2.8.	Курган	97
2.9.	Курганна група	97
2.10.	Курганна група	98
2.11.	Курганна група	98
2.12.	Курганна група	99
2.13.	Курганна група	99
2.14.	Курганна група	100
2.15.	Курганна група	101
2.16.	Курганна група	101
2.17.	Курганна група	102
2.18.	Курганна група	102
2.19.	Курганна група	103
2.20.	Курганна група	103
2.21.	Курганна група	104
2.22.	Курганна група	104
2.23.	Курганна група	104
2.24.	Курганна група	105
2.25.	Курганна група	105
2.26.	Могильник курганний	106

2.27. Могильник курганний 106
2.28. Могильник курганний 107
2.29. Могильник курганний 108
2.30. Могильник курганний 109
2.31. Братська могила радянських воїнів 109
2.32. Будинок земської школи, поч. 1900-х – 1910-ті рр. 110

3. ВЕСЕЛЕ, С.
3.1. Курган 112
3.2. Курган 112
3.3. Курганна група «Могила Потоцького» 113
3.4. Курганна група 113
3.5. Пам'ятний знак землякам 114

4. ВИСОКЕ, С.
4.1. Курган 114
4.2. Курган 115
4.3. Курган 115
4.4. Курган 115
4.5. Курган 116
4.6. Курган 116
4.7. Курганна група «Могила Гаркушева» 116
4.8. Братська могила радянських воїнів 117
4.9. Могила невідомого радянського воїна 118

5. ВИСОКОПІЛЬ, С.
5.1. Курганна група 118
5.2. Курганна група 119
5.3. Курганна група 120
5.4. Курганна група 120

6. ВОДЯНЕ, С.
6.1. Курган 121
6.2. Курган 121
6.3. Курган 122
6.4. Курган 122

7. ГОЛОВКОВЕ, С.
7.1. Курган 122

7.2. Курган 123
7.3. Курганна група 123
7.4. Курганна група 124
7.5. Могильник курганний «Могила Ткачова» 124
7.6. Братська могила радянських воїнів 125

8. ГОЛУБІВКА, С.
8.1. Курган «Хомина могила» 126
8.2. Курган 126
8.3. Могильник курганний 127

9. ДМИТРІВКА, С.
9.1. Курган 127
9.2. Курган 128
9.3. Курган 128
9.4. Курган 129
9.5. Курган 129
9.6. Курган 129
9.7. Курганна група 130
9.8. Курганна група 130
9.9. Курганна група 131
9.10. Курганна група 131
9.11. Курганна група 132
9.12. Курганна група 132
9.13. Курганна група 133
9.14. Могильник курганний 133
9.15. Могильник курганний 134
9.16. Могили радянських воїнів 134
9.17. Будівля земської школи, кінець XIX – поч. XX ст. 135

10. ЗАХІДНЕ, С-ЩЕ
10.1. Курган 137
10.2. Курган 137
10.3. Курганна група 138
10.4. Могила Г. І. Опечанської 138

11. ЗВІЗДА, С.
11.1. Курганна група 139
11.2. Курганна група 139

12. ЗЕЛЕНЕ, С.
12.1. Курган 140
12.2. Курганна група 140

13. ЗМАГАННЯ, С.
13.1. Курган 141
13.2. Могильник курганний «Могила Брянська» 142

14. ІВАНІВКА, С.
14.1. Курган 142

15. КАМ'ЯНСЬКЕ, С-ЩЕ
15.1. Курган 143
15.2. Курганна група 143
15.3. Могильник курганний 144
15.4. Могильник курганний 144
15.5. Пам'ятний знак землякам 145

16. КАПУЛІВКА, С.
16.1. Курган «Царева могила» 145
16.2. Курган «Сторожова могила» 146
16.3. Курганна група 146
16.4. Курганна група 147
16.5. Курганна група 148
16.6. Курганна група 148
16.7. Могильник курганний 149
16.8. Могильник курганний 150
16.9. Братська могила партизан та радянських воїнів 150
16.10. Могила кошового отамана Івана Сірка 151
16.11. Пам'ятні знаки на честь О. П. Довженка, І. Ю. Рєпіна та В. О. Серова 153

17. КАТЕРИНІВКА, С.
17.1. Курган 155
17.2. Курган «Свинарева могила» / «Могила Свинарка» 155
17.3. Могили радянських воїнів 156

18. КРАСНЕ, С.
18.1. Курган 157

18.2. Курган 157
18.3. Курган 158
18.4. Курганна група «Могила Галушкова» 158
18.5. Курганна група 159
18.6. Курганна група 159

19. КРИНИЧУВАТЕ, С.
19.1. Курган «Могила Чорноглазова» 160
19.2. Курган 160
19.3. Курган 161
19.4. Курган 161
19.5. Курганна група 161
19.6. Могильник курганний «Могила Маковська» 162
19.7. Братська могила радянських воїнів 162

20. КРУТИЙ БЕРЕГ, С.
20.1. Курган 163
20.2. Курган 164

21. ЛЕБЕДИНСЬКЕ, С.
21.1. Курган «Нечаєва-Гегелина могила» 164
21.2. Курган «Орлова могила» 165
21.3. Курган 166
21.4. Курганна група 166
21.5. Курганна група 167
21.6. Могильник курганний 167
21.7. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії 168
21.8. Пам'ятне місце боїв 8-ї гвардійської армії 171

22. ЛОШКАРІВКА, С.
22.1. Курган 173
22.2. Курган 173
22.3. Курган 173
22.4. Курган 174
22.5. Курган 174
22.6. Курган 175
22.7. Курганна група 175
22.8. Курганна група 175

22.9. Курганна група 176
22.10. Курганна група 177
22.11. Курганна група 177
22.12. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 177
22.13. Братська могила радянських воїнів 178
22.14. Могила К. Р. Марчука 179
22.15. Могили радянських воїнів 180

23. ЛУКІЇВКА, С.
23.1. Курган 181
23.2. Курганна група 181
23.3. Курганна група 182
23.4. Братська могила радянських воїнів 182
23.5. Братська могила радянських воїнів 183

24. МАКСИМІВКА, С.
24.1. Курган 184
24.2. Курган 184
24.3. Курган 185
24.4. Курганна група 185
24.5. Курганна група 186

25. МАРИНОПІЛЬ, С.
25.1. Курган 186
25.2. Курган 186
25.3. Курган 187
25.4. Курган 187
25.5. Курган 188
25.6. Курганна група 188

26. МАР'ЇВКА, С.
26.1. Курган 188
26.2. Курганна група 189
26.3. Курганна група 189

27. МЕЖУЇВКА, С.
27.1. Курган 190

28. МЕНДЕЛЄЄВКА, С.
28.1. Братська могила радянських воїнів 190

29. МИРОНІВКА, С.
29.1. Курган 191
29.2. Курган 191
29.3. Курган 192
29.4. Курган 192
29.5. Курган 192
29.6. Курганна група «Могила Апонова» / «Гапонова могила» 193
29.7. Курганна група «Могила Токова та Могила Орлова» 193
29.8. Курганна група 194
29.9. Курганна група 195
29.10. Курганна група 195
29.11. Курганна група 196
29.12. Курганна група 196
29.13. Курганна група 197
29.14. Братська могила радянських воїнів 197

30. МУСІЇВКА, С.
30.1. Курган 198

31. НАБЕРЕЖНЕ, С.
31.1. Курган 199
31.2. Курганна група «Могила Галушкова» / «Кругла могила» 199

32. НОВА БАЛТА, С.
32.1. Курган 200

33. НОВОІВАНІВКА, С.
33.1. Курган 200
33.2. Курган 200
33.3. Могильник курганний 201
33.4. Могили радянських воїнів 201
33.5. Пам'ятний знак землякам 203
33.6. Адміністративний будинок земства, кін. 1890-х – поч. 1900-х рр. 203

34. НОВОСЕЛІВКА, С.
34.1. Курган 205
34.2. Курган 205
34.3. Курган 206
34.4. Курган 206
34.5. Курганна група 207

35. НОВОСОФІЇВКА, С.
35.1. Курган 207
35.2. Курган 207
35.3. Курган 208
35.4. Курган 208
35.5. Курганна група 209
35.6. Могильник курганний «Могила Шишковка» 209
35.7. Братська могила радянських воїнів 210

36. ОЛЕКСАНДРОПІЛЬ, С.
36.1. Курган 211
36.2. Курган 211
36.3. Курган 211
36.4. Курган 212
36.5. Курганна група 212
36.6. Курганна група 212
36.7. Курганна група 213

37. ОЛЕКСІЇВКА, С.
37.1. Курган 213
37.2. Курган 214
37.3. Курган 214
37.4. Курган 214
37.5. Курганна група 215
37.6. Курганна група 215
37.7. Могильник курганний 216
37.8. Могильник курганний 217
37.9. Могили радянських воїнів і Д. О. Нестєрова 217
37.10. Пам'ятний знак землякам 219
37.11. Будинок земської школи, 1900-ті – поч. 1910-х рр. 219

38. ПАВЛОПІЛЛЯ, С.
38.1. Курган 221
38.2. Курган 222
38.3. Курган 222
38.4. Курган 222
38.5. Курган 223
38.6. Курган 223
38.7. Курганна група «Могила Бур'янова» 223
38.8. Курганна група «Могила Середня» 224
38.9. Курганна група 224
38.10. Братська могила радянських воїнів 225

39. ПЕРШОТРАВНЕВЕ, С-ЩЕ
39.1. Курган 226
39.2. Курган 226
39.3. Курганна група 227
39.4. Курганна група 227
39.5. Курганна група 227
39.6. Курганна група 228
39.7. Курганна група 228
39.8. Курганна група 228
39.9. Пам'ятний знак землякам 229

40. ПІВДЕННЕ, С.
40.1. Курган 229
40.2. Курган 230
40.3. Курган 230
40.4. Курганна група 231
40.5. Курганна група 231
40.6. Курганна група 232
40.7. Пам'ятний знак землякам 232

41. ПІДГІРНЕ, С.
41.1. Курган 232
41.2. Курган 233
41.3. Курган 233
41.4. Могильник курганний 234
41.5. Могильник курганний 234

41.6. Могильник курганний 235
41.7. Могильник курганний 236
41.8. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 236

42. ПОКРОВСЬКЕ, С.
42.1. Курган 237
42.2. Курган 238
42.3. Курганна група «Сторожова могила» 238
42.4. Курганна група 239
42.5. Братська могила партизан, радянських воїнів 239
42.6. Могила М. Т. Галайди 240
42.7. Могила М. І. Погрищука 241
42.8. Будинок культури, сер. 1950-х рр. 242

43. ПРИВІЛЬНЕ, С.
43.1. Курган 248
43.2. Курганна група 248

44. ПРИДНІПРОВСЬКЕ, С.
44.1. Курган 249
44.2. Курган 249
44.3. Курган 249
44.4. Курган 250
44.5. Курган 250
44.6. Курган 250
44.7. Курганна група 251
44.8. Курганна група 251
44.9. Курганна група 252
44.10. Курганна група 252
44.11. Курганна група 253
44.12. Курганна група 253
44.13. Курганна група 254
44.14. Курганна група 254
44.15. Могильник курганний 254
44.16. Могильник курганний 255
44.17. Могильник курганний 256
44.18. Братська могила радянських воїнів 256
44.19. Могила В. І. Пахомовського 257
44.20. Пам'ятний знак землякам 258

45. ПРИМІСЬКЕ, С.
45.1. Курган 259
45.2. Курган 259
45.3. Могильник курганний 259
45.4. Братська могила радянських воїнів 260

46. ПУТИЛІВКА, С.
46.1. Курган 261
46.2. Курганна група 261
46.3. Курганна група 262
46.4. Могильник курганний 262

47. СОРОЧИНЕ, С.
47.1. Курган 263
47.2. Курган 263
47.3. Курганна група 263
47.4. Курганна група 264
47.5. Курганна група 264
47.6. Курганна група 264

48. СТАРОЗАВОДСЬКЕ, С.
48.1. Курган 265
48.2. Курган 265
48.3. Курган 266
48.4. Курганна група 266
48.5. Курганна група 267

49. СХІДНЕ, С-ЩЕ
49.1. Курган 267
49.2. Курганна група 267

50. ТАВРІЙСЬКЕ, С.
50.1. Курган «Могила Гостра» 268
50.2. Курган 268
50.3. Курган 269
50.4. Курган 269
50.5. Курган 270
50.6. Курган 270

50.7. Курган 270
50.8. Курган 271
50.9. Курганна група 271
50.10. Курганна група 271
50.11. Могильник курганний 272
50.12. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 272
50.13. Братська могила радянських воїнів 273

51. ТОМАКІВСЬКЕ, С.
51.1. Курган 274
51.2. Курганна група 275
51.3. Курганна група 275
51.4. Курганна група 275

52. УЛЯНІВКА, С.
52.1. Курган 276
52.2. Курган 276

53. ХМЕЛЬНИЦЬКЕ, С.
53.1. Курган 277
53.2. Курган 277
53.3. Курган 278
53.4. Курган 278
53.5. Курган 278
53.6. Курган 279
53.7. Курган 279
53.8. Курганна група 280
53.9. Курганна група 280
53.10. Курганна група 280
53.11. Курганна група 281
53.12. Курганна група 281
53.13. Могильник курганний «Могила Бузинова» 282
53.14. Могильник курганний 282
53.15. Могили радянських воїнів 283

54. ХРИСТОФОРІВКА, С.
54.1. Курганна група 284
54.2. Могила О. М. Агапова 285

55. ЧЕРВОНОГРИГОРІВКА, СМТ

55.1. Курган 285
55.2. Курган 286
55.3. Курган 286
55.4. Курган 287
55.5. Курган 287
55.6. Курган 287
55.7. Курган 288
55.8. Курган 288
55.9. Курган 289
55.10. Курган 289
55.11. Курган 289
55.12. Курган 290
55.13. Курганна група «Острів» 290
55.14. Курганна група 290
55.15. Курганна група 291
55.16. Курганна група 291
55.17. Могильник курганний 292
55.18. Могильник курганний 292
55.19. Могильник курганний 293
55.20. Братська могила радянських воїнів 294
55.21. Могила А. Я. Негоди 294
55.22. Могили радянських воїнів 295
55.23. Пам'ятний знак землякам 296

56. ЧИСТОПІЛЬ, С.

56.1. Курган 297
56.2. Курган 297
56.3. Курганна група «Могила Міщанка» 297
56.4. Курганна група 298
56.5. Курганна група 298
56.6. Курганна група 299
56.7. Курганна група 299
56.8. Курганна група 300
56.9. Курганна група 301
56.10. Курганна група 301
56.11. Могильник курганний 302
56.12. Могильник курганний 302

56.13. Братська могила радянських воїнів 303
56.14. Могила П. С. Ромаданова 304

57. ЧКАЛОВЕ, С.
57.1. Курган 305
57.2. Курган 305
57.3. Курган 305
57.4. Курган 305
57.5. Курган 306
57.6. Курган 306
57.7. Курганна група «Могила Гостра» 307
57.8. Курганна група 307
57.9. Курганна група 308
57.10. Курганна група 308
57.11. Курганна група 309
57.12. Курганна група 310
57.13. Курганна група 310
57.14. Курганна група 310
57.15. Курганна група 311
57.16. Могильник курганний «Могила Баба» 311
57.17. Могильник курганний 312
57.18. Могильник курганний 312
57.19. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 313
57.20. Братська могила мирних громадян – жертв нацизму 314
57.21. Братська могила радянських воїнів 315
57.22. Могила М. Г. Шевченка 316
57.23. Земська будівля, кінець XIX – поч. XX ст. 317

58. ШЕВЧЕНКОВЕ, С.
58.1. Курган 319
58.2. Курган 319
58.3. Курган 319
58.4. Курган 320
58.5. Курганна група 320
58.6. Курганна група 320
58.7. Курганна група 321
58.8. Курганна група 321
58.9. Братська могила радянських воїнів 322
58.10. Молитовний дім німецьких колоністів, 1910-ті рр. 323

59. ШИШКИНЕ, С.
59.1. Курган 325
59.2. Курган 325
59.3. Курганна група «Могила Шишкіна» 326
59.4. Курганна група «Могила Яковлєва» 326

60. ШОЛОХОВЕ, С.
60.1. Курган 327
60.2. Курган 327
60.3. Курган 328
60.4. Курган 328
60.5. Курган 328
60.6. Курган 329
60.7. Курган 329
60.8. Курган 329
60.9. Курган 330
60.10. Курган 330
60.11. Курган 331
60.12. Курган 331
60.13. Курган 331
60.14. Курганна група «Могила Журавльова» 331
60.15. Курганна група «Могила Батикова» 332
60.16. Курганна група 332
60.17. Курганна група 333
60.18. Курганна група 333
60.19. Курганна група 334
60.20. Курганна група 335
60.21. Курганна група 335
60.22. Могильник курганний «Могила Гостра» 336
60.23. Могильник курганний «Могила Бурулівська» / «Могила Боролева» 337
60.24. Могильник курганний «Могила Лиса» 338
60.25. Могильник курганний 340
60.26. Могильник курганний 340
60.27. Поселення скіфське, IV – III ст. до н. е. 341
60.28. Поселення епохи пізньої бронзи, 2 тис. до н. е. 341
60.29. Братська могила воїнів громадянської війни, радянських воїнів 342

60.30. Братська могила радянських воїнів 344
60.31. Пам'ятний знак землякам 345
60.32. Пам'ятник П. Л. Тарану, 1949 р. 346
60.33. Комплекс земської лікарні, поч. XX ст. 347

Наукове видання

Пам'ятки історії та культури Нікопольського району
(за матеріалами "Зводу пам'яток історії та культури України")

Українською мовою

Відповідальні за випуск Л. М. Голубчик, В. В. Тарапацький
Технічний редактор В. Я. Коломоєць
Коректор В. М. Орищій
Комп'ютерна верстка О.Г. Стельмашенко

Здано на складання 18.08.17. Підписано до друку 03.10.17.
Формат 70х100 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Garamond. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 33,70. Умовн.фарб.-відб. 33,70. Обл.-видавн. арк. 35,84.
Наклад 500 прим. Зам. № 1127.

Видавництво «Журфонд»
49000, Україна, м. Дніпро, просп. Дмитра Яворницького, 60
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 684 від 21.11.2001 р.

Друк. ТОВ ВКФ «Візіон»
пл. Академіка Стародубова, 1, м. Дніпро, 49050
Свідоцтво про держреєстрацію №04052442 Ю 0021076
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДП № 60-р від 20.03.2001

П15 Автори статей: Голубчик Л. М., Грибовський В. В., Жарінова Н. М., Колесник О. С., Липтва Н. Ю., Маріна З. П., Рутковська О. В., Труш І. Б., Філімонов Д. Г., Цимлякова Т. М., Чирич Л. М., Шейміна Н. М.

ISBN 978-617-7146-92-5(серія)

ISBN 978-966-934-085-6

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій про пам'ятки Дніпропетровської області за матеріалами «Зводу пам'яток історії та культури України». Випуск присвячений пам'яткам археології, архітектури, історії та монументального мистецтва, що розташовані на території Нікопольського району.

УДК: 904 (457.53)

ББК: 63.3 (4УКР-4ДН)-7